ОШ „Драгојло Дудић“

Булевар краља Александра 525

Даниела Павић, директор

osddudic@gmail.com

www.osdd.edu.rs

ОСНОВНА ШКОЛА “ДРАГОЈЛО ДУДИЋ”

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ
ОПШТИ ДЕО
2026 – 2030.

Јун, 2026.

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

Дел. број: 1334/1
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 1. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ е

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

ОСНОВНА ШКОЛА "ДРАГОЈЛО ДУДИЋ"

Дсл. број: 1334/2
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 2. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ ***е***

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

Дел. број: 1334/3
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 3. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ е

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

ОСНОВНА ШКОЛА "ДРАГОЈЛО ДУДИЋ"

Дел. број: 1334/4
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 4. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ е

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

ОСНОВНА ШКОЛА "ДРАГОЈЛО ДУДИЋ"

Дел. број: 1334/5
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 5. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ е

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

Дел. број: 1334/6
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 6. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ ***е***

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

Дел. број: 1334/7
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 7. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ е

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

Основна школа „Драгојло Дудић“, Београд
Булевар краља Александра бр.525
www.osdd.edu.rs;
Емаил: osddudic@gmail.com;
Тел.: 011/2882-460

ОСНОВНА ШКОЛА "ДРАГОЈЛО ДУДИЋ"

Дел. број: 1334/8
Датум: 30.6.2026.

На основу члана 119 став 1 тачка 2. *Закона о основама система образовања и васпитања* („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор ОШ „Драгојло Дудић” из Београда на седници одржаној дана 30.6.2026. године доноси

О Д Л У К У

Усваја се Школски програм за 8. разред за временски период 2026-2030

О б р а з л о ж е њ ***е***

Школски одбор Основне школе „Дргојло Дудић“ из Београда, на седници одржаној дана 30.6.2026.године, донео је одлуку о усвајању Школског програма за 1. разред за временски период 2026-2030.
Школски одбор је гласао са осам гласова за потврђивање, није било уздржаних и није било гласова против, тако да се сматра да је Одлука донета у складу са Законом о основама система образовања и васпитања Републике Србије
Члан 119 став 1. тачка 2. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени Гласник Републике Србије”, број 88/2017, 27/2018, 10/2019 и 6/2020, 129/2021,92/2023, 19/2025), прописује је да Орган управљања доноси школски програм.

На основу свега напред изнетог одлучено је као у диспозитиву.

Председник Школског одбора
Душица Илић
.....

САДРЖАЈ:

1. СТРУЧНИ АКТИВИ ЗА РАЗВОЈ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА 13
2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ШКОЛЕ И СРЕДИНЕ У КОЈОЈ ШКОЛА РАДИ 13
3. ШКОЛСКИ ПРОГРАМ 14
3.1. Полазне основе за израду школског програма 17
3.2. Сврха програма образовања 18
3.3. Циљеви основног образовања и васпитања 18
3.4. Опште међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања 19
3.5. Исходи основног образовања и васпитања 20
3.6. Начела израде школског програма 21
4. НЕДЕЉНИ И ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА ПО РАЗРЕДИМА И ПО ПРЕДМЕТИМА 22
4.1. Наставни план за први циклус основног образовања и васпитања 22
4.2. Наставни план за други циклус основног образовања и васпитања 24
4.2.1. Наставни план за пети и шести разред 24
4.2.2. Наставни план за седми и осми разред 26
5. СТАНДАРДИ ОБРАЗОВНИХ ПОСТИГНУЋА 28
5.1. ЗА КРАЈ ПРВОГ ЦИКЛУСА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА 28
5.1.1. СРПСКИ ЈЕЗИК 28
5.1.2. МАТЕМАТИКА 36
5.1.3. ПРИРОДА И ДРУШТВО 42
5.2 ЗА КРАЈ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА 49
5.2.1. СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ 49
5.2.2. МАТЕМАТИКА 60
5.2.3. БИОЛОГИЈА 79
5.2.4. ФИЗИКА 87
5.2.5. ХЕМИЈА 95
5.2.6. ГЕОГРАФИЈА 104
5.2.7. ИСТОРИЈА 112
5.2.8. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ 120
5.2.9. МУЗИЧКА КУЛТУРА 128

5.2.10. ЛИКОВНА КУЛТУРА 134
5.2.11. ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО 139
5.2.12. ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА 144
5.2.13. СТРАНИ ЈЕЗИЦИ – ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК (ЕНГЛЕСКИ) 150
5.2.14. СТРАНИ ЈЕЗИЦИ – ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК (НЕМАЧКИ ЈЕЗИК) 171
6. СЕКЦИЈЕ 188
6.1. РАЗРЕДНА НАСТАВА 188
6.1.1. МАТЕМАТИЧКА СЕКЦИЈА 188
6.1.2. ДРАМСКО-РЕЦИТАТОРСКА СЕКЦИЈА 189
6.1.3. ЕТНО СЕКЦИЈА 190
6.1.4. ЛИКОВНА СЕКЦИЈА 191
6.1.5. КРЕАТИВНИ КУТАК 192
6.2. ПРЕДМЕТНА НАСТАВА 193
6.2.1. Драмска секција 193
6.2.2. Литерарна секција 194
6.2.3. Рецитаторска секција 196
6.2.4. Ликовна секција 197
6.2.5. Хор 198
6.2.6. Оркестар 200
6.2.7. Техника и технологија: Техничка секција 202
6.2.8. Саобраћајна секција 204
6.2.9. Дигитални дизајн и обрада слика (Canva и Photoshop) 206
6.2.10. Секција програмирање 211
6.2.11. Одбојкашка секција 213
6.2.12. Рукометна секција 214
6.2.13. Фудбалска секција 215
6.2.14. Атлетска секција 218
6.2.15. Гимнастичка секција 220
6.2.16. Оријентиринг 222
6.2.17. Планинарска секција 224
6.2.18. Еколошка секција 227

6.2.19. Новинарска секција 228
7. ДОПУНСКА НАСТАВА 228
7.1. Српски језик и књижевност 228
7.2. Математика 233
7.3. Енглески језик 238
7.4. Историја 248
7.5 Географија 260
7.6. Биологија 264
7.7. Немачки језик 271
7.8. Физика 279
7.9. Хемија 283
8. ДОДАТНА НАСТАВА 287
8.1. Српски језик и књижевност 287
8.2. Математика 292
8.3. Енглески језик 295
8.4. Историја 305
8.5. Географија 313
8.6. Биологија 317
8.7. Физика 323
8.8. Хемија 326
8.9. Немачки језик 330
9. СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ 337
9.1. Пети и шести разред 337
9.1.1. ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ 337
9.1.2. ДРАМСКА УМЕТНОСТ 344
9.1.3. ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС I 350
9.1.4. БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I 373
9.1.5. ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА 396
9.1.6. МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ 403
9.1.7. ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ 412
9.2. Седми и осми разред 424

9.2.1. БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ 425
9.2.2. КАКО ВИДИМ СЕБЕ И ДРУГЕ - ИНТЕРКУЛТУРАЛНО УЧЕЊЕ 439
9.2.3. УМЕТНОСТ 450
9.2.4. ДРАМСКА УМЕТНОСТ 463
9.2.5. ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС II 470
9.2.6. БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ II 494
9.2.7. МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА 521
9.2.8. ПРЕДУЗЕТНИШТВО 530
10. ПРОЈЕКТНА НАСТАВА (БИОЛОГИЈА И ХЕМИЈА) ЗА УЧЕНИКЕ 7. И 8. РАЗРЕДА 537
11. ПРЕДЛОГ ИНОВАТИВНОГ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА: "МАТА +" 537
12. ПРОГРАМ РАДА ПРОДУЖЕНОГ БОРАВКА 542

1. СТРУЧНИ АКТИВИ ЗА РАЗВОЈ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Анкица Дмитровић – руководилац
Александра Јанка Тица
Ивана Јокић
Драгана Планић
Надежда Метикош
Милан Бошковић
Јелена Стојанов

Школски програм основног образовања припремио је Стручни активи за развој школског програма.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ШКОЛЕ И СРЕДИНЕ У КОЈОЈ ШКОЛА РАДИ

ОШ „Драгојло Дудић“ је једна од најстаријих основних школа у Београду, основана 1864. године Указом кнеза Михаила. Налази се у насељу Мали Мокри Луг на општини Звездара, на адреси Булевар краља Александра 525.

Специфичности школе:

- Традиција и историјат: Школа је почела са радом пре више од 160 година са свега 40 мушких ђака. Садашња зграда подигнута је 1938. године на земљишту које је донирала Настасија Давидовић, супруга пуковника Живка Давидовића.
- Ученици: Данас школу похађа око 600 ученика. Од првог разреда се учи енглески језик, док се од петог разреда уводи немачки као други страни језик.
- Стручно усавршавање: Наставни кадар се активно прилагођава реформама образовања и специфичним потребама ученика из ове средине, са посебним фокусом на превенцију насиља кроз различите националне платформе.
- Инфраструктурни изазови: Школска зграда има око 2.000 m^2 простора. Иако је комплетно реновирана 2016. године, школа се и даље суочава са недостатком адекватне фискултурне сале, због чега се планира изградња новог објекта на брду иза школе како би се задовољили стандарди наставе физичког васпитања.
- Пројекти и успеси: Школа је активна у програму „Еко-школа“ и реализује различите здравствене и образовне пројекте попут „Загризи здраво“. Ученици остварују значајне резултате на такмичењима из географије, историје, физике и музичке културе (победа у такмичењу „Најраспеваније одељење Звездаре“ 2025/2026).

Специфичности средине:

- Приградски карактер насеља: Мали Мокри Луг је специфична средина која се налази десетак километара од центра града. Ово насеље задржава неке одлика традиционалне заједнице, иако је део урбане општине Звездара.
- Локална заједница: Школа има снажну подршку родитеља и локалне заједнице, што доприноси позитивној атмосфери у раду. Специфичност је и то што је школа кроз историју била заједничка установа за децу из Малог и Великог Мокрог Луга.

Основна школа "Драгојло Дудић“ је образовно-васпитна установа од општег друштвеног интереса у којој ученици стичу образовање и васпитање од 1. до 8. разреда. Настава се одвија на српском језику.

3. ШКОЛСКИ ПРОГРАМ

Школски програм основног образовања и васпитања Основне школе „Драгојло Дудић“ је основни радни документ који обухвата све садржаје, процесе и активности који су усмерени на остваривање циљева и задатака у првом и другом циклусу обавезног образовања а који су регулисани како на националном тако и на школском нивоу.

Школски програм садржи обавезни и изборни део, као и остале активности у школи.

Обавезни део школског програма садржи наставне предмете и садржаје који су обавезни за све ученике одређеног нивоа и врсте образовања.

Изборни део школског програма обухвата изборне наставне предмете и садржаје програма по нивоима и врстама образовања од којих ученик обавезно бира један или више наставних програма према својим склоностима. Један од обавезних изборних програма јесте верска настава или грађанско васпитање.

Ученик се обавезно опредељује за верску наставу или грађанско васпитање.

Школа је дужна да ученицима понуди, поред обавезних изборних наставних програма верске наставе и грађанског васпитања, још три изборна програма у оквиру слободних наставних активности, од којих ученик бира један предмет.

Из Школског развојног плана у израду Школског програма уграђени су развојни циљеви за све области и то:

Кључна област	**Развојни циљ**	**Имплементација**
Програмирање, планирање, извештавање	Усклађивање Школског програма и Годишњег плана рада у циљу побољшања	У делу Школског програма који се односи на програме обавезних предмета и

	наставе	изборних програма по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање
Настава и учење	Побољшање квалитета наставе у стицању трајних и функционалних знања	У циљевима Школског програма, у делу који се односи на програме обавезних предмета и изборних програма по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање / посебан део међупредметне компетенције, корелација унутар предмета и са другим предметима, тематска, интердисциплинарна и пројектна настава/
Образовна постигнућа ученика	Школске оцене и резултати су у складу са нивоом остварености исхода и постигнућа ученика	У делу Школског програма који се односи на програме обавезних предмета и изборних програма по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање / евалуација, начин праћења, настава усмерена на исходе, анализе у оквиру стручних већа и актива
Подршка ученицима	Подстицање социјалног и личног развоја ученика кроз различите видове подршке	У циљевима Школског програма, плановима допунске и додатне наставе, Тима за подршку ученицима, изради ИОП-а и индивидуализацији, посебним програмима у склопу Школског програма
Етос	Даље унапређење безбедности школе и стварање подстицајне и креативне атмосфере	У циљевима Школског програма и посебним програмима у склопу Школског програма
Организација рада школе, управљање људским и	Побољшање ефикасности рада школе	Прожима се кроз цео Школски програм

материјалним ресурсима		

Школски програм је основни документ школе који се припрема на основу дефинисаног наставног плана и програма и у чијој изради учествују сви наставници и стручни сарадници. Основно и средње образовање и васпитање, специјалистичко и мајсторско образовање и други облици стручног образовања остварују се на основу школског програма.

Школским програмом обезбеђује се остваривање принципа, циљева и стандарда постигнућа, према потребама ученика и родитеља, односно старатеља и локалне заједнице.

Школски програм садржи:

1) циљеве школског програма;

2) план наставе и учења основног образовања и васпитања;

3) програме обавезних предмета по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;

4) изборне предмете по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;

5) програме активности по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;

6) програм допунске и додатне наставе;

7) програм културних активности школе;

8) програм школског спорта и спортско-рекреативних активности;

9) програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања, програм спречавања дискриминације и програми превенције других облика ризичног понашања;

10) програм ваннаставних активности ученика;

11) програм професионалне оријентације;

12) програм здравствене заштите;

13) програм социјалне заштите;

14) програм заштите животне средине;

15) програм сарадње са локалном самоуправом;

16) програм сарадње са породицом;

17) програм излета, екскурзија и наставе у природи;

18) програм рада школске библиотеке;

19) начин остваривања других области развојног плана школе који утичу на образовно-васпитни рад.

Индивидуални образовни планови свих ученика који се образују по индивидуалном образовном плану чине прилог школског програма.

Школски програм, нарочито у школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, садржи и:

1) начин прилагођавања рада и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад;

2) начин прилагођавања циљева и исхода, као и садржаја образовно-васпитног рада и

3) начин остваривања додатне подршке за ученике школе.

Саставни део школског програма је и програм безбедности и здравља на раду који обухвата заједничке активности школе, родитеља, односно других законских заступника и јединице локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду.

У оквиру школског програма, за децу и ученике који не познају српски језик, школа може да реализује и програм за стицање елементарних знања из српског језика, односно програм српског језика као страног.

Школски програм за образовање одраслих, школски програм за музичко образовање и васпитање, школски програм за балетско образовање и васпитање, припремни предшколски програм и изузетно предшколски програм део су школског програма када их школа остварује.

3.1. Полазне основе за израду школског програма

1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)

2. Закон о основном образовању и васпитању ("Службени гласник РС ", бр.. 55/2013, 101/2017, 10/2019, 27/2018 – др. закон 129/2021, 92/2023 і 19/2025)

3. Закон о уџбеницима бр. 27/2018, 92/2023 і 109/2025)

4. Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања: 10/2017-1, 12/2018-1, 15/2018-1, 18/2018-1, 1/2019-18, 2/2020-1, 16/2022-1, 1/2023-79 (исправка), 13/2023-455, 14/2023-383, 11/2024-1, 1/2026-157

5. Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања: 15/2018-77, 18/2018-1, 3/2019-83, 3/2020-3, 6/2020-94, 17/2021-1, 16/2022-1, 13/2023-458, 14/2023-384, 3/2024-1, 6/2025-7, 1/2026-219

6. Правилник о плану наставе и учења за седми и осми разред основног образовања и васпитања: 18/2018-1, 13/2023-469, 1/2026-339

7. Статут

3.2. Сврха програма образовања

Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и допринос демократском, економском и културном развоју друштва.

3.3. Циљеви основног образовања и васпитања

- обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју ученика;
- обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој ученика, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања;
- развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;
- континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
- развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења;
- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;

- развијање кључних компетенција за целоживотно учење, развијање међупредметних компетенција за потребе савремене науке и технологије;
- развој свести о себи, развој стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
- оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
- развијање позитивних људских вредности;
- развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, развој толеранције и уважавање различитости;
- развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;
- повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

3.4. Опште међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања

Оријентација ка општим међупредметним компетенцијама и кључним компетенцијама треба да обезбеди динамичније и ангажованије комбиновање знања,вештина и ставова релевантних за различите реалне контексте који захтевају њихову функционалну примену. Опште међупредметне компетенције за крај основногобразовања и васпитања заснивају се на кључним компетенцијама наведеним у Закону о основама система образовања и васпитања, развијају се кроз наставу свихпредмета и активности, применљиве су у различитим ситуацијама и контекстима при решавању различитих проблема и задатака и неопходне су свим ученицима залично остварење и развој, укључивање у друштвене токове и запошљавање и чине основу за целоживотно учење.

Опште међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања су:

1) компетенција за учење;

2) одговорно учешће у демократском друштву;

3) естетичка компетенција;

4) комуникација;

5) одговоран однос према околини;

6) одговоран однос према здрављу;

7) предузимљивост и оријентација ка предузетништву;

8) рад са подацима и информацијама;

9) решавање проблема;

10) сарадња;

11) дигитална компетенција.

3.5. Исходи основног образовања и васпитања

Исходи су смернице у ком правцу и како треба радити са ученицима да би се остварили циљеви и развиле међупредметне компетенције основног образовања иваспитања. Ово су општи исходи који се остварују ако се остваре сви дефинисани исходи нижег нивоа наведени у програмима обавезних и изборних предмета, као иваннаставних активности.

Након завршетка основног образовања и васпитања, ученици ће:

1) имати усвојен интегрисани систем научно заснованих знања о природи и друштву и бити способни да тако стечена знања примењују и размењују;

2) умети да ефикасно усмено и писмено комуницирају на српском, односно на српском и језику националне мањине и најмање једном страном језику користећисе разноврсним вербалним, визуелним и симболичким средствима;

3) бити функционално писмени у математичком, научном и финансијском домену;

4) умети да ефикасно и критички користе научна знања и технологију, уз показивање одговорности према свом животу, животу других и животној средини;

5) бити способни да разумеју различите форме уметничког изражавања и да их користе за сопствено изражавање;

6) бити оспособљени за самостално учење;

7) бити способни да прикупљају, анализирају и критички процењују информације;

8) моћи да идентификују и решавају проблеме и доносе одлуке користећи критичко и креативно мишљење и релевантна знања;

9) бити спремни да прихвате изазове и промене уз одговоран однос према себи и својим активностима;

10) бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходне за активан и здрав животни стил;

11) умети да препознају и уваже људска и дечја права и бити способни да активно учествују у њиховом остваривању;

12) имати развијено осећање припадности сопственој породици, нацији и култури, познавати сопствену традицију и доприносити њеном очувању и развоју;

13) знати и поштовати традицију, идентитет и културу других заједница и бити способни да сарађују са њиховим припадницима;

14) бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе, организације и заједнице.

3.6. Начела израде школског програма

Школски програм утемељен је на начелима:

1) усмерености на процесе и исходе учења;

2) заснованости на стандардима, уз систематско праћење и процењивање квалитета програма;

3) уважавања узрасних карактеристика у процесу стицања знања и вештина, формирања ставова и усвајања вредности код ученика;

4) хоризонталне и вертикалне повезаности у оквиру предмета и између различитих наставних предмета;

5) поштовања индивидуалних разлика међу ученицима у погледу начина учења и брзине напредовања, као и могућности личног избора у слободним активностима;

6) заснованости на партиципативним, кооперативним, активним и искуственим методама наставе и учења;

7) уважавања искуства, учења и знања која ученици стичу ван школе и њихово повезивање са садржајима наставе;

8) развијања позитивног односа ученика према школи и учењу, као и подстицања ученикових интересовања за учење и образовање у току целог живота;

9) коришћења позитивне повратне информације, похвале и награде као средства за мотивисање ученика;

10) уважавање узрасних карактеристика у процесу психофизичког развоја обезбеђивањем услова за живот и рад у школи.

4. НЕДЕЉНИ И ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА ПО РАЗРЕДИМА И ПО ПРЕДМЕТИМА

4.1. Наставни план за први циклус основног образовања и васпитања

Ред. број	**А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ**	**ПРВИ РАЗРЕД**		**ДРУГИ РАЗРЕД**		**ТРЕЋИ РАЗРЕД**		**ЧЕТВРТИ РАЗРЕД**	
		нед.	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**
1.	Српски језик	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Српски као нематерњи језик[2]	2	72	2	72	3	108	3	108
3.	Страни језик	2	72	2	72	2	72	2	72
4.	Математика	5	180	5	180	5	180	5	180
5.	Свет око нас	2	72	2	72	-	-	-	-
6.	Природа и друштво	-	-	-	-	2	72	2	72
7.	Ликовна култура	1	36	2	72	2	72	2	72
8.	Музичка култура	1	36	1	36	1	36	1	36
9.	Физичко и здравствено васпитање	3	108	3	108	3	108	3	108
10.	Дигитални свет	1	36	1	36	1	36	1	36
У К У П Н О: А		20-22*	720-792*	21–23*	756–828*	21–24*	756–864*	21–24*	756–864*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ								
1.	Верска настава / Грађанско васпитање[3]	1	36	1	36	1	36	1	36

2.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе[4]	2	72	2	72	2	72	2	72
3.	Српски као страни језик[5]	2	72	2	72	2	72	2	72
У К У П Н О: Б		1-3*	36-108*	1-3*	36-108*	1-3*	36-108*	1-3*	36-108*
У К У П Н О: А + Б		21–23*	756–828*	22–24*	792–864*	22–25*	792–900*	22–25*	792–900*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни предмети и изборни програми

Ред. број	**ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА**	**ПРВИ РАЗРЕД**		**ДРУГИ РАЗРЕД**		**ТРЕЋИ РАЗРЕД**		**ЧЕТВРТИ РАЗРЕД**	
		нед.	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**
1.	Редовна настава	21-23*	756–828*	22–24*	792–864*	22–25*	792–900*	22–25*	792–900*
2.	Допунска настава	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Додатна настава	-	-	-	-	1	36	1	36
4.	Настава у природи**	7-10 дана годишње		7-10 дана годишње		7-10 дана годишње		7-10 дана годишње	

Ред. број	**ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА**	**ПРВИ РАЗРЕД**		**ДРУГИ РАЗРЕД**		**ТРЕЋИ РАЗРЕД**		**ЧЕТВРТИ РАЗРЕД**	
		нед.	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**	**нед.**	**год.**
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности[6]	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72
3.	Екскурзија	1-3 дана годишње		1-3 дана годишње		1-3 дана годишње		1-3 дана годишње	

[1] Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

[2] Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

[3] Ученик бира један од понуђених изборних предмета.

[4] Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овај програм али није у обавези.

[5] Ученик који је страни држављанин може да изабере овај предмет али није у обавези. Програм наставе и учења Српског као страног језика остварује се ускладу са Правилником о програму наставе и учења за предмет Српски као страни језик („Службени гласник РС – Просветни гласник", број 11/19).

[6] Школа реализује ваннаставне активности у области науке, технике, културе, уметности, медија и спорта.

* Број часова за ученике припаднике националних мањина

** Настава у природи организује се у складу са одговарајућим правилником.

4.2. Наставни план за други циклус основног образовања и васпитања

4.2.1. Наставни план за пети и шести разред

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик и књижевност _____језик[1]	5	180	4	144
2.	Српски као нематерњи језик[2]	3	108	3	108
3.	Страни језик	2	72	2	72
4.	Ликовна култура	2	72	1	36
5.	Музичка култура	2	72	1	36
6.	Историја	1	36	2	72
7.	Географија	1	36	2	72
8.	Физика	-	-	2	72
9.	Математика	4	144	4	144
10.	Биологија	2	72	2	72
11.	Техника и технологија	2	72	2	72
12.	Информатика и рачунарство	1	36	1	36
13.	Физичко и здравствено васпитање	3	108	3	108
У К У П Н О: А		25–28*	900–1008*	26–29*	936–1044*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ				
1.	Верска настава / Грађанско	1	36	1	36

	васпитање[3]				
2.	Други страни језик[4]	2	72	2	72
3.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе[5]	2	72	2	72
4.	Српски као страни језик[6]	2	72	2	72
У К У П Н О: Б		3-5*	108-180*	3-5*	108-180*
У К У П Н О: А + Б		28–31*	1008–1116*	29–32*	1044–1152*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	28–31*	1008–1116*	29–32*	1044–1152*
2.	Слободне наставне активности[7]	1	36	1	36
3.	Допунска настава	1	36	1	36
4.	Додатна настава	1	36	1	36

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности[8]	1	36	1	36
3.	Екскурзија	До 2 дана годишње		До 2 дана годишње	

[1] Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

[2] Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

[3] Ученик бира један од понуђених изборних предмета.

[4] Ученик бира страни језик са листе страних језика коју нуди школа у складу са својим кадровским могућностима и изучава га до краја другог циклуса.

[5] Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овај предмет, али није у обавези.

[6] Ученик који је страни држављанин може да изабере овај предмет али није у обавези. Програм наставе и учења Српског као страног језика остварује се ускладу са Правилником о програму наставе и учења за предмет Српски као страни језик („Службени гласник РС – Просветни гласник", број 11/19).

[7] Слободне наставне активности школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободненаставне активности које школа нуди.

[8] Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, уметничке, техничке, хуманитарне, културне, као и друге активности у складу са просторним и људскимресурсима школе.

* Број часова за ученике припаднике националних мањина

4.2.2. Наставни план за седми и осми разред

Ред. број	**А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ**	**СЕДМИ РАЗРЕД**		**ОСМИ РАЗРЕД**	
		нед.	**год.**	**нед.**	**год.**
1.	Српски језик и књижевност _____ језик[1]	4	144	4	136
2.	Српски као нематерњи језик[2]	3	108	2	68
3.	Страни језик	2	72	2	68
4.	Ликовна култура	1	36	1	34
5.	Музичка култура	1	36	1	34
6.	Историја	2	72	2	68
7.	Географија	2	72	2	68
8.	Физика	2	72	2	68
9.	Математика	4	144	4	136
10.	Биологија	2	72	2	68
11.	Хемија	2	72	2	68
12.	Техника и технологија	2	72	2	68
13.	Информатика и рачунарство	1	36	1	34
14.	Физичко и здравствено васпитање	3	108	3	102
У К У П Н О: А		28–31*	1008–1116*	28–30*	952–1020*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ				
1.	Верска настава/Грађанско васпитање[3]	1	36	1	34
2.	Други страни језик[4]	2	72	2	68

3.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе[5]	2	72	2	68
4.	Српски као страни језик[6]	2	72	2	68
У К У П Н О: Б		3–5*	108–180*	3–5*	102–170*
У К У П Н О: А + Б		31–34*	1116–1224*	31–33*	1054–1122*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	31–34*	1116–1224*	31–33*	1054–1122*
2.	Слободне наставне активности[7]	1	36	1	34
3.	Допунска настава	1	36	1	34
4.	Додатна настава	1	36	1	34

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	34
2.	Ваннаставне активности[8]	1	36	1	34
3.	Екскурзија	До 2 дана годишње		До 3 дана годишње	

[1] Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језикунационалне мањине.

[2] Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

[3] Ученик бира један од понуђених изборних предмета.

[4] Ученик у петом разреду бира страни језик са листе страних језика коју нуди школа у складу са својимкадровским могућностима и изучава га до краја другог циклуса.

[5] Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овајпредмет, али није у обавези.

[6] Ученик који је страни држављанин може да изабере овај предмет али није у обавези. Програм наставеи учења Српског као страног језика остварује се у складу са Правилником о програму наставе и учења запредмет Српски као страни језик („Службени гласник РС – Просветни гласник", број 11/19).

[7] Слободне наставне активности школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученикобавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди.

[8] Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, уметничке, техничке, хуманитарне, културне, као идруге активности у складу са просторним и људским ресурсима школе.

* Број часова за ученике припаднике националних мањина

5. СТАНДАРДИ ОБРАЗОВНИХ ПОСТИГНУЋА

5.1. ЗА КРАЈ ПРВОГ ЦИКЛУСА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

5.1.1. СРПСКИ ЈЕЗИК

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици овладавају вештинама слушања и говорења, читања и писања. Користе ћириличко и латиничко писмо. Разумеју улогу језика као средства комуникације и учења, као део националног идентитета и културе. У комуникацији поштују саговорника и бирају речи, усвајају општеприхваћене друштвене норме. Овладавају знањем српског стандардног језика. Стварају писане и усмене текстове различитог садржаја, структуре и намене. Читају ради уживања, да би учили, да би се сналазили у свакодневном животу, неговали традицију и културу српског народа, развијали интеркултуралност. Читају естетски вредне текстове српске и светске књижевности за децу и релевантне информативне текстове у складу са узрастом и интересовањима. Проширују фонд речи и израза, као и опсег њиховог значења. Воле и чувају свој језик користећи речи и изразе српскога језика у различитим комуникативним ситуацијама и дигиталном окружењу. Одговорно користе различите медије за учење српског језика, водећи рачуна о безбедности. Разумеју значај учења других језика. Пружају подршку вршњацима који уче српски језик као нематерњи. Постављају

краткорочне циљеве учења, праве планове и истрајавају у њиховој реализацији и траже подршку.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Учествују у разговору. Говоре и пишу логично се изражавајући реченицама једноставне структуре. Уредно и читко пишу слова и бројеве. Читају с разумевањем уметничке и неуметничке текстове. Препознају формалне одлике поезије, прозе и драме. У једноставним примерима уочавају одређена граматичка правила која се односе на реченицу и врсте речи.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Слушају саговорнике, на постављена питања дају одговоре потпуним реченицама. Састављају реченице и текстове једноставне структуре у говору и писању. Читају различите врсте уметничких и неуметничких текстова и упознају њихове основне одлике. Проналазе и репродукују експлицитне информације у тексту и на основу тога стварају мапе ума. Одговарају на питања о утисцима, ликовима, догађајима, месту и времену радње у књижевноуметничком тексту. У једноставним примерима издвајају одређена граматичка правила која се односе на реченицу и врсте речи у њима. Уче самостално и у сарадњи са вршњацима, у пару и групи.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Слушају и говоре уважавајући саговорнике. Користе знања из језика како би се изражавали писаним и усменим путем у свакодневном животу. Читају да би уживали, сазнавали и учили. Доносе директне закључке, износе своје ставове о прочитаним текстовима и повезују са личним искуствима. Користе и примењују информације и сазнања у свакодневним животним ситуацијама. Развијају способност емпатије, заинтересовани су за учешће и допринос заједничким активностима. Воле српски језик и доживљавају га као део свог идентитета.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) – за крај првог циклуса обавезног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СРП.ОО1.О.1.1. Знају све гласове и слова ћириличког и латиничког писма, као и значења речи и фразеологизама које користе у свакодневном говору и писању.	– СРП.ОО1.О.2.1. Изговарају све гласове и пишу сва слова оба писма поштујући језичку норму у говору и писању; употребљавају речи и изразе у одговарајућем контексту.	– СРП.ОО1.О.3.1. Разговетно и јасно говоре тако да их саговорник разуме и писано се изражавају у

– СРП.ОО1.О.1.2. Почињу реченицу великим словом, завршавају је одговарајућим интерпункцијским знаком, употребљавају велико почетно слово у једноставнијим примерима. – СРП.ОО1.О.1.3. Познају основна начела вођења разговора и форме учтивог обраћања, препознају говор мржње као негативну појаву. – СРП.ОО1.О.1.4. Вођено препричавају, причају и описују на задату тему. – СРП.ОО1.О.1.5. Владају техником читања ћириличког и латиничког текста и разумеју информације експлицитно исказане у краћим уметничким и неуметничким текстовима (линеарним и нелинеарним) идентификујући речи и изразе који су им непознати. – СРП.ОО1.О.1.6. Уз помоћ наставника, разликују врсте текстова. – СРП.ОО1.О.1.7. Процењују садржај прочитаног текста на основу сопственог доживљаја, уочавају ликове, догађаје, време и место у књижевном тексту. – СРП.ОО1.О.1.8. Препознају врсте речи и подврсте именица (заједничке и	– СРП.ОО1.О.2.2. Пишу кратким, потпуним реченицама једноставне структуре. – СРП.ОО1.О.2.3. Постављају питања, траже и дају објашњења, учтиво прихватају или одбијају, захваљују се или се извињавају. – СРП.ОО1.О.2.4. Прате дати план, предлажу и бележе идеје за усмено и писано изражавање. – СРП.ОО1.О.2.5. Издвајају и репродукују информације експлицитно исказане у краћим текстовима као и непознате речи и изразе, траже објашњење у доступним изворима. – СРП.ОО1.О.2.6. Читањем текстова упознају основне одлике и функције различитих врста текстова. – СРП.ОО1.О.2.7. Изражавају својим речима читалачки доживљај идентификујући осећања која текст покреће у њима; одговарају на питања у вези са ликовима, догађајима, местом и временом радње, доживљавајући грешке током рада као фазе учења. – СРП.ОО1.О.2.8. Уочавају заједничке одлике издвојених речи и закључују којој врсти припадају; закључују о заједничким одликама главних функција	одговарајућим ситуацијама. – СРП.ОО1.О.3.2. Пишу кратке поруке, текстове и попуњавају једноставне обрасце. – СРП.ОО1.О.3.3. Пажљиво слушају саговорнике, постављају питања у складу са својим потребама, поштују правила уљудног опхођења, без говора мржње. – СРП.ОО1.О.3.4. Веродостојно препричавају и описују оно што су прочитали, видели или чули. – СРП.ОО1.О.3.5. Изводе директне закључке о догађајима, поступцима и осећањима ликова и размењују их са вршњацима; проширују фонд речи мање фреквентним речима ради квалитетнијег изражавања и разумевања других. – СРП.ОО1.О.3.6. Користе информације из различитих врста текстова у свакодневном животу. – СРП.ОО1.О.3.7. Износе лични доживљај прочитаног текста;

властите) у низу; препознају службу субјекта, предиката и прилошких одредби за место и време у једноставним реченицама; препознају врсте реченица по комуникативној функцији.	речи у реченици и реченица у комуникативном контексту.	повезују поступке ликова са животним искуством преиспитујући своје поступке; развијају отпорност и самопоуздање. – СРП.ОО1.О.3.8. Користе знања из језика како би се јасно изражавали писаним и усменим путем; доживљавају језик као део свог идентитета и као основу за учење других језика.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Користе језик као низ могућности које им служе у усменом и писаном изражавању: препричавају, описују, причају и учествују у разговору. Поштују језичку норму и правописна правила. Течно и с разумевањем читају уметничке и неуметничке текстове. Проналазе и повезују битне информације у различитим врстама текстова. Познају садржинске и формалне елементе уметничког и неуметничког текста. Овладавају граматичким појмовима и језичким законитостима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Говоре и пишу стварајући правилно структуриране реченице и текстове, поштујући језичку норму. У разговору постављају одговарајућа питања и образлажу своје идеје уважавајући саговорнике. Читајући повезују експлицитне информације и проналазе имплицитне информације у тексту. Прикупљају додатне информације из различитих извора. Представљају линеарни текст у одговарајућој нелинеарној форми и обрнуто. Разумеју информације приказане илустрацијама и фотографијама. Вођено анализирају књижевна дела користећи одговарајуће књижевне термине. Исказују и објашњавају своје утиске, доживљаје и мишљења о прочитаном тексту. Уочавају и издвајају у реченицама примере одређених граматичких појмова и правила. Учествују у дискусијама и дебатама, уче кроз пројекте, проблемске и креативне задатке, драматизације и игре улога.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Изражавају се правилно, јасно и примерено комуникативној ситуацији писаним и усменим путем. Користе основне граматичке термине како би разумели и примењивали правописна

правила и учили друге језике. Размењују своја запажања, мисли, осећања и закључке о прочитаним текстовима и посетама културним догађајима. Спознају да читање пружа могућност за учење, развијање интелектуалних и језичких капацитета, лични развој. Упознају свој читалачки сензибилитет, негују читалачке навике и љубав према читању. Поштују вредности националне културе и култура других народа. Користе табеле, графиконе, дијаграме и мапе у контексту, као и информације садржане у илустрацијама и на фотографијама. Представљају резултате свог језичког стваралаштва, формирају се у друштвено активне, еколошки свесне и одговорне личности које цене здравље и безбедност. Разумеју важност вршњачке размене и подршке.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) – за крај првог циклуса обавезног образовања:

Средњи ниво	
СПК 1	**СПК 2**
Ученици:	*Ученици:*
– СРП.ОО1.С.1.1. Читају и казују текст одговарајућом динамиком. – СРП.ОО1.С.1.2. Познају значења речи и фразеологизама који се јављају у школским текстовима (у уџбеницима, књигама из лектире и сл.) и идентификују оно што им је непознато. – СРП.ОО1.С.1.3. Усмено и писано препричавају, причају, описују и учествују у разговору на задату тему; у писаном изражавању примењују правописна правила. – СРП.ОО1.С.1.4. У кратким цртама образлажу своје идеје. – СРП.ОО1.С.1.5. Идентификују битне информације у линеарном и нелинеарном тексту. – СРП.ОО1.С.1.6. Разликују основне делове текста и књиге (наслов, пасус, име аутора; садржај, речник) и именују формалне елементе уметничких и неуметничких текстова (пасус, стих, строфа, рима, опис, приповедање, дијалог).	– СРП.ОО1.С.2.1. Течно читају и природно казују текст одговарајућим темпом и интонацијом, правилно наглашавајући речи у реченици, поштујући смисао текста. – СРП.ОО1.С.2.2. Одређују значења непознатих речи и фразеологизама на основу ситуације и контекста у којем су употребљени, издвајају делове текста који су им нејасни, траже објашњење и прикупљају додатне информације из различитих извора. – СРП.ОО1.С.2.3. Држе се теме, јасно структурирају излагање (уводни, средишњи и завршни део); пишу јасним и потпуним реченицама, исправљају своје грешке. – СРП.ОО1.С.2.4. Описују како су дошли до идеје, зашто је та идеја добра и како се може реализовати. – СРП.ОО1.С.2.5. Издвајају, упоређују и повезују битне информације исказане у различитим деловима текста, као и различитим врстама текстова;

– СРП.ОО1.С.1.7. Разликују књижевне врсте (бајка, басна, песма, прича, приповетка, роман, драмски текст, кратке народне умотворине); разликују народну од ауторске књижевности. – СРП.ОО1.С.1.8. Одређују садржинске елементе књижевноуметничког текста (тему, главне и споредне ликове, догађаје, време и место…). – СРП.ОО1.С.1.9. Примењују стратегије читања и разумевања прочитаног. – СРП.ОО1.С.1.10. Издвајају и именују поређење и персонификацију у тексту. – СРП.ОО1.С.1.11. Одређују врсте речи (именице, заменице, придеве, бројеве и глаголе) и подврсте речи (властите, заједничке и градивне именице; описне, присвојне и градивне придеве; личне заменице; основне и редне бројеве) и препознају збирне именице; разликују граматичке категорије глагола и глаголско време, као и граматичке категорије именица, бројева, придева и заменица. – СРП.ОО1.С.1.12. У простој реченици одређују субјекат, глаголски предикат и прилошке одредбе за време, место и начин исказане речју или скупом речи; одређују врсте реченица по комуникативној функцији (обавештајне, упитне, заповедне, узвичне) и по облику. – СРП.ОО1.С.1.13. Препознају односе антонимије, синонимије, хипонимије/хиперонимије, хомонимије; владају основним творбеним обрасцима (нпр. грађење умањеница).	представљају информације на различите начине. – СРП.ОО1.С.2.6. Проналазе информације користећи основне делове текста и књиге и издвајају тражене формалне елементе уметничког и неуметничког текста. – СРП.ОО1.С.2.7. Уочавају специфичности конкретних књижевних дела и закључују о основним одликама књижевних врста. – СРП.ОО1.С.2.8. Анализирају догађаје, поступке, осећања и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту; одређују тему. – СРП.ОО1.С.2.9. Прате и предвиђају даљи ток радње, преиспитују претпоставке, повезују очигледне узроке и последице, поткрепљују своје закључке позивајући се на текст. – СРП.ОО1.С.2.10. Истражују функцију поређења и персонификације у тексту и на основу тога разумеју његов смисао. – СРП.ОО1.С.2.11. У реченици/тексту уочавају и издвајају одговарајуће примере речи, а затим индуктивно и по аналогији закључују о одликама врсте и подврсте којој припадају (користе табеле, праве мапе ума…); мењају облике речи према задатим критеријумима (лице, број и род). – СРП.ОО1.С.2.12. Рашчлањују реченицу издвајајући реченичне чланове; састављају реченице различите по комуникативној функцији и облику.

	– СРП.ОО1.С.2.13. Кроз игру спарују и групишу задате речи препознајући лексичке односе међу њима; примењују основне творбене обрасце.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Стваралачки примењују језичке вештине у говору и писању. Тумаче текст, критички читају и аргументују своје ставове. Познају најзначајније ствараоце из српске и светске књижевности за децу и њихова дела. Користе књижевне и граматичке термине.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Састављају усмени и писани текст интегришући језичке вештине којима владају. Читају и дискутују о прочитаним текстовима и медијским садржајима. Анализирају књижевна дела и интегришу елементе издвојене анализом. Критички процењују сврху текста, визуелних и интерактивних информација из различитих извора. Разговарају о истакнутим вредностима, износе и преиспитују аргументе. Уче кроз истраживачке активности и креативно писање.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Говоре и пишу негујући аутентичност и слободу личног изражавања у складу са комуникативном ситуацијом. Радо читају и развијају своје образовне потребе у мултимедијалном окружењу. Критички приступају истраживању различитих извора информација. Износе и преиспитују своје мишљење и спремни су да уваже другачија мишљења. Развијају и негују животне вредности. Разумеју важност националне културе и идентитета у интеркултуралном контексту.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) – за крај првог циклуса обавезног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СРП.ОО1.Н.1.1. Умеју аргументовано и на занимљив начин да почну, развију и заврше своје усмено и писано излагање користећи	– СРП.ОО1.Н.2.1. Усмено и писано излагање обогаћују детаљима, образлажу своје ставове.	– СРП.ОО1.Н.3.1. Слободно и аутентично исказују своје мисли у говору и писању придобијајући пажњу других.

богат фонд речи у јасним и потпуним реченицама. – СРП.ОО1.Н.1.2. Читају и критички промишљају, издвајају и повезују релевантне изворе и информације, уочавају различите перспективе и гледишта аутора, као и сврху текста. – СРП.ОО1.Н.1.3. Именују књижевне врсте и наводе њихове одлике; познају најзначајније ствараоце и њихова дела. – СРП.ОО1.Н.1.4. Тумаче и интегришу догађаје, поступке, особине, главне идеје, мисли и осећања; прате развој ликова у књижевноуметничком тексту. – СРП.ОО1.Н.1.5. Препознају фигуративну употребу језика у књижевноуметничком тексту и свакодневној комуникацији (нпр. пренесено значење). – СРП.ОО1.Н.1.6. Именују врсте и подврсте речи, именују граматичке категорије глагола и глаголско време, као и граматичке категорије именица, бројева, придева и заменица; именују субјекат, глаголски предикат и прилошке одредбе за време, место и начин.	– СРП.ОО1.Н.2.2. Промишљају о комплексним информацијама из различитих делова текста и различитих извора, раздвајају чињенице од интерпретације, процењују релевантност, упоређују, тумаче и интегришу информације приказане на различите начине (графикон, дијаграм, илустрација, фотографија, звук и анимација). – СРП.ОО1.Н.2.3. Образлажу одлике књижевне врсте у конкретном делу. – СРП.ОО1.Н.2.4. Уочавају сложеност ликова и узрочно-последичне везе међу догађајима, изводе закључке о догађајима, намерама, поступцима и осећањима ликова, објашњавају чиме су мотивисани поступци и осећања ликова и своје ставове поткрепљују доказима из текста. – СРП.ОО1.Н.2.5. Тумаче фигуративну употребу језика. – СРП.ОО1.Н.2.6. Анализирају реченицу/текст издвајајући врсте и подврсте речи, састављају реченице према	– СРП.ОО1.Н.3.2. Изводе сложеније закључке да би процењивали садржај и сврху текста, да би предвиђали, описивали, упоређивали, објашњавали, повезивали и обједињавали; критички се односе према изворима информација водећи рачуна о релевантности информација и безбедности на интернету. – СРП.ОО1.Н.3.3. Бирају текстове према интересовањима, уживају у читању и граде своје читалачко искуство. – СРП.ОО1.Н.3.4. Решавају проблеме, упоређују и образлажу догађаје кроз процену узрока и последица у свакодневном животу; формирају се као моралне личности које познају и негују општеприхваћене људске и друштвене вредности. – СРП.ОО1.Н.3.5. Користе језик као низ могућности у изражавању, употребљавајући речи и изразе у основном и фигуративном значењу. – СРП.ОО1.Н.3.6. Стилски овладавају реченицом у свакодневном говору и писању, користе знања из језика у стваралачком изражавању,

	задатим синтаксичким критеријумима.	као и приликом учења страних језика.

5.1.2. МАТЕМАТИКА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици усвајају основне математичке појмове, знања и вештине, стичу почетну математичку писменост и развијају основе апстрактног мишљења, што представља основу за наставак образовања. Оспособљени су да усмено и писмено комуницирају користећи математички језик. Решавају проблеме из свакодневног живота, користећи математику, индивидуално или у сарадњи са другима. Развијају истраживачки дух и креативност. Мотивисани су да уче, напредују и изграђују позитивне ставове према математици. Развијају основе математичко-логичког резоновања. Уочавају примену математичких знања у другим областима људске делатности (екологија, здравље, култура, финансије, предузетништво…). Одговорно користе дигиталне технологије и податке за учење и решавање проблема. Користе дате податке за извођење закључака.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици су овладали основним појмовима у вези са природним бројевима и одређују вредности једноставнијих израза, што чини најнужнија знања потребна за свакодневни живот и даље школовање. Познају својства природних бројева (паран, непаран, највећи, најмањи, претходни, следећи број). Уочавају правило за формирање једноставног започетог низа и одређују недостајући члан. Разумеју појам разломка чији је бројилац 1. Користе мерне јединице да изразе различите величине. Овладали су техником решавања простих једначина. Као основ за развој просторног резоновања, именују геометријске објекте у равни и простору и уочавају њихове односе у равни.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици су развили основне вештине комуникације уз коришћење математичких симбола. Анализирају положаје објеката у окружењу. Користе геометријски прибор за цртање једноставнијих геометријских објеката у квадратној мрежи и одређивање њихових мерних карактеристика. Разликују основне геометријске објекте и њихова својства. Решавају задатке једноставног познатог контекста. Класификују задате податке, умеју да одреде шта се од њих очекује. Примењују једноставне математичке процедуре приликом решавања задатака.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици уочавају математичке правилности и користе математичка знања при решавању једноставних проблема из свакодневног живота. Знања из мерења и геометрије, ученици користе при оријентисању у простору, одређивању положаја и односа објеката у окружењу и одређивању основних мерних карактеристика једноставнијих објеката из непосредног окружења. Доносе одлуке у вези са једноставнијим проблемима који се односе на потрошњу и друге видове рационализације. Примењују знања о бројевима при једноставнијим рачунањима. Читају и користе податке који су приказани табеларно и графички.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– MAT.OO1.O.1.1. Читају, записују и упоређују природне бројеве и приказују их на датој бројевној правој. – MAT.OO1.O.1.2. Одређују природни број са датим својством (паран, непаран, највећи, најмањи, претходни, следећи број) и одређују следеће чланове започетог једноставног бројевног низа. – MAT.OO1.O.1.3. Рачунају вредност бројевног израза са највише две операције сабирања и одузимања у оквиру прве хиљаде. – MAT.OO1.O.1.4. Множе и деле без остатка двоцифрене и троцифрене бројеве једноцифреним. – MAT.OO1.O.1.5. Решавају једначине са једном	– MAT.OO1.O.2.1. Правилно употребљавају математичке симболе. – MAT.OO1.O.2.2. Анализирају међусобни положај објеката у простору. – MAT.OO1.O.2.3. Цртају геометријске облике помоћу лењира. – MAT.OO1.O.2.4. Мере дужину дужи мерним инструментом и површину фигуре нестандардном јединицом мере. – MAT.OO1.O.2.5. Упоређују и класификују геометријске објекте према својствима. – MAT.OO1.O.2.6. Закључују шта се од њих очекује у математичком захтеву једноставног познатог контекста. – MAT.OO1.O.2.7. Примењују једноставне математичке	– MAT.OO1.O.3.1. Решавају једноставну проблемску ситуацију коришћењем израза са једном рачунском операцијом. – MAT.OO1.O.3.2. Одређују положаје, односе и смер кретања објеката у окружењу. – MAT.OO1.O.3.3. Одређују димензије и површину дводимензионалних објеката у окружењу, при чему за површину користе нестандардне јединице мере. – MAT.OO1.O.3.4. Изражавају одређену суму новца преко различитих апоена и рачунају са новцем у једноставним ситуацијама. – MAT.OO1.O.3.5. Читају податке са једноставнијих графикона и табела и дијаграма који се

операцијом у оквиру прве хиљаде. – MAT.OO1.O.1.6. Читају, записују и упоређују разломке облика ($n \leq 10$), препознају њихов сликовни приказ и одређују део целине (половину, трећину ... десетину). – MAT.OO1.O.1.7. Именују геометријске објекте у равни и простору. – MAT.OO1.O.1.8. Уочавају и именују делове од којих је сложен геометријски објекат; – MAT.OO1.O.1.9. Уочавају међусобне односе два геометријска објекта у равни (паралелност, нормалност, припадност). – MAT.OO1.O.1.10. Користе јединице за мерење дужине, масе, времена и запремине течности и изражавају дужине претварањем веће јединице у мању.	процедуре (директна примена правила, извођење познатих процедура...) при решавању математичких захтева једноставног познатог контекста. – MAT.OO1.O.2.8. Анализирају и уочавају правилност код датих бројчаних и других података.	односе на свакодневне животне ситуације.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици су овладали својствима природних бројева, уочавају правило за формирање започетог низа бројева, одређују вредности израза и решавају једначине, чиме се оспособљавају за математичко моделовање проблема. Користе разломке за изражавање делова целине и децимални запис броја у контексту мерења дужине. Претварају јединице мере из већих у мање и одређују квантитативна својства фигура у равни и површину коцке и квадра. Уочавају подударност и симетричност фигура. Користе својства геометријских објеката при решавању задатака.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици су развили основне вештине комуникације математичким језиком и математичким симболима. Анализирају задатак или проблем који решавају, формулишу питања и рашчлањују проблем на мање целине. Приликом решавања задатака издвајају битне податке, примењују процедуре, процењују тачност решења и изводе одговарајуће закључке. Конструишу основне математичке објекте у равни. Анализирају својства објеката у простору помоћу њихових мрежа. Користећи усвојена знања, ученици истражују самостално или са вршњацима и откривају могућности математике.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици примењују математичка знања и начине закључивања при проучавању природних и друштвених појава и процеса, као и проблема из других наставних предмета. Моделују проблем математичким записом и бирају поступак за његово решавање. Решавају проблем и образлажу решење, користећи одговарајући језик и симболе. Анализом геометријских карактеристика (симетричност и подударност) објеката у окружењу развијају естетичку компетенцију. Знање о бројевима, променљивим величинама и мерама ученици примењују при процењивању, поређењу и мерењу различитих величина. Користе и графички приказују податке приликом решавања једноставних реалистичних ситуација.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– MAT.OO1.C.1.1. Користе својства природних бројева (паран, непаран, највећи, најмањи, претходни, следећи број) и одређују следеће чланове започетог бројевног низа. – MAT.OO1.C.1.2. Одређују месну вредност цифре, као и десетицу, стотину и хиљаду најближу датом броју. – MAT.OO1.C.1.3. Решавају једначине са највише две операције.	– MAT.OO1.C.2.1. Издвајају битне податке из текста задатка и креирају одговарајући математички запис. – MAT.OO1.C.2.2. Процењују тачност решења (провера начина закључивања и тачности спровођења поступака). – MAT.OO1.C.2.3. Доносе и формулишу закључке који се односе на математички захтев познатог контекста, уз	– MAT.OO1.C.3.1. Користе математички језик и симболе и формирају математички запис при решавању једноставних проблемских ситуација. – MAT.OO1.C.3.2. Мере дужину и резултат мерења записују коришћењем природних бројева или бројева у децималном запису. – MAT.OO1.C.3.3. Користе мерне јединице за мерење времена, масе,

– MAT.OO1.C.1.4. Читају, записују и упоређују разломке облика , који имају исте имениоце или бројиоце и препознају сликовни приказ разломака. – MAT.OO1.C.1.4. Читају, записују и упоређују децималне записе бројева са највише две децимале. – MAT.OO1.C.1.5. Користе својства геометријских објеката у равни и простору (квадрат, правоугаоник, троугао, круг, квадар, коцка) при решавању задатака. – MAT.OO1.C.1.6. Претварају мере за мерење масе, времена и запремине течности из већих мерних јединица у мање. – MAT.OO1.C.1.7. Одређују обим троугла, квадрата и правоугаоника. – MAT.OO1.C.1.8. Одређују површину квадрата, правоугаоника, коцке и квадра. – MAT.OO1.C.1.9. Уочавају подударне и симетричне фигуре.	коришћење математичког језика. – MAT.OO1.C.2.4. Решавање проблема своде на решавање мањих целина. – MAT.OO1.C.2.5. Уочавају и цртају различите врсте углова. – MAT.OO1.C.2.6. Конструишу квадрат, правоугаоник и троугао, ако су дате дужине страница и кружницу датог полупречника. – MAT.OO1.C.2.7. Користе мрежу коцке и квадра при извођењу закључака о њиховим својствима. – MAT.OO1.C.2.8. Допуњавају дати цртеж тако да добијена фигура буде симетрична у односу на дату праву и одређују осу симетрије. – MAT.OO1.C.2.9. Радећи самостално или са вршњацима проширују математичка знања.	запремине течности и дужину и пореде дате величине у једноставним ситуацијама. – MAT.OO1.C.3.4. Рачунају са новцем у сложенијим ситуацијама. – MAT.OO1.C.3.5. Представљају дате податке графички и табеларно и преводе их из једне у другу форму. – MAT.OO1.C.3.6. Користе податке приказане графички или табеларно у решавању једноставних ситуација. – MAT.OO1.C.3.7. Уочавају симетричност и подударност објеката у окружењу.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици примењују својства природних бројева и операција при одређивању вредности сложенијих израза и решавању једначина у проблемским задацима. Решавају једноставне неједначине. Одређују део целине. Сабирају и одузимају разломке истих именилаца и

бројеве у децималном запису са истим бројем децимала. Претварају јединице мере и одређују квантитативна својства сложенијих фигура у равни и запремину коцке и квадра.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици су овладали основним вештинама комуникације математичким језиком и употребом математичких симбола. Математички моделују податке који су дати визуелно или у тексту. Упоређују различите врсте информација, изводе закључке у циљу решавања математичких задатака и проблема из свакодневног живота. Дискутују о тачности тврдњи и начинима решавања задатка или проблема. Анализирају туђа решења и образлажу своја. Користе дигиталне алате за проналажење и представљање решења.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици примењују сложенија знања и вештине засноване на математичком закључивању при решавању проблема. Знања о бројевима, променљивим величинама и мерама ученици примењују при процењивању, поређењу и мерењу, као и при одређивању квантитативних својстава. Анализирају проблеме, бирају стратегије за њихово решавање и образлажу решење. Одређују сва решења и траже оптимално решење проблема из свакодневног живота, како би активно доприносили добробити друштва (рационализација потрошње, унапређивање еколошких услова живота, здравља, развој финансијске писмености и др.). Презентују решење, тумаче га и дискутују о њему. На основу анализе графички и табеларно приказаних података из медија и других извора изводе закључке.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– MAT.OO1.H.1.1. Израчунавају бројевну вредност израза са више операција, поштујући приоритет. – MAT.OO1.H.1.2. Решавају проблемске задатке применом својстава природних бројева и операција (укључујући и дељивост и садржавање).	– MAT.OO1.H.2.1. Креирају математички запис на основу података датих текстуално и визуелно у сложенијим ситуацијама. – MAT.OO1.H.2.2. Образлажу начин закључивања, уз коришћење шема, графичких приказа, цртежа и модела по потреби. – MAT.OO1.H.2.3. Анализирају „логичност”	– MAT.OO1.H.3.1. Математички моделују реалистичне проблемске ситуације из различитих области (екологија, здравље, култура, финансије, предузетништво…). – MAT.OO1.H.3.2. Примењују геометријске методе решавања задатака (метод дужи, метод правоугаоника…) – MAT.OO1.H.3.3. Користе мерне јединице за мерење времена, масе, запремине

– MAT.OO1.H.1.3. Решавају неједначине са једном операцијом. – MAT.OO1.H.1.4. Претварају мере за мерење површине и запремине из већих мерних јединица у мање. – MAT.OO1.H.1.5. Израчунавају обим и површину сложених фигура у равни. – MAT.OO1.H.1.6. Израчунавају запремину коцке и квадра. – MAT.OO1.H.1.7. Претварају мере за мерење дужине, масе, времена, запремине течности. – MAT.OO1.H.1.8. Сабирају и одузимају разломке облика , који имају исте имениоце. – MAT.OO1.H.1.9. Сабирају и одузимају бројеве у децималном запису са истим бројем децимала (облика 1,23 + 2,54 или 3,59 – 1,25). – MAT.OO1.H.1.10. Израчунавају део ($b \leq 10$, $a < b$) неке целине.	решења с обзиром на природу проблема. – MAT.OO1.H.2.4. Изводе закључке повезивањем знања о геометријским објектима, мерењу и рачунским операцијама. – MAT.OO1.H.2.5. Користе дигиталне алате за проналажење и представљање решења.	течности и дужине и пореде дате величине у сложенијим ситуацијама. – MAT.OO1.H.3.4. Користе процењивање приликом мерења, рачунања и решавања проблемских задатака. – MAT.OO1.H.3.5. Изводе закључке користећи и упоређујући податке приказане графички или табеларно.

5.1.3. ПРИРОДА И ДРУШТВО

Општа предметна компетенција (ОПК)

Учењем предмета Природа и друштво ученици стичу знања о појавама, променама и процесима у природи и друштву, уочавају њихову повезаност и међузависност; развијају вештине и формирају ставове и вредности који им омогућавају да упознају себе и свет који их окружује и развијају способности за активан и одговоран живот. Подстиче се изградња личног, културног и националног идентитета, уз истовремено уважавање других, као и друштвеног и природног окружења; формирају се елементарнинаучни појмови и постепено гради основа за систем појмова из природних, друштвених и техничко-технолошких наука, чиме се стварају темељи за наставак образовања.Ученици се кроз различите врсте вођених активности, а уз уважавање њиховог претходног искуства, оспособљавају да самостално истражују и анализирају природне и друштвене појаве и процесе, чиме се подстиче њихова природна радозналост и негује жеља за сазнавањем и откривањем. Кроз истраживачки рад, ученици развијају вештине критичког мишљења и решавања проблема, самостално закључивање, креативност и иновативност. Оспособљавају се да, у процесу сазнавања, користе релевантне изворе информација, а прикупљене податке представљају на различите начине, укључујући и коришћење ИКТ-а. Ученици излажу идеје и дискутују о њима, уз поштовање и међусобно уважавање, чиме развијају сараднички дух и унапређују способност комуникације.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици усвајају базичне научне појмове који омогућавају разумевање појава и процеса у природи и друштву. Уочавају, препознају и именују појаве и процесе у природи (биљни и животињски свет, материјали, облици рељефа, појављивање воде у природи, кретање и друго), користећи одговарајућу терминологију. Издвајају и кратко описују кључне друштвене појаве (друштвене групе, личности, догађаје, насеља и друго) у садашњости и прошлости користећи изворе информација који су примерени узрасту ученика. Описују здраве стилове живота (исхрана, физичка активност и боравак у природи, хигијена, коришћење дигиталних уређаја), очигледне примере утицаја човека на природу и мере заштите људи и окружења.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици користе идеје, искуства и стечена знања о природним и друштвеним феноменима и уче у складу са природом науке из које потиче одређени садржај. Знања о природном и друштвеном окружењу граде непосредним посматрањем, знања о физичким и хемијским феноменима кроз учешће у вођеним огледима/експериментима, а знања о прошлости посматрањем и анализом једноставног историјског извора. Коришћењем географске карте, ученици идентификују кључне географске објекте Србије. Радозналост ученика развија се подстицањем да постављају питања о појавама које их окружују. Приликом прикупљања

података и/или презентовања оног што су сазнали користе ИКТ на примерен начин, уз подршку учитеља. Уче самостално, у пару или у групи, поштујући правила заједничког рада, уз уважавање мишљења других.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици примењују усвојена знања о природи и друштву и стечене вештине као основу за адекватно и одговорно понашање у свакодневним ситуацијама. Формирају здраве животне навике и одговоран однос према себи, другима и животној средини. Оријентишу се у времену при планирању и извршавању сопствених активности. Оријентишу се у простору и безбедно се крећу у свом непосредном окружењу. Учествују у активностима којима се промовише и негује културно-историјско наслеђе, уз уважавање и поштовање различитости и на тај начин развијају лични, културни и национални идентитет. Показују интересовање за различите научне области чиме се ствара основа за наставак основног образовања и васпитања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ПД.ОО1.О.1.1. Препознају и именују ко и шта чини живу и неживу природу и разликују их од производа људског рада. – ПД.ОО1.О.1.2. Класификују жива бића према следећим критеријумима: изглед, начин исхране, кретања и размножавања, станиште/животна заједница којој припадају. – ПД.ОО1.О.1.3. На очигледним примерима препознају значај природе за живот човека и разликују повољно и неповољно деловање човека на очување природе.	– ПД.ОО1.О.2.1. Постављају питања о природним и друштвеним појавама и процесима. – ПД.ОО1.О.2.2. Користе препоручени извор информација за прикупљање података о природним и друштвеним феноменима. – ПД.ОО1.О.2.3. Описују природне и друштвене појаве и процесе на основу непосредног посматрања. – ПД.ОО1.О.2.4. Изводе једноставне огледе/експерименте на основу упутства.	– ПД.ОО1.О.3.1. Испољавају радозналост за свет који их окружује, односно за различите научне области. – ПД.ОО1.О.3.2. Усвајају навике које доприносе безбедности, заштити и очувању животне средине, сопственог здравља и здравља других. – ПД.ОО1.О.3.3. Оријентишу се у времену користећи часовник и календар и у непосредном окружењу помоћу карактеристичних објеката. – ПД.ОО1.О.3.4. Уважавају индивидуалне и културне

– ПД.ООІ.О.1.4. Именују природне ресурсе и кратко објашњавају њихову употребну вредност. – ПД.ООІ.О.1.5. Одређују облике рељефа и облике појављивања воде у окружењу. – ПД.ООІ.О.1.6. Разликују и именују облике кретања тела и очигледне факторе који утичу на то кретање. – ПД.ООІ.О.1.7. Препознају и именују различите материјале и њихова основна својства (укључујући и воду, ваздух и земљиште). – ПД.ООІ.О.1.8. Наводе и кратко описују основне одреднице државе Србије, најважније догађаје, појаве и личности из прошлости Србије. – ПД.ООІ.О.1.9. Идентификују друштвене групе којима припадају и наводе правила понашања, права и обавезе које имају као чланови тих група. – ПД.ООІ.О.1.10. Наводе поступке за очување и унапређивање људског здравља. – ПД.ООІ.О.1.11. Идентификују изворе опасности по живот и	– ПД.ООІ.О.2.5. Проналазе кључне географске објекте на карти Србије. – ПД.ООІ.О.2.6. Описују сегмент живота у прошлости на основу тумачења једноставног историјског извора. – ПД.ООІ.О.2.7. Учествују у тимском раду, уважавајући мишљење других.	особености и поштују различитости међу људима. – ПД.ООІ.О.3.5. Учествују у заједничким активностима на нивоу школе и локалне заједнице.

здравље људи и објашњавају основне мере заштите.		

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Користећи претходно стечена знања и вештине уочавају разноврсност појава у природи и друштву. Разумеју природне циклусе: животни циклус, смена дана и ноћи, смена годишњих доба, кружење воде у природи и друго. Разумевање кључних појмова ученицима омогућава да објашњавају процесе, доводе у везу промене у природи и друштву и појаве које се дешавају као последице тих процеса и промена. На очигледним примерима уочавају и објашњавају међусобне позитивне и негативне утицаје човека и природе. Разумевање промена које су се десиле у прошлости се базира на томе да ученици сагледају повезаност прошлости са њиховим садашњим животом кроз примере који су им блиски – начин живота, традиција, називи улица, празници итд.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици користе и комбинују више извора информација (непосредно окружење, историјске изворе, географску карту итд.), укључујући и дигиталне ресурсе, за формулисање објашњења и закључака о природним и друштвеним феноменима, уз подршку учитеља. Прикупљају податке користећи опрему, мерне инструменте и мерне јединице примерене узрасту ученика. Ток истраживања, односно сазнања до којих долазе систематизују у форми белешке на изабрани начин – речима или сликовно. Умеју да одреде факторе чије се дејство прати/мери током посматрања или огледа/експеримента. До информација о простору на коме живе ученици долазе коришћењем географске карте. Комбиновањем информација из једноставних историјских извора долазе до сазнања о прошлости. Примењују одговарајуће стратегије учења што се види приликом представљања резултата истраживања на изабрани начин, уз могућност коришћења ИКТ-а. Сарађују са другим ученицима у процесу конструкције знања.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици изражавају ставове на прихватљив начин и показују развијену свест о важности очувања природних и друштвених ресурса. Износе идеје и доносе закључке користећи научне чињенице, чиме се доприноси развијању основа логичког и критичког мишљења. Оријентишу се и безбедно крећу у ширем простору, користећи план насеља, географску карту Србије и превозна средства. Сарадњом са другима унапређују комуникационе вештине и развијају толеранцију.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Средњи ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ПД.ОО1.С.1.1. Објашњавају повезаност живе и неживе природе на очигледним примерима. – ПД.ОО1.С.1.2. Речима или сликом објашњавају међусобну повезаност живих бића у животној заједници. – ПД.ОО1.С.1.3. Препознају еколошку оправданост употребе обновљивих ресурса и рационалног коришћења необновљивих ресурса на једноставним примерима. – ПД.ОО1.С.1.4. Повезују својства и промене материјала са њиховом употребом у свакодневном животу. – ПД.ОО1.С.1.5. Идентификују мање очигледне факторе који утичу на кретање тела (средина, отпор ваздуха приликом падања). – ПД.ОО1.С.1.6. На различите начине представљају редослед којим су се јављале важне појаве, личности и историјски догађаји. – ПД.ОО1.С.1.7. Објашњавају везу између прошлости и	– ПД.ОО1.С.2.1. У процесу сазнавања упоређују своја искуства са научним чињеницама. – ПД.ОО1.С.2.2. Прате и објашњавају једноставне природне и друштвене појаве и процесе и на основу тога доносе закључке. – ПД.ОО1.С.2.3. Користе различите изворе информација, мерне инструменте и другу опрему за прикупљање података и креирају белешку о природним и друштвеним феноменима по задатој структури – ПД.ОО1.С.2.4. Представљају спроведено истраживање – писано, усмено, помоћу ленте времена и/или цртежом, укључујући и коришћење ИКТ-а. – ПД.ОО1.С.2.5. Одређују факторе чије се дејство мери или контролише током огледа/експеримента. – ПД.ОО1.С.2.6. Користећи карту Србије описују географске карактеристике простора. – ПД.ОО1.С.2.7. Прикупљају податке о прошлости помоћу различитих историјских извора и на основу тога формулишу краћа објашњења.	– ПД.ОО1.С.3.1. Користе научне чињенице приликом изношења идеја и закључака. – ПД.ОО1.С.3.2. Бирају и примењују поступке којима чувају природно окружење и културно наслеђе. – ПД.ОО1.С.3.3. Оријентишу се у простору користећи план насеља и географску карту. – ПД.ОО1.С.3.4. Препознају своју улогу у различитим друштвеним групама прихватајући права и обавезе.

садашњости на примерима из свакодневног живота.		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици повезују стечена знања и искуства о природним и друштвеним процесима и појавама. На тај начин уочавају узрочно-последичне односе у природном и друштвеном окружењу и објашњавају их користећи аргументе и терминологију на начин примерен узрасту. На очигледним примерима доводе у везу и процењују значај међусобног утицаја човека и природе, како повољан, тако и неповољан, као и могуће последице у будућности. Разликују узроке од последица кључних историјских догађаја, објашњавају и процењују утицај тих догађаја на савремени начин живота и данашњу државу.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици интегришу стара и нова сазнања примењујући напредне стратегије учења, групишући прикупљене или дате податке и уочавајући обрасце и односе међу тим подацима, на основу чега формулишу закључке. Тиме се оспособљавају да самостално одвајају битно од небитног током учења. Различите изворе информација (текстове, слике, географску карту Србије, графиконе, табеле, огледе/експерименте и друго), користе за прикупљање података о узрочно-последичним везама у природи и друштву. Преузимају иницијативу приликом креирања и/или реализовања истраживачких активности – самостално и/или у сарадњи са другим ученицима. Дискутују о спроведеном истраживању са другим ученицима и наставником, поштујући правила активног слушања и аргументовања, чиме развијају способност вредновања процеса и резултата рада.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици темеље закључке и одлуке на усвојеним знањима и поткрепљују их агрументима заснованим на научним чињеницама. Испитивањем и разумевањем узрочно-последичних односа у појавама и процесима у природи и друштву стварају основу за даље развијање научне писмености. Презентују своје идеје другима, спремни су да се укључе у дискусију и прихвате другачије аргументе као начин увођења у научну комуникацију. Иницирају и покрећу акције примерене узрасту које имају за циљ промовисање и очување културно-историјског наслеђа и здравих стилова живота. Тако развијају одговорност према себи и другима, као и одговорност према природи, друштвеним и природним ресурсима.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај првог циклуса основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**

Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ПД.ОО1.Н.1.1. Објашњавају узрочно-последичне односе у конкретним природним процесима и појавама. – ПД.ОО1.Н.1.2. Разликују узроке од последица важних догађаја који су се десили у прошлости и објашњавају утицај тих догађаја на садашњост. – ПД.ОО1.Н.1.3. На примерима блиским њиховом искуству процењују утицај природних процеса на друштвена збивања, као и друштвених збивања на промене у природи. – ПД.ОО1.Н.1.4. Аргументују еколошку оправданост употребе обновљивих ресурса и рационалног коришћења необновљивих ресурса.	– ПД.ОО1.Н.2.1. Групишу/класификују прикупљене податке и у дискусији са другим ученицима доносе закључке. – ПД.ОО1.Н.2.2. Анализирају једноставно приказане податке и информације (табеле, графикони) да би уочили обрасце и односе у изучаваним феноменима. – ПД.ОО1.Н.2.3. Осмишљавају једноставан експеримент на основу кога се може доћи до закључка о истраживаном феномену. – ПД.ОО1.Н.2.4. Користе карту Србије за објашњавање повезаности природно-географских карактеристика Србије са размештајем становништва, изгледом насеља и делатностима људи.	– ПД.ОО1.Н.3.1. Аргументују своје идеје и доносе закључке о процесима и појавама у природи и друштву који су засновани на научним чињеницама. – ПД.ОО1.Н.3.2. Решавају проблеме и доносе одговорне одлуке у свакодневним животним ситуацијама употребом стечених знања. – ПД.ОО1.Н.3.3. Предлажу акције у оквиру школе и локалне заједнице и доприносе њиховој реализацији.

5.2 ЗА КРАЈ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

5.2.1. СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици говоре и пишу користећи оба писма, дајући предност ћирилици, у различитим комуникативним ситуацијама и дигиталном окружењу, примењујући књижевно-језичку и правописну норму. Негују културу дијалога и поштују основне норме комуникације. Имају

развијен речник и способни су да користе језик да би исказали своје стваралачке могућности.

Примењују основна знања у тумачењу књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине градећи постепено свој естетски укус. Читањем и доживљавањем књижевних дела развијају маштовитост, способност истраживачког посматрања, разумевања себе и других, критичко мишљење; негује се морално просуђивање, емпатија и асоцијативно повезивање. Ученици читају и усмерено приступају тумачењу различитих неуметничких текстова (укључујући дигиталне изворе и медијске садржаје) како би развијали способност одабира, вредновања и коришћења информација, одговорно се односећи према интелектуалној својини. Безбедно користе информационо-комуникационе технологије у сврхе учења.

Стечена знања из језика и књижевности користе ради даљег учења и усавршавања, као и сналажења у друштвеном животу (решавање проблемских ситуација, сарадња, предузимање иницијативе, развијање одговорног односа према себи и околини и сл.).

У складу са узрастом, разумеју место, улогу и значај језика и књижевности у очувању националног идентитета и традиције, како би неговали културу свог народа и поштовали и уважавали различитости других култура.

Применом знања из српског језика лакше усвајају стране језике.

Примењују разноврсне стратегије учења и функционално повезују садржаје различитих наставних предмета.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици разумеју појам језика, знају којим језиком говоре и препознају место и улогу српског књижевног језика у друштву. Разликују књижевни језик од дијалеката. Примењују књижевнојезичку норму у говору и писању. Имају развијен речник, у складу са узрастом, а речи употребљавају у складу са комуникативном ситуацијом. Умеју да опишу свој доживљај књижевног дела и издвоје тражене информације у неуметничком тексту (линеарном и нелинеарном). Познају најзначајније ствараоце из националне и светске књижевности и њихова дела из програма. Повезују прочитана књижевна дела предвиђена програмом са њиховим ауторима. Праве разлику између народне и ауторске књижевности. Интерпретирају књижевна дела из програма по задатим критеријумима (самостално или уз помоћ наставника).

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици повезују знања из граматике и правописа са језичким ситуацијама у којима их примењују. Говоре јасно, читају течно, умеју да искажу своје мишљење. Саговорника слушају пажљиво, уважавајући његово мишљење. Састављају једноставан говорени или писани

текст о доживљају књижевног дела, као и о темама из свакодневног живота и света маште. Читају књижевне и неуметничке текстове користећи различите технике читања. Разликују експлицитна и имплицитна значења у различитим врстама текстова. Користе различите изворе сазнавања, пореде информације и вреднују их.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици се служе књижевним језиком у различитим комуникативним ситуацијама. Изражавају своје мишљење аргументовано, уважавајући туђе ставове. Бирају одговарајући језички израз у складу са контекстом. Стварају различите врсте текстова. Читају, разумеју и парафразирају књижевне и неуметничке текстове. Користе читалачку писменост и различите стратегије читања и учења. Исказују љубав према књижевности и поштују вредности националне културе и културе других народа. Имају развијене читалачке навике и схватају значај читања за развој сопствене опште културе и знања. Препознају облике вербалне агресије (неучтиво обраћање, непоштовање саговорника, вређање, говор мржње и сл.) као негативну појаву.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СРП.ОО.О.1.1. Знају које дијалекатске зоне обухвата српски језик. – СРП.ОО.О.1.2. Разликују самогласнике од сугласника, правилан од неправилног изговора гласа. – СРП.ОО.О.1.3. Разликују промењиве и непромењиве речи, именују врсте речи и разврставају их према основним граматичким категоријама. – СРП.ОО.О.1.4. Разликују просте речи од твореница. – СРП.ОО.О.1.5. Препознају основне реченичне	– СРП.ОО.О.2.1. Повезују теоријска знања из граматике са класификацијом језичких појава у једноставној језичкој ситуацији. – СРП.ОО.О.2.2. Служи се „Правописом српскога језика” и речницима за решавање језичких и правописних правила. – СРП.ОО.О.2.3. Читају књижевне и неуметничке текстове (линеарне и нелинеарне) и с пажњом и разумевањем слушају једноставније	– СРП.ОО.О.3.1. Користе знања из језика како би се правилно, јасно и примерено комуникативној ситуацији изражавали писаним и усменим путем. – СРП.ОО.О.3.2. Умеју да прочитају информацију исказану у различитим облицима (табела, графикон, хипертекст...) и интерпретирају је на различите начине (усмено, писмено, визуелно, дигитално). – СРП.ОО.О.3.3. Пишу примењујући

чланове; разликују независне од зависних предикатских реченица; именују врсте независних реченица према њиховој комуникативној функцији. – СРП.ОО.О.1.6. Разумеју значења речи, устаљених израза и фразеологизама са којима се срећу у школским текстовима и свакодневној комуникацији. – СРП.ОО.О.1.7. Уочавају основне лексичке појаве (једнозначност и вишезначност речи) и лексичке односе (синонимију, хомонимију и антонимију). – СРП.ОО.О.1.8. Знају правописна правила и примењују их у једноставнијим примерима. – СРП.ОО.О. 1.9. Разликују формално од неформалног изражавања и повезују начин изражавања са комуникативном ситуацијом. – СРП.ОО.О.1.10. Повезују прочитана књижевна дела са њиховим ауторима; самостално саопштавају основну садржину дела, основну тему, главни мотив дела и његове главне ликове, време и место радње; разликују основне форме казивања. – СРП.ОО.О.1.11. Класификују текстове према различитим	излагање (нпр. предавање уживо или аудио, аудио-визуелно или дигитално излагање) изграђујући навике читања и пажљивог слушања. – СРП.ОО.О.2.4. Исказују свој доживљај о говореном или писаном тексту (нпр. колико им се текст допада, да ли им је занимљив/необичан; које је основно осећање и тон текста и сл.). – СРП.ОО.О.2.5. Повезују садржај књижевног дела са сопственим или туђим искуством. – СРП.ОО.О.2.6. Сажимају и препричавају прозни текст разликујући главно од споредног; интерпретирају текст (описују ликове, поступке, изводе закључке…). – СРП.ОО.О.2.7. Одабирају и прилагођавају комуникативној ситуацији одговарајућа изражајна (вербална и невербална) средства, лексику и облике казивања у писаном и говореном тексту. – СРП.ОО.О.2.8. Уочавају информације у тексту које не разумеју и налазе начине за сазнавање (постављају питања); проналазе информације из	различите форме казивања и различите функционалне стилове. – СРП.ОО.О.3.4. Усклађују одговарајући језички израз са контекстом (укључујући и конструктивну комуникацију у сарадњи са другима, у групи, на друштвеним мрежама и интернету). – СРП.ОО.О.3.5. Изражавају аргументовано своје мишљење у складу са контекстом, уважавајући туђе ставове. – СРП.ОО.О.3.6. Препознају говор мржње и дискриминаторне ставове у свакодневним ситуацијама и у медијима као негативну појаву; поштују личне и културолошке различитости. – СРП.ОО.О.3.7. Користе читалачку писменост (проналазе информације, разумеју опште значење текста, интерпретирају значење текста) као средство за учење других предмета. – СРП.ОО.О.3.8. Примењују различите стратегије читања и прилагођавају их природи текста и сврси читања (информисање, учење, естетски доживљај,

критеријумима: књижевни/некњижевни текст, народна/ауторска књижевност; дело у прози/дело у стиху; књижевни род (епски, лирски, драмски).	текста према задатом критеријуму.	забава); читају, разумеју и интерпретирају нелинеарне текстове. – СРП.ОО.О.3.9. Имају развијене читалачке навике и схватају значај читања за развој сопствене опште културе и знања. – СРП.ОО.О.3.10. Разумеју значај књижевности и културе у свом животу; развијају креативност и сопствене стваралачке способности на свим пољима; вреднују књижевност као суштински део националне, европске и светске културе и као средство за промоцију различитих култура. – СРП.ОО.О.3.11. Користе знања из језика и књижевности за учествовање у различитим културним садржајима (приредбе, представе, књижевне вечери, изложбе, перформансе…), реализују унапред осмишљене идеје, учествују у пројектима који се тичу школе и локалне заједнице. – СРП.ОО.О.3.12. Састављају једноставнији говорени или писани текст према задатом критеријуму, одговорно се односећи

		према питањима везаним за интелектуалну својину. – СРП.ОО.О.3.13. Увиђају значај језика у неговању културног и националног идентитета; поштују језике националних мањина у Србији и познају елементе њихове културне баштине и историјског наслеђа.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици знају основне податке о пореклу и развоју књижевног језика, његовој дијалекатској разуђености и положају у европској породици језика. Разликују основне језичке групе у Европи и одређују место српског језика у породици словенских језика. Имају основна знања из различитих области граматике (фонетике, морфологије, синтаксе, лексикологије, стилистике) и правописа и примењују их у говору и писању. Имају развијен речник у складу са образовањем, разликују формално од неформалног изражавања и повезују начин изражавања са комуникативном ситуацијом. При тумачењу књижевног дела уочавају основне тематске, композиционе и језичко-стилске карактеристике епског, лирског и драмског текста. Познају основне књижевне термине и адекватно их примењују у тумачењу књижевних дела. Самостално анализирају издвојен проблем у књижевном и неуметничком тексту.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици повезују информације из различитих области служећи се речницима, приручницима, енциклопедијама и другим изворима информација, укључујући и дигиталне. Своје мишљење о свакодневним темама умеју јасно да формулишу, аргументују и јавно искажу. Састављају логичан и структуриран сложенији говорени или писани текст. Тумаче кључне чиниоце структуре књижевног текста као и његове тематске, идејне, стилске, језичке и композиционе особине. Тумаче идејне и формалне елементе књижевног и неуметничког текста. Анализирају издвојен проблем у тексту и умеју да аргументују своје мишљење.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици негују сопствени говор и састављају сложеније писане текстове о различитим темама поштујући језичку норму. Користе основну и секундарну литературу и умеју да препоруче књижевно дело и да образложе свој избор. Примењују основне књижевне термине у тумачењу књижевних дела. Имају развијену читалачку културу, читају ради уметничког доживљаја књижевног дела, знања, богаћења лексичког фонда. Повезују информације из неуметничких текстова поредећи их са личним искуством. Користе знања из језика и књижевности за креирање различитих културних садржаја.

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СРП.ОО.С.1.1. Разврставају европске језике на основне језичке групе и знају место српског језика у породици словенских језика. – СРП.ОО.С.1.2. Наводе основне етапе у развоју књижевног језика код Срба и најзначајније културноисторијске споменике; класификују дијалекте српског језика. – СРП.ОО.С.1.3. Уочавају евентуалне разлике између свог и књижевног акцентовања речи; умеју да одреде место акцента у речи. – СРП.ОО.С.1.4. Примењују знања о подели гласова и гласовним алтернацијама у свом говору и писању. – СРП.ОО.С.1.5. Разликује подврсте променљивих речи и њихове граматичке категорије, као и	– СРП.ОО.С.2.1. Примењују теоријска знања у уочавању, илустровању и анализи граматичких појава у сложенијој језичкој ситуацији. – СРП.ОО.С.2.2. Уочавају и исправљају грешке у свом и туђем тексту у складу са правописном нормом. – СРП.ОО.С.2.3. Користе различите стратегије читања и учења у складу са постављеним циљем. – СРП.ОО.С.2.4. Редовно читају књижевна дела из школског програма и дела по свом слободном избору, стичући читалачке навике и развијајући књижевни/естетски укус. – СРП.ОО.С.2.5. Доживљавају књижевно дело исказујући личне утиске; интерпретирају књижевни и	– СРП.ОО.С.3.1. Изражавају своје мишљење у школском, приватном, јавном и медијском контексту служећи се књижевним језиком, уз свест о социјалним конвенцијама и културолошким различитостима. – СРП.ОО.С.3.2. Користе изграђене вештине сарадње и културу комуникације, културу сопственог вербалног и невербалног изражавања, као и вештине слушања и поштовања туђег мишљења у различитим аспектима, медијима и комуникацијским ситуацијама. – СРП.ОО.С.3.3. Негују културу свог народа и поштују и уважавају различитости других култура. – СРП.ОО.С.3.4. Користе читалачку

све глаголске облике (осим имперфекта). – СРП.ОО.С.1.6. Препознају делове твореница (корен, творбену основу, префикс, суфикс) у једноставнијим примерима, развијајући језичко осећање и богатећи свој речник. – СРП.ОО.С.1.7. Уочавају синтагме и умеју да анализирају једноставније реченице грађене по основним моделима; познају врсте зависних реченица и разумеју њихову функцију. – СРП.ОО.С.1.8. Знају и тумаче значења речи и фразеологизама који се јављају у литерарним и медијским текстовима намењеним младима и правилно их употребљавају. – СРП.ОО.С.1.9. Препознају функционалне стилове (књижевно-уметнички, научни, административни, публицистички и разговорни) на основу њихових одлика и примењују их у складу са комуникативном ситуацијом. – СРП.ОО.С.1.10. Доследно примењују правописна правила и уочавају грешке у свом и туђем тексту. – СРП.ОО.С.1.11. Повезују књижевна дела са	неуметнички текст истичући битне детаље; повезују, упоређују и образлажу своје закључке чињеницама из текста и личног искуства. – СРП.ОО.С.2.6. Тумаче узрочно- последичне односе у вези са догађајима у тексту, поступцима и карактеристикама ликова, историјским и друштвеним контекстом, тј. мотивима, стилско језичким средствима у поезији; откривају идејни слој текста. – СРП.ОО.С.2.7. Процењују поступке и особине ликова и тако формирају и преиспитују моралне ставове. – СРП.ОО.С.2.8. Разликују субјективност од објективности у изражавању, чињенице од интерпретација, препознају метафоричност; хумор, иронију, сатиру; препознају сврху и циљ изражавања (пропаганда, манипулација, реклама, информисање…). – СРП.ОО.С.2.9. Организују говорени или писани текст (осмишљавају и преобликују план, структурирају и преуређују садржај, повезују делове у складну говорену или писану целину). – СРП.ОО.С.2.10. Самостално проналазе, повезују	писменост (размишљају о тексту и вреднују његов садржај; пореде чињенице и ставове изнете у тексту с властитим представама, траже доказе у тексту и супротстављају их доказима из других извора информација, користећи општа и специфична знања, али и способност апстрактног размишљања) у различитим сферама, (уметничкој, дигиталној, информатичкој, финансијској, здравственој, медијској, научној, математичкој...). – СРП.ОО.С.3.5. Проширују интересовање за читање – од различитих неуметничких текстова до књижевности за младе, националне и светске белетристике; умеју да препоруче књигу и да вреднују препоруке других. – СРП.ОО.С.3.6. Разумеју међусобне везе књижевности и културе; обликују своје естетске и етичке ставове уз помоћ литературе. – СРП.ОО.С.3.7. Користе знања из језика и књижевности за креирање и/или вредновање различитих културних садржаја; спремни су да учествују у самосталним и

историјским и друштвеним контекстом. – СРП.ОО.С.1.12. Уочавају у делу лирске, епске и драмске елементе; именују основне књижевне (песма, приповетка, роман...) и књижевно-научне врсте (биографију, аутобиографију, дневник, путопис, мемоаре и научно-популарне текстове). – СРП.ОО.С.1.13. Разликују аутора књижевног дела од наратора, драмског лица или лирског субјекта; књижевни текст од неуметничког текста који обрађују исте/сличне теме, ликове и догађаје. – СРП.ОО.С.1.14. Именују различите облике казивања (приповедање у 1. и 3. лицу, хронолошко и ретроспективно; описивање, врсте описа; монолог, унутрашњи монолог и дијалог), језичко стилска изражајна средства, као и врсте стиха, строфе и риме приликом интерпретације и анализе књижевних дела. – СРП.ОО.С.1.15. Праве разлику између парафразе (препричавања) и анализе дела.	информације из текстова из различитих области и користе их у учењу и свакодневним животним ситуацијама.	тимским пројектима; способни су да развију идеју и да је представе препознајући и остварујући личну, друштвену и комерцијалну вредност. – СРП.ОО.С.3.8. Састављају говорене или писане текстове на основу наученог, основне и секундарне литературе; умеју да цитирају и/или парафразирају туђе текстове. – СРП.ОО.С.3.9. Уважавају културну разноликост Србије, цене културну баштину свог завичаја; имају развијене културне потребе, знају како да их искажу и задовоље.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици разумеју функције и значај језика и вишејезичности. Имају детаљнија знања о граматици српског језика (акцентима, саставу речи, значењу падежа и глаголских облика, структури реченице); познају структуру речничког чланка. Владају усменим и писаним облицима потребним за школовање, грађанску и социјалну укљученост. Процењују стилске поступке у књижевном и неуметничком тексту и тумаче њихову улогу у остваривању естетских и значењских одлика различитих врста текстова. Разумеју и успостављају везе између књижевности и других уметности, науке и технологије. Развијају лични, национални и културни идентитет, свест о припадности европском и светском културном наслеђу на основу дела српске и светске књижевности, позоришне и филмске уметности, научне и уметничке баштине и различитих облика медијске културе.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици говоре јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе. Уочавају истраживачке и стваралачке могућности у процесу учења језика и књижевности и примењују стечена знања и вештине у свакодневном животу. Истражују карактеристике регистара и стилова везаних за речнике и избор одговарајућих језичких израза. Упоређују информације из различитих дисциплина и медијских извора и критички се односи према њима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици имају навику и потребу да развијају говорну и читалачку културу, како ради сопственог усавршавања тако и ради учешћа у грађанском и друштвеном животу. Прате утицај социоекономских кретања на језик, књижевност, културу и науку; брину о одрживом начину живота у заједници. Негују хумани и критички однос у дијалогу међу културама. Спремни су да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице.

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СРП.ОО.Н.1.1. Разумеју и објашњавају основне функције језика (комуникативну и стваралачку); познају појмове једнојезичности и вишејезичности и знају одговарајуће језичке прилике у Србији.	– СРП.ОО.Н.2.1. Анализирају кључне чиниоце структуре књижевног текста (тематске, идејне, стилске, језичке и композиционе особине) користећи књижевнотеоријску терминологију. – СРП.ОО.Н.2.2. Процењују функцију употребљених стилских	– СРП.ОО.Н.3.1. Разумеју и користе могућности језика, истражују и изражавају ставове о себи, као и о друштвеним, културним, моралним, духовним и естетским димензијама људских искустава.

– СРП.ОО.Н.1.2. Умеју да одреде дужину/квантитет акценатског слога и примене правила акцентуације у једноставним примерима (унутрашњи слогови и једносложне речи); – СРП.ОО.Н.1.3. Одређују гласовне алтернације и примењују књижевнојезичку норму у вези са њима. – СРП.ОО.Н.1.4. Проналазе и именују делове речи у вези са облицима речи (граматичку основу и наставак за облик); знају основна значења падежа, именују личне и неличне, просте и сложене глаголске облике и правилно их употребљавају у писању и говору. – СРП.ОО.Н.1.5. Именују основне творбене моделе (префиксација, извођење, слагање) и користе их ради богаћења свог речника. – СРП.ОО.Н.1.6. Анализирају синтагме, предикатске и комуникативне реченице и увиђају њихов међусобни однос у језичком систему; примењују основна правила слагања реченичних чланова. – СРП.ОО.Н.1.7. Одређују значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава и/или	средстава (стилске фигуре, облици казивања, слојевитост у значењу) у одређеном контексту. – СРП.ОО.Н.2.3. Анализирају проблем, идеју или поруку у књижевном и неуметничком тексту сагледавајући их из различитих перспектива; проналазе аргументе, рангирају и преиспитују њихову вредност и евентуално коригују своје ставове. – СРП.ОО.Н.2.4. Усклађују сврху, садржај и начин излагања са комуникативном ситуацијом. – СРП.ОО.Н.2.5. Састављају различите типове текстова (бирају одговарајуће елементе функционалних стилова и форме казивања) испољавајући оригиналност и креативност. – СРП.ОО.Н.2.6. Истражују и упоређују информације из различитих медијских извора вреднујући поузданост извора и релевантност информација.	– СРП.ОО.Н.3.2. Имају интерактиван однос према медијима; препознају различите врсте медијских манипулација и њихов утицај на обликовање стварности. – СРП.ОО.Н.3.3. Развијају лични стил у вербалном и невербалном изражавању. – СРП.ОО.Н.3.4. Негују позитивне интеракције и сарадњу у тимском раду уз истрајност и проактивност у остваривању циљева; спремни су да учествују у активностима заједнице и друштва. – СРП.ОО.Н.3.6. Уочавају и прате развој и утицај уметности, науке и технологије на писменост и језик; брину о очувању културно-историјских споменика, о безбедности и одрживости животне средине. – СРП.ОО.Н.3.7. Користе читалачку писменост да би објективно и критички разматрали садржај и форму текста, његову структуру, жанр, начин и стил писања; разликују чињенице од

контекста у коме су употребљени; познају и користе метафору и метонимију као лексичке механизме. – СРП.ОО.Н.1.8. Тумаче одлике лирског, епског и драмског у различитим књижевним делима и у књижевним врстама на међи (нпр. драмски спев, лирско-епске врсте). – СРП.ОО.Н.1.9. Уочавају и описују језичке, структурне и/или естетске особине књижевног и неуметничког дела и користе их у вредновању књижевног дела и развијању властитог стила изражавања.		интерпретације, као и ауторове евентуалне пристрасности и предрасуде. – СРП.ОО.Н.3.8. Читајући и пишући, проширују своје видике и развијају свој мисаони и емоционални свет, уз спремност да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице. – СРП.ОО.Н.3.9. Негују хумани и критички однос према културним различитостима и начину на који се књижевношћу и другим уметностима може доживети и обликовати свет. – СРП.ОО.Н.3.10. Вреднују језик као медиј националне културе, националну културну баштину и културну разноликост Европе и света.

5.2.2. МАТЕМАТИКА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици усвајају основне математичке концепте и знања, груписане у три велике међусобно повезане области: бројеви и алгебра (А), геометрија и мерење (Г), обрада података и случајност (С), развијају математичку функционалну писменост, критичко мишљење и стичу основе апстрактног мишљења, чиме постају припремљени за даље образовање. Оспособљени су да комуницирају користећи математички језик и симболе, као и за тумачење природних и друштвених појава и процеса са становишта математике. Решавају проблеме из свакодневног живота, доносе и образлажу одлуке, користећи

математику, индивидуално или у сарадњи са другима. Ученици развијају истраживачки дух и креативност. Мотивисани су да уче, напредују и изграђују позитивне ставове према математици и науци уопште. Развијају ставове о значају математичко-логичког резоновања као основе за доношење личних, друштвених, финансијских, еколошких и других одлука. Одговорно користе дигиталне технологије и податке за учење и решавање проблема. Прикупљају податке из поузданих извора, обрађују их, изводе закључке и презентују добијене резултате.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици су овладали базичним знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност, што чини најнужнија знања потребна за свакодневни живот и даље школовање. Ученици су усвојили основне појмове у вези са природним, целим и рационалним бројевима и одређују вредности једноставнијих израза. Изводе основне поступке при раду са именованим бројевима, што им омогућује да разумеју квантитативне одлике објеката и процеса. Ученици су овладали техником рада са основним алгебарским формама, одређују и проверавају решења једноставне линеарне једначине и неједначине, разликују директну и обрнуту пропорционалност и примењују својства пропорције. Објекте са заједничком особином представљају као скупове и елементарно користе скуповне операције и Венове дијаграме при закључивању. Као основ за разумевање односа објеката у реалном окружењу, ученици препознају и представљају геометријске објекте у равни и простору, познају и разликују њихова својства и односе припадања, одређују и упоређују мере. Користе Питагорину теорему у једноставнијим примерима. Усвојили су концепт подударности и симетричности и елементарно их користе. Једноставним анализама обрађују прикупљене нумеричке податке, одређују и приказују основне статистичке карактеристике. Разумеју концепт случајног догађаја и вероватноћу као меру случајности (неизвесности).

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици су овладали основним способностима комуникације користећи математички језик и симболе. Усвајају математичке појмове и концепте као менталне слике, користе конкретизацију, повезују познате чињенице на логичан начин. Учествују у методи вођеног откривања и едукативним играма које помажу и подстичу развој основних математичких вештина. Правилно користе геометријски прибор, калкулатор и едукативне софтвере на основном нивоу. Учећи математичке садржаје развијају систематичност, упорност и стичу одговорност према сопственом напретку у учењу.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Овладавањем основним математичким знањима и вештинама ученици су оспособљени за сналажење у свакодневним ситуацијама (управљање новцем, мерење, сналажење у простору, тумачење статистичких информација и сл.) и уједно припремљени за даље

школовање у областима које захтевају само основне математичке компетенције. Свесни су примене математике у другим дисциплинама и значаја математике за развој логичког, апстрактног и критичког мишљења сваког појединца.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– MAT.A.OO.O.1.1. Усвојили су појам скупа и изводе једноставне скуповне операције са два задата скупа. – MAT.A.OO.O.1.2. Извршавају и правилно користе рачунске операције, њихова својства и релације у скупу природних, целих и рационалних бројева. – MAT.A.OO.O.1.3. Изводе основне поступке при раду са општим бројевима. – MAT.A.OO.O.1.4. Користе директну и обрнуту пропорционалност у познатом контексту. – MAT.A.OO.O.1.5. Решавају једноставне линеарне једначине и неједначине. – MAT.Г.OO.O.1.6. Препознају основне геометријске објекте у равни и простору и знају њихова основна својства. – MAT.Г.OO.O.1.7. Израчунавају мерне величине једноставних геометријских објеката користећи одговарајуће	– MAT.OO.O.2.1. Усвајају математичке концепте користећи менталне слике. – MAT.OO.O.2.2. Користе конкретизацију како би разумели апстрактне математичке појмове. – MAT.OO.O.2.3. Повезују познате чињенице како би извукли очигледне закључке. – MAT.OO.O.2.4. Примењују једноставне математичке процедуре при решавању математичког захтева једноставног познатог контекста. – MAT.OO.O.2.5. Учествују у методи вођеног откривања дајући одговоре на једноставна питања која их воде ка решењу. – MAT.OO.O.2.6. Учествују у играма које помажу да развију основне математичке вештине, а чине да градиво ученицима	– MAT.OO.O.3.1. Користе основни математички језик. – MAT.OO.O.3.2. Стичу основне вештине које ће им бити корисне у свакодневним ситуацијама, као што су: мерење, управљање новцем и доношење одлука уопште. – MAT.OO.O.3.3. Имају темеље за даље школовање, у којем ће имати потребу за базичним аритметичким, алгебарским и геометријским знањима. – MAT.OO.O.3.4. Разумеју да је математичко знање важно за друге дисциплине и науке. – MAT.OO.O.3.5. Користе знања из алгебре и геометрије за разумевање облика и величина, као и за сналажење у простору, што им помаже да уоче и опишу околину, уметничка дела, архитектонска остварења и сл.

формуле и Питагорину теорему. – МАТ.Г.ОО.О.1.8. Користе јединице мере за дужину, површину, запремину, масу, време и углове. – МАТ.Г.ОО.О.1.9. Изводе најједноставније геометријске конструкције. – МАТ.Г.ОО.О.1.10. Препознају подударне и симетричне геометријске фигуре у равни. – МАТ.С.ОО.О.1.11. Елементарно тумаче табеларно или графички представљене податке. – МАТ.С.ОО.О.1.12. Разумеју концепт случајног догађаја и користе класичну дефиницију вероватноће у најједноставнијим примерима.	постане приступачно и учење занимљиво. – МАТ.ОО.О.2.7. Употребљавају геометријски прибор и калкулатор. – МАТ.ОО.О.2.8. Користе едукативне софтвере и апликације које пружају интерактивно искуство учења математике и решавања задатака. – МАТ.ОО.О.2.9. Усвајају основне математичке концепте кроз вежбу, упорност, уредност, систематичност и одговарајући интелектуални напор. – МАТ.ОО.О.2.10. Схватају да грешке нису неуспех, већ део процеса учења.	– МАТ.ОО.О.3.6. Користе информације и статистичке податке за доношење личних одлука. – МАТ.ОО.О.3.7. Развијају самопоуздање у своје математичке способности за решавање реалних проблема. – МАТ.ОО.О.3.8. Развијају уредност, систематичност и прецизност.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици су овладали ширим знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност, и примењују их за решавање разноврсних математичких проблема. Уочавају бијекцију између скупа реалних бројева и бројевне праве. Заокругљују реалне бројеве и процењују грешку заокругљивања. Израчунавају и процењују вредност бројевног израза. Овладали су појмовима у вези са дељивошћу и примењују правила дељивости. Овладали су техником рада са сложенијим алгебарским формама: трансформишу целе алгебарске изразе, решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина. Разумеју појам линеарне зависности променљивих. Примењују тврђења о односима страница и углова троугла. Примењују Питагорину теорему на различите геометријске фигуре. Усвојили су концепт сличности. Врше основне конструкције и изометријске трансформације геометријских фигура. Сабирају и одузимају

векторе. Одређују и процењују мере геометријских објеката у равни и простору. Анализирају и графички представљају прикупљене податке. Израчунавају вероватноћу догађаја у једноставнијим случајевима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици су математички функционално писмени. Користе аналогију за повезивање сличних математичких ситуација и проналажење решења у различитим, али сродним проблемима. Користе индуктивно закључивање, прелазе са конкретног на апстрактно мишљење. Развијају аналитичке вештине, логичко и критичко размишљање. Истражују различите приступе проблему уз подршку наставника или вршњака. Индивидуално и тимски реализују једноставније пројекте, користе одговарајуће софтвере у циљу усвајања, проширивања или продубљивања математичког знања. Ученици су отворени за критичко преиспитивање свог и туђег рада у циљу унапређења понуђених/добијених решења.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици су оспособљени да адекватно користе математички језик у научној комуникацији, примењују математику при изучавању других наука (наставних предмета), доносе математички засноване одлуке у различитим областима личног и друштвеног контекста. Имају развијене математичке компетенције на нивоу који им омогућава успешан наставак школовања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– МАТ.А.ОО.С.1.1. Формирају скупове према датим захтевима, и изводе скуповне операције у изразима са два скупа или више скупова. – МАТ.А.ОО.С.1.2. Имају шира знања о својствима природних, целих и рационалних бројева и усвојили су појам реалног броја, укључујући разлику између рационалних и ирационалних бројева. – МАТ.А.ОО.С.1.3. Решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина са две непознате. – МАТ.А.ОО.С.1.4. Уочавају зависност међу променљивим величинама и примењују линеарну функцију. – МАТ.Г.ОО.С.1.5. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката, користе разлагања на једноставније објекте, служе се различитим јединицама мере. – МАТ.Г.ОО.С.1.6. Користе Питагорину теорему за одређивање елемената геометријских фигура и тела. – МАТ.Г.ОО.С.1.7. Знају и користе основна тврђења (ставове подударности и сличности, итд.) о геометријским фигурама (угао, троугао,	– МАТ.ОО.С.2.1. Користе аналогију како би повезали сличне математичке ситуације и пронашли решење у различитим, али сродним проблемима. – МАТ.ОО.С.2.2. Разлажу математички проблем на његове саставне делове (анализа), а затим те делове повезују у целовито решење (синтеза), што им омогућава да разумеју како различити делови математичких задатака међусобно утичу један на други и како се решења могу интегрисати у целину. – МАТ.ОО.С.2.3. Користе индуктивно закључивање за откривање правила/тврђења. – МАТ.ОО.С.2.4. Прелазе са конкретног на апстрактно мишљење. – МАТ.ОО.С.2.5. Истражују различите приступе проблему, уз подршку наставника или вршњака. – МАТ.ОО.С.2.6. Индивидуално и тимски реализују краће пројекте у којима решавају проблеме везане за реалне ситуације.	– МАТ.ОО.С.3.1. Адекватно користе математички језик и разумеју његову улогу у научној комуникацији. – МАТ.ОО.С.3.2. Приступају проблемима у свакодневним ситуацијама логично и систематски. – МАТ.ОО.С.3.3. Доносе математички засноване одлуке у вези са новчаним, еколошким и здравственим питањима. – МАТ.ОО.С.3.4. Имају темеље за даље школовање, у којем ће имати потребу за дубљим разумевањем алгебре и геометрије. – МАТ.ОО.С.3.5. Интегришу своје математичко знање у друге предмете, посебно у природним наукама, што им омогућава боље разумевање тих садржаја. – МАТ.ОО.С.3.6. Користе знања из алгебре и геометрије у техничком образовању, уметности и другим областима. – МАТ.ОО.С.3.7. Схватају употребу статистичких података у природним и друштвеним наукама. – МАТ.ОО.С.3.8. Имају развијену свест о

четвороугао, многоугао и круг) у једноставнијим проблемима. – МАТ.Г.ОО.С.1.8. Конструишу једноставне геометријске фигуре. – МАТ.Г.ОО.С.1.9. Знају и користе основне изометријске трансформације и пресликавају фигуре конструкцијски или уз помоћ дате квадратне мреже. – МАТ.С.ОО.С.1.10. Анализирају и графички представљају једноставније скупове података. – МАТ.С.ОО.С.1.11. Примењују класичну дефиницију вероватноће у једноставнијим случајевима.	– МАТ.ОО.С.2.7. Користе игре за дубље разумевање математичких појмова, развијање аналитичких вештина и логичког размишљања. – МАТ.ОО.С.2.8. Користе одговарајуће софтвере за решавање задатака и усвајање математичких концепата. – МАТ.ОО.С.2.9. Отворени су за критичко преиспитивање сопствених решења, али и за расправу о различитим методама решавања математичких проблема.	сопственим аналитичким способностима.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици су овладали напредним знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност. Оспособљени су за решавање сложенијих математичких проблема, показују дубље разумевање математичких појмова и концепата, као и прецизност у раду. Трансформишу сложеније целе алгебарске изразе. Проблеме из свакодневног живота решавају примењујући сложеније линеарне једначине, неједначине, системе и продужене пропорције. Интерпретирају својства линеарне функције задате аналитички или графички. Користећи својства геометријских објеката и тврђења о њиховим међусобним односима, доказују подударност и сличност троуглова, врше сложеније конструкције. Одређују квантитативна својства изучаваних геометријских објеката у равни и простору када потребни елементи нису непосредно дати. Прикупљају

податке из поузданих извора, обрађује их, изводе закључке и презентују добијене резултате. Примењују основне особине вероватноће.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици користе генерализацију, примењују анализу и синтезу за решавање комплекснијих математичких проблема, користе аналогију у односу на објекте, својства и поступке, као и апстракцију без ослањања на конкретизацију. Користе ИКТ алате за решавање сложенијих математичких задатака. Реализују пројекте где повезују различите дисциплине кроз једноставне математичке моделе. Заинтересовани су за учење математике и доживљавају га као интелектуални изазов.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици јасно изражавају своје математичке мисли и идеје. Примењују аналитичке и логичке вештине у сложеним животним ситуацијама. Примењују сложенија математичка знања и вештине засноване на апстрактном закључивању при решавању проблема. Припремљени су за наставак образовања у дисциплинама које захтевају висок ниво математичких компетенција. Имају развијено апстрактно и критичко мишљење, аналитички расуђују, спроводе анализе података у контексту других области и доносе одговарајуће закључке. Користе математичко-логичка знања у конструктивном дијалогу о различитим друштвеним и природним појавама. Показују интелектуалну радозналост и љубав према математици.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– MAT.A.OO.H.1.1. Користе скупове, скуповне операције и релације у садржајима из геометрије и алгебре. – MAT.A.OO.H.1.2. Ефикасно манипулишу бројевним и целим алгебарским изразима. – MAT.A.OO.H.1.3. Оспособљени су за елементарно математичко моделирање у познатом контексту.	– MAT.OO.H.2.1. Користе генерализацију за формирање тврђења, које потом доказују. – MAT.OO.H.2.2. Користе анализу и синтезу за решавање комплекснијих математичких проблема. – MAT.OO.H.2.3. Користе аналогију у односу на објекте, својства и поступке (не само за	– MAT.OO.H.3.1. Користе математички језик строго поштујући његову семантику и синтаксу. – MAT.OO.H.3.2. Јасно изражавају своје математичке мисли и идеје. – MAT.OO.H.3.3. Користе аналитичке и логичке вештине у сложенијим животним ситуацијама.

– МАТ.Г.ОО.Н.1.4. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката када потребни елементи нису непосредно дати. – МАТ.Г.ОО.Н.1.5. Конструишу геометријске фигуре, по потреби примењујући више познатих тврђења. – МАТ.Г.ОО.Н.1.6. Доказују геометријска тврђења, по потреби примењујући више познатих тврђења (Питагорина теорема и њен обрат, Талесова теорема, ставови подударности и сличности, значајне тачке троугла, збир углова многоугла, и друго). – МАТ.С.ОО.Н.1.7. Анализирају сложеније скупове прикупљених података. – МАТ.С.ОО.Н.1.8. Користе класичну дефиницију вероватноће и основна својства вероватноће.	сличност између једноставних проблема). – МАТ.ОО.Н.2.4. Користе апстракцију без ослањања на конкретизацију. – МАТ.ОО.Н.2.5. Користе ИКТ алате за решавање сложенијих математичких проблема. – МАТ.ОО.Н.2.6. Реализују пројекте у којима повезују различите дисциплине кроз једноставне математичке моделе. – МАТ.ОО.Н.2.7. Користе игре у циљу развоја способности апстрактног и креативног размишљања, као и способности критичке анализе и решавања проблема. – МАТ.ОО.Н.2.8. Показују радозналост за апстрактне математичке концепте и виде их као интелектуални изазов.	– МАТ.ОО.Н.3.4. Припремљени су за наставак образовања у дисциплинама које захтевају висок ниво математичких компетенција. – МАТ.ОО.Н.3.5. Спроводећи поступке доказивања, развијају способност критичког мишљења и аналитичког расуђивања. – МАТ.ОО.Н.3.6. Користе математичко-логичка знања и вештине у критичком и конструктивном дијалогу у вези са различитим друштвеним и природним појавама. – МАТ.ОО.Н.3.7. Спроводе анализу податка у контексту других области и доносе закључке. – МАТ.ОО.Н.3.8. Имају развијену интелектуалну радозналост и љубав према математици.

Разрада СПК1

ОСНОВНИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

МАТ.А.ОО.О.1.1. Усвојили су појам скупа и изводе једноставне скуповне операције са два задата скупа.

1.1. Знају да је скуп одређен својим елементима, умеју да запишу и Веновим дијаграмом представе скуп на основу особине његових елемената, знају шта је празан скуп.

1.2. Познају релације бити подскуп и једнакост скупова, тј. уочавају скупове који су у тим релацијама.

1.3. Одређују комплемент скупа у односу на задати скуп, који је његов надскуп.

1.4. Елементарно изводе скуповне операције пресек и унија за два скупа са малим бројем елемената.

1.5. Користе уређене парове.

MAT.A.OO.O.1.2. Извршавају и правилно користе рачунске операције, њихова својства и релације у скупу природних, целих и рационалних бројева.

2.1. Упоређују по величини бројеве истог записа, помажући се сликом (бројевном правом) кад је то потребно.

2.2. Преводе децимални запис рационалног броја у разломак и обратно, у једноставнијим случајевима.

2.3. Одређују приближну вредност рационалног броја и процењују апсолутну грешку.

2.4. У једноставнијим случајевима усмено извршавају рачунске операције са природним бројевима користећи њихова својства.

2.5. Деле са остатком једноцифреним бројем и утврђују дељивост.

2.6. Примењују правила дељивости са 2, 5 и декадним јединицама.

2.7. Одређују супротан број, реципрочну вредност броја и апсолутну вредност броја.

2.8. Извршавају једну основну рачунску операцију са рационалним бројевима.

2.9. Одређују задати проценат неке величине.

2.10. Израчунавају степен датог броја у једноставним случајевима, посебно квадрат и куб броја.

2.11. Извршавају једну основну операцију са степенима у једноставним случајевима (множе и деле степене истих основа).

2.12. Рачунају усмено квадратни корен потпуних квадрата прве стотине.

2.13. Користе доступни софтвер за рачунање бројевних израза са више рачунских операција.

MAT.A.OO.O.1.3. Изводе основне поступке при раду са општим бројевима.

3.1. По потреби трансформишу (преводе у сређен облик) једноставније целе алгебарске изразе, тако што сабирају, одузимају и множе мономе.

3.2. Израчунавају вредности једноставних целих алгебарских израза када се општим бројевима доделе конкретне вредности.

3.3 .Одређују вредност линеарне функције дате таблицом или формулом.

МАТ.А.ОО.О.1.4. Користе директну и обрнуту пропорционалност у познатом контексту.

4.1. Одређују непознати члан дате пропорције.

4.2. У једноставним случајевима познатог контекста уочавају директно и обрнуто пропорционалне величине и формулом описују ту зависност.

МАТ.А.ОО.О.1.5. Решавају једноставне линеарне једначине и неједначине.

5.1. Утврђују да ли је дати број решење задате једначине или неједначине.

5.2. Решавају основне типове линеарних једначина и неједначина; скуп решења неједначине представљају на бројевној правој.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.О.1.6. Препознају основне геометријске објекте у равни и простору и знају њихова основна својства.

6.1. Владају појмовима: дуж, полуправа, права, раван, угао, круг и кружница (кружна линија); уочавају њихове моделе у реалним ситуацијама.

6.2. Уочавају односе правих у равни, паралелне и нормалне праве.

6.3. Уочавају односе праве и кружнице.

6.4. Разликују врсте углова (оштри, прави, тупи).

6.5. За дати вектор уочавају и именују његове елементе (правац, смер и интензитет као дужину одговарајуће дужи).

6.6. Међу датим векторима препознају једнаке и супротне векторе.

6.7. Прецизно описују и класификују геометријске фигуре: троугао, четвороугао (квадрат, правоугаоник, паралелограм, ромб, трапез, делтоид), круг, и уочавају њихове основне особине.

6.8. Прецизно описују и на основу битних својстава класификују геометријска тела: коцка, квадар, права призма, права пирамида, прави ваљак, права купа, лопта.

МАТ.Г.ОО.О.1.7. Израчунавају мерне величине једноставних геометријских објеката користећи одговарајуће формуле и Питагорину теорему.

7.1 Усвојили су појам обима геометријске фигуре.

7.2 Усвојили су појам површине геометријске фигуре.

7.3 Израчунавају обим и површину квадрата, правоугаоника, троугла и круга на основу елемената који су непосредно дати.

7.4 За геометријску фигуру дату у квадратној мрежи процењују површину.

7.5 Усвојили су појам мреже и површине геометријског тела.

7.6 Рачунају површину коцке и квадра на основу елемената који непосредно фигуришу у датом задатку.

7.7 Уочавају осне пресеке коцке и квадра и рачунају њихове елементе и површину на основу елемената тих тела који су непосредно дати.

7.8 Усвојили су појам запремине геометријског тела.

7.9 Рачунају запремину коцке и квадра на основу елемената који непосредно фигуришу у датом задатку.

7.10 Израчунавају непознату страницу правоуглог троугла примењујући Питагорину теорему на основу елемената који су непосредно дати.

7.11 Примењују Питагорину теорему на квадрат, правоугаоник, коцку и квадар.

МАТ.Г.ОО.О.1.8. Користе јединице мере за дужину, површину, запремину, масу, време и углове.

8.1. Користе основне јединице мере за дужину, површину, запремину, масу и углове (степена мера).

8.2. Претварају веће јединице дужине, масе и времена у мање и обрнуто.

МАТ.Г.ОО.О.1.9. Изводе најједноставније геометријске конструкције

9.1 Конструишу круг датог полупречника.

9.2 Конструишу подударне дужи (преносе дужи) и конструкцијски сабирају дужи.

9.3 Конструишу подударне углове (преносе углове).

9.4 Конструишу нормалу на дату праву кроз дату тачку.

9.5 Конструишу праву паралелну датој кроз дату тачку.

9.6 Конструишу једнакостранични троугао и квадрат са датом страницом, концентричне кругове са датим полупречницима. МАТ.Г.ОО.О.1.10. Препознају подударне и симетричне геометријске фигуре у равни.

10.1 Усвојили су појам подударности, тј. појам подударних фигура као оних које се (просторним) кретањем без деформација могу довести до поклапања; уочавају подударне троуглове.

10.2 Препознају осносиметричне фигуре, налазе осе симетрије.

10.3 Препознају централносиметричне фигуре, налазе центар симетрије.

10.4 На квадратној мрежи цртају осно и централносиметричне фигуре, пресликавају фигуре осном или централном симетријом.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

MAT.C.OO.O.1.11. Елементарно тумаче табеларно или графички представљене податке.

11.1 Изражавају положај објеката у табели сврставајући их у врсте и колоне.

11.2 Одређују положај тачке у првом квадранту правоуглог координатног система ако су дате координате и обратно.

11.3 Читају податак са графикона, дијаграма или из табеле, и одреде минимум или максимум приказане зависне величине.

11.4 Израчунавају мере централне тенденције (средња вредност, медијана и мод) за дате податке (у случају мањег броја података).

MAT.C.OO.O.1.12. Разумеју концепт случајног догађаја и користе класичну дефиницију вероватноће у најједноставнијим примерима.

12.1 Разликују сигуран, немогућ и случајан догађај; случајне догађаје представљају као скупове елементарних исхода посматраног случајног експеримента.

12.2 У познатом једноставном контексту уочавају супротне случајне догађаје и процењују који је вероватнији.

12.3 Знају да је вероватноћа случајног догађаја број из интервала [0, 1], знају да је вероватноћа сигурног догађаја 1 и да је збир вероватноћа супротних догађаја једнак 1.

12.4 У познатом једноставном контексту (бацање једног новчића или једне коцкице за игру) рачунају вероватноће случајних догађаја.

СРЕДЊИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

MAT.A.OO.C.1.1. Формирају скупове према датим захтевима, и изводе скуповне операције у изразима са два скупа или више скупова.

1.1. Одређују скуп на основу више заједничких особина његових елемената.

1.2. Извршавају куповне операције у изразима са два или више скупова.

1.3. Користе Винове дијаграме при закључивању.

МАТ.А.ОО.С.1.2. Имају шира знања о својствима природних, целих и рационалних бројева и усвојили су појам реалног броја, укључујући разлику између рационалних и ирационалних бројева.

2.1. Утврђују да ли је дати природан број прост или сложен.

2.2. Одређују НЗС и НЗД за два природна броја.

2.3. Примењују критеријуме дељивости природних бројева са 4, 25, 3 и 9.

2.4. Изводе закључке о особинама дељивости користећи директни (нпр. ако је n паран број, онда је n2 паран број) или индиректни доказ (нпр. ако је n2 непаран број, онда је n непаран број).

2.5. Позитивне реалне бројеве идентификују са мерним бројевима дужина дужи и умеју да објасне да постоје дужи чије дужине нису рационални бројеви (нпр. дијагонала јединичног квадрата).

2.6. Користе бројевну праву за представљање реалних бројева (уочавају бијекцију између скупа реалних бројева и бројевне праве).

2.7. Упоређују по величини реалне бројеве, који могу бити записани у различитим облицима.

2.8. Израчунавају вредност једноставнијег израза са више рачунских операција различитог приоритета, укључујући ослобађање од заграда, са бројевима истог записа, а који може да укључује и апсолутну вредност.

2.9. Примењују процентни рачун у сложеним ситуацијама.

2.10. Одређују приближну вредност реалног броја или бројевног израза и процењују апсолутну грешку.

2.11. Израчунавају израз који укључује више операција са степенима (степен производа, степен количника, степен степена).

2.12. У једноставнијим случајевима одређују квадратни корен броја који није потпуни квадрат (квадратни корен производа и количника).

2.13. Користе доступни софтвер за рачунање сложених бројевних израза.

МАТ.А.ОО.С.1.3. Решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина са две непознате.

3.1. Састављају одговарајућу пропорцију за директно и обрнуто пропорционалне величине и одређују непознати члан пропорције.

3.2. Решавају сложеније линеарне једначине и неједначине примењујући правила која произлазе из својстава рачунских операција.

3.3. Утврђују да ли је дати уређени пар решење задатог система линеарних једначина са две непознате.

3.4. Решавају систем линеарних једначина са две непознате методом по избору (метода смене или метода супротних коефицијената).

МАТ.А.ОО.С.1.4. Уочавају зависност међу променљивим величинама и примењују линеарну функцију.

4.1. Сабирају, одузимају и множе полиноме.

4.2. Уочавају зависност међу променљивама облика y = ax и повезују је са директном пропорционалношћу.

4.3. Графички интерпретирају монотоност функције f(x) = ax.

4.4. У познатом контексту уочавају линеарну зависност међу променљивама облика y = kx + n.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.С.1.5. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката, користе разлагања на једноставније објекте, служе се различитим јединицама мере.

5.1. Сабирају и одузимају углове када су мере углова цели степени.

5.2. Израчунавају обиме и површине паралелограма, ромба, трапеза и делтоида када су неопходни елементи непосредно дати у задатаку.

5.3. Скицирају мреже тростране и четворостране призме, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.

5.4. Скицирају мреже тростране и четворостране пирамиде, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.

5.5. Користе аналогије између својстава призме и ваљка, односно пирамиде и купе.

5.6. Скицирају мреже ваљка и купе, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.

5.7. Израчунавају површину и запремину лопте када је дат полупречник.

5.8. Пореде величине које су изражене различитим мерним јединицама и рачунају са њима.

5.9. Дату физичку величину исказују приближном вредношћу за изабрану јединицу мере.

МАТ.Г.ОО.С.1.6. Користе Питагорину теорему за одређивање елемената геометријских фигура и тела.

6.1. Одређују дужину дужи у правоуглом координатном систему користећи Питагорину теорему.

6.2. Примењују Питагорину теорему на једнакокраки и једнакостранични троугао.

6.3. Примењују Питагорину теорему на паралелограм, ромб, трапез и делтоид.

6.4. Примењују Питагорину теорему на призму, пирамиду, ваљак и купу у једноставнијим типичним случајевима, када су потребни подаци непосредно дати.

МАТ.Г.ОО.С.1.7. Знају и користе основна тврђења (ставове подударности и сличности, итд.) о геометријским фигурама (угао, троугао, четвороугао, многоугао и круг) у једноставнијим проблемима.

7.1. Уочавају углове на трансверзали и њихове међусобне односе; разликују суплементне, комплементне, упоредне, унакрсне углове.

7.2. Одређују однос углова и страница у троуглу.

7.3. Уочавају сличне фигуре као оне које имају исти облик, тј. које се једна из друге могу добити пропорционалним умањењем или увећањем; уочавају сличне троуглове.

7.4. Директно примењују ставове подударности троуглова (нпр. доказују једнакост углова на основици једнакокраког троугла).

7.5. Користе битна својства паралелограма, ромба, трапеза и делтоида при решавању задатака.

7.6. Разликују врсте многоуглова (према броју темена, правилне многоуглове, конвексне и неконвексне) и примењују основна тврђења о угловима и дијагоналама многоуглова.

7.7. Разликују централне и периферијске углове круга, уочавају одговарајуће парове тих углова и користе основна својства њихових мера.

МАТ.Г.ОО.С.1.8. Конструишу једноставне геометријске фигуре.

8.1. Конструкцијски сабирају и одузимају углове.

8.2. Конструишу симетрале дужи и углова.

8.3. Конструишу четири карактеристичне тачке троугла.

8.4. Изводе једноставније конструкције троуглова које су директна последица ставова подударности.

8.5. Сабирају и одузимају векторе (правило паралелограма).

МАТ.Г.ОО.С.1.9. Знају и користе основне изометријске трансформације и пресликавају фигуре конструкцијски или уз помоћ дате квадратне мреже.

9.1. Пресликавају фигуру осном и централном симетријом.

9.2. Транслирају фигуру за дати вектор.

9.3. Ротирају фигуру за дати усмерени угао.

9.4. Доказују Питагорину теорему разлагањем површина помоћу одговарајућих геометријских слика.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

МАТ.С.ОО.С.1.10. Анализирају и графички представљају једноставније скупове података.

10.1. Одређују положај тачке у координатном систему ако су дате координате и обратно.

10.2. Дате/прикупљене податке о једном обележју сортирају, састављају одговарајуће табеле, и приказују одговарајућим графиконом (ручно, у једноставнијим случајевима или користећи софтвер, у случају већих скупова података).

10.3. Помоћу софтвера рачунају мере централне тенденције (средња вредност, медијана, мод) за веће скупове података.

10.4. На основу мера централне тенденције изводе једноставне закључке о прикупљеним подацима и појави коју репрезентују.

10.5. Примењују процентни рачун.

МАТ.С.ОО.С.1.11. Примењују класичну дефиницију вероватноће у једноставнијим случајевима.

11.1. У случају коначног броја једнаковероватних исхода разумеју вероватноћу случајног догађаја као однос броја повољних исхода за посматрани догађај и укупног броја могућих исхода.

11.2. Одређују вероватноћу случајног догађаја када је број једнаковероватних исхода мали, а контекст близак искуству ученика.

НАПРЕДНИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

МАТ.А.ОО.Н.1.1. Користе скупове, скуповне операције и релације у садржајима из геометрије и алгебре.

1.1. Геометријске фигуре и тела схватају као скупове тачака и примењују на њих одговарајуће скуповне операције и релације.

1.2. Дискутују о скупу решења линеарне једначине у зависности од вредности коефицијената.

1.3. Систематично набрајају објекте са траженим својствима.

1.4. Примењују правило збира и производа (без формалног увођења ових правила) за одређивање броја елемената траженог скупа (нпр. број дијагонала многоугла).

МАТ.А.ОО.Н.1.2. Ефикасно манипулишу бројевним и целим алгебарским изразима.

2.1. Одређују вредност, примењујући својства операција, сложенијег бројевног израза који поред основних рачунских операција укључује и степене и корене.

2.2. Одређују вредност сложенијег бројевног израза који може да садржи и вишеструке заграде, као и апсолутну вредност.

2.3. Према потреби трансформишу целе алгебарске изразе (примењују дистрибутивни закон, као и формуле за квадрат бинома и разлику квадрата).

2.4. Примењују тврђења о дељивости при доказивању, нпр. у доказу да је $\sqrt{2}$ ирационалан број.

МАТ.А.ОО.Н.1.3. Оспособљени су за једноставно математичко моделирање у познатом контексту.

3.1. Примењују тврђења о дељивости у проблемским ситуацијама.

3.2. Примењују Еуклидов алгоритам.

3.3. За потребе решавања проблемских ситуација састављају и решавају одговарајуће продужене пропорције.

3.4. Графички интерпретирају својства (монотоност, нула и знак) линеарне функције $f(x) = kx + n$.

3.5. За потребе решавања проблемских ситуација, састављају и решавају сложене линеарне једначине, неједначине или системе линеарних једначина са две непознате; проверавају валидност решења.

3.6. Утврђују број решења датог система линеарних једначина са две непознате, по потреби користећи графичку интерпретацију тог система.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.Н.1.4. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката када потребни елементи нису непосредно дати.

4.1. Користе Питагорину теорему и основна својства троугла, четвороугла, паралелограма и трапеза у сложенијим ситуацијама (нпр. одређују дужину ортогоналне пројекције дужи, рачунају обиме и површине геометријских фигура на основу елемената који нису непосредно дати у формулацији задатка, и друго).

4.2. Уочавају карактеристичне троуглове за правилне многоуглове и одређују њихове елементе, а на основу тога површине правилних многоуглова, као и елементе уписаних и описаних кругова око тих многоуглова.

4.3. Одређују дужину кружног лука, површину кружног исечка и кружног прстена.

4.4. Одређују или процењују површине произвољних геометријских фигура.

4.5. Израчунавају површину и запремину сложених фигура и тела насталих комбиновањем основних фигура и тела.

4.6. Процењују и заокругљују дате податке и рачунају са тим приближним вредностима; дају процену грешке при том рачуну.

МАТ.Г.ОО.Н.1.5. Конструишу геометријске фигуре, по потреби примењујући више познатих тврђења.

5.1. Конструишу тангенте на кружницу из дате тачке.

5.2. Примењују својства троуглова и четвороуглова у сложенијим конструкцијским задацима, односно при конструисању троуглова и четвороуглова на основу елемената који нису непосредно дати у формулацији задатка.

5.3. Дискутују егзистенцију троугла и број решења у проблемима конструкције троугла.

МАТ.Г.ОО.Н.1.6. Доказују геометријска тврђења, по потреби примењујући више познатих тврђења (Питагорина теорема и њен обрат, Талесова теорема, ставови подударности и сличности, значајне тачке троугла, збир углова многоугла, и друго).

6.1. Уочавају односе правих и равни у простору.

6.2. Примењују подударност и сличност троуглова, повезујући тако разна својства геометријских објеката.

6.3. Користе Талесову теорему.

6.4. Примењују Питагорину теорему на круг.

6.5. Доказују једноставнија геометријска тврђења.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

МАТ.С.ОО.Н.1.7. Анализирају сложеније скупове прикупљених података.

7.1. Анализирају карактеристике датог дијаграма (који може да садржи информације и о више обележја, нпр. стубични дијаграм који истовремено показује податке о обележју за оба пола, за различите градове, државе и слично) и доносе одговарајуће закључке.

7.2. Према природи података цртају (ручно и помоћу софтвера) одговарајуће дијаграме, који могу садржати информације о једном или два обележја.

7.3. За тему из познатог контекста самостално прикупљају и обрађују податке, састављају табеле и цртају дијаграме (ручно или помоћу софтвера).

МАТ.С.ОО.Н.1.8. Користе класичну дефиницију вероватноће и основна својства вероватноће.

8.1. У случају коначног броја једнаковероватних исхода одређују вероватноћу случајног догађаја.

8.2. У случају коначног броја једнаковероватних исхода одређују вероватноћу уније два случајна догађаја.

5.2.3. БИОЛОГИЈА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Учећи биологију у основном образовању ученици овладавају знањима и вештинама који им омогућавају да разумеју биолошке концепте и основне принципе функционисања живота на Земљи, као и место и улогу човека у природи. Знања о грађи и функцији организама, наслеђивању, еволуцији и односима организама с окружењем доприносе разумевању биодиверзитета, порекла живота на Земљи, схватању повезаности организама и неживе природе и прихватању различитости. Ученици сагледавају биолошку разноврсност као природно богатство и усвајају концепт одрживог развоја као предуслов за опстанак и просперитет човечанства. Практикујући основе научног приступа и метода, ученици могу да разликују научна од ненаучних објашњења природних појава. Кроз тимски истраживачки рад ученици развијају способност решавања проблема, иницијативу, сарадњу и етичко понашање, као и језичке, комуникацијске и дигиталне компетенције. Анализирањем и интерпретирањем података и информација развијају критички однос према њиховој релевантности и поузданости извора. Могу да изаберу креативне и адекватне начине да прикажу резултате рада и ставове у вези са значајним биолошким темама. Изучавајући биолошке појаве и процесе, предлажући идеје и дискутујући о њима, ученици развијају радозналост према природи, апстрактно, креативно и критичко мишљење, способности планирања, вођења и вредновања сопственог учења, самопоуздање и истрајност. Развијају проактиван однос у очувању здравља и унапређивању животне средине и учествују у друштвеном животу на локалном нивоу у активностима везаним за биолошка и животна питања.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици усвајају елементарна знања из биологије која су неопходна за разликовање живих бића од неживе природе. Ученици разумеју да су сва жива бића грађена од ћелија у којима се обављају животни процеси. Упознају се са грађом људског тела, што омогућава лакше разумевање грађе и функционисања других живих бића, као и усвајање здравих животних навика. Како би боље упознали аспекте природе, уочавају примере утицаја човека на природу, пре свега у непосредној околини, што их усмерава да својим понашањем доприносе очувању животне средине. Спознају везу између квалитета свог живота и

здравља и квалитета животне средине. Увиђајући повезаност између живе и неживе природе и улоге човека у њој, ученици схватају да су човеково здравље и добробит уско повезани са очувањем природе. Разумевањем кључних биолошких појмова, ученици развијају основе логичког и критичког мишљења неопходних за разумевање појава и процеса у природи и функционисање сопственог тела.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици овладавају вештинама неопходним за разумевање основних појмова и концепата о грађи, процесима и појавама код живих бића. Посматрају, уочавају, прате и описују појаве и процесе у природи и изводе једноставне експерименте о утицају спољашње и унутрашње средине на жива бића. Приликом огледа и теренског рада ученици примењују безбедносне процедуре како би заштитили себе и друге. Такође, активно и конструктивно учествују у раду групе или пара, поштујући правила заједничког рада и уважавајући разлике у мишљењу и ставовима. До информација долазе на различите начине, а у складу са својим интересовањима и могућностима. ИКТ користе за истраживање, презентацију резултата и ефикасну комуникацију и сарадњу. Овладавајући основним вештинама експерименталног и теренског рада, ученици формирају позитиван став према науци и научним начинима сазнавања и развијају мануелне, аналитичке и дигиталне вештине. Такође, остварују ближи контакт са природом и поштују живи свет око себе. Радом са другима развијају комуникацију и толеранцију.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Сви ученици примењују стечена знања у свакодневном животу. Ученици разумеју промене кроз које пролазе у периоду пубертета. Имајући у виду могуће здравствене, породичне и социјалне последице болести зависности насталих злоупотребом психоактивних супстанци, ученици бирају и усвајају здраве стилове живота. Разумевање извора варијабилности омогућава прихватање различитости у изгледу, понашању и мишљењу. Ученици развијају хуман однос према животињама и у дискусијама аргументују значај дивљих и домаћих врста за човека. Развијају радозналост према природи и своја запажања о њој могу да представе на креативан начин и уз коришћење ИКТ-а, водећи рачуна о безбедности на интернету. Уочавају чиниоце и понашања који нарушавају природу и квалитет животне средине у ужој и широј околини. Своје ставове у погледу права на здраву животну средину и обавеза да је штите заснивају на научним доказима. Кроз тимски рад, усвајају форме понашања и правила комуникације засноване на толерантном и праведном приступу. Критички процењују рад свих чланова тима, као и сопствени рад и улогу у тиму.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**

Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– БИО.ОО.0.1.1. Примењују критеријуме за разликовање живих бића од неживе природе. – БИО.ОО.0.1.2. Идентификују положај, изглед и функцију органа у људском телу. – БИО.ОО.0.1.3. Примерима илуструју узроке и последице штетног деловања антропогеног фактора на живи свет и животну средину.	– БИО.ОО.0.2.1. Поштују безбедносна правила приликом практичног и теренског рада. – БИО.ОО.0.2.2. Активно учествују у тимском раду и уважавају мишљења других. – БИО.ОО.0.2.3. Проналазе на интернету и у литератури податке о адаптацијама карактеристичних врста на услове који владају у екосистемима типичним за Србију. – БИО.ОО.0.2.4. Посматрају, уочавају, прате и описују појаве у животу организама из окружења и презентују резултате истраживања. – БИО.ОО.0.2.5. Уз помоћ наставника изводе једноставне експерименте у којима се истражује утицај спољашње и унутрашње средине на процесе код живих бића.	– БИО.ОО.0.3.1. Избегавају ризична понашања и прихватају да су пубертетске промене (физичке, психичке, емоционалне и социјалне) део одрастања. – БИО.ОО.0.3.2. Развијају толеранцију, превазилазе предрасуде и промовишу социјалну укљученост јер разумеју заједничко порекло живих бића и утицај наследног материјала и средине на развој особина организама. – БИО.ОО.0.3.3. Усвајају навике и знања који доприносе заштити и очувању сопственог здравља и здравља других људи. – БИО.ОО.0.3.4. Р азвијају радозналост према природи. – БИО.ОО.0.3.5. Представљају на креативан начин право на здраву животну средину и обавезу да је штите од нарушавања. – БИО.ОО.0.3.6. Учествују у дискусијама и дебатама о значају дивљих и гајених врста за човека. – БИО.ОО.0.3.7. Конструктивно сарађују у активностима које имају за циљ очување здравља, животне средине и

		биодиверзитета непосредне околине. – БИО.ОО.О.3.8. Развијају способност вербалног изражавања чињеница, идеја, ставова и мишљења о биолошким појавама. – БИО.ОО.О.3.9. Критички и одговорно користе дигиталне технологије у активностима у вези са истраживањем биолошких појава и процеса. – БИО.ОО.О.3.10. Критички и конструктивно процењују свој рад и учење, као и рад других. – БИО.ОО.О.3.11. Развијају поверење у закључке засноване на научним доказима.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици истражују особине живих бића и њихову разноликост и анализирају различите утицаје спољашње и унутрашње средине на животне процесе. На основу разумевања полног размножавања и механизма наслеђивања особина, објашњавају разноврсност живог света. Ученици доводе у везу порекло живог света са његовом разноврсношћу и са позицијом група организама на Дрвету живота. На примерима објашњавају природу биолошке еволуције и значај Дарвинове теорије за савремену науку и различите области људског деловања. Повезивањем грађе и функционисања живог света, уз примену математике и других природних наука, ученици објашњавају везу економичности грађе и функције на нивоима од ћелије до биосфере. Повезују узроке и последице глобалних промена на живи свет, животну средину и природне ресурсе. Разумевање последица деловања човека на животну средину, као и значаја очувања и заштите биодиверзитета, омогућава планирање активности које ученици могу да предузму за унапређивање стања и квалитета животне средине на личном нивоу, на нивоу заједнице и глобалном нивоу. Ученици идентификују факторе који унапређују или угрожавају здравље и критички процењују важност здравих животних навика у превенцији болести. Усвајањем основних биолошких концепата, као што су еволуција, екологија, заштита животне средине и

очување здравља, ученици уочавају законитости на различитим нивоима организације живих бића и тако стичу систематски повезана биолошка знања.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици постављају једноставна истраживачка питања и користе једноставне методе и технике како би прикупили потребне податке (нпр. опсервирање, узорковање, мерење итд). Спроводе теренска истраживања и једноставне огледе о особинама и грађи живих бића, утицају животних навика на здравље и биолошким појавама и процесима у екосистемима. Прикупљене податке обрађују и анализирају и изводе закључке. Резултате истраживања представљају графички и табеларно, израдом модела биолошких објеката и процеса и на друге креативне начине. Микроскопирањем уочавају грађу организама на различитим нивоима биолошке организације. У истраживачком и експерименталном раду ученици примењују знања из математике, природних и друштвених наука. Из релевантних извора информација издвајају и реорганизују потребне информације и податке, развијајући вештине управљања подацима и ефикасног и безбедног коришћења ИКТ-а. Кроз истраживачки рад ученици усавршавају аналитичке вештине, развијају дивергентно мишљење и оспособљавају се да заузимају критички став према подацима и информацијама. Радећи у тиму, ученици развијају способност вредновања резултата рада.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици развијају нове ставове и вештине које примењују у свакодневном животу и животу заједнице. Користе стечена знања из биологије, природних и друштвених наука, технике и технологије да коригују животне навике и побољшају квалитет сопственог живота. Ученици вреднују биодиверзитет као кључан услов за благостање људи. Дискутују о одрживом коришћењу природних ресурса, о здравим стиловима живота, производњи хране и добробити животиња. Критички процењују информације и податаке из медија о климатским променама и изумирању биљних и животињских врста. Ученици разликују поуздане изворе информација од непоузданих, релевантне податке од ирелевантних, као и научна објашњења природних појава од ненаучних. У разговорима о различитим биолошким појавама и процесима развијају вештину јасног, прецизног и аргументованог изражавања идеја и ставова у усменој и писаној форми. Ученици постављају реалне циљеве учења и рада, развијају способности планирања и организације посла и закључују на основу доказа. Процењују сопствене снаге и слабости и самоуверени су и истрајни у раду.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– БИО.ОО.С.1.1. Пореде ћелије према	– БИО.ОО.С.2.1. Истражују допринос	– БИО.ОО.С.3.1. Решавају проблеме одрастања

морфолошким и функционалним карактеристикама. – БИО.ОО.С.1.2. Објашњавају основе животних процеса на свим нивоима биолошке организације. – БИО.ОО.С.1.3. Повезују изглед, грађу и функционисање живих бића са условима животне средине на очигледним примерима. – БИО.ОО.С.1.4. Анализирају како различити фактори спољашње и унутрашње средине утичу на животне процесе. – БИО.ОО.С.1.5. Објашњавају значај полног размножавања и наслеђивања особина за разноврсност живог света. – БИО.ОО.С.1.6. Одређују положај главних група на Дрвету живота на основу познавања основних карактеристика организама, разликујући сличност и сродност међу њима. – БИО.ОО.С.1.7. Илуструју примерима еволуционе промене код живих бића условљене антропогеним фактором и другим утицајима спољашње средине. – БИО.ОО.С.1.8. Изводе закључак о значају и доприносу Дарвинове	научника развоју биологије и значај научних открића за развој друштва. – БИО.ОО.С.2.2. Постављају једноставна истраживачка питања о биолошким појавама и процесима. – БИО.ОО.С.2.3. Користе једноставне методе, технике и процедуре за сакупљање и систематизацију података истраживања. – БИО.ОО.С.2.4. Графички и табеларно приказују резултате истраживања користећи научни језик. – БИО.ОО.С.2.5. Примењују знања из математике, природних и друштвених наука у истраживачком и експерименталном раду. – БИО.ОО.С.2.6. Користе више различитих релевантних извора информација током истраживачког рада. – БИО.ОО.С.2.7. Истражују живи свет на терену: прикупљају узорке, фотографишу, прате појаве и процесе, врше мерења. – БИО.ОО.С.2.8. Изводе једноставна истраживања о утицају животних навика на здравље (утицај буке на	повезујући их са физиолошким процесима који их узрокују. – БИО.ОО.С.3.2. Процењују сопствене животне навике у односу на елементе здравог начина живота и принципе одрживог развоја. – БИО.ОО.С.3.3. Артикулисано и аргументовано заступају научни поглед на свет у писаној и усменој форми. – БИО.ОО.С.3.4. Изражавају критички став према медијским садржајима који се баве здравим стиловима живота, климатским променама, загађивању животне средине и изумирању биљних и животињских врста. – БИО.ОО.С.3.5. Планирају, воде и вреднују сопствено учење, чиме развијају самопоуздање и истрајност.

теорије савременој теорији еволуције и различитим областима људског деловања. – БИО.ОО.С.1.9. Увиђају узајамне утицаје између делова екосистема. – БИО.ОО.С.1.10. Описују циклусе кружења воде и угљеника у природи, пренос супстанце и енергије у екосистему. – БИО.ОО.С.1.11. Доводе у везу узроке и последице глобалних промена на живи свет, животну средину и природне ресурсе. – БИО.ОО.С.1.12. Критички вреднују важност здравих стилова живота у превенцији болести.	слух, физичка неактивност, неправилна исхрана). – БИО.ОО.С.2.9. Приказују односе, појаве и процесе у различитим екосистемима на различите креативне начине. – БИО.ОО.С.2.10. Микроскопирањем уочавају кључне структуре организама.	

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици повезују и примењују стечена знања у школским ситуацијама и свакодневном животу. Повезујући грађу и функционисање живог света, примерима илуструју деловање спољашњих и унутрашњих утицаја на одржавање хомеостазе организама. Развијају и негују лична интересовања у вези са одржањем хомеостазе и очувањем здравља. Ученици разумеју повезаност главних група организама на основу знања о функцији генетичког материјала, његовом преношењу кроз генерације и настанку нових врста под утицајем еволуционих механизама. Самостално и у сарадњи са другима истражују филогенетске низове, откривају и повезују сродничке односе између врста. Уочавањем промена у природи, а посебно промена под утицајем човека, ученици објашњавају развој екосистема и угроженост биодиверзитета. Анализирањем чинилаца који нарушавају квалитет животне средине могу да разумеју положај човека у природи, његову одговорност за стање животне средине и значај концепта одрживог развоја. Овладавањем одређених биолошких појмова, као што су хомеостаза, еволуциони механизми, специјација и одрживи развој, ученици

развијају логичко и критичко мишљење неопходно за разумевање утицаја животне средине на промене биодиверзитета и на здравље човека.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици на основу стечених знања, интересовања и информација из различитих извора постављају адекватне хипотезе на које ће моћи да добију одговоре применом научног приступа. Разумеју значај коришћења релевантних и поузданих података и информација за објашњавање појава и процеса у природи, у процесу учења, примени у раду, доношењу одлука и у свакодневном животу. Разликују податак/информацију од њиховог тумачења. Интерпретирају податке користећи текстуалне, математичке, графичке и аудио-визуелне форме. Ученици формулишу објашњења и закључке на основу резултата до којих су дошли. Презентују, дискутују и преиспитују резултате у светлу добијених коментара. Представљају закључке, ставове и мишљења усмено и писано, поштујући ограничења и контекст. Нова и претходно стечена сазнања и вештине повезују у јединствену целину. Примењују одговарајуће начине учења у складу са циљевима, садржајем, интересовањима, условима и расположивим временом. Кроз експерименталан рад, ученици продубљују способност анализе и синтезе и развијају критичко мишљење.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици кроз активности у вези са унапређивањем здравља и очувањем животне средине развијају иницијативу, креативност и бригу за друге. Разумеју утицај фармацеутских и других производа на здравље, тумаче декларације и упутства на производима, слушају савете стручњака и према њима поступају. Ученици дискутују о утицају биотехнологија на животну средину, здравље и квалитет живота. Практикују активности које подстичу бригу о природи и одрживи развој. Вреднују значај тих активности за свој будући живот, живот заједнице и живот будућих генерација. Ученици се активно укључују у планирање и реализацију друштвених акција у школи и заједници које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и ка одрживом развоју. Како би развили и спровели активности за очување биодиверзитета, препознају проблем којим ће се бавити, рашчлањују проблемску ситуацију на делове и уочавају везе између њих. Стечена научна знања и вештине омогућавају им активно укључивање у друштвени живот на локалном нивоу и доношење одлука заснованих на доказима и разумевању друштвених вредности и правила.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– БИО.ОО.Н.1.1. Илуструју примерима одржавање хомеостазе. – БИО.ОО.Н.1.2. Објашњавају функцију генетичког материјала у ћелији (хромозом, ДНК, РНК, ген) и пренос наследне информације кроз генерације. – БИО.ОО.Н.1.3. Конструишу филогенетски низ на основу истраживања сродничких односа појединих група и њиховог еволутивног порекла. – БИО.ОО.Н.1.4. Објашњавају настанак нових врста под утицајем еволуционих механизама. – БИО.ОО.Н.1.5. Објашњавају развој и еволуцију екосистема на задатим примерима. – БИО.ОО.Н.1.6. Критички вреднују антропогени утицај на животну средину и биодиверзитет. – БИО.ОО.Н.1.7. Анализирају значај концепта одрживог развоја за природу.	– БИО.ОО.Н.2.1. Постављају хипотезе које ће моћи да провере користећи научни приступ за проучавање биолошких појава и процеса. – БИО.ОО.Н.2.2. Користе критеријуме, организују податке и закључују на алгоритамски начин користећи дихотоме кључеве. – БИО.ОО.Н.2.3. Анализирају податке, објашњавају трендове и изводе закључке.	– БИО.ОО.Н.3.1. Иницирају, осмишљавају и учествују у реализацији активности са циљем подизања свести о очувању здравља, квалитета животне средине и значају одрживог развоја. – БИО.ОО.Н.3.2. Израђују процедуре активности за очување биодиверзитета. – БИО.ОО.Н.3.3. Примерима илуструју значај биотехнолошких производа и процеса у превенцији и лечењу многих болести, производњи хране и заштити животне средине. – БИО.ОО.Н.3.4. Учествују у интердисциплинарном решавању проблема у вези са одрживим развојем.

5.2.4. ФИЗИКА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Учењем физике у основној школи ученици развијају радозналост према природним појавама и разумевање основних физичких концепата. Ученици увиђају узроке и последице физичких појава као што су механичко и осцилаторно кретање, простирање звука и светлости, деловање сила, протицање струје и одржање енергије. Успостављају односе између физичких величина којима се ове појаве описују користећи језик симбола и формула, табела и графикона, притом развијајући логичко и математичко мишљење. Ученици иницирају, планирају и реализују једноставна истраживања у којима користе основну методологију физике, укључујући експерименте и компјутерске симулације. Прикупљају, обрађују, анализирају и критички тумаче податке. Реализовањем разноврсних задатака ученици развијају вештине учења и вредновања процеса и резултата рада. Истраживањем проблема у физици, у кооперацији са другима, ученици излажу своје идеје, аргументују и презентују налазе и тако развијају научну писменост, језичке и комуникацијске вештине, способност уважавања мишљења других и сарадничке компетенције. Ученици примењују стечена знања и вештине у ситуацијама из свакодневног живота. Сагледавају примену физике у различитим областима укључујући медицину, електротехнику, енергетику и саобраћај. Свесни су њене улоге у развоју људског друштва кроз историју и значаја за савремене технолошке промене које унапређују квалитет живота. Услед тога, ученици заузимају проактиван став о коришћењу физике за решавање проблема у природи узрокованих људским деловањем и усвајају понашања којима чувају здравље и животну средину.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Учењем физике ученици развијају радозналост према појавама у природи и продубљују разумевање једноставних физичких појава са којима су се сусретали раније у животу и током школовања, пре свега у областима које се односе на електрицитет, магнетизам и понашање тела при загревању и хлађењу. Усвајањем основних физичких концепата, као што су сила и последице узајамног деловања тела, ученици уочавају физичке законитости и тако стичу уопштена и систематски повезана физичка знања и формирају свест о могућности науке да детаљно и обухватно објасни свет који их окружује. Ученици развијају основна знања о атомској и молекулској структури супстанције. На овај начин повезују физику са другим природним наукама и граде основу за разумевање комплекснијих појмова као што је радиоактивност.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици размишљају о начинима на које се може доћи до знања о природним појавама и тако формирају основна схватања о природи науке и заснивају поверење у науку. Уз инструкције реализују једноставне истраживачке задатке у којима описују природне појаве користећи основне физичке појмове и законе. Мере физичке величине, уочавају грешке и записују резултате мерења користећи и интерпретирајући при томе симболе и формуле, табеле и графике. Ученици користе различите изворе информација и искуства других за

решавање једноставних проблема. Радећи у пару или групи, дају свој допринос који умеју да вреднују, понашају се конструктивно и сарадднички и у дискусији користе основне физичке изразе.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Примењујући основна знања и вештине из физике у ситуацијама из свакодневног живота, ученици унапређују личну безбедност и здравље и предузимају активности које чувају животну средину и промовишу одржив развој. Умеју да примене основна знања о кретању и опишу принцип рада простих машина у ситуацијама из свакодневног живота. Разумеју како струја делује у инсталацијама и уређајима у домаћинству и знају како да заштите себе и друге од струјног удара. Ученици поштују допринос физике развоју људског друштва кроз историју и њен значај у технолошким променама којима се побољшава квалитет живота, на пример у медицини, електротехници и саобраћају. Развијају своју еколошку свест и бирају понашања која доприносе мерама штедње енергије и коришћењу обновљивих извора енергије. Ученици конструктивно сарађују са другима, поштујући њихова мишљења и ставове и на тај начин постају толерантни и проактивни грађани.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФИЗ.ОО.0.1.1. Разликују врсте кретања према облику путање и промени брзине – ФИЗ.ОО.0.1.2. На једноставним примерима анализирају узајамно деловање тела. – ФИЗ.ОО.0.1.3. Разликују кинетичку и потенцијалну енергију тела. – ФИЗ.ОО.0.1.4. Класификују материјале по електричној проводности	– ФИЗ.ОО.0.2.1. Наводе начине на које се природне појаве могу истражити и објаснити. – ФИЗ.ОО.0.2.2. Интерпретирају табеларни и графички приказ података у физичким истраживањима и свакодневном животу. – ФИЗ.ОО.0.2.3. Очитавају мерну скалу и записују резултат мерења. – ФИЗ.ОО.0.2.4. На основу упутства реализују једноставне експерименте и описују њихов ток.	– ФИЗ.ОО.0.3.1. Примењују основна знања о кретању у ситуацијама из свакодневног живота. – ФИЗ.ОО.0.3.2. Описују принцип рада простих машина у свакодневним ситуацијама. – ФИЗ.ОО.0.3.3. На примерима илуструју примену различитих деловања електричне струје у свакодневним ситуацијама. – ФИЗ.ОО.0.3.4. Знају принцип заштите од струјног удара.

– ФИЗ.ОО.О.1.5. Разликују елементе струјног кола. – ФИЗ.ОО.О.1.6. На примерима анализирају промене димензија тела услед промене температуре. – ФИЗ.ОО.О.1.7. Описују последице праволинијског простирања светлости – ФИЗ.ОО.О.1.8. Објашњавају честични састав супстанције.	– ФИЗ.ОО.О.2.5. Изражавају физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI).	– ФИЗ.ОО.О.3.5. На примерима из свакодневног живота препознају улогу физике у технолошком развоју. – ФИЗ.ОО.О.3.6. Понашају се еколошки одговорно, поштују мере штедње енергије и употребу обновљивих извора енергије. – ФИЗ.ОО.О.3.7. Конструктивно сарађују са другима у истраживањима, пројектима и другим активностима. – ФИЗ.ОО.О.3.8. Позитивно вреднују допринос физике у развоју људске заједнице.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици развијају способност и спремност да природне појаве објасне коришћењем корпуса знања карактеристичних за физику, што им даје широку базу за даље учење и школовање и истовремено их припрема за активно сналажење у свакодневном животу. Интерпретирањем узајамног деловања тела и Њутнових закона механике ученици логички резонују и заснивају ставове на доказима. Активно примењују основне математичке принципе при решавању проблема повезаних са физичким појавама као што су равномерно променљиво кретање и кретање у правцу гравитационог убрзања. Овладавањем знањима о осцилаторном и таласном кретању, звуку, светлосним појавама и електричној струји, ученици ојачавају свест о повезаности физике са свакодневним животом и технолошким развојем друштва. Учењем о енергији, агрегатним стањима и радиоактивности, ученици изграђују основу за разумевање комплекснијих процеса који се тичу очувања животне средине и коришћења обновљивих извора енергије. Ученици развијају основе логичког и критичког мишљења кроз успостављање и извођење закључака о односима физичких величина у различитим областима, на пример, областима које се односе на густину, притисак и равнотежу. Истовремено, ученици уче да преиспитују своје идеје и претпоставке и развијају кључне компетенције попут сарадње, комуникације и решавања проблема.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици истражују појмове, концепте и законитости физике путем експеримената. Умеју да планирају и безбедно и правилно реализују једноставне истраживачке активности које захтевају примену знања и методологије физике. Постављају истраживачка питања и тако развијају интересовање за физику. Користећи различите врсте извора информација, ученици проналазе и прикупљају податке. Обрађују, систематизују и анализирају резултате и на основу њих изводе закључке. Увиђају узроке и последице физичких појава и успостављају логичке односе између физичких величина, чиме развијају аналитичке вештине, резоновање и закључивање. Ученици истражују и употребљавају различите рачунарске симулације, анимације и програме за обраду података и тако развијају вештине управљања подацима и представљања резултата. Реализовањем истраживачких, пројектних и лабораторијских задатака самостално, кроз рад у пару или групи, развијају саморегулацију учења и способност вредновања процеса и резултата рада.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици су способни да разматрају позитивне и негативне стране коришћења различитих извора енергије и да промовишу практичне употребе које доприносе развоју људске заједнице не угрожавајући животну средину. Граде дигиталну писменост тако што безбедно, етички и критички користе дигиталне технологије за проналажење информација и података који су им потребни у различитим пројектима и истраживањима. Ученици уочавају неусклађеност физичких концепата и законитости са садржајима приказаним у медијима који се баве употребом научних достигнућа за бољи квалитет живота и критички се односе према датим информацијама. Повезују знања из оптике са њиховом применом у медицини (дијагностика и лечење мана ока) и знања из акустике са њиховом применом у музици (функционисање различитих инструмената).

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФИЗ.ОО.С.1.1. Примењују релације између физичких величина којима се описује механичко кретање. – ФИЗ.ОО.С.1.2. Објашњавају разлику између скаларних и векторских физичких величина.	– ФИЗ.ОО.С.2.1. Формулишу једноставна истраживачка питања уз усмеравање наставника. – ФИЗ.ОО.С.2.2. Безбедно и правилно користе различите методе, технике	– ФИЗ.ОО.С.3.1. Користе знање из геометријске оптике да би објаснили функционисање ока и отклањање мана ока. – ФИЗ.ОО.С.3.2. Примењујући стечена знања из физике,

– ФИЗ.ОО.С.1.3. Примењују Њутнове законе механике. – ФИЗ.ОО.С.1.4. Разликују појмове маса и тежина – ФИЗ.ОО.С.1.5. Објашњавају услове равнотеже тела. – ФИЗ.ОО.С.1.6. Изводе закључке о утицају одговарајућих физичких величина на вредност притиска. – ФИЗ.ОО.С.1.7. Примењују концепт густине при објашњавању појава из свакодневног живота. – ФИЗ.ОО.С.1.8. Анализирају утицај одговарајућих физичких величина на вредности механичког рада, енергије и снаге. – ФИЗ.ОО.С.1.9. Идентификују под којим условима долази до промене агрегатних стања. – ФИЗ.ОО.С.1.10. Користећи одговарајуће физичке величине, објашњавају осцилаторно и таласно кретање и особине звука. – ФИЗ.ОО.С.1.11. Описују одбијање и преламање светлости и особине ликова код огледала и сочива. – ФИЗ.ОО.С.1.12. Примењују зависност физичких величина којима се описује протицање	и процедуре за прикупљање података. – ФИЗ.ОО.С.2.3. Табеларно и графички систематизују резултате истраживања и мерења. – ФИЗ.ОО.С.2.4. Представљају резултат мерења средњом вредношћу. – ФИЗ.ОО.С.2.5. Анализирају податке добијене експериментом и истраживањем и изводе закључке. – ФИЗ.ОО.С.2.6. Разликују и користи префиксе нано, микро, мили, кило, мега и гига.	објашњавају функционисање музичких инструмената. – ФИЗ.ОО.С.3.3. Критички вреднују коришћење различитих извора енергије. – ФИЗ.ОО.С.3.4. Изражавају критички став према медијским садржајима који се баве употребом научних достигнућа за бољи квалитет живота. – ФИЗ.ОО.С.3.5. Критички и одговорно користе дигиталне технологије за истраживање и информисање у циљу учења физике.

једносмерне електричне струје – ФИЗ.ОО.С.1.13. Анализирају начине повезивања елемената струјног кола. – ФИЗ.ОО.С.1.14. Објашњавају природну и вештачку радиоактивност, њихове ефекте и потребу за заштитом.		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На напредном нивоу ученици дубље развијају резоновање, аргументовање и закључивање анализирајући, на пример, утицај односа сила на стање мировања и кретања тела. Примењују закон одржања енергије, што им даје основу за разумевање разноврсних процеса у енергетици и изграђивање свести о утицају различитих технологија на животну средину. Ученици на базичном нивоу овладавају сложенијим концептима који се тичу електричног поља и магнетизма. Способни су да истовремено разматрају међусобне интеракције више различитих физичких величина и законитости у некој ситуацији и интегришу их на смислен и целовит начин. Ученици умеју да управљају подацима и критички се односе према њима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици кроз примере разумеју да се научним истраживањима граде нова знања тако што се стара критички преиспитују и ригорозно проверавају. Самостално истражују природне појаве постављајући и изводећи експерименте. Истражујући, ученици проналазе информације и бирају и планирају најадекватније начине решавања проблемских ситуација. Критички се односе према подацима, умеју да процене примереност својих поступака у раду, исправност записа резултата и грешака у мерењу, тачност решења и смисленост резултата у погледу усклађености са теоријом. Ученици дискутују о изворима грешака и одступања од очекиваног и предлажу начине њиховог кориговања. У дискусијама умеју да аргументују ставове користећи физичке законитости. Способни су да вреднују научено и самостално планирају нове циљеве учења.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици у дискусији аргументовано заступају научни поглед на свет и промовишу одлучивање засновано на научним доказима. Иницирају, креирају и реализују активности

којима развијају научну писменост и ангажују се на очувању здравља и заштити животне средине (спречавање глобалног загревања, загађења буком и светлошћу) на локалном и ширем нивоу. На овај начин развијају креативност, иницијативу и бригу за друге. Повезују знања из физике са другим научним дисциплинама како би могли да сагледају достигнућа из физике и њихов допринос развоју људског друштва из историјске, географске и друштвене перспективе. Уочавају примену физичких принципа у уметности (разноврсна уметничка дела и решења) и спорту (побољшање физичких перформанси).

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФИЗ.ОО.Н.1.1. Анализирају утицај односа сила на кретање тела. – ФИЗ.ОО.Н.1.2. Успостављају везу између физичких величина којима се описује електрично и магнетно поље. – ФИЗ.ОО.Н.1.3. Примењују закон одржања енергије. – ФИЗ.ОО.Н.1.4. Разликују појмове температура и количина топлоте и анализирају различите начине преноса топлоте. – ФИЗ.ОО.Н.1.5. Анализирају одбијање и преламања светлости и формирање ликова код огледала и сочива.	– ФИЗ.ОО.Н.2.1. На основу разматрања различитих начина истраживања и мерења, бирају и планирају оне који су најпоузданији и најекономичнији. – ФИЗ.ОО.Н.2.2. Критички разматрају доступне податке у поставци задатка, начин решавања, тачност решења и физички смисао добијених решења. – ФИЗ.ОО.Н.2.3. Израчунавају апсолутну и релативну грешку директно мерених физичких величина и правилно записују резултат мерења. – ФИЗ.ОО.Н.2.4. Критички преиспитују усклађеност резултата и закључака истраживања са физичким законима и принципима, потврђују њихово важење и дискутују о разлозима одступања. – ФИЗ.ОО.Н.2.5. Примерима илуструју да се научна знања у датој дисциплини стално	– ФИЗ.ОО.Н.3.1. Објашњавају примену физике у спорту. – ФИЗ.ОО.Н.3.2. Уочавају физичке принципе у уметничким решењима. – ФИЗ.ОО.Н.3.3. Иницирају и учествују у реализацији активности за спречавање загађења буком и светлошћу. – ФИЗ.ОО.Н.3.4. Повезују достигнућа из физике са историјским, друштвеним и географским контекстом њиховог настанка. – ФИЗ.ОО.Н.3.5. У дискусији аргументовано заступају научни поглед на свет.

	проверавају, критички преиспитују и потврђују или мењају на основу истраживања и аргумената.	

5.2.5. ХЕМИЈА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици развијају способност да објасне састав, структуру, својства и промене најважнијих чистих супстанци и смеша, познатих из свакодневног живота. Развијају способност да постављају питања и формулишу претпоставке, да планирају и изводе огледе, прикупљају податке, уочавају правилности, објашњавају их и изводе закључке. Формирају хемијску писменост која им омогућава да: (а) прате информације о доприносу хемије у медицини, фармацији, пољопривреди, индустријској производњи и, уопштено, квалитету живота; (б) дискутују о питањима/темама у вези са здрављем и заштитом животне средине; (в) показују иницијативу, предузимљивост, критичко мишљење, способност за сарадњу и тимски рад, и одговоран однос према себи и другима у складу с циљевима одрживог развоја; (г) користе информације о саставу, употреби и начинима одлагања супстанци, безбедно и одговорно рукују супстанцама и комерцијалним производима. Ученици развијају разумевање природе научноистраживачког рада у области хемије и логичко резоновање кроз експериментално испитивање састава, својстава и промена чистих супстанци (најважнијих представника метала, неметала и класа неорганских и органских једињења) и смеша. Кроз квантитативна израчунавања повезују субмикроскопски и макроскопски ниво. Унапређују способност комуникације и изражавања у усменом и писаном виду коришћењем хемијских термина и симболичког језика хемије (хемијски симболи, формуле и једначине), коришћењем различитих извора информација на матерњем и страним језицима, и применом дигиталне писмености.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици развијају разумевање о својствима и променама супстанцама у саставу неживе и живе природе. Разликују према саставу примере елемената, једињења и смеша који су им познати из свакодневног живота. Уочавају и описују физичка и хемијска својства, и промене најважнијих неорганских и органских супстанци, познатих из свакодневног живота, њихову заступљеност у природи и практичну примену, укључујући и правилно руковање супстанцама. Уочена својства супстанци (макроскопски ниво), ученици повезују са изграђивачким честицама супстанци (атоми, јони, молекули) и хемијским везама (субмикроскопски ниво). Препознају примере смеша и раствора у свакодневном животу, повезују њихова својства са квалитативним и квантитативним саставом и практичном применом у различитим животним ситуацијама. Разликују електролите и неелектролите

међу примерима из свакодневног живота, као и електролите међусобно. Примењују поступке за раздвајање састојака смеша у свакодневном животу. Разумеју значење хемијских симбола и формула, познају симболе најважнијих елемената, као и формуле елемената и најважнијих представника класа неорганских и органских једињења. Показују одговоран однос према здрављу и животној средини.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици кроз експериментални рад формирају основне идеје о природи хемије као науке и како се у хемији истраживачким радом долази до знања. Правилно и безбедно рукују лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама. Одговорно се понашају у циљу очувања здравља и заштите животне средине. О својствима и променама супстанци сазнају посматрањем и експерименталним испитивањем, уз писано упутство и у сарадњи са другим ученицима и наставником. Развијају мануелне вештине које могу да користе и у другим животним ситуацијама. Мере масу и запремину супстанци, и изводе поступке за раздвајање састојака смеша одливањем, цеђењем и помоћу магнета. Прикупљене податке бележе на одговарајући начин. Поред мануелних вештина, наведеним активностима развијају логичко и аналитичко мишљење, сарадничке способности, комуникацијске вештине, и позитиван и одговоран однос према учењу и додељеним задацима у групи.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици на основном нивоу развијају базичну хемијску пименост која им омогућава да повезују својства и промене неорганских и органских супстанци и смеша с практичном применом, и значајем за живот појединца и за друштво. Формирана хемијска писменост омогућава им да прате информације у прикладним текстовима из дигиталних и штампаних извора о супстанцама у саставу комерцијалних производа, и о материјалима који имају широку примену. Еколошки одговорно понашање, коришћење и одлагање производа и амбалаже базирају на познавању својстава састојака комерцијалних производа и значења пиктограма на амбалажи. Одговорно и рационално користе енергију и ресурсе природе, и подржавају употребу алтернативних и обновљивих видова енергије. У циљу одржања физичког и менталног здравља планирају правилну исхрану користећи се знањем о основним својствима биолошки важних органских једињења, њихове улоге у организму и заступљености у намирницама. На основу знања о својствима и променама неорганских и органских супстанци, као и способности и вештина формираних учењем хемије, могу да продукују идеје и планове, да их повежу с предузетничким активностима и спроведу у дело.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК1	**СПК2**	**СПК3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– ХЕМ.ОО.О.1.1. Описују честичну структуру супстанци и врсте изграђивачких честица (атоми, молекули, јони). – ХЕМ.ОО.О.1.2. Препознају тип хемијске везе на основу хемијских формула и назива супстанци, и повезују са својствима тих супстанци. – ХЕМ.ОО.О.1.3. На основу хемијских симбола, формула, назива и својстава разликују метале од неметала и елементе од једињења. – ХЕМ.ОО.О.1.4. Разликују хемијске и физичке промене супстанци и илуструју их примерима из свакодневног живота. – ХЕМ.ОО.О.1.5. Описују квалитативни и квантитативни састав (масени удео изражен у процентима), својства и практичну примену смеша и раствора. – ХЕМ.ОО.О.1.6. На основу формула, назива и својстава разликују најважније представнике класа неорганских једињења: оксида, киселина, база и соли.	– ХЕМ.ОО.О.2.1. Правилно рукују лабораторијским посуђем и прибором. – ХЕМ.ОО.О.2.2. Према упутству за оглед испитују својства супстанци, мере масу и запремину, испитују растворљивост, киселинско-базна својства раствора, и изводе поступке за раздвајање састојака смеша (декантовање, цеђење, испаравање и одвајање помоћу магнета).	– ХЕМ.ОО.О.3.1. Повезују физичка својства, заступљеност у намирницама и улоге масти и уља, угљених хидрата, протеина и витамина у организму са правилном исхраном. – ХЕМ.ОО.О.3.2. Према пиктограмима на амбалажи правилно, безбедно и рационално користе супстанце/комерцијалне производе, складиште их и одлажу отпад.

– ХЕМ.ОО.О.1.7. Разликују растворе неелектролита и електролита у свакодневном животу, као и растворе електролита на основу pH вредности и боје киселинско-базних индикатора. – ХЕМ.ОО.О.1.8. На основу формула, функционалних група, назива и својстава разликују најважније представнике класа органских једињења: угљоводоника, алкохола и карбоксилних киселина.		

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици развијају разумевање о својствима чистих супстанци, елемената и једињења, познатих из свакодневног живота или по практичној примени. Повезују својства са структуром изграђивачких честица и типом хемијске везе у супстанцама. Својства метала и неметала која се могу опазити и због којих елементи имају одређену практичну примену, повезују са распоредом електрона у атомима тих елемената и положајем у Периодном систему. У циљу систематизације знања о својствима и променама већег броја супстанци, и повезивања с њиховом практичном применом и значајем, ученици класификују неорганска и органска једињења према саставу, структури, својствима и променама. На основу познавања структуре, својстава, заступљености и улоге биолошки важних једињења, доносе одлуке о чувању здравља и опредељују се за здраве стилове живота. Ученици разликују основне типове хемијских реакција и повезују их с практичном применом. Повезују топлотне ефекте при променама супстанци с практичном применом. Примењују квалитативно и квантитативно значење симболичког језика хемије у описивању чистих супстанци, њиховог састава, структуре и промена, користећи се хемијским симболима најважнијих елемената и хемијским формулама елемената и најважнијих представника класа неорганских и органских једињења. Макроскопски и субмикорскопски ниво повезују кроз стехиометријска израчунавања базирана на разумевању квантитативног значења

хемијских симбола, формула и хемијских једначина, као и израчунавања у вези са квантитативним саставом смеша и раствора.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици развијају разумевање природе и значаја научноистраживачке делатности у области хемије. Могу да идентификују питања на која се одговори добијају експерименталним радом и коришћењем релевантних извора. Посматрањем и експерименталним радом, на основу писаног упутства, прикупљају податке о физичким и хемијским својствима и променама супстанци, бирају и изводе поступке за раздвајање састојака смеша. Податке прикупљене у експерименталном раду организују и приказују на структуриран начин, уз употребу ИКТ алата. Примењују стечено теоријско знање за објашњавање добијених резултата и извођење закључака. Припремају извештај о раду и презентују га другима уз одговарајућа теоријска објашњења и репрезентације. На тај начин ученици развијају аналитичке вештине, резоновање и способност аргументованог изражавања основних идеја у хемији. У контексту експерименталних задатака ученици изводе једноставна израчунавања којима развијају основе логичког и критичког мишљења потребног за повезивање макроскопског и субмикроскопског нивоа. Преиспитују и вреднују процес и резултате учења, и према томе доносе одлуке о даљем раду и активностима у циљу унапређивања постигнућа.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици на средњем нивоу формирају хемијску писменост као основ за разумевање својстава и промена неорганских и органских супстанци, и смеша у природи и свакодневном животу, као и за разумевање практичне примене и значаја хемије за живот појединца и за друштво. Формирана хемијска писменост омогућава ученицима да прегледају и критички вреднују информације из области хемије у различитим дигиталним или штампаним изворима, да праве изборе и доносе одлуке на основу процене релевантности и тачности информација. Могу да прате информације о загађујућим супстанцама у животној средини и о изворима загађења, да предузимају активности за заштиту здравља и животне средине, да преиспитују сопствено понашање и мењају га, као и да дају предлоге за унапређење квалитета живота. Повезују знања о саставу, својствима, променама и примени неорганских и органских супстанци, и вештине формиране учењем хемије, са знањима из других научних дисциплина ради сагледавања проблема из више перспектива. Развијају способност решавања проблема и критичког мишљења у тимском и групном раду, или раду у пару, на пројектима у школи, у сарадњи са локалном заједницом и шире. Развијају дигиталну писменост тако што користе ИКТ алате и апликације у планирању пројеката, за прикупљање и обраду података, за представљање резултата пројеката, као и за промоцију сопственог рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво

СПК1	**СПК2**	**СПК3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ХЕМ.ОО.С.1.1. Повезују распоред електрона у атомима елемената с положајем елемената у Периодном систему и својствима елемената. – ХЕМ.ОО.С.1.2. Повезују структуру атома с формирањем јона и молекула, типом хемијске везе и својствима супстанци. – ХЕМ.ОО.С.1.3. Разликују на основу растворљивости супстанци незасићен, засићен и презасићен раствор. – ХЕМ.ОО.С.1.4. Израчунавају масени удео (у процентима) супстанци у смеши, као и масу растворене супстанце и растварача у раствору на основу масеног удела или растворљивости. – ХЕМ.ОО.С.1.5. Одређују коефицијенте у једначинама хемијских реакција применом закона о одржању масе. – ХЕМ.ОО.С.1.6. Израчунавају масени удео елемената у једињењу на основу формуле једињења, а масу реактаната и производа хемијске реакције на основу познате хемијске једначине.	– ХЕМ.ОО.С.2.1. Испитују како температура, мешање и уситњеност супстанце утичу на брзину њеног растварања. – ХЕМ.ОО.С.2.2. Идентификују и описују показатеље хемијске реакције у изведеним огледима (настајање гаса, формирање талога, промена боје). – ХЕМ.ОО.С.2.3. Испитују топлотне ефекте промена супстанци познатих из свакодневног живота и класификују промене на егзотермне и ендотермне.	– ХЕМ.ОО.С.3.1. Повезују употребу материјала са њиховим физичким својствима (нпр. тврдоћа, температура топљења, температура кључања, растворљивост, топлотна проводљивост) и хемијским својствима (нпр. склоност ка рђању, запаљивост). – ХЕМ.ОО.С.3.2. Описују утицај супстанци које загађују ваздух, воду и земљиште на здравље и животну средину, као и мере заштите.

– ХЕМ.ОО.С.1.7. На основу назива пишу формуле најважнијих представника класа неорганских и органских једињења, и именују једињења на основу формуле. – ХЕМ.ОО.С.1.8. Описују својства, промене, руковање и практичну примену метала и неметала, и њихових најважнијих оксида, киселина, база и соли. – ХЕМ.ОО.С.1.9. На основу датих једначина једноставних хемијских реакција разликују реакције: синтезе и анализе бинарних једињења, неутрализације, супституције, адиције и сагоревања. – ХЕМ.ОО.С.1.10. Описују својства, промене, руковање и практичну примену угљоводоника, алкохола, карбоксилних киселина и естара. – ХЕМ.ОО.С.1.11. Повезују називе и структурне формуле градивних јединица биомолекула са класом биолошки важних органских једињења (триацилглицероли, угљени хидрати и протеини).		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Ученици разумеју различите нивое структурне организације неорганских и органских супстанци у природи, полазећи од структуре атома, јона и молекула, типова хемијске везе, до агрегата великог броја честица, и повезују макроскопски ниво који се може опазити помоћу чула, са субмикроскопским нивоом. На томе граде објашњења физичких и хемијских својстава и промена супстанци, и повезују их с практичном применом и значајем супстанци за појединца и друштво. Развијају логичко мишљење кроз предвиђање реактивности метала и неметала на основу распореда електрона у атомима елемената, представљају распоред електрона у атомима и повезују с положајем елемената у Периодном систему. Примењују квалитативно и квантитативно значење симболичког језика хемије у описивању хемијских промена, писању једначина хемијских реакција неорганских и органских супстанци познатих из свакодневног живота и извођењу стехиометријских израчунавања маса и количина реактаната и производа хемијских реакција. Систематизовано знање о својствима и променама представника класа неорганских и органских једињења примењују у различитим школским и ваншколским контекстима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици разумеју природу науке и основне активности у оквиру научног истраживања у области хемије. Покрећу питања о супстанцама на која одговоре могу да добију експерименталним истраживањем и коришћењем релевантних извора. Продукују идеје, формулишу хипотезе о саставу, својствима и променама неорганских и органских супстанци, њиховом добијању и изоловању из смеша, и планирају огледе за проверу хипотеза. Самостално или сарађујући у пару или групи планирају решавање теоријских и експерименталних проблема у вези са саставом, својствима, променама, добијањем и изоловањем супстанци. Планирају и реализују истраживачке активности у вези са супстанцама у реалним контекстима (храна, различити комерцијални и природни производи, материјали, земљиште, воде у природи). Процењују исправност сопственог начина решавања проблема и решења, као и рад других, дискутују о решењима, наводе аргументе за и против, поштујући и уважавајући идеје, резултате и мишљења других. Прихватају одговорност за преузете задатке и учење, и развијају истрајност у остваривању циљева. На тај начин ученици развијају аналитичко, критичко и креативно мишљење, као и способност аргументованог и ефективног изражавања идеја у хемији.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици на напредном нивоу могу да покрену и учествују у дискусијама у свом окружењу о физичким и хемијским својствима и променама неорганских и органских супстанци и смеша, о различитим питањима која се односе на практичну примену супстанци и утицајима на живот појединца и друштва. Формирана хемијска писменост омогућава ученицима праћење и критичку анализу информација у текстовима из дигиталних и штампаних извора о доприносу хемије у развоју и производњи нових материјала, енергије, хране, у медицини и фармацији. Према циљевима одрживог развоја и зелене хемије вреднују допринос хемије у тим областима. Критички процењују сопствене и активности

других које доводе до загађења животне средине, преузимају одговорност, показују иницијативу и предузимају активности за заштиту здравља и животне средине. Показују способност креативног мишљења, истрајност и мотивисаност у остваривању постављених циљева.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК1	**СПК2**	**СПК3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ХЕМ.ОО.Н.1. 1. Представљају структуру атома и јона симболички и помоћу цртежа модела, и објашњавају разлику у наелектрисању атома и јона према врсти и броју елементарних честица (протона, неутрона и електрона). – ХЕМ.ОО.Н.1.2. Према положају елемената у Периодном систему пишу распоред електрона у атомима метала и неметала атомског броја до 20 и предвиђају својства елемената. – ХЕМ.ОО.Н.1.3. Помоћу Луисових симбола и формула представљају формирање ковалентне везе у молекулима елемената и једињења. – ХЕМ.ОО.Н.1.4. Објашњавају како тип хемијске везе у неорганским и органским супстанцама утиче на физичка и хемијска својства супстанци.	– ХЕМ.ОО.Н.2.1. Испитују огледима и објашњавају хемијске реакције биолошки важних органских једињења: сапонификација триацилглицерола, хидролиза дисахарида и полисахарида, и денатурација протеина.	– ХЕМ.ОО.Н.3.1. Критички разматрају значај и примену реакција хидрогенизације триацилглицерола, сапонификације и хидролизе биолошки важних органских једињења у индустријској производњи и предузетничким делатностима. – ХЕМ.ОО.Н.3.2. Објашњавају повезаност структуре и реакција биолошки важних органских једињења са њиховим улогама у организмима.

– ХЕМ.ОО.Н.1.5. Изводе стехиометријска израчунавања масе, количине и броја честица реактаната и производа хемијских реакција. – ХЕМ.ОО.Н.1.6. Објашњавају примену поступка дестилације за раздвајање састојака смеша. – ХЕМ.ОО.Н.1.7. Пишу и објашњавају једначине хемијских реакција метала, неметала, оксида, киселина, база и соли, повезују их с добијањем појединих једињења и практичном применом. – ХЕМ.ОО.Н.1.8. Пишу и објашњавају једначине хемијских реакција угљоводоника, алкохола, карбоксилних киселина, и повезују их с практичном применом појединих представника наведених класа једињења. – ХЕМ.ОО.Н.1.9. Именују и хемијским формулама приказују основне градивне јединице молекула триациглицерола, угљених хидрата и протеина.		

5.2.6. ГЕОГРАФИЈА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Учење географије има за циљ да оспособи ученике да препознају, именују, дефинишу, лоцирају, описују и објашњавају основне астрономске феномене, као и физичко-географске и друштвено-географске објекте, појаве и процесе у својој локалној средини и на Земљи, чиме овај наставни предмет доприноси развоју логичког мишљења и научног погледа на свет. Ученици се на настави географије обучавају да прикупљају податке о елементима географске средине применом различитих метода, користе научну литературу и изворе, као и једноставне технике за обраду и приказивање резултата у виду табела, графикона и карата, анализирају их и аргументовано дискутују о њима. Уз помоћ дигиталних и других алата, ученици стичу географске вештине које ће примењивати у реалним животним околностима и даљем школовању. На примерима економских, политичких, културних и еколошких појава и процеса у свету, географија доприноси да се ученици вредносно оријентишу и имају позитиван став према различитостима. Захваљујући настави географије моћи ће да уоче проблеме, предлажу решења и активно учествују у унапређивању и заштити животне средине и културног наслеђа. Стечена искуства ученици ће интегрисати и користити за решавање сложенијих географских задатака на основу чега ће моћи да сагледају сопствена професионална интересовања. Кроз различите облике вршњачке сарадње у настави географије ученици развијају знатижељу, креативност и предузимљивост. На крају основног образовања ученици ће имати системски повезана географска знања, вештине и ставове потребне за даље школовање.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На основном нивоу ученици описују облик и кретања планете Земље и овладавају појмовном структуром о географском омотачу (рељеф, тектонски покрети и ерозије, време и клима, океани и воде на копну, земљиште и биоми). У домену картографске писмености категоризују географске карте по различитим критеријумима. У области друштвене географије исправно користе појмове везане за природно и механичко кретање становништва, насеља, привреду и државу. Географске објекте, појаве и процесе упоређују и одређују њихову припадност географским регијама у Србији и свету.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На основном нивоу ученици изводе закључке који су очигледни и засновани на експлицитно датим информацијама. Тумаче елементе географске карте и оријентишу се у простору. Очитавају вредности са аналогних и дигиталних мерних инструмената и податке са графичких приказа. У циљу географског закључивања, ученици илуструју географске објекте, појаве и процесе цртежом, скицом или једноставнијим географским моделом.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

На основном нивоу ученици развијају научну писменост и апстрактно мишљење кроз усвајање појмовне структуре географије и сродних наука (астрономија, геологија, педологија, екологија, социологија, економија), што подразумева извођење дословних интерпретација односа и веза између објеката, појава и процеса у познатом просторном контексту. Одговорно се опходе према очувању животне средине и дају лични допринос у еколошким активностима групе и тима. Поседују географска знања која им омогућавају извођење закључака и доношење одлука релевантних за приватни или живот заједнице.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ГЕО.ОО.0.1.1. Објашњавају својим речима предмет проучавања географије. – ГЕО.ОО.0.1.2. Упоређују небеска тела на основу положаја, физичких и хемијских особина. – ГЕО.ОО.0.1.3. Категоризују географске карте према размери, садржини, намени и просторном обухвату. – ГЕО.ОО.0.1.4. Класификују Земљине сфере и њихове елементе на основу главних физичко-географских одлика. – ГЕО.ОО.0.1.5. Дефинишу појам природних непогода. – ГЕО.ОО.0.1.6. Изводе закључке о демографском (природно и механичко кретање, структуре становништва), насеобинском	– ГЕО.ОО.0.2.1. Илуструју цртежом, скицом или моделом положај небеских тела у Сунчевом систему. – ГЕО.ОО.0.2.2. Очитавају вредности температуре ваздуха, ваздушног притиска и количине падавина помоћу аналогних и дигиталних мерних инструмената. – ГЕО.ОО.0.2.3. Очитавају податке са графикона, табела и тематских карата. – ГЕО.ОО.0.2.4. Одређују стране света помоћу компаса и природних и антропогених објеката у простору и на географској карти. – ГЕО.ОО.0.2.5. Препознају и читају математичке,	– ГЕО.ОО.0.3.1. На личном примеру показују еколошки одговорно понашање (правилно одлагање отпада, рециклажа, учешће у активностима уређења околине). – ГЕО.ОО.0.3.2. Конструктивно учествују у раду групе за потребе проучавања географских карактеристика локалне заједнице. – ГЕО.ОО.0.3.3. Презентују породичне артефакте у циљу објашњавања географско-историјског контекста у коме су они настали (порекло породице и њихове миграције). – ГЕО.ОО.0.3.4. Анализирају занимања у којима географска знања имају важну улогу у циљу

(сеоска и градска насеља и урбанизација) и привредном развоју (привредне и ванпривредне делатности). – ГЕО.ОО.О.1.7. Објашњавају основне политичко-географске појмове (држава, државна територија, географски положај и границе државе). – ГЕО.ОО.О.1.8. Одређују припадност географских објеката одређеној регији. – ГЕО.ОО.О.1.9. Упоређују географске одлике изабраних регија у Србији и свету. – ГЕО.ОО.О.1.10. Повезују објекте геонаслеђа и геодиверзитета са географским процесима којима они настају у Србији и свету. – ГЕО.ОО.О.1.11. Разликују категорије заштићених природних и културних добара и наводе примере у Србији и свету.	географске и допунске елементе карте. – ГЕО.ОО.О.2.6. Уз помоћ апликација инсталираних на паметним телефонима и другим ИКТ уређајима одређују свој апсолутни и релативни положај. – ГЕО.ОО.О.2.7. Уз помоћ апликација инсталираних на паметним телефонима и другим ИКТ уређајима проналазе основне географске објекте у расположивим географским базама података.	професионалне оријентације. – ГЕО.ОО.О.3.5. Адекватно поступају у ситуацијама када су изложени дејству природних непогода.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На средњем нивоу ученици објашњавају узроке и последице облика и кретања Земље, Сунца и Месеца. Ученици доводе у везу различи те појаве и процесе у географском омотачу и процењују стање животне средине. Анализирају факторе и динамику развоја друштвено-географских елемената простора. Идентификују, описују и објашњавају конститутивне елементе географских регија у Србији и свету. У домену картографске писмености упоређују садржаје географских карата по различитим критеријумима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На средњем нивоу ученици су оспособљени да посматрају географске појаве и врше мерења у познатом просторном контексту. У процесу усвајања географских знања конструишу једноставније географске моделе, који репрезентују просторне и односе величина релевантних географских објеката. Као изворе информација користе готове статистичке податке и приказе (графиконе, дијаграме), географске карте и релевантне научно-популарне и илустративне материјале. Израђују тематске карте (картограме) над основом коју представља нема карта. На основу расположивих статистичких података, врше једноставнија израчунавања (средње вредности, стопе промене географских величина, пропорције и размере). Ученици користе средства информационо-комуникационих технологија (ИКТ) као изворе информација и средства саопштавања резултата кроз мултимедијалне презентације.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

На средњем нивоу ученици анализирају информације о географском простору ради активног учешћа у доношењу одлука о уређењу свог насеља. Развијају друштвено прихватљиве ставове, користе научне концепте и примењују их у различитим животним ситуацијама. Проучавање географских одлика свог краја, Републике Србије и света у целини доприноси да ученици лакше доносе одлуке у вези са наставком школовања и избором будућег занимања. Заступају широку друштвену партиципацију и неговање различитости у заштити непосредне животне средине и обезбеђивању одрживог развоја.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ГЕО.ОО.С.1.1. Процењују повезаност географије са осталим природним и друштвеним наукама у истраживању просторних феномена. – ГЕО.ОО.С.1.2. Објашњавају облик, димензије и кретања Земље и њихове последице.	– ГЕО.ОО.С.2.1. Утврђују односе величина и положаје планета на основу израђеног сопственог модела Сунчевог система. – ГЕО.ОО.С.2.2. Демонстрирају Земљина кретања и њихове најважније последице помоћу глобуса и других модела. – ГЕО.ОО.С.2.3. Израђују графиконе, табеле, схеме и тематске карте (картограме) над основом коју представља нема карта.	– ГЕО.ОО.С.3.1. Прикупљају и анализирају информације о стању животне средине и активно се укључују у уређење простора свог насеља. – ГЕО.ОО.С.3.2. Заступају друштвено прихватљиве ставове (поштовање различитости, толеранција, итд.) у

– ГЕО.ОО.С.1.3. Упоређују, проналазе сличности и разлике у садржају, размери, намени и просторном обухвату географских карата. – ГЕО.ОО.С.1.4. Доводе у везу географске објекте са географским појавама у Земљиним сферама. – ГЕО.ОО.С.1.5. Анализирају просторну и временску дистрибуцију природних непогода у Србији и свету. – ГЕО.ОО.С.1.6. Пореде утицај различитих географских фактора на развој и размештај становништва, насеља и привреде. – ГЕО.ОО.С.1.7. Анализирају факторе настанка и развоја држава у Европи и свету у ближој и даљој прошлости. – ГЕО.ОО.С.1.8. Изводе закључке о елементима географских регија у Србији, Европи и свету. – ГЕО.ОО.С.1.9. Идентификују узроке загађивања и предлажу мере заштите воде, ваздуха и земљишта у	– ГЕО.ОО.С.2.4. Изводе закључке о метеоролошким појавама на основу резултата мерења климатских елемената у географској средини. – ГЕО.ОО.С.2.5. Израчунавају вредности основних демографских показатеља (стопе наталитета, морталитета, природног прираштаја, имиграције, емиграције, миграционог салда, укупне промене броја становника и густине насељености) на основу готових статистичких података. – ГЕО.ОО.С.2.6. Одабирају изворе података релевантне за истраживање конкретне географске регије. – ГЕО.ОО.С.2.7. Користе функције специјализованих званичних дигиталних алата за одређивање основних просторних карактеристика географских објеката (дужина, површина, растојање, обим, итд.). – ГЕО.ОО.С.2.8. Изводе закључке о географским појавама на основу посматрања елемената географске средине. – ГЕО.ОО.С.2.9. Конструишу једноставније моделе управљања отпадом у својој локалној средини у циљу смањења употребе ресурса, а повећања рециклаже већ коришћених.	анализи географских феномена. – ГЕО.ОО.С.3.3. Анализирају географске специфичности свога краја у циљу идентификовања потенцијалних занимања. – ГЕО.ОО.С.3.4. Образлажу примену географских знања у свакодневном животу.

својој локалној средини, Србији и свету. – ГЕО.ОО.С.1.10. Аргументују своје мишљење о примењеним мерама заштите природе у Србији и свету.		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На напредном нивоу ученици изводе закључке о утицајима појава у Сунчевом систему на географски омотач Земље (плима и осека, Месечеве мене, метеоритски кратери...). Разумевањем физичко-географских и друштвено-географских структурних елемената географског простора, ученици идентификују и тумаче узрочно-последичне, просторне, временске, хоризонталне и вертикалне везе и односе међу њима. Процењују утицаје природних и антропогених процеса на стање квалитета животне средине. Повезивањем географије са релевантним садржајима из домена сродних наука (астрономија, геологија, биологија, педологија, екологија, социологија, економија), ученици развијају комплексна, системски условљена знања која су у функцији анализирања географског простора на локалном, националном, регионалном и глобалном нивоу.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На напредном нивоу ученици планирају и спроводе географско истраживање уз одређену помоћ и подршку. Податке добијене анализом географских карата, посматрањем, мерењем и анкетирањем пореде са подацима из литературе. Утврђују узроке и последице проучаваних географских појава и резултате истраживања илуструју, демонстрирају и презентују у виду тематских карата, макета и/или модела. У процесу географског закључивања користе и средства ИКТ-а и то као: изворе информација, алате за прикупљање и обраду података, мерне инструменте и средства за саопштавање резултата.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

На напредном нивоу ученици су оспособљени да аргументовано, уз уважавање ставова других, дискутују о сложенијим географским проблемима и да формулишу предлоге који на специфичан начин уважавају различите интересе и вредности. Критички анализирају стање географске средине и предлажу мере њене заштите. Вредновањем материјалног и нематеријалног културног наслеђа и учешћем у пројектима и организацији различитих манифестација, ученици негују осећање припадности свом народу и развијају однос поштовања према тековинама других народа.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ГЕО.ОО.Н.1.1. Изводе закључке о утицајима појава у Сунчевом систему на географски омотач Земље. – ГЕО.ОО.Н.1.2. Уочавају контрасте у области демографских промена, развоја привреде и процеса урбанизације у репрезентативним регијама Србије, Европе и света. – ГЕО.ОО.Н.1.3. Повезују процесе у Земљиним сферама са развојем и функционисањем друштва у репрезентативним регијама Србије, Европе и света. – ГЕО.ОО.Н.1.4. Изводе закључке о утицајима природних и антропогених процеса на стање квалитета животне средине у својој локалној средини, Србији и свету.	– ГЕО.ОО.Н.2.1. Доносе закључке о просторним и узрочно-последичним везама између физичко-географских фактора (рељеф, клима, воде и земљиште) и друштвено-географских елемената (становништво, привреда, насеља и држава) на основу информација са географских карата. – ГЕО.ОО.Н.2.2. Осмишљавају климатолошки пројекат у локалној средини који укључује постављање истраживачких питања, избор метода, техника и ресурса (мерни инструменти и извори података), периода мерења, обраду података и извођење и презентацију закључака. – ГЕО.ОО.Н.2.3. Доводе у везу демографске промене са трансформацијом насеља и привредним развојем на основу израчунавања вредности друштвено-географских показатеља. – ГЕО.ОО.Н.2.4. Спроводе истраживање појединих природних и/или друштвених појава у конкретној географској регији.	– ГЕО.ОО.Н.3.1. Дискутују о демографским (депопулација, емиграција), еколошким (загађење животне средине), економским (сиромаштво, незапосленост), урбаним (бесправна градња) и руралним (деаграризација) проблемима, тако што аргументовано износе свој став поштујући ставове других. – ГЕО.ОО.Н.3.2. Критички преиспитују мере заштите објеката културног наслеђа краја у коме живе. – ГЕО.ОО.Н.3.3. Предлажу мере заштите географског омотача на основу анализе промена у Земљиним сферама. – ГЕО.ОО.Н.3.4. Анализирају вредност незаштићених природних и културних објеката у месту у коме живе, које по њиховом мишљењу треба ставити под заштиту.

	– ГЕО.ОО.Н.2.5. Самостално изводе закључке о појединим појавама у географској средини на основу једноставних мерења и на друге начине прикупљених података о њима. – ГЕО.ОО.Н.2.6. Анализирају географске карте тумачењем размере, садржине, намене и просторног обухвата. – ГЕО.ОО.Н.2.7. Мере дужине и површине на географским картама крупног размера.	

5.2.7. ИСТОРИЈА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици учењем историје: стичу знања о прошлости и садашњости и развијају вештине и ставове; оспособљавају се да ефикасно и одговорно комуницирају о историјским и другим темама у различитим ситуацијама школског и ваншколског окружења; развијају основне аналитичке вештине неопходне за критичко сагледавање савременог света, његових историјских корена и актуелних цивилизацијских токова. Настава историје омогућава ученицима: овладавање основним научним принципима у истраживању и њиховој даљој примени у различитим ситуацијама, као и да, посредством специфичних историјских знања и вештина, комуникације на матерњем, али и употребом страних језика, пре свега у претраживању извора и информација на интернету, развијају лични и групне идентитете (национални, државни, европски). Настава и учење историје припрема ученике за одговорно учешће у демократском друштву брзих политичко-социјалних, технолошких и економских промена, оспособљава их да самостално, као и кроз удруживање и сарадњу, развијају способност комуникације и да на креативан и предузимљив начин доприносе да се, у складу са узрастом, одговори на савремене изазове на локалном, регионалном, европском и глобалном нивоу. Учење историје: омогућава упознавање са историјским и савременим променама и изградњу историјске свести утемељене у резултатима историјске науке; подстиче изградњу демократских вредности које подразумевају поштовање људских права, исказивање иницијативе и проактивног приступа у унапређивању

интеркултуралног дијалога и сарадње, одговорног односа према разноврсној културно-историјској баштини, као и толерантности према другачијим ставовима и погледима на свет.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици: користе основне појмове из историје цивилизације у излагању историјске нарације у образовном и свакодневном контексту; издвајају и описују кључне појаве, догађаје, процесе и личности из прошлости и садашњости и повезују их са временским и просторним оквирима; именују раздобља прошлости, историјске периоде и уређују их према хронолошком редоследу; показују историјски простор на историјској карти; разликују узроке од последица кључних догађаја; објашњавају значај научних открића, технолошких изума и уметничких дела за развој цивилизације.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици класификују историјске изворе и описују њихову улогу у реконструкцији прошлости; користе различите историјске и друге изворе информација у елементарном истраживању; издвајају, у изворима информација, податке који су кључни за тему на којој раде; читају податке са карте, из графикона и табела; препознају стереотипе, пропаганду и манипулацију у изворима; откривају различите погледе, вишеструке перспективе на исти догађај, појаву или личност; идентификују историјске теме у уметничким и књижевним делима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици разумеју различита значења појма историја и објашњавају повезаност историје са другим наукама и резултатима њиховог изучавања; препознају историјске корене у савременим друштвеним појавама и институцијама; познају историјски развој људских права и објашњавају кључне појаве, догађаје и процесе као и улогу личности у њиховом развоју; објашњавају значај културно-историјског наслеђа и савремене историјске културе за формирање личног и групних идентитета; издвајају репрезентативне примере културно-историјског наслеђа сопственог и других народа; учествују у активностима чији је циљ неговање сећања на значајне личности, појаве и догађаје, као и очување културне баштине у непосредном окружењу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Основни ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– ИСТ.ОО.О.1.1. Именују основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације и повезују их са описима њиховог значења. – ИСТ.ОО.О.1.2. Користе основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације у излагању историјске нарације, у дискусији, дијалогу или дебати о историјским темама уз уважавање мишљења саговорника. – ИСТ.ОО.О.1.3. Разликују и именују основне временске одреднице и наводе раздобља прошлости и историјске периоде према хронолошком редоследу. – ИСТ.ОО.О.1.4. Смештају годину у одговарајућу деценију, век, миленијум, еру, а појаву, догађај и личност у одговарајући историјски период или век и рачунају временску удаљеност између догађаја. – ИСТ.ОО.О.1.5. Наводе и описују кључне појаве, догађаје, процесе и личности из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.О.1.6. Лоцирају на историјској карти простор одигравања	– ИСТ.ОО.О.2.1. Именују историјске изворе према основној подели и наводе њихову улогу у реконструкцији прошлости. – ИСТ.ОО.О.2.2. Прикупљају информације из различитих извора и издвајају кључне податке у вези са одређеном темом. – ИСТ.ОО.О.2.3. Проналазе и читају једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми историјске карте (наведена легенда), табеле и/или графикона. – ИСТ.ОО.О.2.4. Препознају и описују пристрасности, стереотипе или пропаганду у садржајима извора и/или њиховом тумачењу. – ИСТ.ОО.О.2.5. Пореде различите изворе о истој историјској појави, догађају и/ или личности и идентификују сличности и разлике у њиховом представљању и/ или интерпретацији. – ИСТ.ОО.О.2.6. Препознају историјске теме у књижевним и уметничким делима и идентификују сличности и разлике у њиховој научној и уметничкој интерпретацији.	– ИСТ.ОО.О.3.1. Разликују историју као науку, наставни предмет и раздобље прошлости и објашњавају повезаност историје са другим наставним предметима. – ИСТ.ОО.О.3.2. Препознају на карактеристичним примерима историјске корене у савременим друштвеним појавама и институцијама. – ИСТ.ОО.О.3.3. Наводе и објашњавају значај кључних појава, догађаја, процеса и личности за развој људских права и друштва заснованог на њиховом поштовању. – ИСТ.ОО.О.3.4. Препознају и описују утицај различитих врста манипулација на појединце, групе и друштво у прошлости и садашњости. – ИСТ.ОО.О.3.5. Наводе и примерима илуструју културно-историјско наслеђе сопственог и других народа. – ИСТ.ОО.О.3.6. Препознају и описују утицај културно-историјске баштине на изградњу идентитета. – ИСТ.ОО.О.3.7. Објашњавају на карактеристичним примерима значај неговања сећања на кључне личности, догађаје и

појава, процеса и догађаја из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.О.1.7. Разликују узроке од последица и описују их на примерима кључних појава, догађаја и процеса из националне и/или опште историје. – ИСТ.ОО.О.1.8. Наводе кључне научно-технолошке изуме и уметничка дела и објашњавају њихов значај за развој цивилизације.		појаве из прошлости народа, државе и институција. – ИСТ.ОО.О.3.8. Учествују у активностима посвећеним очувању културно-историјске баштине у свом окружењу.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици издвајају специфичности појмова из историје цивилизације и повезују их са појмовима из других наставних предмета; објашњавају утицај кључних појава, догађаја, процеса и личности на развој друштва, државе, привреде и културе у прошлости и садашњости; повезују и објашњавају узроке и последице појава, догађаја и процеса у различитим историјским периодима; доводе у везу и објашњавају међусобни утицај географских карактеристика, друштвених и културних појава, уметничких и научно-технолошких достигнућа у националној и општој историји у различитим временским и просторним оквирима.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици: селектују и процењују историјске изворе и друге изворе информација према релевантности и сазнајној вредности за одређену тему; идентификују вишеструке перспективе на одређене историјске појаве, догађаје и процесе; уочавају сложеност појединих историјских појава и процеса; анализирају сличности и разлике у изворима који се односе на исту појаву, догађај или личност; доводе у везу стереотипе и пропаганду са историјским околностима у којима су настали; разликују митове, легенде и уметничке представе од историјских чињеница; планирају и спроводе истраживање на одређену тему; представљају резултате истраживања усмено, писано у различитим симболичким модалитетима уз коришћење дигиталних технологија.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици: објашњавају значај историје, као наставног предмета и као науке, за разумевање савремених друштвених токова, за изградњу историјске свести утемељене на резултатима историјске науке и за формирање ставова, личног и колективних идентитета; разумеју утицај стереотипа , пропаганде и различитих врста манипулације на појаве и догађаје током прошлости и садашњости; аргументовано дискутују о различитим темама и у различитим окружењима, уз уважавање мишљења и ставова саговорника; повезују културно-историјску баштину са историјским и савременим контекстом и учествују у организовању и спровођењу активности усмерених на развој културе сећања, уз поштовање традиције и културног идентитета различитих заједница.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Средњи ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ИСТ.ОО.С.1.1. Издвајају и описују специфичности основних појмова историјске науке и појмова из историје цивилизације. – ИСТ.ОО.С.1.2. Повезују основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације са појмовима из других наставних предмета. – ИСТ.ОО.С.1.3. Прецизно одређују којој деценији, веку, миленијуму и историјском периоду припада одређена личност, појава, догађај и процес. – ИСТ.ОО.С.1.4. Описују кључне карактеристике појава, догађаја, процеса и личности и објашњавају њихов утицај на развој	– ИСТ.ОО.С.2.1. Селектују историјске изворе према основној подели и повезују их са местима где се чувају. – ИСТ.ОО.С.2.2. Издвајају и процењују прикупљене информације са становишта релевантности и сазнајне вредности за одређену тему. – ИСТ.ОО.С.2.3. Разврставају историјске информације у различитим симболичким модалитетима према релевантности за тему истраживања. – ИСТ.ОО.С.2.4. Анализирају стереотипе, пропаганду и пристрасност у изворима доводећи их у везу са историјским контекстом.	– ИСТ.ОО.С.3.1. Објашњавају значај историје (наука и наставни предмет) за формирање ставова и за лични развој; разумевање савремених друштвених токова. – ИСТ.ОО.С.3.2. Дискутују или дебатују у различитим окружењима* о историјским и савременим темама уз уважавање разлика у становиштима и мишљењима других. – ИСТ.ОО.С.3.3. Илуструју, на примерима из прошлости и садашњости, последице различитих врста манипулације на појединца, групе и друштво. – ИСТ.ОО.С.3.4. Идентификују улогу митова

друштва, државе, привреде и културе. – ИСТ.ОО.С.1.5. Препознају и лоцирају историјски простор на географској карти и на примерима описују како су одлике географског простора утицале на одређене историјске догађаје и процесе. – ИСТ.ОО.С.1.6. Објашњавају узроке и последице кључних појава, догађаја и процеса из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.С.1.7. Доводе у међусобну везу друштвене, културне, научно-технолошке и уметничке појаве у националној и општој историји.	– ИСТ.ОО.С.2.5. Издвајају и анализирају сличности и разлике у изворима информација који се односе на исту историјску појаву, догађај или личност. – ИСТ.ОО.С.2.6. Разликују митове и легенде од историјских чињеница. – ИСТ.ОО.С.2.7. Разликују историјски наратив од уметничке представе о историјској личности, догађају, појави и процесу. – ИСТ.ОО.С.2.8. Планирају и спроводе истраживање одређеног историјског догађаја/појаве/личности. – ИСТ.ОО.С.2.9. Представљају резултате истраживања на различите начине и уз коришћење дигиталних технологија.	и легенди у изградњи идентитета. – ИСТ.ОО.С.3.5. Препознају значај локалне културне баштине у ширим цивилизацијским оквирима и учествују у њеном очувању и афирмацији. – ИСТ.ОО.С.3.6. Повезују културно-историјску и природну баштину са историјским и савременим контекстом и активно учествују у њиховом очувању. – ИСТ.ОО.С.3.7. Учествују у организовању и спровођењу заједничких активности у вези са културом сећања и залажу се за равноправност различитих заједница, њихових традиција и културног идентитета.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици: имају развијен речник појмова и користе га за објашњавање специфичности појмова из историје цивилизације као и у комуникацији у школском и ваншколском окружењу; процењују значај историјских појава, догађаја, процеса и личности и повезују их са одговарајућим хронолошким и просторним оквиром; анализирају повезаност појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје и процењују значај те повезаности за развој друштва и државе у националним оквирима; формулишу аргументе и објашњавају узроке и последице промена које су кроз историју доживљавала друштва, државе, културе, привреда и народи; процењују утицај научно-технолошких и уметничких достигнућа на живот појединца и група у прошлости и садашњости.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици: претражују изворе информација за одређену тему на матерњем и страном језику; критички просуђују историјске, али и савремене изворе информација, њихову садржину, веродостојност и поузданост; селектују и анализирају податке о догађају, појави, процесу, личности и постављају хипотезу; формулишу истраживачко питање и, у складу са његовом природом, бирају одговарајуће методолошке принципе историјске науке; доносе закључке и резултате представљају на различите начине – усмено, писано, табеларно, графички уз коришћење дигиталних технологија; реконструишу и приказују промене на историјско-географском простору поређењем историјских карата са савременим политичким картама; разликују научну од уметничке интерпретације историјског догађаја, појаве и/или личности.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици: образлажу улогу и значај историјске науке за разумевање развоја друштва и његових савремених токова; разумеју значај цивилизацијских тековина за развој хуманистичког, демократског, инклузивног друштва заснованог на поштовању различитости и интеркултуралности; анализирају друштвене појаве и институције и идентификују промене које су током историјског развоја доживеле; изражавају критички став према различитим врстама манипулације и супротстављају им се користећи аргументе засноване на науци; покрећу и спроводе активности усмерене на неговање културно-историјске баштине и развој културе сећања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Напредни ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ИСТ.ОО.Н.1.1. Наводе и објашњавају специфичности основних појмовима историјске науке и појмова из историје цивилизације, кључних појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.Н.1.2. Повезују личности, појаве, догађаје и процесе и смештају их у прецизне хронолошке и/или просторне оквире.	– ИСТ.ОО.Н.2.1. Анализирају значај историјских догађаја, појава, личности на основу мерила вредности времена одигравања, а не на основу савременог контекста. – ИСТ.ОО.Н.2.2. Одређују из ког историјског периода и са ког географског простора потиче историјски извор када је текст извора	– ИСТ.ОО.Н.3.1. Образлажу у различитим ситуацијама (околностима, контекстима) улогу и значај историјске науке за разумевање развоја друштва и његових савремених токова. – ИСТ.ОО.Н.3.2. Образлажу значај цивилизацијских тековина за развој хуманистичког, демократског, инклузивног друштва заснованог на

– ИСТ.ОО.Н.1.3. Процењују значај појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје уз навођење специфичних детаља. – ИСТ.ОО.Н.1.4. Анализирају на карактеристичним примерима повезаност појава, догађаја, процеса и личности из националне историје са појавама, процесима, догађајима и личностима из опште историје и процењују значај те везе за државу и друштво у националном оквиру. – ИСТ.ОО.Н.1.5. Повезују појаве, догађаје и процесе са динамиком промена граница на одређеном простору у различитим историјским периодима. – ИСТ.ОО.Н.1.6. Аргументовано објашњавају, на примерима, узроке и последице промена које су кроз историју доживљавала друштва, државе, привреде, културе и народи. – ИСТ.ОО.Н.1.7. Повезују знања из историје са знањима из других наставних предмета при описивању и објашњавању научно-технолошких и уметничких достигнућа.	непознат ученику, али су у њему наведене информације о особинама периода или географског простора. – ИСТ.ОО.Н.2.3. Реконструишу промене на историјско-географском простору поређењем савремених политичких карата са историјским картама других периода. – ИСТ.ОО.Н.2.4. Постављају хипотезу о разлозима за појаву разлика у тумачењима исте историјске појаве, догађаја или личности у различитим изворима информација. – ИСТ.ОО.Н.2.5. Издвајају и наводе разлике у научној и уметничкој интерпретацији књижевног или уметничког дела.	поштовању различитости и интеркултуралности. – ИСТ.ОО.Н.3.3. Анализирају и приказују развој савремених друштвених појава и/или институција током прошлости и садашњости и наводе промене које су уочили. – ИСТ.ОО.Н.3.4. Изражавају и представљају ставове, засноване на научним аргументима, који се супротстављају различитим видовима манипулације.* – ИСТ.ОО.Н.3.5. Објашњавају и представљају значај научних достигнућа и уметничких дела у грађењу идентитета. – ИСТ.ОО.Н.3.6. Покрећу и спроводе активности које су усмерене на неговање сећања на значајне личности, појаве и догађаје из прошлости локалне средине/народа/државе.

Сви искази са * имају додатак који подразумева писмено, усмено и дигитално приказивање, рад у групи и индивидуално, као и дебатовање, дискутовање у образовном или јавном контексту.

5.2.8. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Општа предметна компетенција (ОПК)

Предмет Физичко и здравствено васпитање омогућава ученицима да учествују у разноврсном, безбедном и развојно-прикладном физичком вежбању и физичким активностима, које доприносе њиховом физичком и менталном здрављу, школском постигнућу, стицању социјалних вештина и здравих животних навика. Учењем предмета физичко и здравствено васпитање ученици унапређују физичке способности, стичу разноврсне моторичке вештине и оспособљавају се да их користе у различитим условима и животним ситуацијама. Уче основне кретне концепте и стратегије и принципе вежбања. Оснажују се да постављају личне циљеве у домену физичке форме, физичке активности, исхране и других здравих животних навика, које су неопходне за безбедно и компетентно бављење физичким активностима и за формирање основа здравог животног стила. Учествовањем у разноврсним индивидуалним и групним кретним активностима, ученици изграђују самопоуздање, формирају ставове и систем вредности, развијају сарадничке вештине, емпатију и толеранцију, преузимају иницијативу и одговорност, конструктивно комуницирају и схватају значај фер-плеја. Упознају термине везане за физичку активност и здравље. Охрабрују се да изражавају креативност покретом, да разумеју и вреднују своје културно наслеђе у области спорта, рекреације и плеса и да буду отворени за различите културе и традиције. Решавају проблемске ситуације у контексту физичке активности. Упознају се са научним и технолошким аспектима физичке активности и здравља и критички преиспитују утицај личних и срединских фактора на физичку активност, безбедност, здравље појединаца, група и друштва. Одговорно користе различите изворе информација и дигиталне технологије ради унапређивања личног и јавног здравља, као и заштите животне средине.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици успешно тумаче основне препоруке за физичку активност деце и адолесцената и могу да илуструју различите типове физичке активности адекватним примерима. Разумеју тренутне промене у организму настале као последица различитих физичких активности и адекватно реагују на знаке прекомерног физичког оптерећења. Познају правила безбедног извођења једноставних физичких вежбања, од загревања до смиривања функција

организма. Демонстрирају добру контролу покрета приликом извођења основних и специфичних моторичких вештина. Придржавају се правила игре/активности и кроз ефективну комуникацију и сарадњу доприносе безбедној и позитивној атмосфери за вежбање.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици активно учествују у разноврсним индивидуалним и групним физичким активностима, сарадничког и такмичарског карактера. Баве се и физичком активношћу у природи при чему се одговорно односе према животној средини. Избором адекватне стратегије решавају различите кретне проблеме. Конструктивно комуницирају са вршњацима и исказују осећања одговарајућим вербалним и невербалним средствима (плес, покрет). Унапређују сопствене моторичке способности редовним учествовањем у различитим вежбањима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици достижу и одржавају оптималан ниво физичке форме повезане са здрављем. Испуњавају минималне здравствене препоруке за физичку активност и вреднују њен значај за здравље. Вешто изводе и комбинују основне моторичке вештине у различитим ситуацијама. Користе типичне вежбе за развој моторичких способности. Примењују основне хигијенске и безбедносне мере током физичке активности и воде рачуна о заштити животне средине. Познају карактеристике правилног обрасца исхране. Адекватно користе основне термине из области физичког вежбања, спорта и физичке активности.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Основни ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФЗВ.ОО.0.1.1. Дају типичне примере за различите типове физичке активности. – ФЗВ.ОО.0.1.2. Тумаче основне препоруке за физичку активност деце и адолесцената. – ФЗВ.ОО.0.1.3. Препознају и описују промене	– ФЗВ.ОО.0.2.1. Активно учествују у разноврсним индивидуалним и групним физичким активностима, сарадничког и такмичарског карактера. – ФЗВ.ОО.0.2.2. Баве се физичком активношћу у природи при чему се одговорно односе према животној средини.	– ФЗВ.ОО.0.3.1. Редовно се баве физичком активношћу у складу са препорукама јавног здравља, примењујући основне хигијенске и безбедносне мере. – ФЗВ.ОО.0.3.2. Адекватно користе основне термине из области физичког вежбања, спорта и

које настају у организму током физичке активности. – ФЗВ.ОО.О.1.4. Демонстрирају правилно загревање на почетку вежбања и смиривање организма на крају вежбања. – ФЗВ.ОО.О.1.5. Препознају знаке прекомерног физичког оптерећења и адекватно реагују. – ФЗВ.ОО.О.1.6. Примењују правила безбедног ношења, постављања, коришћења и одлагања опреме и реквизита за вежбање. – ФЗВ.ОО.О.1.7. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења основних моторичких вештина. – ФЗВ.ОО.О.1.8. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења једноставнијих специјализованих моторичких вештина. – ФЗВ.ОО.О.1.9. Придржавају се правила игре/активности и прихватају исход игре/активности. – ФЗВ.ОО.О.1.10. Ефективно комуницирају и сарађују током физичке активности. – ФЗВ.ОО.О.1.11. Придржавају се правила понашања	– ФЗВ.ОО.О.2.3. Редовно учествују у различитим вежбањима ради унапређивања моторичких способности. – ФЗВ.ОО.О.2.4. Бирају одговарајуће стратегије при решавању различитих кретних проблема. – ФЗВ.ОО.О.2.5. Користе одговарајућа вербална и невербална средства (плес, покрет) да искажу осећања и комуницирају са вршњацима.	физичке активности у различитим ситуацијама. – ФЗВ.ОО.О.3.3. Пореде карактеристике правилне и неправилне исхране. – ФЗВ.ОО.О.3.4. Анализирају и вреднују своју свакодневну физичку активност. – ФЗВ.ОО.О.3.5. Примењују адекватне вежбе за унапређивање моторичких способности. – ФЗВ.ОО.О.3.6. Одржавају личну и колективну хигијену током вежбања. – ФЗВ.ОО.О.3.7. Користе и комбинују разноврсне основне моторичке вештине у различитим ситуацијама (игра, спорт, рекреација, свакодневне животне ситуације). – ФЗВ.ОО.О.3.8. Поштују друге учеснике у физичкој активности и сарађују са њима без обзира на разлике (пол, способности и др.). – ФЗВ.ОО.О.3.9. Вреднују допринос физичке активности здрављу и благостању.

доприносећи безбедној и позитивној атмосфери за вежбање.		

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици успешно анализирају користи од редовне физичке активности и значај моторичких способности за добро здравље и учествовање у спорту. Препознају развојне промене и њихов утицај на бављење физичком активношћу. Могу да објасне како промене фреквенције, интензитета, трајања и типа физичке активности утичу на њене ефекте. Анализирају утицај срединских фактора на физичку активност и здравље људи и адекватно користе неопходну опрему за боравак у природи. Успешно демонстрирају технике помагања, чувања себе и других приликом вежбања. Познају стручну терминологију у области физичке активности, вежбања и спорта. Користећи основне математичке концепте и научне принципе, ученици изводе једноставна антропометријска и моторичка мерења и анализирају значај моторичких способности за здравље и учествовање у спорту. Успешно објашњавају кључне карактеристике правилног извођења моторичких вештина које демонстрирају у различитим условима у складу са постављеним задацима. Имају добру контролу и координацију покрета приликом извођења и сложенијих специфичних моторичких вештина. Објашњавају основне принципе правилне исхране и препознају штетне утицаје употребе психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића на здравље. Идентификују занимања повезана са здрављем, физичким васпитањем и спортом и елементе националног наслеђа у физичкој активности, спорту и плесу.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Приликом учења моторичких вештина могу да идентификују добре и слабе стране извођења, као и да користе повратне информације ради побољшања контроле и координације тела. Аргументовано дискутују о утицају физичке активности на здравље и благостање. Користе концепте мерења да одреде удаљеност, брзину, висину, фреквенцију, број понављања, трајање активности, паузе и сл. приликом вежбања. Анализирају утицај коришћења дигиталних технологија на здравље и благостање деце и адолесцената.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици превазилазе минималне здравствене препоруке за физичку активност. Идентификују сопствене потребе и интересовања у домену физичке форме и физичке активности и уз одговарајућу помоћ праве план побољшања. Вешто изводе специфичне моторичке вештине у разноврсним спортским и рекреативним активностима. Примењују поступке прве помоћи приликом спортских повреда. Примењују основне принципе правилне исхране. Показују толеранцију и фер-плеј у контексту физичке активности.

Адекватно користе шири вокабулар из области физичког вежбања, спорта и физичке активности у различитим ситуацијама. Укључују се у промоцију физичке активности и здравља у школи. Вреднују национално наслеђе у физичкој активности, спорту и плесу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Средњи ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФЗВ.ОО.С.1.1. Анализирају користи од редовне физичке активности. – ФЗВ.ОО.С.1.2. Анализирају значај моторичких способности за добро здравље и учествовање у спорту. – ФЗВ.ОО.С.1.3. Демонстрирају технике помагања, чувања себе и других приликом вежбања. – ФЗВ.ОО.С.1.4. Објашњавају како промене фреквенције, интензитета, трајања и типа физичке активности утичу на њене ефекте. – ФЗВ.ОО.С.1.5. Анализирају утицај срединских фактора (температура, влажност ваздуха, загађеност ваздуха/воде, УВ зрачење, ветар и др.) на физичку активност и здравље људи. – ФЗВ.ОО.С.1.6. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења сложенијих специјализованих моторичких вештина.	– ФЗВ.ОО.С.2.1. Идентификују добре и слабе стране сопственог извођења моторичке вештине ради побољшања извођења. – ФЗВ.ОО.С.2.2. Дају вршњацима повратне информације о извођењу моторичких вештина ради побољшања извођења. – ФЗВ.ОО.С.2.3. Користе повратне информације ради побољшања контроле и координације тела приликом извођења моторичких вештина. – ФЗВ.ОО.С.2.4. Аргументовано дискутују о утицају физичке активности на здравље и благостање. – ФЗВ.ОО.С.2.5. Користе концепте мерења да одреде удаљеност, брзину, висину, фреквенцију, број понављања, трајање	– ФЗВ.ОО.С.3.1. Редовно се баве физичком активношћу на нивоу који превазилази основне препоруке јавног здравља. – ФЗВ.ОО.С.3.2. Правилно реагују у случају повреде приликом физичке активности. – ФЗВ.ОО.С.3.3. Користе и комбинују специјализоване моторичке вештине у разноврсним ситуацијама (игра, рекреација, такмичење, свакодневне животне активности). – ФЗВ.ОО.С.3.4. Критички се односе према употреби психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића. – ФЗВ.ОО.С.3.5. Примењују основне принципе правилне исхране у свакодневном животу. – ФЗВ.ОО.С.3.6. Примењују принципе толеранције и фер-плеја у

– ФЗВ.ОО.С.1.7. Демонстрирају моторичке вештине у различитим условима у складу са постављеним задацима. – ФЗВ.ОО.С.1.8. Објашњавају кључне карактеристике правилног извођења моторичких вештина. – ФЗВ.ОО.С.1.9. Изводе једноставна антропометријска и моторичка мерења, користећи основне математичке концепте.	активности, паузе и сл. приликом вежбања. – ФЗВ.ОО.С.2.6. Анализирају утицај коришћења дигиталних технологија на здравље и благостање деце и адолесцената.	физичкој активности и спорту. – ФЗВ.ОО.С.3.7. Препознају ризик седентарних активности и коригују свој образац дневних активности у складу са тим. – ФЗВ.ОО.С.3.8. Учествују у догађајима који промовишу физичку активност и здравље у школи, при чему се одговорно односе према животној средини. – ФЗВ.ОО.С.3.9. Вреднују национално наслеђе у физичкој активности, спорту и плесу, као и наслеђе других.
– ФЗВ.ОО.С.1.10. Препознају развојне промене и њихов утицај на бављење физичком активношћу. – ФЗВ.ОО.С.1.11. Познају стручну терминологију везану за физичку активност, вежбање и спорт. – ФЗВ.ОО.С.1.12. Објашњавају основне принципе правилне исхране. – ФЗВ.ОО.С.1.13. Користе одећу, опрему и једноставна средства и алате на безбедан начин приликом боравка у природи.		– ФЗВ.ОО.С. 3.10. Адекватно користе шири вокабулар из области физичког вежбања, спорта и физичке активности у усменој и писаној комуникацији у различитим ситуацијама.

– ФЗВ.ОО.С.1.14. Препознају штетне утицаје употребе психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића. – ФЗВ.ОО.С.1.15. Идентификују занимања повезана са здрављем, физичким васпитањем и спортом. – ФЗВ.ОО.С.1.16. Идентификују елементе националног наслеђа у физичкој активности, спорту и плесу.		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици објашњавају повезаност физичке активности, начина исхране и здравља и критички анализирају сопствени образац исхране. Познају основну терминологију физичке активности на страном језику.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Безбедно и ефективно користе дигитална, научна и технолошка знања, као и принципе раличитих наука за прикупљање и анализу информација о физичкој активности, исхрани и здрављу, из различитих извора на матерњем и другим језицима. Истражују како учествовање у активностима у природи доприноси личном здрављу и здрављу заједнице. Учествују у организацији школских такмичења и манифестација који промовишу физичку активност и здравље. Вреднују поузданост информација из различитих извора, које се односе на физичку активност, исхрану и здравље.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Редовно се баве физичком активношћу ради оптимизације здравља. Бирају активности у складу са сопственим потребама и интересовањима и подстичу друге на физичку активност. Полазећи од разноврсних специфичних моторичких вештина, креирају решења у одабраним спортским и рекреативним активностима. Самостално праве лични план побољшања физичке активности и моторичких способности. Користе одговарајуће термине из матерњег и других језика ради претраге дигиталних и других извора информација из области физичке активности и здравља. Укључују се у догађаје и активности промоције физичке активности и здравља у локалној заједници. Доносе одлуке

у вези са физичком активношћу, исхраном и здрављем, засноване на релевантним информацијама. Негују толеранцију и фер-плеј и промовишу заштиту животне средине у свом окружењу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ):

Напредни ниво

СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ФЗВ.ОО.Н.1.1. Познају основну терминологију физичке активности на страном језику. – ФЗВ.ОО.Н.1.2. Критички анализирају сопствени образац исхране. – ФЗВ ОО.Н.1.3. Објашњавају повезаност физичке активности, начина исхране и здравља.	– ФЗВ.ОО.Н.2.1. Вреднују поузданост информација из различитих извора, које се односе на физичку активност, исхрану и здравље. – ФЗВ.ОО.Н.2.2. Истражују како учествовање у активностима у природи доприноси личном здрављу и здрављу заједнице. – ФЗВ.ОО.Н.2.3. Адекватно користе различите изворе информација о физичкој активности, исхрани и здрављу на страном језику. – ФЗВ.ОО.Н.2.4. Учествују у организацији школских такмичења и манифестација који промовишу физичку активност и здравље. – ФЗВ.ОО.Н.2.5. Адекватно користе дигитална и технолошка знања, као и принципе различитих наука за прикупљање и анализу информација о физичкој активности, исхрани и здрављу.	– ФЗВ.ОО.Н.3.1. Са самопоуздањем се редовно баве физичком активношћу у складу са сопственим потребама и интересовањима. – ФЗВ.ОО.Н.3.2. Решавају проблемске ситуације, креирајући различита решења у одабраним спортским и рекреативним активностима. – ФЗВ.ОО.Н.3.3. Учествују у догађајима који промовишу физичку активност, здравље и заштиту животне средине у локалној заједници. – ФЗВ.ОО.Н.3.4. Уз одговарајућу помоћ креирају и спроводе план за побољшање или очување сопственог нивоа физичке активности и моторичких способности и прате његове ефекте. – ФЗВ.ОО.Н.3.5. Праве одговорне изборе у вези са физичком активношћу, исхраном и здрављем. – ФЗВ.ОО.Н.3.6. Подстичу друге да се баве

		физичком активношћу ради очувања здравља. – ФЗВ.ОО.Н.3.7. Идентификују понуду спортских и рекреативних активности и ресурса у локалној средини. – ФЗВ.ОО.С.3.8. Користе одговарајуће термине из различитих језика ради претраге дигиталних и других извора информација из области физичке активности и здравља. – ФЗВ.ОО.С.3.9. Уз одговарајућу помоћ креирају и спроводе план правилне исхране.

5.2.9. МУЗИЧКА КУЛТУРА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученик развија интересовања за музичку уметност кроз непосредно учешће у музичком догађају певањем, свирањем, активним слушањем и стварањем, као и стицањем основних знања из основа музичке писмености и развоја и улоге музике у човековом животу од праисторије до 20. века. Испољава одговоран однос према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа. Развијањем осетљивости за перцепцију музичког доживљаја негује потребу за истраживањем у оквиру стечених музичких знања кроз оригинално музичко изражавање у свакодневном животу кроз песму, игру, покрет и вршњачку комуникацију. Ученик ужива у музици, формира музички укус и њиме утиче на околину. Разуме како музика позитивно утиче на човеково здравље. Користи текст композиције на матерњем језику и језицима других народа, и кроз извођење музичког дела изражава емоције, имајући у виду одговоран однос према здрављу, природи и социјалном окружењу, негујући дух толеранције. Ученик у свакодневном животу примењује стечена музичка искуства и знања, прати и учествује у музичком животу заједнице у улози публике или извођача, истражује могућности ИКТ-а за слушање, стварање и извођење музике. Учешћем у припреми и реализацији музичких догађаја на матерњем и језицима других народа, индивидуално или у ансамблу, ученик развија индивидуалност, одговорност, показује самопоуздање и изражава критичко мишљење о себи и другима. Повезује основне елементе

музичке писмености (нотне вредности, метрику, ритам) са математичким операцијама. Учешћем у музичким активностима ученик поштује одређена правила понашања, развија осећање припадности колективу, самопоуздање, одговорност за своје поступке, суочава се са несигурношћу и сложеношћу стицања музичких вештина (певање, свирање, компоновање) и учења како учити.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученик повезује основна знања из музичке писмености интегришући је са математиком (пропорција, размер, разломак) кроз певање, свирање, слушање музике и музичко стваралаштво. Изучава појаву и развој музичких инструмената (ударачке, жичане, дувачке и инструменте са диркама) кроз кључне карактеристике музичких стилова, као и њихове изражајне могућности.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученик партиципира у музичком догађају у улози публике, уме да опише и објасни сопствени доживљај уважавајући другачије мишљење. Слушајући традиционалну музику, разуме значај очувања културне баштине. У улози извођача изражава се једноставним, кратким музичким нумерама и покретом, те примењује изражајна музичка средства која су детерминисана карактером музичког дела и тиме развија сопствене стваралачке способности и креативност. Вокално се правилно изражава контролишући ниво буке и поштујући културу певања. Разуме текст песме и обогаћује речник матерњег и језика других народа препознајући ритмичку и метричку везу између музике и речи.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

У свакодневном животу ученик примењује стечена музичка искуства и знања. Прати и учествује у музичком животу заједнице у улози публике. Учешћем у припреми музичког живота заједнице превенира вршњачко насиље и насилничко понашање, социјализује се, развија критичко мишљење и оспособљава се за повезивање наученог. Кроз песму, игру, покрет, развија сопствену координацију и моторику и остварује вршњачку комуникацију; схвата важност очувања културног наслеђа свога и других народа, развија осећање за тимски рад, индивидуалност, одговорност, показује самопоуздање.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**

Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– МУЗ.ОО.0.1.1. Примењују ноте, нотне вредности, ознаке за метар, динамику, темпо и остала изражајна средства музичке уметности. – МУЗ.ОО.0.1.2. Наводе кључне карактеристике одређеног музичког стила/правца (музичке форме, представнике и репрезентативна дела). – МУЗ.ОО.0.1.3. Дефинишу поделу инструмената према начину добијања звука и идентификују врсту инструмента према изгледу.	– МУЗ.ОО.0.2.1. Певају по слуху на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената. – МУЗ.ОО.0.2.2. Изводе једноставну ритмичку пратњу коју су осмислили на ритмичким инструментима. – МУЗ.ОО.0.2.3. Реагују покретима и изражавају се ликовним илустрацијама за време слушања музике. – МУЗ.ОО.0.2.4. Препознају контрасте и поновљени музички материјал у примерима за слушање музике.	– МУЗ.ОО.0.3.1. Понашају се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама. – МУЗ.ОО.0.3.2. Контролишу координацију и моторику кроз свирање и покрет. – МУЗ.ОО.0.3.3. Усмено или писмено описују осећања и утисак о музичком делу. – МУЗ.ОО.0.3.4. Учествују у припремању културних манифестација, испољавајући способност комуникације и сарадње са члановима тима. – МУЗ.ОО.0.3.5. Објашњавају важност очувања музичког наслеђа.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Користи музичку терминологију приликом праћења историјског развоја музике у оквиру одређених друштвено-историјских прилика, изучавајући стилске карактеристике музичких праваца у традиционалном, духовном и световном стваралаштву, током извођења, слушања музике и стваралаштва.

Повезује присуство, улогу и значај музике са догађајима, како из свакодневног живота појединца, тако и друштва од праисторије, преко старих цивилизација до 21. века. Разматра феномен звука као акустичне појаве и у том контексту повезује знања из физике са акустиком простора, инструмената и фреквенцијом. Разуме утицај музике на осећања и с тим у вези уочава њен утицај и на ментално здравље.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Активно партиципира у музичком догађају извођењем, слушањем музике и музичким стваралаштвом. Повезује феномен културне баштине са местом традиционалне музике у прошлости и садашњости, изучавајући обреде, народне обичаје, ношње, традиционалне певачке групе и инструменте, народне игре свога и других народа. Осмишљава једноставне ритмичке и мелодијске аранжмане користећи народне музичке инструменте. Идентификује различиту естетику у делима за слушање музике у односу на одређени стил, жанр и музичке облике повезујући их са друштвено-историјским контекстом, природном и културном баштином. Препознаје и повезује естетске елементе у различитим уметностима (плес, глума, ликовна уметност) и у неуметничком домену као што су комуникација, медији, дизајн.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Користи стечена музичка искуства и знања приликом одабира музике за одређене животне догађаје. Бавећи се активно музицирањем, здравствено профитира кроз развој говорног апарата, органа за дисање, централног нервног система, као и мишићног система. Развија естетску перцепцију, ствара критеријуме за вредновање музике и способност изражавања сопствених погледа на музику, формира музички укус и тиме утиче на себе и околину.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– МУЗ.ОО.С.1.1. Користе музичку терминологију у тумачењу музичких појмова. – МУЗ.ОО.С.1.2. Представљају кључне карактеристике одређеног музичког стила/ правца у контексту друштвено- историјских прилика. – МУЗ.ОО.С.1.3. Повезују средства изражајног извођења са врстом, наменом и карактером композиције. – МУЗ.ОО.С.1.4. Тумаче коришћење инструмената, инструменталних група у музичком делу у односу на звучне	– МУЗ.ОО.С.2.1. Разумеју улогу и место музике у народним обредима и обичајима свог и других народа. – МУЗ.ОО.С.2.2. Певају на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената са нотног текста. – МУЗ.ОО.С.2.3. Препознају инструмент или групу у музичкој композицији.	– МУЗ.ОО.С.3.1. Примењују и контролишу технику певања (држање тела, дисање, говорни апарат, дикција, артикулација). – МУЗ.ОО.С.3.2. Учешћем у групном музицирању испољавају и развијају толеранцију, самопоуздање, мултикултуралност, осећај припадности, поштовање различитости. – МУЗ.ОО.С.3.3. Критички просуђују о утицају

специфичности и техничке могућности. – МУЗ.ОО.С.1.5. Идентификују међусобни утицај, сличности и разлике у начину изражавања између књижевности (опера, соло песма), сценског покрета (покрет и ритам…), ликовне уметности (боја, ритам, контраст, динамика, колористика, потез и изражајност) и музичке уметности.	– МУЗ.ОО.С.2.4. Именују композиције различитих стилова и жанрова. – МУЗ.ОО.С.2.5. Изражавају доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност). – МУЗ.ОО.С.2.6. Импровизују једноставну мелодију и ритмичку пратњу користећи тело као инструмент. – МУЗ.ОО.С.2.7. Користе музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет.	музике и звукова из окружења на здравље. – МУЗ.ОО.С.3.4. Образлажу мишљење о музичком делу, усмено или писано.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Анализом и синтезом музичке терминологије, кроз певање, свирање, слушање музике и музичко стваралаштво уочава међусобни утицај других уметности (књижевност, балет, ликовна и сценска уметност) и музике кроз различите стилове и њихову повезаност. Комбинујући звучне елементе музичких инструмената, реконструише изражајна средства музике, музичке форме и жанрове и смешта их у одговарајући стилски (историјски) контекст. Упознаје се са музичким школама и студијима, установама културе, као и са значајем учествовања у културном животу локалне заједнице. Користи ИКТ за самостално истраживање у области музике.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

У области стваралаштва, као активан учесник креира нове музичке аранжмане (на већ познате мелодије, песме из различитих музичких епоха) примењујући принцип импровизације у домену мелодије и ритма, користећи понуђени музички материјал или осмишљавајући сопствени у задатим оквирима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Партиципира у припреми и реализацији музичких догађаја на матерњем и језицима других народа индивидуално или у ансамблу. Испољава одговоран однос према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа. Вршњачком едукацијом, кроз моторичку и естетску перцепцију музичког догађаја, осмишљава и организује различите обуке, негујући правила тимског рада. Примењује ИКТ у певању, слушању музике и музичком стваралаштву. Прави избор ИКТ-а и користи их на одговоран и креативан начин у стварању музике.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– МУЗ.ОО.Н.1.1. Анализирају нотни текст (музички метар, тоналитет, темпо, динамику, ритмичке фигуре, ознаке за изражајно извођење) у циљу тумачења музичког дела. – МУЗ.ОО.Н.1.2. Анализирају извођачке и техничке могућности инструмената у музичком делу, колористику и боју тона, висину и покретљивост/ виртуозност. – МУЗ.ОО.Н.1.3. Представљају начин повезаности музике (тематски, стилски, жанровски и сл.) са другим уметностима и областима ван уметности (књижевност, сценски покрет, ликовна уметност,	– МУЗ.ОО.Н.2.1. Идентификују утицај музике других епоха у делима савремене музике. – МУЗ.ОО.Н.2.2. Класификују избор музичких дела према тематском, литерарном или ликовном садржају. – МУЗ.ОО.Н.2.3. Комуницирају у групи импровизујући мање музичке целине гласом, мелодијским инструментом или покретом.	– МУЗ.ОО.Н.3.1. Учествују у креирању и реализацији културних манифестација, негујући тимску сарадњу и дајући критички осврт на изабране и/или изведене композиције. – МУЗ.ОО.Н.3.2. Користе могућности ИКТ-а за записивање нотног текста, уметање ритмичког модела као пратње, за коришћење предложене хармонизације и одабир инструмената према усклађености звука.

религија, историја, медицина, спорт...). – МУЗ.ОО.Н.1.4. Користе могућности ИКТ-а за самостално истраживање аудио и видео записа музичких емисија из живота композитора и израду презентација.		

5.2.10. ЛИКОВНА КУЛТУРА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Учењем Ликовне културе ученици овладавају основама визуелне писмености, опажања и представљања појава из свакодневног живота користећи се следећим појмовима из ликовне културе: карактеристике техника ликовног изражавања, ликовни елементи и принципи, уметничко наслеђе и савремена визуелна култура. Кроз индивидуални и групни стваралачки рад, ученици изграђују моторичке, аналитичке и комуникацијске вештине неопходне за разумевање савременог света. Ликовна култура подстиче развој критичког мишљења, истраживање, конципирање и реализацију креативних идеја уз коришћење различитих медија и техника изражавања, традиционалних и дигиталних алата, као и њихову одговорну примену у комуникацији и у свакодневном животу. Повезивањем са знањима из различитих области подстиче се способност употребе научних принципа, као и изражавања и тумачења концепата на матерњем или страном језику. Познавање универзалног језика уметности као и одговоран однос према културно-уметничкој баштини сопственог и других народа омогућавају развој интеркултуралности. Подстицањем сарадње и активним учествовањем у културном животу заједнице развија се иницијатива и предузимљивост.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици повезују и користе у раду материјале и прибор са традиционалним техникама, бирају и описују медиј и одговарајућу технику/апликацију којом најефикасније могу да изразе своја запажања, идеје и имагинацију. Разматрају значај занимања у визуелним уметностима и утицај визуелне уметности на развој локалне и шире заједнице.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици истражују и примењују у стваралачком раду изражајне могућности традиционалних материјала, алата, техника и савремених уређаја који се користе за обликовање визуелних садржаја. Обликују ликовне радове од рециклираних материјала, употребљених предмета и амбалаже. Повезују уметничка занимања са продуктом/делом визуелних уметности који уочавају у различитим ситуацијама.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици изражавају своје идеје, доживљаје, осећања и машту, мотиве и поруке користећи различита средства и технике визуелних уметности. Указују на улогу визуелне уметности у очувању животне средине у различитим животним и радним ситуацијама. Идентификују избор средње школе и/или будућег занимања у односу на своја интересовања, могућности и способности изражавања техникама визуелних уметности.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ЛИК.ОО.0.1.1. Повезују материјале и прибор са традиционалним техникама визуелних уметности које користе у раду. – ЛИК.ОО.0.1.2. Описују функцију основних алатки у одабраним дигиталним уређајима и апликацијама за цртање, обраду фотографија и анимацију. – ЛИК.ОО.0.1.3 Објашњавају на који начин визуелна уметност доприноси очувању животне средине. – ЛИК.ОО.0.1.4. Описују основне карактеристике занимања у визуелним уметностима.	– ЛИК.ОО.0.2.1 Истражују, у стваралачком раду, изражајне могућности традиционалних материјала, алата, техника и савремених уређаја који се користе за обликовање визуелних садржаја. – ЛИК.ОО.0.2.2. Обликују ликовне радове и импровизовани прибор од материјала за рециклажу и употребљених предмета и амбалаже. – ЛИК.ОО.0.2.3. Идентификују уметничка занимања и продукте/дела визуелних уметности које уочавају у различитим ситуацијама.	– ЛИК.ОО.0.3.1. Изражавају своје идеје, осећања и машту користећи одабране традиционалне технике и савремене уређаје и алате за обликовање визуелних садржаја. – ЛИК.ОО.0.3.2. Указују на улогу визуелне уметности у очувању животне средине у различитим животним и радним ситуацијама. – ЛИК.ОО.0.3.3. Разматрају избор средње школе и/или будућег занимања у односу на своја интересовања и способности изражавања техникама визуелних уметности.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици објашњавају примену елемената и принципа у компоновању визуелних уметности. Испољавају одговоран однос када објашњавају комуникативну функцију визуелних уметности и утицај на друштво и појединце. Објашњавају која искуства, садржаје и естетске доживљаје имају као подстицај за развијање креативних идеја. Објашњавају значај визуелних уметности, археолошког локалитета, музеја и експоната за културни идентитет, лични развој, као и развој локалне и шире заједнице.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици плански примењују основна знања о материјалима, медијима, техникама, ликовним елементима, принципима, пропорцијама и плановима приликом обликовања ликовних радова. Препознају улогу и вредности визуелне уметности као саставни део свакодневног живота, нарочито као средство комуникације и као изражавање позитивне поруке која мотивише друге. Препознају и представљају појаве са којима се свакодневно срећу користећи начела компоновања док стварају ликовне радове. Самостално истражују различите изворе информација или наслеђе културе и користе одабрани појам, текст, визуелне, аудитивне и аудио-визуелне информације као подстицај за стварање оригиналног ликовног рада. Истражују самостално или у сарадњи са другима културне ресурсе у локалној и широј заједници.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици тумаче садржај ликовних дела, визуелних информација у свом раду и радовима других, уочавајући различита значења и идеје. Описују усмено свој рад, естетски доживљај уметничких дела, својства материјала, техника и принципа компоновања (дизајна), природу и урбану средину користећи јасне и примерене појмове и изразе. Уважавају различитост у естетским доживљајима и начинима визуелног изражавања испољавајући разумевање и емпатију. Активно и аргументовано, предлажу посете установама културе или уметничким манифестацијама, прате и посећују догађаје културе у заједници. Реализују, самостално или у сарадњи са другима, једноставне ликовне пројекте који промовишу културу и уметност локалне или шире заједнице.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– ЛИК.ОО.С.1.1. Објашњавају примену принципа компоновања, пропорција, планова и перспективе у обликовању дела визуелних уметности. – ЛИК.ОО.С.1.2. Објашњавају комуникативну функцију визуелних уметности и њен потенцијал да утиче на друштво и појединце. – ЛИК.ОО.С.1.3. Објашњавају начин коришћења различитих садржаја као подстицај за развијање креативних идеја наводећи примере из сопственог искуства. – ЛИК.ОО.С.1.4. Објашњавају значај визуелних уметности за културни идентитет, лични развој и развој локалне и шире заједнице. – ЛИК.ОО.С.1.5. Повезују карактеристичан археолошки налаз са локалитетом и експонат са врстом музеја.	– ЛИК.ОО.С.2.1. Примењују плански основна знања о ликовним елементима, принципима компоновања, пропорцијама, плановима и перспективи приликом обликовања ликовних композиција. – ЛИК.ОО.С.2.2. Обликују визуелне садржаје који изражавају позитивне поруке и мотивишу друге. – ЛИК.ОО.С.2.3. Користе природу, уметничка дела и разноврсне текстуалне, аудио и аудио-визуелне садржаје као подстицај за стварање оригиналних ликовних радова. – ЛИК.ОО.С.2.4. Самостални или у сарадњу са другима истражују културне ресурсе у локалној и широј заједници.	– ЛИК.ОО.С.3.1. Тумаче садржај ликовних дела и визуелних информација са којима се сређу у различитим ситуацијама. – ЛИК.ОО.С.3.2. Описују усмено свој рад и естетски доживљај уметничких дела, дизајна, природе и урбане средине користећи примерене и јасне реченице и изразе. – ЛИК.ОО.С.3.3. Уважавају различитост у естетским доживљајима и начинима визуелног изражавања испољавајући разумевање и емпатију. – ЛИК.ОО.С.3.4. Активно и аргументовано предлажу посете установама културе или уметничким манифестацијама. – ЛИК.ОО.С.3.5. Самостално или у сарадњи са другима реализују једноставне ликовне пројекте који промовишу културу и уметност локалне или шире заједнице.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици тумаче значај кључних карактеристика епохе, стила, правца или покрета у визуелним уметностима. Повезују водеће уметнике и њихова најпознатија дела смештајући

их у епоху или друштвени контекст. Процењују и наводе повезаност визуелне уметности, науке и других врста уметности.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици анализирају форму и садржај уметничког дела према одабраним критеријумима, користе релевантне изворе за истраживање и селектовање података и информација на матерњем и страном језику. Смишљају једноставне интердисциплинарне пројекте који обједињују различите врсте уметности или уметност и науку.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици разумеју специфичности као и сличности различитих уметничких дисциплина. Активно траже места и изворе где могу додатно проширити знања и интересовања и развијати своје вештине. Прате и посећују догађаје културе у заједници, подстичу друге да се укључе у културни и уметнички живот заједнице или као публика или као учесници. Обликују презентације водећи рачуна о изражавању и оригиналности, ауторским правима и безбедности током рада на интернету и приликом преузимања садржаја са интернета.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ЛИК.ОО.Н.1.1. Објашњавају кључне карактеристике епохе, стила, правца или покрета у визуелним уметностима. – ЛИК.ОО.Н.1.2. Повезују водеће визуелне уметнике и њихова најпознатија дела смештајући их у одговарајућу епоху и друштвени контекст. – ЛИК.ОО.Н.1.3. Наводе примере повезаности визуелних уметности, других врста уметности и наука.	– ЛИК.ОО.Н.2.1. Анализирају форму и садржај уметничког дела према одабраним критеријумима. – ЛИК.ОО.Н.2.2. Користе релевантне изворе за истраживање и селектовање података и информација на матерњем и страном језику. – ЛИК.ОО.Н.2.3. Смишљају једноставне интердисциплинарне пројекте који обједињују различите врсте уметности или уметност и науку.	– ЛИК.ОО.Н.3.1. Активно траже места и изворе где могу додатно проширити знања и интересовања и развијати одабране вештине. – ЛИК.ОО.Н.3.2. Подстичу друге да се активно укључе у културни и уметнички живот заједнице. – ЛИК.ОО.Н.3.3. Обликују презентације водећи рачуна о ауторским правима и безбедности током рада на интернету и

		приликом преузимања садржаја са интернета.

5.2.11. ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици су изградили позитиван став према коришћењу дигиталне технологије и примењују знања и вештине из ове области у циљу ефикасног обављања различитих послова и задатака из школског и свакодневног живота. Технологију користе на безбедан начин, свесни последица њене непримерене и прекомерне употребе, водећи рачуна о свом физичком и психичком здрављу, о другим корисницима, као и о животној средини. Поседују знања и вештине које им омогућавају да из различитих домаћих и иностраних извора проналазе информације уз свест да неке од њих нису поуздане. Формално и неформално комуницирају коришћењем различитих видова дигиталне комуникације, поштујући правила језичког и дигиталног правописа, пристојне и етичне комуникације. Дигитални садржај и програме користе на етичан начин поштујући ауторска права и интелектуалну својину. Познају поступке за пријављивање непримереног садржаја и понашања на интернету. Уређују и креирају дигиталне садржаје коришћењем одговарајућих уређаја и програма. Прикупљају податке, врше њихову основну обраду, графички их приказују, анализирају и доносе одговарајуће закључке. Применом алгоритамског начина размишљања и програмирања развијају апстрактно мишљење и решавају једноставније проблеме из области математике, физике, хемије и других наука, као и из свакодневног живота. Креирају једноставне програме којима аутоматизују познате поступке, у складу са узрастом. Познају принципе и предности технологијом потпомогнутог сарадничког рада (нпр. у „облаку”) на решавању одређених проблема из школског и друштвеног окружења, чиме се стварају услови за квалитетно функционисање у савременом, информационом друштву, као и за даље школовање и целоживотно учење.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици имају свест да се дигитални уређаји састоје од хардвера (физичких делова) и софтвера (програма) и да функционишу као јединство ова два елемента. У стању су да самостално или уз помоћ наставника аутоматизују процес извођења основних аритметичких операција над табеларно записаним подацима како би ефикасно вршили потребна израчунавања. Применом алгоритамског начина размишљања, ученици могу да

представе решење једноставног проблема издвајајући улазне податке, дефинишући начин њихове обраде и приказујући очекивани резулат.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Користећи одговарајућу дигиталну технологију, ученици самостално креирају и чувају текстуалне, графичке, аудио, видео и мултимедијалне датотеке ради ефикаснијег обављања различитих задатака из школског живота. Формално и неформално комуницирају коришћењем различитих видова дигиталне комуникације, поштујући правила језичког и дигиталног правописа, пристојне и етичне комуникације. Самостално претражују интернет, проналазе информације и преузимају их на свој дигитални уређај ради даље обраде и анализе. У стању су да, логичким мишљењем и анализом, одаберу одговарајући понуђени рачунарски програм који представља аутоматизацију датог алгоритамског решења.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

За потребе решавања задатака ученици проналазе и критички приступају информацијама које се налазе на интернету. Они користе дигиталне технологије како би ефикасно учествовали у групном раду. Обезбеђују дуготрајно функционисање дигиталних уређаја примењујући правила физичке и софтверске заштите. Имајући у виду неопходност заштите животне средине, ученици одлажу неисправне дигиталне уређаје на еколошки начин.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ИНФ.ОО.0.1.1. Разликују хардвер од софтвера и именују основне компоненте дигиталних уређаја. – ИНФ.ОО.0.1.2. Самостално или уз помоћ наставника, аутоматизују процес извођења основних рачунских операција над табеларно записаним подацима. – ИНФ.ОО.0.1.3. Представљају решење једноставног проблема помоћу алгоритма који садржи излистане улазне податке,	– ИНФ.ОО.0.2.1. Креирају, едитују, форматирају и чувају текстуалне, графичке, аудио, видео и мултимедијалне датотеке. – ИНФ.ОО.0.2.2. Самостално претражују интернет, проналазе информације и преузимају их на свој дигитални уређај. – ИНФ.ОО.0.2.3. Путем интернета остварују безбедну и примерену	– ИНФ.ОО.0.3.1. Користећи дигиталне технологије, ефикасно учествују у групном раду. – ИНФ.ОО.0.3.2. Обезбеђују правилно и дуготрајно функционисање дигиталног уређаја, примењујући правила физичке и софтверске заштите. – ИНФ.ОО.0.3.3. Препознајући штетност електронског

дефинисан начин њихове обраде и приказан очекивани резултат (излаз).	комуникацију са другим корисницима. – ИНФ.ОО.О.2.4. Препознају који од понуђених програма (визуелних и текстуалних) је креиран на основу датог алгоритма.	отпада, одлажу га на еколошки исправан начин.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Имајући у виду предности одабраног окружења, ученици су у стању да одаберу одговарајући сервис или софтвер како би задатак решили на ефикасан начин. У стању су да организују податке у дигиталном окружењу на различитим медијумима како би обезбедили њихову адекватну доступност. Како би били у стању да донесу одлуке утемељене на подацима, оспособљени су да у програмима за табеларне прорачуне правилно користе операције и функције. Познајући концепт умрежавања дигиталних уређаја и појам и карактеристике интернета, ученици поседују информатичка знања и дигиталну писменост која им омогућава да из различитих извора проналазе информације уз свест да све оне нису нужно поуздане. Кроз препознавање и навођење ситуација из свакодневног живота, објашњавају појам и улогу вештачке интелигенције у савременом свету. Примењујући и развијајући апстрактно мишљење, аутоматизују алгоритамски осмишљено решење једноставног проблема креирајући програм применом основних елемената синтаксе и семантике одабраног програмског језика.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици креирају или спроводе адаптацију текстуалних, графичких и мултимедијалних датотека у одговарајућем софтверу или сервису примењујући акције форматирања, уређивања и уметања различитих додатних елемената у циљу стварања дигиталних продуката за сопствене или потребе познате публике. Користећи одговарајуће опције одабраног програма, графички представљају табеларно записане податке чинећи их читљивијим широј публици. Критички се односе према подацима и информацијама које су пронашли на интернету, у оквиру различитих домаћих и иностраних извора. Дигиталне продукте и програме других аутора користе на етичан начин уз навођење извора и атрибуција, поштујући ауторска права и интелектуалну својину. Путем интернета остварују комуникацију са другим корисницима на безбедан начин, штитећи свој и туђи идентитет, уважавајући правила дигиталног правописа и нетикеције, показујући емпатију и доприносећи решавању конфликата у инклузивном, мултикултуралном и подржавајућем окружењу. Креирају и тестирају рачунарске програме у визуелном и текстуалном програмском језику, аутоматизујући решавања узрасту примерених проблема из школског

и свакодневног живота, потенцијално доприносећи порасту квалитета живота у локалној заједници.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Проналажењем поузданих података и информација на интернету, ученици продубљују своја знања из свих наставних предмета. Поседују способност да своје закључке презентују у дигиталном формату. Доприносе богатству интернет ресурса јавно делећи резултате свог или групног рада и промовишући националну културу, језик и писмо. У стању су да успоставе везу између отварања података и стварања услова за развој иновација.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ИНФ.ОО.С.1.1. Описују разлику између софтвера и сервиса. – ИНФ.ОО.С.1.2. Организују податке у дигиталном окружењу на различитим медијумима. – ИНФ.ОО.С.1.3. Правилно примењују аритметичке операторе и уграђене функције над табеларно записаним подацима. – ИНФ.ОО.С.1.4. Објашњавају концепт умрежавања рачунара и интернета. – ИНФ.ОО.С.1.5. Процењују валидност информација пронађених на интернету. – ИНФ.ОО.С.1.6. Кроз навођење примера примене својим речима објашњавају појам вештачке интелигенције.	– ИНФ.ОО.С.2.1. Креирају или адаптирају датотеке у одговарајућем софтверу примењујући акције уметања елемената – слике, табеле, графиконе и друге садржаје. – ИНФ.ОО.С.2.2. Табеларно записане податке представљају графиконом користећи одговарајућу опцију програма за табеларне прорачуне. – ИНФ.ОО.С.2.3. Информацијама које проналазе на интернету приступају критички. – ИНФ.ОО.С.2.4. Информације пронађене на интернету користе у складу са ауторским правима, уз навођење извора и атрибуција. – ИНФ.ОО.С.2.5. На безбедан начин, штитећи лични идентитет,	– ИНФ.ОО.С.3.1. Постављају резултате свог или групног рада на интернет ради дељења са другима. – ИНФ.ОО.С.3.2. Успостављају везу између отварања података и стварања услова за развој. – ИНФ. ОО.С. 3.3. Препознају позитиван утицај вештачке интелигенције на савремен живот људи и умеју да наведу неколико примера.

– ИНФ.ОО.С.1.7. Примењују основне елементе синтаксе и семантике одабраног визуалног или текстуалног програмског језика.	комуницирају путем интернета уважавајући правила дигиталног правописа и нетикеције. – ИНФ.ОО.С.2.6. Креирају и тестирају рачунарски програм, којим аутоматизују решавање проблема примереног узрасту.	

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Имајући свест о потенцијалу вештачке интелигенције да промени устројство света у коме живимо, ученици критички промишљају о утицају вештачке интелигенције на живот људи. У одабраном визуелном или текстуалном програмском језику смислено користе библиотеке, функције и сложеније типове података за стварање програма који на ефикаснији начин аутоматизују проблеме из школског и свакодневног живота.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Самостално или у сарадњи са другима ученици креирају, деле и организују дигиталне садржаје у облаку свесни предности приступа информацијама са било ког места и у било ком тренутку. На основу анализе прикупљених података, ученици су у стању да самостално доносе одговарајуће закључке. Пре него што своје дигиталне продукте поделе јавно путем интернета, лиценцирају их применом Си-си (енгл. Creative Commons) лиценце и на тај начин доприносе етичком коришћењу отворених дигиталних ресурса.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици поседују искуство рада у дигиталном окружењу, у хетерогеним тимовима у оквиру којих су развили вештине комуникације на јасан и ефикасан начин. У стању су да сараднички осмисле фазе групног рада, организују га и управљају његовим спровођењем, преиспитујући своје одлуке и постигнућа. Кроз групни рад, смисленим и одговорним коришћењем потенцијала дигиталне технологије у узрасту примереној мери, доприносе квалитету живота у локалној заједници.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**

Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ИНФ.ОО.Н.1.1. Критички размишљају о утицају вештачке интелигенције на живот људи. – ИНФ.ОО.Н.1.2. Користе библиотеке, функције и сложеније типове података за креирање сложенијих рачунарских програма.	– ИНФ.ОО.Н.2.1. Самостално или у сарадњи са другим ученицима креирају, деле и организују дигиталне садржаје у облаку. – ИНФ.ОО.Н.2.2. Коришћењем одговарајућих програма анализирају прикупљене (отворене) податке и доносе одговарајуће закључке. – ИНФ.ОО.Н.2.3. Штите дигиталне продукте свог или тимског рада одговарајућом Си- си лиценцом.	– ИНФ.ОО.Н.3.1. Израђују дигитална решења узрасту примерених реалних проблема (еколошких, културолошких, здравствених итд.) и тиме унапређују квалитет живота у локалној заједници.

5.2.12. ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА

Општа предметна компетенција (ОПК)

Циљ учења технике и технологије јесте да ученици развију техничко-технолошку писменост и стваралачко и логичко мишљење кроз стицање теоретског и практичног знања израдом практичних радова и пројеката реализованих самостално или тимски, уважавајући личне способности и вештине сваког ученика. Реализацијом практичних вежби ученици развијају фине моторичке вештине, стичу знања о различитим техничким материјалима и принципима рада основних алата и уређаја. Израдом предмета/модела коришћењем одговарајућих техника, поступака и алата, ученици развијају креативност, иновативност, као и способност за тимски рад, сарадњу, толеранцију, способност слушања мишљења других и конструктивно решавање конфликата. Кроз развој техничког стваралаштва стичу реалне искуствене техничке основе за будуће школовање и живот. Одговорно и флексибилно се односе према одрживом коришћењу постојећих ресурса и разматрају начине за проналажење нових – чистих извора енергије. Воде рачуна о смањењу отпада и емисије штетних гасова, о неопходној рециклажи материјала, заштити и очувању животне средине и о екологији. Ученици, као учесници у саобраћају, стичу вештине препознавања, процене и избегавања ризичног понашања и опасности. Развијају

интересовања за технолошке процесе у грађевинарству, пољопривреди, машинству, електротехници, електроници, роботици, мехатроници. Имају јасан став о потреби поштовања саобраћајних прописа. Ученици проширују стечена информатичка знања и схватају потребу њихове примене у различитим свакодневним животним ситуацијама. Развијају истраживачки дух и способност претраживања, критичког анализирања и систематизације информација у електронском облику уз употребу одговарајућих средстава ИКТ-а. Кроз реализацију различитих пројеката и задатака стичу увид у сопствена професионална интересовања, стичу искуства и самопоштовање и поступају предузимљиво, иницијативно и одговорно.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Познавањем најважнијих достигнућа и личности у техници и технологији, ученици уочавају повезаност техничко-технолошког напретка са развојем друштва и унапређивањем квалитета живота људи. На основу познавања врсте, особина и начина обраде повезују материјале са могућностима њихове употребе у свакодневном животу. На основу врсте машина наводе појам и функцију коју обављају. Наводе конструктивне елементе који чине један грађевински објекат и објашњавају њихову улогу. Ученици разумеју важност заштите животне средине и штетност утицаја загађивача ваздуха, воде и земљишта.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Мере и контролишу основне физичке величине правилном применом прибора и инструмената за мерење и контролу. Праве разлику између правилног и неправилног коришћења електричних уређаја и машина. Цртају једноставне предмете скицом и техничким цртежом примењујући правила техничког цртања. Примењују основна знања из области технике и технологије коришћењем апликација из Office пакета и других доступних апликација. Употребом савремених техничких и технолошких достигнућа увиђају значај технике и технологије у свакодневном животу.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Праћењем техничко-технолошког развоја, развијају радозналост, интересовање за наставак школовања за различита занимања. Стечена знања у руковању алатима и уређајима вешто користе за једноставне поправке примењујући мере заштите на раду. Учествују у активностима које доприносе развоју свести о потреби заштите животне средине и рециклаже, чиме развијају сопствену личност (самопоштовање, иницијативност, очување здравља) и одговорно понашање у друштву. Графичка решења саопштавају путем техничких цртежа. Применом правила рационалног коришћења енергије у домаћинству

дају допринос уштеди кућног буџета. Развијају предузетничке вештине, стичу одговоран однос према свом и раду других уважавањем различитости и међусобном толеранцијом.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ТЕХ ОО.О.1.1. Повезују врсте, својства и начин обраде са употребом материјала. – ТЕХ ОО.О.1.2. Познају основне врсте машина у зависности од функција које обављају. – ТЕХ ОО.О.1.3. Препознају основне карактеристике и конструктивне елементе грађевинских објеката. – ТЕХ ОО.О.1.4. Наводе главне загађиваче ваздуха, воде и земљишта и описују њихов утицај на животну средину.	– ТЕХ.ОО.О.2.1. Мере и контролишу основне физичке величине правилном применом прибора и инструмената за мерење и контролу. – ТЕХ.ОО.О.2.2. Праве разлику између правилног и неправилног коришћења електричних уређаја и машина. – ТЕХ.ОО.О.2.3. Цртају једноставне предмете скицом и техничким цртежом примењујући правила техничког цртања. – ТЕХ.ОО.О.2.4. Примењују основна знања из области технике и технологије коришћењем апликација из Office пакета. – ТЕХ.ОО.О.2.5. Употребом савремених техничких и технолошких достигнућа увиђају значај технике и технологије у свакодневном животу.	– ТЕХ.ОО.О.3.1. Примењују мере заштите на раду ради сопствене и сигурности осталих учесника у процесу рада. – ТЕХ.ОО.О.3.2. Израђују једноставне моделе и макете самостално или у тиму, у циљу развоја и усавршавања мануелних вештина и радних навика. – ТЕХ.ОО.О.3.3. Примењују правила безбедности као активни учесници у саобраћају. – ТЕХ.ОО.О.3.4. Применом правила рационалног коришћења енергије у домаћинству штеде кућни буџет. – ТЕХ.ОО.О.3.5. Препознају своје способности и афинитете према различитим занимањима у области технике.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици објашњавају начине обраде техничких материјала издвајајући битне карактеристике традиционалне и савремене технологије обраде материјала. На основу стечених знања из електротехнике, рачунарства и мехатронике, анализирају и врше избор дигиталних и техничких уређаја. Користе стечена теоријска и практична знања о деловима и принципима рада малих кућних апарата за њихово одржавање и поправку једноставних кварова. Уважавајући правила унутрашњег и спољашњег уређења грађевинског објекта, ученици објашњавају начин опремања ентеријера и екстеријера. Анализирају да ли је коришћење одређене технике и технологије у складу са принципима очувања животне средине и природних ресурса на Земљи. Ученици познају примере примене ИКТ-а у области управљања саобраћајним системима и безбедности путника и робе. На основу знања из електротехнике објашњавају начине производње, трансформацију и пренос електричне енергије од места производње до својих крајњих корисника.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На основу анализе симулиране саобраћајне ситуације увиђају потенцијалне сигурносне ризике за учеснике у саобраћају. Самостално или тимски израђују техничку документацију у оквиру мини пројекта користећи прибор за техничко цртање или рачунарске апликације. На основу техничких цртежа израђују 3Д моделе користећи одговарајуће софтвере. Састављају и симулирају рад једноставних електричних шема ради провере стечених знања о електричним инсталацијама и повезивању саставних електричних елемената. Анализирају примере примене вештачке интелигенције претрагом интернета и других расположивих ресурса.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Конструкторским моделовањем предмета које су сами креирали или по понуђеном конструктивном решењу, презентују моторичке, организацијске вештине, алгоритамски приступ. Применом мера штедње енергије и употребом енергетски ефикасних уређаја стичу корисне навике мотивишући друге да их следе. Анализом техничко-технолошког развоја развијају радозналост и интересовање за наставак школовања за различита занимања. Ученици креирани производ маркетиншки представљају у школи и локалној заједници ради промоције својих предузетничких вештина. Смисао учења садржаја наставног предмета Техника и технологија је, између осталог, повезивање и практична примена стечених знања из различитих предмета. Иницирају и учествују у активностима које доприносе развоју свести о потреби заштите животне средине и рециклаже, чиме развијају сопствену личност (самопоштовање, иницијативност, очување здравља) и одговорно понашање у друштву. Графичка решења саопштавају путем техничких цртежа испољавајући креативност и оригиналност.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ТЕХ.ОО.С.1.1. Пореде традиционалне и савремене технологије обраде материјала. – ТЕХ.ОО.С.1.2. Користе стечена знања из електротехнике, рачунарства и мехатронике за анализу и одабир дигиталних и техничких уређаја. – ТЕХ.ОО.С.1.3. Познају основне делове, принцип рада и начин одржавања апарата и уређаја у домаћинству. – ТЕХ.ОО.С.1.4. Познају и поштују правила унутрашњег и спољашњег уређења грађевинског објекта. – ТЕХ.ОО.С.1.5. Анализирају да ли је коришћење одређене технике и технологије у складу са принципима очувања животне средине. – ТЕХ.ОО.С.1.6. Повезују примере примене ИКТ-а у управљању саобраћајним системима са безбедношћу у саобраћају. – ТЕХ.ОО.С.1.7. Објашњавају начине производње,	– ТЕХ.ОО.С.2.1. На основу анализе симулиране саобраћајне ситуације, увиђају потенцијалне сигурносне ризике за учеснике у саобраћају. – ТЕХ.ОО.С.2.2. Самостално или тимски израђују техничку документацију у оквиру мини пројекта користећи прибор за техничко цртање или рачунарске апликације. – ТЕХ.ОО.С.2.3. На основу техничких цртежа израђују 3Д моделе користећи одговарајуће софтвере. – ТЕХ.ОО.С.2.4. Састављају и симулирају рад једноставних електричних шема ради провере стечених знања о електричним инсталацијама и повезивању саставних електричних елемената. – ТЕХ.ОО.С.2.5. Анализирају примере примене вештачке интелигенције претрагом интернета и других расположивих ресурса.	– ТЕХ.ОО.С.3.1. Користе стечена знања за идентификовање квара на једноставним кућним уређајима и инсталацијама. – ТЕХ.ОО.С.3.2. Примењују знање о енергетски ефикасним уређајима при куповини уређаја. – ТЕХ.ОО.С.3.3. Креирају рекламни материјал ради промоције самостално или тимски израђеног пројекта. – ТЕХ.ОО.С.3.4. Повезују стечена знања из технике и технологије са сродним садржајима из других наставних предмета. – ТЕХ.ОО.С.3.5. Иницирају и учествују у активностима рециклаже и заштите животне средине у локалној заједници.

трансформацију и пренос електричне енергије.		

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На основу критичке анализе карактеристика електричних машина и уређаја, ученици креирају иновативне моделе машина и уређаја. Кроз развој техничког стваралаштва повезују конструкцију различитих врста робота са њиховом наменом. Ученици на основу знања о дигиталним и техничким уређајима прате развој основних компоненти рачунара, таблет уређаја и паметних телефона.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На основу анализе конструкторског модела, предлажу мере за његово унапређење уз уважавање естетских компоненти. Анализирају конструкцију и управљање робота користећи доступан школски рачунарски интерфејс. Састављају и управљају роботом помоћу интерфејса, користећи основе вештачке интелигенције. Уочавају међусобну повезаност најважнијих подсистема (погонски, преносни, управљачки и кочиони) код возила друмског саобраћаја и саобраћајних средстава.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Конструкторским моделовањем предмета које су сами креирали презентују моторичке, организацијске вештине, алгоритамски приступ и др. Креираним моделима могу управљати вештачком интелигенцијом, чиме усвојена знања добијају функционални значај. Анализом техничко- технолошког развоја развијају радозналост и интересовање за наставак школовања за различита занимања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– ТЕХ.ОО.Н.1.1. На основу критичке анализе карактеристика електричних машина и уређаја, креирају, самостално или тимски, иновативни електромеханички модел машине или уређаја.	– ТЕХ.ОО.Н.2.1. На основу анализе конструкторског модела, предлажу мере његовог унапређења уз уважавање естетских компоненти.	– ТЕХ.ОО.Н.3.1. Анализирају расположиве информације при куповини техничког уређаја. – ТЕХ.ОО.Н.3.2. При реализацији сопствених идеја,

– ТЕХ.ОО.Н.1.2. Повезују основе конструкција различитих врста робота са њиховом наменом. – ТЕХ.ОО.Н.1.3. Познају развој основних компоненти рачунара, таблет уређаја и паметних телефона.	– ТЕХ.ОО.Н.2.2. Анализирају конструкцију и управљање робота користећи доступан школски рачунарски интерфејс. – ТЕХ.ОО.Н.2.3. Састављају и управљају роботом помоћу интерфејса, користећи основе вештачке интелигенције. – ТЕХ.ОО.Н.2.4. Уочавају међусобну повезаност најважнијих подсистема (погонски, преносни, управљачки и кочиони) код возила друмског саобраћаја и других саобраћајних средстава.	претходно представљених техничким цртежом или употребом одговарајуће апликације, користе расположиве интерфејс технологије. – ТЕХ.ОО.Н.3.3. Креирају програме за управљање процесима и уређајима на даљину помоћу ИКТ-а. – ТЕХ.ОО.Н.3.4. Прате достигнућа у области вештачке интелигенције ради личног усавршавања (стицање информација о примени у свакодневном животу).

5.2.13. СТРАНИ ЈЕЗИЦИ – ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК (ЕНГЛЕСКИ)

Општа предметна компетенција (ОПК)

Општа предметна компетенција или вишејезична комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језицима као комуникационим средствима, стицање основне језичке писмености и њено континуирано развијање, као и схватање повезаности између језика и култура. Она омогућава ученицима да се користе језичким средствима у циљу обављања усмене и писане комуникације на језицима које уче, у приватном, јавном и образовном контексту. Поседовање вишејезичне комуникативне компетенције ученицима омогућава проналажење, прикупљање, обрађивање, критичку обраду и коришћење извора и садржаја информација примерених узрасту, потребама и интересовањима. Знања, умења и ставови који чине вишејезичну комуникативну компетенцију чине основ за развој критичког мишљења и расуђивања, креативности и естетичког осећаја. Она омогућава ученицима постепено укључивање у разноврсне активности интеркултурног карактера, уз поштовање индивидуалних, групних и колективних идентитета и различитости и развијање емпатије и друштвено одговорног деловања. Учењем страних језика, користећи различите технике, ученици унапређују стратегије учења, развијају функционалну и дигиталну писменост и

оспособљавају се за целоживотно учење и употребу страних језика у разноврсним комуникативним контекстима.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици углавном исправно артикулишу већину гласова и гласовних група, уз ограничења акценатско-интонацијске природе. Ученици исправно записују већину гласова и гласовних комбинација и познају основна правописна правила. Познају најфреквентније основне морфолошке облике и једноставније синтаксичке структуре. Користе ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за реализацију основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе једноставних порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Ученици поседују основна знања о разликама у свакодневном животу сопствене и културе страног језика и разумеју да су разлике последица сложености и разноликости култура. Познају и разумеју основне појаве и процесе који одликују свакодневицу културâ језика који уче, као и најзначајније природне и друштвене специфичности културâ језика који уче.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставних порука на страном језику и примењују основне стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју важне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, ослањајући се на знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селектују, прикупљају, обрађују и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих области личних и образовних интересовања.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у рутинским и увежбаним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју фреквентне речи, изразе, фразе и краће усмене исказе и једноставне текстове на познате теме, реализују кратке и увежбане видове писане и усмене продукције и интеракције, уз употребу познатих и рутинских фраза и формулација (постављање питања и давање одговора, саопштавање и размена ограниченог спектра информација) у

приватном, јавном и образовном домену. Ученици учествују у основној интеркултурној комуникацији, негујући позитиван и отворен став према различитостима, препознају и избегавају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. На једноставан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и основне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СЈ1.ОО.О.1.1. Познају основне интонацијске схеме и углавном разумљиво изговарају већину гласова и најчешће гласовне групе уз интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – СЈ1.ОО.О.1.2. Познају важнија правописна правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које могу да ометају разумевање. – СЈ1.ОО.О.1.3. Познају и користе ограничен репертоар најфреквентнијих основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне	– СЈ1.ОО.О.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставних усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета), уз одговарајућу подршку. – СЈ1.ОО.О.2.2. Користе страни језик у једноставној усменој и писаној комуникацији прибегавајући, по потреби, основним стратегијама компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – СЈ1.ОО.О.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе једноставне текстуалне,	– СЈ1.ОО.О.3.1. Разумеју фреквентне речи и изразе у јасно контекстуализованом говору, као и у кратким саопштењима на блиске теме. – СЈ1.ОО.О.3.2. Разумеју једноставне усмене савете и упутства која се односе на личне информације, непосредне потребе и блиско окружење уз подршку визуелних елемената (оријентација у простору, употреба апарата, правила игре). – СЈ1.ОО.О.3.3. Разумеју глобални смисао кратких, спорим ритмом изговорених и јасно артикулисаних монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – СЈ1.ОО.О.3.4. Разумеју предмет краће усмене интеракције о личним и породичним стварима, о

множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ1.OO.O.1.4. Познају и повремено користе ограничени репертоар основних и једноставнијих синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ1.OO.O.1.5. Разумеју и користе најједноставнији и најфреквентнији вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију – CJ1.OO.O.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик. – CJ1.OO.O.1.7. Поседују основна знања у вези са властитом и културама језикâ које уче, разумеју најфреквентније појаве и процесе из	визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и процењују њихов значај за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.O.2.4. Интерпретирају значења једноставне усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл). – CJ1.OO.O.2.5. Учествују у интеркултурној комуникацији, размењујући основне информације и ставове у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање основних правила учтивости. – CJ1.OO.O.2.6. Идентификују и пореде значајне појаве и процесе у контексту (властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и	познатим/блиским темама, непосредном друштвеном окружењу, природној средини. – CJ1.OO.O.3.5. Разумеју основни смисао и појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у кратким и једноставнијим рекламним порукама на познате теме, уколико не садрже игру речи или неко конотативно / скривено / метафорично значење. – CJ1.OO.O.3.6. Разумеју појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у популарној музици. – CJ1.OO.O.3.7. Разумеју кратке поруке које се односе на једноставне информације и непосредно окружење (писма, мејлови, СМС...). – CJ1.OO.O.3.8. Разумеју општи смисао и најважније информације у једноставним врстама текстова прилагођених узрасту и интересовањима (извештаји, огласи, временске прогнозе и сл.) уз одговарајуће илустративне елементе, као и поруке личне природе са неколико суштинских информација (нпр. писма, мејлови итд.).

свакодневне културе и традиције, о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем у оквиру вршњачке групе.	савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – СЈ1.ОО.О.2.7. Промишљају улогу језикâ у свакодневним активностима из домена личног интересовања и користе страни језик за проучавање главних природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у вези са садржајима школских предмета.	– СЈ1.ОО.О.3.9. Разумеју општи смисао и важније информације у једноставнијим врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче). – СЈ1.ОО.О.3.10. Разумеју и проналазе важније информације из инфографикона и других једноставнијих визуелно-текстуалних приказа (табела, дијаграма, мапа, формулара, формула...). – СЈ1.ОО.О.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих извора информација. – СЈ1.ОО.О.3.12. Успостављају и накратко одржавају друштвени контакт користећи једноставна језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, размене основних информација о личности и непосредном окружењу, плановима, обавезама, услугама. – СЈ1.ОО.О.3.13. Користећи једноставна језичка средства, укратко описују или представљају људе, предмете у свакодневној употреби, места, уобичајене активности,

		догађаје, уз помоћ наставника или саговорника и евентуалне краће паузе/застајкивања.
		– СЈ1.ОО.О.3.14. Постављају једноставна питања о темама које одговарају личним интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговарају на слична питања саговорника. – СЈ1.ОО.О.3.15. Постављају и одговарају на питања која се односе на изражавање допадања и недопадања, слагања и неслагања и формулишу љубазне молбе, извињења, упутства и савете, користећи једноставна језичка средства. – СЈ1.ОО.О.3.16. Пишу једноставне податке о себи и лицима из блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама, повезују неколико исказа у кратак, везани текст о блиским темама и састављају текстове од понуђеног језичког материјала на блиске теме у којима описују себе, своју породицу и непосредно окружење, користећи једноставну лексику и фреквентне кохезивне елементе. – СЈ1.ОО.О.3.17. Писаним путем достављају/траже основне информације о себи и другима, састављају краће белешке о

		важним информацијама и тренутним потребама, кратке и једноставне поруке у личном обраћању (нпр. СМС, мејл, објаве на друштвеним мрежама) у којима се захваљују, извињавају или нешто честитају. – СЈ1.ОО.О.3.18. На страном језику преносе саговорнику општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова и усмених исказа информативне природе. – СЈ1.ОО.О.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику општи смисао и најважније појединости јавних натписа и кратких текстова информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...), саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, уз поштовање акценатско-интонацијске природе, уз евентуалне неправилности које не ометају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које повремено ремете комуникацију. Познају кључне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентнијих лексичких елемената и (морфосинтаксичких)

конструкција матерњег и страних језика. Познају и разумеју релевантне сличности и разлике између своје и културâ језика који уче и препознају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Ученици поседују најопштија знања о свакодневном животу, друштву и развоју циљне културе, разумеју утицај основних природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставнијих порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују кључне стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимедијалних текстова у школском и ваншколском контексту и разликују њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, примењујући по потреби знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селектују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички одабирају различите врсте извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном и образовном домену.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у уобичајеним, свакодневним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју једноставније писане и усмене исказе, као и кратке текстове о познатим и блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно и искуствено примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (давање и тражење, тј. размена информација о личностима, догађајима, појавама, једноставно исказивање идеја и мишљења) уз успостављање базичног али ефикасног социјалног контакта. Ученици прихватају разлике које постоје између властите и културе језикâ које уче и умеју да прилагоде понашање основним конвенцијама у комуникацији. Негују став отворености према култури страног језика и поседују основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (културâ) језика који (које) уче. На сврсисходан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и адекватне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*

– СЈ1.ОО.С.1.1. Разумљиво изговарају већину гласова и гласовних група, уз могућу интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што повремено може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – СЈ1.ОО.С.1.2. Познају већину правописних правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које повремено могу да ометају разумевање. – СЈ1.ОО.С.1.3. Познају и користе ограничен репертоар основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које повремено могу да ремете комуникацију. – СЈ1.ОО.С.1.4. П ознају и користе ограничени репертоар основних и једноставних синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и	– СЈ1.ОО.С.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу с текстуалном врстом и комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – СЈ1.ОО.С.2.2. Користе страни језик у једноставнијој усменој и писаној комуникацији ослањајући се повремено на стратегије компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз употребу релевантних дигиталних алата. – СЈ1.ОО.С.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – СЈ1.ОО.С.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно	– СЈ1.ОО.С.3.1. Разумеју основни смисао и кључне појединости у кратким саопштењима на блиске теме. – СЈ1.ОО.С.3.2. Разумеју краће усмене савете, упутства, молбе итд. који се тичу личних потреба и интересовања (нпр. оријентација у простору, сналажење на јавним местима, употреба уређаја и апарата, правила игре и сл.) који су, по потреби, праћени визуелним елементима. – СЈ1.ОО.С.3.3. Разумеју основни смисао и главне информације споријих, јасно артикулисаних монолошких излагања и прича о познатим и узрасно адекватним темама, уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – СЈ1.ОО.С.3.4. Разумеју основни смисао и главне информације из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговетно и умереним темпом. – СЈ1.ОО.С.3.5. Разумеју основни смисао и главне информације краћих медијских садржаја (радио и телевизијских емисија, подкаста или других аудио-визуелних записа, као и

омашке које могу да повремено ремете комуникацију. – СЈ1.ОО.С.1.5. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – СЈ1.ОО.С.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, најмаркантније сличности и разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик. – СЈ1.ОО.С.1.7. Поседују знања у вези са властитом и културама језикâ које уче, разумеју и објашњавају важније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	примереним темама, постављају основне хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери, ослањајући се на невербалну комуникацију, односно на карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл). – СЈ1.ОО.С.2.5. Успостављају интеркултурну комуникацију и размењују основне информације и ставове, као и лична уверења у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање фреквентнијих правила учтивости. – СЈ1.ОО.С.2.6. Идентификују, анализирају и пореде значајније појаве и процесе у контексту (властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру личних интересовања и садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – СЈ1.ОО.С.2.7. Промишљају улогу језикâ у свакодневним активностима и користе страни језик за проучавање природних и друштвених феномена и релативно успешно решавање задатака	краћих рекламних порука које не садрже игру речи или неко конотативно/ скривено / метафорично значење) о блиским темама, као и тему и основну поруку кратких телевизијских репортажа и документарних филмова помажући се визуелним информацијама. – СЈ1.ОО.С.3.6. Разумеју општи смисао и фреквентне фразе, формулације и изразе у текстовима популарне музике. – СЈ1.ОО.С.3.7. Разумеју општи смисао и релевантне информације на блиске теме у краћим текстовима једноставне садржине, порукама, писмима, мејловима о познатим и узрасно адекватним темама. – СЈ1.ОО.С.3.8. Разумеју општи смисао, важније идеје и поруке једноставних линеарних и хипертекстуалних врста (адаптирани, поједностављени и скраћени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, кратке репортаже, кратки прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима.

	у приватном, јавном и образовном домену.	– СЈ1.ОО.С.3.9. Разумеју општи смисао, информације, главне идеје и поруке једноставнијих фикционалних прича и других форми из области књижевности за младе прилагођених узрасту и интересовањима. – СЈ1.ОО.С.3.10. Разумеју и селектују потребне информације из инфографикона и других визуелно-текстуалних приказа (табела, дијаграма, мапа, формулара, формула...). – СЈ1.ОО.С.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из једноставнијих извора информација са циљем претраживања (онлајн) речника, енциклопедија, брошура и интернет страница. – СЈ1.ОО.С.3.12. Иницирају и/или одржавају разговор и интеракцију са једним саговорником или више саговорника на блиске и познате теме. Уз минималну помоћ саговорника, траже одређени предмет, услугу, објашњење планова и обавеза, повезујући неколико краћих исказа у смислену целину. – СЈ1.ОО.С.3.13. Описују себе и своје непосредно окружење,

		школски контекст и приватан живот, свакодневне активности и навике, искуства из прошлости, претходне и планиране активности и догађаје, уз евентуалне краће паузе у говору. На једноставан начин и укратко излажу на задату тему или резимирају краћи текст (прочитан или одслушан), ослањајући се по потреби и на језичка средства која се у њему појављују. – СЈ1.ОО.С.3.14. Постављају неколико повезаних питања у низу, у вези с личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама, и одговарају на слична питања саговорника. – СЈ1.ОО.С.3.15. Исказују допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе и извињења, упутства, захтеве, савете, забране, образлажући своје ставове и мишљење једноставнијим језичким средствима. – СЈ1.ОО.С.3.16. Састављају краће сажете текстове од неколико повезаних реченица о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота, пореде људе, ствари и појаве користећи фреквентне кохезивне елементе. Писаним путем траже и преносе

		детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима.
		– СЈ1.ОО.С.3.17. Писаним путем траже и преносе детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима, састављају једноставна лична и електронска писма, поруке, имејлове у којима се са пријатељима и познаницима договарају о активностима, постављају или одговарају на питања на узрасно релевантне теме. Једноставним језичким средствима описују теме и догађаје из приватног, јавног и образовног домена и препричавају кратке (прочитане и одслушане) текстове, ослањајући се на језичка средства која се у њима појављују. – СЈ1.ОО.С.3.18. На страном језику саопштавају основне информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама. – СЈ1.ОО.С.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику: тему, општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних

		текстова (новинских и књижевних) и кратких усмених исказа опште информативне природе, примерене узрасту и интересовањима.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, чак и у тежим и неувежбаним комбинацијама гласова, уз поштовање акценатско- интонацијске природе, или уз евентуалне мање неправилности које не угрожавају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које углавном не ремете комуникацију. Познају различите стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентних лексичких елемената и (морфосинтаксичких) конструкција матерњег и страних језика. Разумеју, прихватају и знају да објасне разлике које постоје између властите и културâ језика који уче и знају да прилагоде понашање основним конвенцијама. Ученици поседују темељна знања о свакодневном животу, друштву и развоју стране културе, разумеју утицај природних и друштвених појава на процесе у властитој и култури страног језика, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом и другим најближим културама.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају, схватају и интерпретирају вербалне и невербалне садржаје порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују различите стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимедијалних текстова школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, повезујући га са знањима и вештинама из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селектују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички приступају различитим врстама извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући

дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном, јавном и образовном домену.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у разноврсним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју тематски и узрасно адекватне писане и усмене исказе, као и текстове о блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (садржајна размена информација о личностима, догађајима, појавама, исказивање ставова, идеја и мишљења, допадања и недопадања) уз релативно спонтано успостављање ефикасног социјалног контакта. Прихватају и поштују разлике које постоје између властите културе и културе/културâ језика који/које уче и умеју да прилагоде вербално и невербално понашање основним конвенцијама. Негују став отворености и радозналости према култури језика који уче и поседују узрасно адекватне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (културâ) језика који (које) уче. На сврсисходан и делотворан начин приступају обради информација, развијају и унапређују функционалну и дигиталну писменост и комплексније стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– СЈ1.ОО.Н.1.1. Исправно изговарају већину гласова и гласовних група, уз евентуалне утицаје других језика које користе, првенствено матерњег и повремена одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације). – СЈ1.ОО.Н.1.2. Познају правописна правила и примењују их у писаној продукцији. – СЈ1.ОО.Н.1.3. Познају и користе	– СЈ1.ОО.Н.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања различитих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са текстуалном врстом и комуникативном намером, у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – СЈ1.ОО.Н.2.2. Користе страни језик у усменој и писаној комуникацији користећи креативно стратегије	– СЈ1.ОО.Н.3.1. Разумеју смисао и важне информације у краћим усменим саопштењима на блиске и узрасно релевантне теме. – СЈ1.ОО.Н.3.2. Разумеју усмена упутства, препоруке, савете који се односе на сналажење на јавним местима (нпр. руковање апаратима и уређајима, упозорења, безбедносне информације и сл.) уколико се говори разговетно и умереним темпом. – СЈ1.ОО.Н.3.3. Разумеју основни смисао и

ограничен репертоар правила и образаца за грађење граматичких облика који укључују и најфреквентија одступања од морфолошких правила и правила творбе речи. – CJ1.OO.H.1.4. Познају и користе ограничени репертоар основних и фреквентних правилно формираних синтаксичких структура у циљу кохерентне комуникације. – CJ1.OO.H.1.5. Разумеју и користе релативно адекватан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена. – CJ1.OO.H.1.6. Познају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, важније сличности и разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик. – CJ1.OO.H.1.7. Поседују темељна знања у вези са властитом и културама језикâ које уче, разумеју, тумаче и пореде појаве и процесе из	компензације и примењујући различите стратегије планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз употребу релевантних дигиталних алата. – CJ1.OO.H.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и селективно користе текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост, за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.H.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери у складу са њеним друштвеним, културним, временским и просторним контекстом. – CJ1.OO.H.2.5. Успостављају интеркултурну комуникацију, размењују релевантне информације и ставове, као и лична уверења у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и	релевантне информације јасно артикулисаних монолошких излагања, прича, презентација и предавања на узрасно адекватне и блиске теме (из домена науке, уметности, економије, технологије и осталих области људског деловања), уз одговарајућу визуелну подршку. Идентификују идеје, интерпретације, узрочно-последичне везе, разликују чињенице од мишљења и ставова. – CJ1.OO.H.3.4. Разумеју општи смисао, кључне информације, позиције, идеје и ставове из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговетно и умереним темпом.

свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	уважавање правила учтивости.	
	– СЈ1.ОО.Н.2.6. Идентификују, анализирају и тумаче појаве и процесе у контексту (властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру личних интересовања и садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације. – СЈ1.ОО.Н.2.7. Промишљају улогу језикâ у разноврсним друштвеним активностима и користе страни језик у циљу решавања проблема и повезивање знања у приватном, јавном и образовном домену.	– СЈ1.ОО.Н.3.5. Разумеју основни смисао и могу да издвоје главне информације из аутентичних медијских садржаја (подкаста, радио и телевизијских емисија о познатим, друштвено и узрасно адекватним темама – нпр. репортажа, научно-популарних, документарних, играних, анимираних филмова, едукативних садржаја и спотова) које слушају/гледају у смисленим целинама. Разумеју општи смисао и упадљиве детаље рекламних порука и препознају ставове и тачке гледишта изречене у њима, предрасуде, стереотипе, као и различите облике медијске манипулације и убеђивања. – СЈ1.ОО.Н.3.6. Разумеју општи смисао, фреквентне фразе и изразе сложенијих, разговетних текстова популарне музике. – СЈ1.ОО.Н.3.7. Разумеју општи смисао и могу да издвоје релевантне информације у порукама, писмима и имејловима о блиским темама које се односе на различите узрасно адекватне теме и на актуелне друштвено релевантне теме од значаја за

		њихово непосредно школско окружење, ужу или ширу заједницу. – СЈ1.ОО.Н.3.8. Разумеју општи смисао, идеје, детаље, информације и поруке различитих врста текстова (прилагођени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, репортаже, прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима, откривајући значења непознатих речи и конструкција на основу смисла читавог текста и садржаја појединачних делова. Идентификују идеје, интерпретације, узрочно-последичне везе, разликују чињенице од мишљења, препознају предрасуде, стереотипе, као и најупадљивије начине медијске манипулације и убеђивања. – СЈ1.ОО.Н.3.9. Разумеју општи смисао, детаље, идеје, експлицитно изражена осећања, жеље, расположења и поруке, идентификују и анализирају идеје и ставове аутора, интерпретације, различите перспективе, предрасуде, стереотипе, у узрасно примереним књижевним текстовима и прилагођеним и адаптираним

		верзијама белетристике за младе. – СЈ1.ОО.Н.3.10. Разумеју, проналазе, селектују, интерпретирају и евалуирају информације из различитих визуелно- текстуалних приказа (инфографикона, табела, дијаграма, графикона, мапа, формулара, формула...). – СЈ1.ОО.Н.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из различитих извора информација критички процењујући релевантност, поузданост и кредибилност извора. – СЈ1.ОО.Н.3.12. Спонтано учествују у једноставнијој интеракцији са двоје или више саговорника у оквиру дијалога, дискусија и дебата, разматрају различите перспективе, исказују своје мишљење пружајући објашњења и поткрепљујући га аргументима, излажу ставове и идеје у вези са блиским, релевантним (личним и друштвеним) темама прилагођеним узрасту и интересовањима, поштујући друштвено прихваћене норме комуникације. – СЈ1.ОО.Н.3.13. Релативно течно и с одређеном лакоћом описују себе и околину,

		школски контекст и приватан живот, свакодневне навике, искуства/догађаје из прошлости и планове за будућност. Спонтано и детаљно излажу на задату тему (из узрасно и интересно примерених и блиских области људског деловања) и одговарају на питања која се односе на смисао и значај теме, кључне информације и податке, основне поруке и једноставне интерпретације, користећи разноврсна језичка средства. – СЈ1.ОО.Н.3.14. Учествују у неформалном и формалном разговору (нпр. са наставницима, службеним лицима и сл.), постављају по неколико питања у низу (у вези са личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама) и одговарају на њих, уз евентуалну помоћ и понављање. – СЈ1.ОО.Н.3.15. Комплекснијим језичким средствима исказују допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе, извињења, упутства, савете, захтеве, забране, упутства; износе образложења, ставове, мишљење, аргументацију, по потреби тражећи помоћ саговорника (вербалним и невербалним средствима).
		– СЈ1.ОО.Н.3.16. Пишу краће текстове/приче од неколико логички повезаних

		реченица на реалан или фикционалан начин о узрасно релевантним темама од локалног, националног и глобалног значаја (о себи, аспектима приватног и школског живота као и о друштвеном и природном окружењу). Резимирају и/или парафразирају одслушан или прочитан адаптиран или прилагођен текст (на једноставне и узрасно примерене теме из домена науке, уметности, економије, технологије и осталих области људског деловања), ослањајући се и на језичка средства која се у њему појављују. Описују и тумаче податке из табела, графикона, инфографика, брошура и сл. – СЈ1.ОО.Н.3.17. Прецизно описују искуства, активности и догађаје из садашњости и прошлости у виду дескриптивних и наративних текстова користећи познате сложеније језичке структуре и адекватну лексику. Пишу обична и електронска писма у којима са пријатељима и познаницима договарају активности и обрађују узрасно релевантне теме поштујући друштвено прихваћене норме комуникације, различите културолошке особености и мултикултуралност. Описују себе, околину, школски контекст и приватан живот,

		свакодневне навике, претходне и планиране активности, искуства и догађаје, резимирају или препричавају краћи (прочитан или одслушан) текст, у извесној мери користећи и језичка средства која се у њему појављују. – СЈ1.ОО.Н.3.18. На страном језику у сажетом виду саопштавају информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с релативно блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама. – СЈ1.ОО.Н.3.19. На матерњем језику саопштавају смисао, тему и детаљније информације усменог исказа или писаног текста (новинског, књижевног, интернет прилога), примереног узрасту и интересовањима, као и информације, упутства, молбе, савете и сл. добијене од трећег лица.

5.2.14. СТРАНИ ЈЕЗИЦИ – ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК (НЕМАЧКИ ЈЕЗИК)

Општа предметна компетенција (ОПК)

Општа предметна компетенција или вишејезична комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језицима као комуникационим средствима, стицање основне језичке писмености и њено континуирано развијање, као и схватање повезаности између језика и култура. Она омогућава ученицима да се користе језичким средствима у циљу обављања усмене и писане комуникације на језицима које уче, у приватном, јавном и образовном

контексту. Поседовање вишејезичне комуникативне компетенције ученицима омогућава проналажење, прикупљање, обрађивање, критичку обраду и коришћење извора и садржаја информација примерених узрасту, потребама и интересовањима. Знања, умења и ставови који чине вишејезичну комуникативну компетенцију чине основ за развој критичког мишљења и расуђивања, креативности и естетичког осећаја. Она омогућава ученицима постепено укључивање у разноврсне активности интеркултурног карактера, уз поштовање индивидуалних, групних и колективних идентитета и различитости и развијање емпатије и друштвено одговорног деловања. Учењем страних језика, користећи различите технике, ученици унапређују стратегије учења, развијају функционалну и дигиталну писменост и оспособљавају се за целоживотно учење и употребу страних језика у разноврсним комуникативним контекстима.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици познају изговор фреквентних, понављаних и меморисаних гласова, као и неких најчешћих гласовних група. Ученици исправно записују најчешће увежбане речи и језичке конструкције. Познају ограничени репертоар најфреквентнијих основних правила морфолошких облика и једноставних синтаксичких структура. Користе елементарне и најфреквентније речи и изразе за исказивање основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе најједноставнијих порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Познају основне појаве и процесе који одликују свакодневицу културâ језика који уче, као и најзначајније личности и дела из историје и савременог доба културе језика који уче. Ученици познају и разумеју основне природне и друштвене специфичности културе страног језика који уче, основне сличности и разлике између своје и стране културе.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају и разумеју вербалне и невербалне садржаје најједноставнијих порука на страном језику и примењују најосновније стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју основне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, прибегавајући матерњем и другим језицима које користе. Уз помоћ и подршку проналазе, селектују, прикупљају и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући

традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих школских садржаја.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у елементарним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју најфреквентније речи и изразе из свакодневног спорог и разговетног говора, као и најједноставније писане текстове у линеарној и хипертекстуалној форми, реализују најосновније видове писане и усмене продукције и интеракције који се тичу њихових непосредних искуствених доживљаја и сфера интересовања (поздрављање, представљање, добродошлица, опраштање, захваљивање, пружање и размена основних података и информација). Ученици примењују базичне стандарде и правила интеркултурне комуникације. На најједноставнији начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и базичне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– CJ2.OO.O.1.1. Препознају основне интонацијске схеме и изговарају једноставније гласове и најчешће гласовне групе и уз наглашену интерференцију и одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што може значајно да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ2.OO.O.1.2. Препознају одређена основна правописна правила и записују фреквентне и увежбане краће речи уз	– CJ2.OO.O.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања најједноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета), уз одговарајућу подршку. – CJ2.OO.O.2.2. Користе страни језик у најједноставнијој усменој и писаној комуникацији често прибегавајући основним стратегијама компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз	– CJ2.OO.O.3.1. Разумеју најфреквентније речи и фразе, лична и друга имена, бројеве, најуобичајеније интернационализме и друге основне лексичке елементе у оквиру једноставних, кратких, јасно контекстуализованих усмених исказа уколико се саопштавају споро и разговетно. – CJ2.OO.O.3.2. Разумеју и прате најједноставнија усмена упутства која се односе на познате ситуације, а исказана су спорим темпом и разговетно артикулисана, као и јасно контекстуализована питања која се односе на непосредне

неправилности које могу да ометају разумевање. – CJ2.OO.O.1.3. Препознају једноставније граматичке елементе и конструкције уз грешке и омашке које могу повремено да ометају комуникацију. – CJ2.OO.O.1.4. Препознају ограничен репертоар најједноставнијих синтаксичких структура, уз грешке и омашке које могу значајно да ремете комуникацију у искуствено блиским ситуацијама. – CJ2.OO.O.1.5. Препознају елементарни вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу значајно да ремете комуникацију. – CJ2.OO.O.1.6. Препознају положај циљног језика у глобалном контексту и уочавају суштинске разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик. – CJ2.OO.O.1.7. Препознају основне сличности и разлике властите и културе језика који уче, уочавају појаве и процесе из свакодневне културе и	одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – CJ2.OO.O.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе најједноставније текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ2.OO.O.2.4. Интерпретирају значења најједноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно на основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.). – CJ2.OO.O.2.5. Реагују на једноставна питања у интеркултурној комуникацији и учествују у размени информација у вези са културом свакодневице, ослањајући се у већој мери на стратегије компензације. – CJ2.OO.O.2.6. Идентификују и пореде најзначајније појаве и процесе у	личне потребе и интересовања, породицу, блиско окружење, уколико укључују и визуелне елементе. – CJ2.OO.O.3.3. Разумеју најопштији смисао кратких монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ2.OO.O.3.4. Разумеју основни смисао најједноставније конверзације, тј. предмет разговора који прате, уколико саговорници говоре довољно разговетно и споро. – CJ2.OO.O.3.5. Разумеју појединачне речи и општи смисао у визуелно подржаним рекламним порукама. – CJ2.OO.O.3.6. Разумеју појединачне речи и општи смисао најједноставнијих текстова у популарној музици. – CJ2.OO.O.3.7. Разумеју кратке и једноставне поруке у белешкама и електронским порукама које се односе на свакодневне ситуације (имејл, СМС). – CJ2.OO.O.3.8. Разумеју општи смисао и понеки суштински детаљ у најједноставнијим врстама нефикционалних текстова (натписи, огласи, вести, кратки

традиције, о којима се повремено обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	контексту (властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – CJ2.OO.O.2.7. Промишљају улогу језикâ у свакодневним активностима из домена властитог интересовања и користе страни језик при решавању задатака у вези са садржајима школских предмета.	извештаји, сервисне информације, временске прогнозе, брошуре, проспекти, рекламе, стрипови), уколико су праћени илустративним елементима и препознатљивим начином графичког обликовања. – CJ2.OO.O.3.9. Разумеју најопштији смисао и најважније информације у познатим и једноставним врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче, дечје песме). – CJ2.OO.O.3.10. Разумеју најважније информације из инфографикона и других једноставних визуелно-текстуалних приказа. – CJ2.OO.O.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих извора информација. – CJ2.OO.O.3.12. Учествују у интеракцији уз помоћ и подршку, користећи најједноставнија језичка средства (приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, размене основних личних података, тражења и

		добијања информација, предмета, услуга). – CJ2.OO.O.3.13. Именују и описују људе и ствари из свог непосредног окружења или везане за лична искуства (породица, кућни љубимци, место становања, школа, хоби), користећи најједноставнија језичка средства и уз помоћ и подршку саговорника. – CJ2.OO.O.3.14. Постављају најједноставнија питања личне природе (о блиским темама, потребама, интересовањима, предметима у нечијем поседу) и одговарају на слична питања саговорника. – CJ2.OO.O.3.15. Најједноставнијим језичким средствима исказују допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе и извињења. – CJ2.OO.O.3.16. Пишу најједноставније податке о себи и лицима из свог блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама. Повезују неколико кратких исказа у везани текст о блиским темама. – CJ2.OO.O.3.17. Писаним путем формулишу најједноставније информације о себи или траже информације о другима, састављају кратке и једноставне поздраве и поруке (као СМС, путем електронске

		поште или друштвених мрежа), као и сажете белешке о информацијама од непосредног личног интереса (нпр. списак за куповину). – CJ2.OO.O.3.18. На страном језику преносе саговорнику понеку кључну информацију из јавних натписа и краћих текстова опште информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...). – CJ2.OO.O.3.19. На матерњем језику саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа и писаног текста на страном језику.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици углавном исправно артикулишу већину гласова и гласовних група и гласовних група, уз ограничења акценатско-интонацијске природе. Ученици исправно записују већину гласова и гласовних комбинација и познају основна правописна правила. Познају најфреквентније основне морфолошке облике и једноставније синтаксичке структуре. Користе ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за исказивање основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе једноставних порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Ученици поседују основна знања о разликама у свакодневном животу сопствене и културе страног језика и разумеју да су разлике последица сложености и разноликости култура. Познају и разумеју основне појаве и процесе који одликују свакодневицу културâ језика који уче, као и најзначајније природне и друштвене специфичности културе језика који уче.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставних порука на страном језику и примењују основне стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју важне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, ослањајући се на знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селектују, прикупљају, обрађују и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих области личних и образовних интересовања.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у рутинским и увежбаним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју фреквентне речи, изразе, фразе и краће усмене исказе и једноставне текстове на познате теме, реализују кратке и увежбане видове писане и усмене продукције и интеракције, уз употребу познатих и рутинских фраза и формулација (постављање питања и давање одговора, саопштавање и размена ограниченог спектра информација) у приватном, јавном и образовном домену. Ученици учествују у основној интеркултурној комуникацији, негујући позитиван и отворен став према различитостима, препознају и избегавају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. На једноставан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и основне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– CJ2.OO.C.1.1. Познају основне интонацијске схеме и углавном разумљиво изговарају једноставније гласове и најчешће гласовне групе и уз наглашену интерференцију и одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских	– CJ2.OO.C.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставних усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену	– CJ2.OO.C.3.1. Разумеју фреквентне речи и изразе у јасно контекстуализованом говору, као и у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ2.OO.C.3.2. Разумеју једноставне усмене савете и упутства која се односе на личне информације, непосредне потребе и блиско окружење уз подршку визуелних елемената (оријентација у простору, употреба апарата, правила игре).

дужина, интонације), што може значајно да отежава разумљивост порука и комуникацију. – СЈ2.ОО.С.1.2. Познају важнија правописна правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које могу да ометају разумевање. – СЈ2.ОО.С.1.3. Познају и користе ограничен репертоар најфреквентнијих основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – СЈ2.ОО.С.1.4. Познају и повремено користе ограничени репертоар основних и једноставнијих синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију.	(који се тиче садржаја школских предмета) уз одговарајућу подршку. – СЈ2.ОО.С.2.2. Користе страни језик у једноставној усменој и писаној комуникацији примењујући основне стратегије планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – СЈ2.ОО.С.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе једноставне текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и процењују њихов значај за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – СЈ2.ОО.С.2.4. Интерпретирају значења једноставне усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе	– СЈ2.ОО.С.3.3. Разумеју глобални смисао кратких, спорим ритмом изговорених и јасно артикулисаних монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – СЈ2.ОО.С.3.4. Разумеју предмет краће усмене интеракције о личним и породичним стварима, о познатим/блиским темама, о непосредном друштвеном окружењу и природној средини. – СЈ2.ОО.С.3.5. Разумеју основни смисао и појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у кратким и једноставнијим рекламним порукама на познате теме, уколико не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење. – СЈ2.ОО.С.3.6. Разумеју појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у популарној музици. – СЈ2.ОО.С.3.7. Разумеју кратке поруке које се односе на једноставне информације и непосредно окружење (писма, мејлови, СМС...). – СЈ2.ОО.С.3.8. Разумеју општи смисао и најважније информације у једноставним врстама текстова прилагођених узрасту и интересовањима (извештаји, огласи, временске прогнозе и сл.) уз одговарајуће илустративне елементе, као и поруке личне природе са неколико суштинских информација (нпр. писма, мејлови итд.).

– СЈ2.ОО.С.1.5. Разумеју и користе најједноставнији и најфреквентнији вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – СЈ2.ОО.С.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик. – СЈ2.ОО.С.1.7. Поседују основна знања у вези са властитом и културама језикâ које уче, разумеју најфреквентније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем у оквиру вршњачке групе.	закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно на основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл). – СЈ2.ОО.С.2.5. Учествују у интеркултурној комуникацији размењујући основне информације и ставове у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање основних правила учтивости. – СЈ2.ОО.С.2.6. Идентификују и пореде значајне појаве и процесе у контексту (властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и уз одговарајућу подршку.	– СЈ2.ОО.С.3.9. Разумеју општи смисао и важније информације у једноставнијим врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче). – СЈ2.ОО.С.3.10. Разумеју и проналазе важније информације из инфографикона и других једноставнијих визуелно- текстуалних приказа. – СЈ2.ОО.С.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих извора информација. – СЈ2.ОО.С.3.12. Успостављају и накратко одржавају друштвени контакт користећи једноставна језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, размене основних информација о личности и непосредном окружењу, плановима, обавезама, услугама. – СЈ2.ОО.С.3.13. Користећи једноставна језичка средства, укратко описују или представљају људе, предмете у свакодневној употреби, места, уобичајене активности, догађаје уз помоћ наставника или саговорника и уз евентуалне краће паузе/застајкивање.

	– СЈ2.ОО.С.2.7. Промишљају улогу језикâ у свакодневним активностима из домена личног интересовања и користе страни језик за проучавање главних природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у вези са садржајима школских предмета.	
		– СЈ2.ОО.С.3.14. Постављају једноставна питања о темама које одговарају личним интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговарају на слична питања саговорника. – СЈ2.ОО.С.3.15. Постављају и одговарају на питања која се односе на изражавање допадања и недопадања, слагања и неслагања и формулишу љубазне молбе, извињења, упутства и савете користећи једноставна језичка средства. – СЈ2.ОО.С.3.16. Пишу једноставне податке о себи и лицима из блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама, повезују неколико исказа у кратак, везани текст о блиским темама и састављају текстове од понуђеног језичког материјала на блиске теме у којима описују себе, своју породицу и непосредно окружење користећи једноставну лексику и фреквентне кохезивне елементе.

		– СЈ2.ОО.С.3.17. Писаним путем достављају/траже основне информације о себи и другима, састављају краће белешке о важним информацијама и тренутним потребама, кратке и једноставне поруке у личном обраћању (нпр. СМС, мејл, објаве на друштвеним мрежама) у којима се захваљују, извињавају или нешто честитају. – СЈ2.ОО.С.3.18. На страном језику преносе саговорнику општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова и усмених исказа информативне природе. – СЈ2.ОО.С.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику општи смисао и најважније појединости јавних натписа и кратких текстова информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...), саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, уз поштовање акценатско-интонацијске природе, уз евентуалне неправилности које не ометају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које повремено ремете комуникацију. Познају кључне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентнијих лексичких елемената и (морфосинтаксичких) конструкција матерњег и страних језика. Познају и разумеју релевантне сличности и разлике између своје и културе језика који уче и препознају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Ученици поседују најопштија знања о свакодневном животу,

друштву и развоју циљне културе, разумеју утицај основних природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставнијих порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују кључне стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и разликују њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, примењујући по потреби знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селектују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички бирају различите врсте извора укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном и образовном домену.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици учествују у уобичајеним, свакодневним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју једноставније писане и усмене исказе, као и кратке текстове о познатим и блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно и искуствено примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (давање и тражење, тј. размена информација о личностима, догађајима, појавама, једноставно исказивање идеја и мишљења) уз успостављање базичног али ефикасног социјалног контакта. Ученици прихватају разлике које постоје између властите и културе језика који уче и умеју да прилагоде понашање основним конвенцијама у комуникацији. Негују став отворености према култури страног језика и поседују основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (културâ) језика који уче. На сврсисходан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и адекватне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	**СПК 2**	**СПК 3**
Ученици:	*Ученици:*	*Ученици:*
– CJ2.OO.H.1.1. Разумљиво изговарају већину гласова и	– CJ2.OO.H.2.1. Примењују основне стилове и стратегије	– CJ2.OO.H.3.1. Разумеју основни смисао и кључне

гласовних група, уз могућу интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што повремено може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ2.OO.H.1.2. Познају већину правописних правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које повремено могу да ометају разумевање (написаног). – CJ2.OO.H.1.3. Познају и користе ограничен репертоар основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које повремено могу да ремете комуникацију.	разумевања једноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу с текстуалном врстом и комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – CJ2.OO.H.2.2. Користе страни језик у једноставнијој усменој и писаној комуникацији ослањајући се повремено на стратегије компензације и планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз употребу релевантних дигиталних алата. – CJ2.OO.H.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе текстуалне, визуелно- текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост за потребе информисања, естетског доживљаја,	појединости у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ2.OO.H.3.2. Разумеју краће усмене савете, упутства, молбе итд. који се тичу личних потреба и интересовања (нпр. оријентација у простору, сналажење на јавним местима, употреба уређаја и апарата, правила игре и сл.) који су, по потреби, праћени визуелним елементима. – CJ2.OO.H.3.3. Разумеју основни смисао и главне информације споријих, јасно артикулисаних монолошких излагања и прича о познатим и узрасно адекватним темама уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ2.OO.H.3.4. Разумеју основни смисао и главне информације из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговетно и умереним темпом.

	забаве и решавања проблема.	
– CJ2.OO.H.1.4. Познају и користе ограничени репертоар основних и једноставних синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – CJ2.OO.H.1.5. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – CJ2.OO.H.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, најмаркантније сличности и разлике између заједницâ које користе циљни и матерњи језик.	– CJ2.OO.H.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају основне хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери, ослањајући се на невербалну комуникацију, односно на карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.). – CJ2.OO.H.2.5. Успостављају интеркултурну комуникацију и размењују основне информације и ставове, као и лична уверења у вези са културом свакодневице уз примену вишејезичних ресурса и уважавање фреквентнијих правила учтивости. – CJ2.OO.H.2.6. Идентификују, анализирају и пореде значајније појаве и процесе у контексту	– CJ2.OO.H.3.5. Разумеју основни смисао и главне информације краћих медијских садржаја који не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење), као и тему и основну поруку кратких телевизијских репортажа и документарних филмова помажући се визуелним информацијама. – CJ2.OO.H.3.6. Разумеју општи смисао и фреквентне фразе, формулације и изразе у текстовима популарне музике. – CJ2.OO.H.3.7. Разумеју општи смисао и релевантне информације на блиске теме у краћим текстовима једноставне садржине, порукама, писмима, имејловима о познатим и узрасно адекватним темама. – CJ2.OO.H.3.8. Разумеју општи смисао, важније идеје и поруке једноставних линеарних и хипертекстуалних врста (адаптирани, поједностављени и скраћени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, кратке репортаже, кратки прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима. – CJ2.OO.H.3.9. Разумеју општи смисао, информације, главне идеје и поруке једноставнијих фикционалних прича и других форми из области књижевности за младе прилагођених узрасту и интересовањима.

– CJ2.OO.H.1.7. Поседују знања у вези са властитом и културама језикâ које уче, разумеју и објашњавају важније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	(властите) културе и културâ заједница чији језик уче, у оквиру личних интересовања и садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – CJ2.OO.H.2.7. Промишљају улогу језикâ у свакодневним активностима и користе страни језик за проучавање природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у приватном, јавном и образовном домену.	– CJ2.OO.H.3.10. Разумеју и селектују потребне информације из инфографикона и других визуелно-текстуалних приказа. – CJ2.OO.H.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из једноставнијих извора информација са циљем претраживања (онлајн) речника, енциклопедија, брошура и интернет страница. – CJ2.OO.H.3.12. Иницирају и/или одржавају разговор и интеракцију са једним саговорником или више саговорника на блиске и познате теме. Уз минималну помоћ саговорника, траже одређени предмет, услугу, објашњење планова и обавеза, повезујући неколико краћих исказа у смислену целину. – CJ2.OO.H.3.13. Описују себе и своје непосредно окружење, школски контекст и свакодневни (приватан) живот, свакодневне активности и навике, искуства из прошлости, претходне и планиране активности и догађаје, уз евентуалне краће паузе у говору. На једноставан начин и укратко излажу на задату тему или резимирају краћи текст (прочитан или одслушан) ослањајући се по потреби и на језичка средства која се у њему појављују. – CJ2.OO.H.3.14. Постављају неколико повезаних питања у низу у вези с личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама; одговара на слична питања саговорника. – CJ2.OO.H.3.15. Исказују допадање и недопадање, слагање

		и неслагање, молбе и извињења, упутства, захтеве, савете, забране образлажући своје ставове и мишљење једноставнијим језичким средствима. – CJ2.OO.H.3.16. Састављају краће сажете текстове од неколико повезаних реченица о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота; пореде људе, ствари и појаве користећи фреквентне кохезивне елементе. Писаним путем траже и преносе детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима. – CJ2.OO.H.3.17. Састављају једноставна лична и електронска писма, поруке, мејлове у којима се са пријатељима и познаницима договарају о активностима, постављају или одговарају на питања на узрасно релевантне теме. Једноставним језичким средствима описују теме и догађаје из приватног, јавног и образовног домена и препричавају кратке (прочитане или одслушане) текстове, ослањајући се на језичка средства која се у њима појављују. – CJ2.OO.H.3.18. На страном језику саопштавају основне информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама. – CJ2.OO.H.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику тему, општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова (новинских и књижевних) и кратких усмених исказа

		опште информативне природе, примерене узрасту и интересовањима.

6. СЕКЦИЈЕ

6.1. РАЗРЕДНА НАСТАВА

6.1.1. МАТЕМАТИЧКА СЕКЦИЈА

МАТЕМАТИЧКА СЕКЦИЈА		
Разред	**четврти**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Скуп природних бројева	Израда сложених математичких израза и решавање захтевнијих текстуалних задатака.	10
Мерење и мере	Решавају сложене текстуалне задатке, претварају веће јединице у мање и обрнуто.	6
Површина	Израчунавају површину сложених геометријских фигура.	7
Припрема за такмичење	Оспособљавање ученика за решавање текстуалних задатака метом дужи, метода правоугаоника, лажне претпоставке и Венових дијаграма.	8

Припрема за Мислишу	Развијање логичког мишљења и решавање проблемских ситуација. Израда задатака из збирке ~Мислиша~	5
	УКУПНО	36

6.1.2. ДРАМСКО-РЕЦИТАТОРСКА СЕКЦИЈА

Област/Тема	**Садржаји**
Култура језичког изражавања	-Систематско и стручно увођење у технику глуме и лепога говорења -развијање комуникационих способности ученика
Вежбања у изражајном казивању уметничких текстова	-подстицање спонтаности и слободе у понашању, у односима са другима, -адекватно коришћење слободног времена,развој креативности
Посета позоришту и анализа гледане представе	-развијање љубави према позоришту, драми и осталим облицима уметничког изражавања
Учешће на приредбама, такмичењима (у школи и ван ње)	-одабирање драмског дела - приказа и њихово увежбавање за регионално такмичење
Сарадња са сродним секцијама у школи	-мисаоно-емоционалне целине као битан елеменат изражајног читања и рецитовања
Драмске игре и мали драмски комади	-развијање смисла за драмски израз и увођење ученика у лепоту драмског дела (читање, доживљавање и лепота језика), речнички акценат (вежбање на брзалицама)

6.1.3. ЕТНО СЕКЦИЈА

ЕТНО СЕКЦИЈА	
Разред	**четврти**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе
Намена програма	Рад са надареним ученицима
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Лековито биље	Проширивање знања о биљкама	5
Наша традиција у језику и књижевности	Упознавање са народним песмама и причама	6
Породица, обичаји и народна веровања	Организација породице некад и сад	11
Традиционални занати	Упознавање различитих традиционалних заната у окружењу Стицање елементарних знања о појединим традиционалним занатима	14
	УКУПНО	36

6.1.4. ЛИКОВНА СЕКЦИЈА

Област/Тема	Садржај програма	Број часова за тему
Цртање	Упознавање са основним облицима, композицијом, перспективом, светлом и сенком. Упознавање са својствима цртаћих материјала и подлога за цртање. Савладавање технике цртања; уочавање пропорција.	8
Сликање	Упознавање са спектром боја; нијанса, валери и интензитет; изражајност и композиција боја Упознавање са сликарским материјалима и техникама	6
Основне и изведене боје	Упознавање са основним и изведеним бојама	6
Пастел, темпера, акварел, гваш, колаж	Упознавање са прибором за експериментисање сликарском техником *Употребни предмети као инспирација за осликавање (дуга на палети, воће на дрвеном тањиру,вода на дрвеној дашчици, звездана ноћ на дашчици са рупицама које је направио црв...)	5
Вајање	Упознавање материјала и савладавање техника вајања;	7
Упознавање дела ликовне уметности	Упознавање са радовима вајара Посета галерији	4
	УКУПНО	**36**

6.1.5. КРЕАТИВНИ КУТАК

Циљеви наставног предмета	Ученици треба да: - разликују дводимензионалне и тродимензионалне облике; - граде искуства и критеријуме према захтевима програма, ликовних уметности и ликовних појава у животу; - усвоје знања о боји, ликовним техникама и креативно практично раде са носима боја; - ускладе ликовни рад са другим медијима (звуком, покретом...)
Активности ученика	Слушање, презентовање, прикупљање података, коришћење материјала и техника, повезивање, евалуација, разумевање, повезују са свакодневним животом, примењују, користе технологију.
Активности наставника	Упућује ученике, посматра, презентује, даје упутства, евалуира, упућује на интернет, организује групни рад, поштује узрасне и развојне карактеристике ученика, мотивише, даје повратне информације
Начин остваривања програма	Ииндивидуални и групни рад, рад у пару, подучавање, радионице, сценски наступи.
Праћење остваривања програма	Самосталност ученика у истраживању, изложба радова.

РБ	**НАЗИВ НАСТАВНЕ ТЕМЕ**	**БРОЈ ЧАСОВА**	**ИСХОДИ**	**КОРЕЛАЦИЈА**
1.	**Сликарски материјали и технике**		- користи материјал и прибор у складу са инструкцијама. - изрази, материјалом и техником по избору, своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања; - обикује једноставне фигуре од меког материјала;	Свет око нас, Музичка култура, Физичко и здравствено васпитање, Српски језик, Математика.
2.	**Положај облика у простору и равни**			
3.	**Линија, површина, волумен, боја**			

4.	**Плакат, рекламе**		- одабере, самостално, начин спајања најмање два материјала; - одреди, самостално и у сарадњи са другима, положај облика у простору и у равни; - опише, својим речима, визуелне карактеристике по којима препознаје облике и простор; - изрази познате појмове мимиком и покретом тела, без звука;	
5.	**Сценски простор**			
	УКУПНО	36		

6.2. ПРЕДМЕТНА НАСТАВА

6.2.1. Драмска секција

Драмска секција		
Разред	**5,6,7. и 8.**	
Циљеви програма	**Неговање културе говора, драмског испољавања, љубави према позоришту и откривање скривених талената**	
Намена програма	Рад са надареним и талентованим ученицима *	
Носиоци програма	Наставници са ученицима*	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Историја позоришне	- Основни појмови из позоришне уметности - Теоријско упознавање историје позоришта	

уметности		
Чиниоци изражајног читања и казивања	-Избор драмског текста - Дикција - Интонација -Техника гласа	6
Практично увежбавање	- Сценски покрет,сценске игре -Кретање, покрет, пантомима, имитација	6
Позорница и коришћење простора	-Читачке и распоредне пробе - Наступи	20
	УКУПНО	36

6.2.2. Литерарна секција

	Литерарна секција
Разред	**5,6,7. и 8.**

Циљеви програма	- Развој културе писменог изражавања - Развој љубави према писаној речи - Развој интересовања за писање - Сликовитост и јасност у писању - Равој маштовитости и креативности
Намена програма	Рад са надареним и талентованим ученицима *
Носиоци програма	Наставници са ученицима*

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Истраживање и проучавање	Проучавање и истраживање народног блага	4
Самостално литерарно стваралаштво	- Писање и читање властитих литерарних радова Прикази и критике ученичког стваралаштва	12
Практичан рад	Припреме за наступе на школским приредбама и литерарним сусретима	12
Такмичење	Учествовање на конкурсима	8
	УКУПНО	36

6.2.3. Рецитаторска секција

	Рецитаторска секција	
Разред	**5, 6, 7. и 8.**	
Циљеви програма	**Неговање културе говора, љубави према књижевности и креативно испољавање и развијање ученика**	
Намена програма	Рад са надареним и талентованим ученицима *	
Носиоци програма	Наставници са ученицима*	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Из историје говорне уметности	- Говорни апарат - Историја позоришта, драме, беседништва	4
Чиниоци изражајног читања и казивања	- Дикција - Интонација -Темпо - Паузе -Реченични акценат	7

	- Природан став	
Акценат	- Место акцента у речи - Разликовање кратких и дугих слогова -Разликовање дугоузлазног од дугосилазног акцента - Разликовање краткосилазног од краткоузлазног акцента - Послеакценатске дужине	5
Интерпретација изабраних текстова	-Избор интерпретација одабраних текстова - Практично увежбавање - Наступи	20
	УКУПНО	36

6.2.4. Ликовна секција

	Ликовна секција
Разред	**Пети, шести, седми, осми**
Циљеви програма	Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне секције јесте - да се осигура да сви ученици стекну вишу, језичку и уметничку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за

	предметне садржаје, као и да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење.

Намена програма	Допуњавање градива	
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Цртање	Цртање кроз различите цртачке технике	10
Сликање	Сликање кроз различите сликарске технике	10
Вајање	Опажање облика и рад са вајарским техникама	10
Графика,	Почетни рад са различитим графичким техникама	6
фотографија	Почетни рад са фотографијом и видео радом	
	УКУПНО	36

6.2.5. Хор

Разред	**Недељни фонд**	**Годишњи фонд**
Пети, шести, седми, осми	1 час	36 часова

Општи циљ часова хора је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Остали циљеви и задаци су:

- да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем/певањем и суделовањем у школским ансамблима;

- да упоредо са наставом певања ученицима даје и потребна теоријска знања;
- да подстиче креативне способности ученика и смисао за колективно музицирање.

Врсте активности које ће се основати у школи, у односу на способности и интересовања ученика, одређене су интересовањем ученика.

Репертоар хора обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха.

У реализацији часова хора користе се одговарајући уџбеници, приручници и збирке, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

У току године хор ће извести најмање десет дела, од којих нека заједно са оркестром.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа на школским и другим приредбама и такмичењима током школске године.

Област/Тема	**Садржаји (предлог репертоара)**
Извођење музике свирањем на орфовим инструментима	„Боже правде“, химна Србије „Химна Светом Сави“ „Калинка“, народна (Русија) „Ла бамба“, мексичка народна (обрада Ричи Валенс)

	„Мама миа“, забавна (група „Аба“) „Нек'свуд љубав сја“, дечја „Ој, голубе“, народна „'Ајде, Като“, староградска „Јечам жела“, народна „Тихо ноћи“, староградска „Одакле си селе“, народна „'Ајде, Јано“, народна „Ederlezi“ (Ђурђевдан), ромска „Фијакер стари“, староградска Гуантанамера, Шпанија Девојко мала,забавна Везак је везла, духовна Право пријатељство,дечија „Драги Бато“, успаванка „Snake Dance“, народна „Twinkle, Twinkle Little Star“, народна „Боже правде“, химна Србије Химна Светом Сави, славска „Тамо далеко“, народна „'Ајде, Като“, староградска „Вишњичица“, народна

6.2.6. Оркестар

Разред	**Недељни фонд**	**Годишњи фонд**
Пети, шести, седми, осми	1 час	36

Општи циљ часова оркестра је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Остали циљеви и задаци су:

- да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем/свирањем и суделовањем у школским ансамблима;
- да упоредо са наставом свирања ученицима даје и потребна теоријска знања;
- да подстиче креативне способности ученика и смисао за колективно музицирање.

Врсте активности које ће се основати у школи, у односу на способности и интересовања ученика, одређене су интересовањем ученика.

Репертоар оркестра обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха.

У реализацији часова оркестра користе се одговарајући уџбеници, приручници и збирке, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

У току године оркестар ће извести најмање десет дела, од којих нека заједно са хором.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа на школским и другим приредбама и такмичењима током школске године.

Област/Тема	**Садржаји**

Извођење музике певањем уз пратњу клавира или оркестра	„Боже правде“, химна Србије „Химна Светом Сави“ „Летње заврзламе“, дечија „Африка“, забавна (група „Тото“) „Кањинка“, народна (Русија) „Ла бамба“, мексичка народна (обрада Ричи Валенс) „Мама миа“, забавна (група „Аба“) „Нек'свуд љубав сја“, дечја Серенада Београду, забавна „Тамо далеко“, народна „Православље“, (група „Галија“) „Плава птица“, забавна (Сања Илић) Химна Светом Сави, славска „Ој, голубе“, народна „'Ајде, Като“, староградска „Јечам жела“, народна „Тихо ноћи“, староградска „Одакле си селе“, народна „'Ајде, Јано“, народна „Ederlezi“ (Ђурђевдан), ромска „Фијакер стари“, староградска „Анђели певају“, дечја Гуантанамера, Шпанија Let it be,The Beatles Yesterday,The Beatles Девојко мала, забавна Везак је везла, духовна Тебе појем, из Литургије, духовна Прва љубав, дечија Жеља, дечија забавна

6.2.7. Техника и технологија: Техничка секција

Секција: Техничка секција из технике и технологије

V-VIII

Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе

Рад са надареним ученицима

Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
1.	Упознавање са програмом Техничке секције. Договор о раду чланова секције и дефинисање сфера интересовања ученика. Представљање досадашњих радова чланова секције, њиховог пласмана на такмичењима.	1
2.	Уређење и сређивање кабинета за Технику и технологију Уређење полице за Технику и технологију у холу школе, са ученичким радовима од V-VIII	1
3.	Увођење у проблематику моделовања - папирно моделарство // моделовање од лима//моделовање из области електротехнике и електронике// авио моделарство, ауто моделарство, бродо моделарство: карактеристике модела– облик, материјал, итд....	1
4.	Увођење у проблематику папирног макетарства цртежи, материјали, редослед операција Увођење у проблематику моделовања од лима, цртежи, редослед операција// проблематика моделовања из области електротехнике и електронике Увођење у проблематику авио, ауто или бродо моделарства	2
5.	Рад на цртању и моделовању различитих геометријских тела од папира, картона //Рад на цртању и моделовању различитих геометријских тела/модела (предмета) од лима/жице//цртање електричних/електронских шема. Састављање електричних/електронских кола на основу шема// Састављање конструкције модела аута - шасије, каросерије од припремљених	8

	делова, постављање точкова и механизма за управљање водећи рачуна о димензијама модела и свим карактеристикама према предвиђеним пропозицијама	
6.	Израда различитих макета на основу датих техничких цртежа од хамера и хроно картона (цртање на картону, сечење, савијање, спајање делова) // Израда различитих модела на основу датих техничких цртежа од лима/жице (цртање на лиму, сечење лима, савијање лима/жице, бушење, спајање делова)// Израда различитих електричних кола на основу датих електричних шема (повезивање проводника, извора, прекидача, осигурача, потрошача.....)// Постављање модела и вежбање погађања циља	4
7.	Припрема за такмичење, израда модела, рад на тестовима из области ТиТ	18
8.	Сумирање постигнутих резултата	1
	УКУПНО	36

6.2.8. Саобраћајна секција

Саобраћајна секција из техничког и информатичког образовања

V-VIII

Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе

Рад са надареним ученицима

Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Упознавање чланова секције и договор о даљем раду	упознавање са програмом саобраћајне секције	1

Саобраћајни системи	стичу представу о четири основна вида саобраћаја: друмски, железнички, водни и ваздушни	2
Друмски саобраћај-правила и прописи	- упознају основна средства друмског саобраћаја - упознају основна правила и прописе друмског саобраћаја -упознају се са мерама безбедности у саобраћају -упознавање основних знакова друмског саобраћаја	4
Израда тестова-упознавање правила и прописа друмског саобраћаја	-науче основна правила и прописе друмског саобраћаја	4
Решавање интерактивних тестова на рачунару	-науче основна правила и прописе друмског саобраћаја	4
Понашање бициклисте у саобраћају	- упознају основна правила и прописе који важе за бициклисту у саобраћају	1

Упознавање са правилима такмичења и осврт на прошлогодишње учешће на такмичењима	-упознавање са правилима такмичења	1
Полигон	- упознавање са полигоном и појединим његовим деловима	2
Вожња бициклом на полигону и ван њега	-раазвијање вештине управљања бициклом -развијање осећаја за безбедност у саобраћају	16
Сумирање резултата рада	-анализирање постигнутог нивоа знања, вештина и саобраћајне културе	1
	УКУПНО	36

6.2.9. Дигитални дизајн и обрада слика (Canva и Photoshop)

Секција – Дигитални дизајн и обрада слика за ученике старијих разреда основне школе (VI–VIII разред), 36 часова годишње (1 час недељно).

Циљ секције

Развијање дигиталне креативности, визуелне писмености и практичних вештина за креирање и обраду дигиталних графичких садржаја коришћењем програма Canva и Adobe Photoshop.

УВОД У ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН (4 часа)

Час	**Наставна јединица**
1	Упознавање са радом секције и основама графичког дизајна
2	Врсте дигиталне графике: растерска и векторска
3	Елементи дизајна: линија, облик, боја, текстура
4	Принципи дизајна: контраст, равнотежа, понављање и поравнање

Исходи

Ученик:

• разликује врсте дигиталне графике;

• препознаје основне елементе и принципе дизајна;

• анализира једноставне визуелне садржаје.

ОСНОВЕ РАДА У ПРОГРАМУ CANVA (8 часова)

Час	**Наставна јединица**
5	Упознавање са Canva окружењем
6	Креирање постера коришћењем шаблона
7	Рад са текстом и фонтовима
8	Рад са облицима и графичким елементима
9	Комбиновање текста и слика
10	Израда позивнице или честитке

Час	**Наставна јединица**
11	Израда инфографика
12	Самостални пројекат у Canva-и

Исходи

Ученик:

• користи Canva алате;

• примењује принципе визуелног дизајна;

• креира једноставне графичке производе.

ОСНОВЕ PHOTOSHOP-а (8 часова)

Час	**Наставна јединица**
13	Упознавање са Photoshop окружењем
14	Рад са слојевима (Layers)
15	Селекција објеката
16	Исецање и издвајање делова слике
17	Подешавање осветљења и контраста
18	Рад са филтерима
19	Рад са текстом у Photoshop-у
20	Практичан пројекат – обрада фотографије

Исходи

Ученик:

• користи основне Photoshop алате;

• врши једноставну обраду фотографија;

• користи слојеве и селекције.

НАПРЕДНА ОБРАДА СЛИКА (6 часова)

Час	Наставна јединица
21	Фотомонтажа
22	Рад са маскама
23	Уклањање нежељених делова фотографије
24	Замена позадине
25	Специјални ефекти
26	Креативна обрада фотографија

Исходи

Ученик:

• примењује напредне технике обраде;

• комбинује више фотографија у јединствену композицију.

ДИЗАЈН ЗА ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ И МЕДИЈЕ (4 часа)

Час	Наставна јединица
27	Правила дизајна за друштвене мреже
28	Креирање објаве за Instagram/Facebook
29	Израда банера и насловних фотографија
30	Израда рекламног плаката

Исходи

Ученик:

• прилагођава дизајн намени и публици;

• користи одговарајуће формате и димензије.

ПРОЈЕКТНИ РАД (6 часова)

Час	**Наставна јединица**
31	Избор теме пројекта
32	Планирање и прикупљање материјала
33	Израда пројекта
34	Израда пројекта
35	Завршна обрада и припрема презентације
36	Презентација ученичких радова и евалуација

Предлози пројеката

• Школски плакат

• Лого одељења или школе

• Календар

• Дигитална честитка

• Инфографик

• Фото-колаж

• Рекламна кампања за школску манифестацију

• Дизајн производа за Ученичку задругу

МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

• Дигитална компетенција

• Комуникација

• Одговоран однос према раду

• Естетичка компетенција

• Сарадња

• Решавање проблема

КОРЕЛАЦИЈА СА ПРЕДМЕТИМА

• Ликовна култура – композиција, боје, визуелна комуникација.

• Српски језик – креирање информативних и промотивних садржаја.

• Техника и технологија – дизајн производа и пројектни рад.

• Историја и Географија – израда тематских постера и инфографика.

• Грађанско васпитање – ауторска права и одговорно коришћење дигиталних садржаја.

6.2.10. Секција ӣроӣрамирање

1	Формирање групе, упознавање са циљевима и планом рада секције
2	www.petlja.org - активација налога, организација рада
3	Програмски језик Python- једноставан улаз и излаз
4	Програмски језик Python- сложен улаз, форматиран улаз и излаз
5	Програмски језик Python-формирање аритметичког израза на основу текста математичког проблема
6	Програмски језик Python-формирање аритметичког израза на основу текста математичког проблема
7	Програмски језик Python-целобројни количник и остатак при дељењу и примене
8	Програмски језик Python-заокруживање реалног броја на већи, мањи или најближи цео број
9	Пограмски језик Python-позициони запис бројева са датим бројем цифара
10	Програмски језик Python-издвајање цифара природног броја са унапред познатим бројем цифара

11	Програмски језик Python-издвајање цифара природног броја са унапред познатим бројем цифара
12	Програмски језик Python-мешовите јединице мере за дужину, масу, запремину, време
13	Програмски језик Python-мешовите јединице мере за дужину, масу, запремину, време
14	Програмски језик Python-поређење, сабирање и одузимање времена датих у сатима, минутима и секундама
15	Програмски језик Python-гранање у програмима
16	Програмски језик Python-условно извршавање делова програма
17	Договор око реализације општинског такмичења
18	Гранање - Хијерархија услова
19	Гранање - Хијерархија услова
20	Програмски језик Python- гранање на основу припадности надовезаним бројевним интервалима
21	Програмски језик Python- гранање на основу припадности надовезаним бројевним интервалима
22	Програмски језик Python- гранање на основу дискретног скупа вредности
23	Програмски језик Python- гранање на основу дискретног скупа вредности
24	Програмски језик Python- лексикографско поређење две торке
25	Програмски језик Python - Решавање сложенијих задатака
26	Програмски језик Python - Решавање сложенијих задатака
27	Програмски језик Python-сортирање мале серије бројева и примене
28	Програмски језик Python-сортирање мале серије бројева и примене
29	Програмски језик Python-рад са текстуалним подацима (нискама), проналажење подниске у ниски, замена
30	Програмски језик Python-рад са текстуалним подацима (нискама), проналажење подниске у ниски, замена

31	Програмски језик Python- матрице, израда задатака
32	Програмски језик Python- матрице, израда задатака
33	Програмски језик Python-решавање проблемских задатака
34	Програмски језик Python-решавање проблемских задатака
35	Програмски језик Python-решавање проблемских задатака
36	Програмски језик Python-решавање проблемских задатака

6.2.11. Одбојкашка секција

Разред	**5, 6, 7, 8.**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе. Циљ одбојкашке секције је задовољење потреба ученика за кретањем, такмичењем и самоактуализацијом кроз одбојку.
Намена програма	Одбојкашка секција, поред основних циљева, индиректно доприноси повећању адаптивне и стваралачке способности у савременим условима живота и рада, развоју здравствене културе неопходне ради очувања здравља и стварању трајне навике да се физичко вежбање угради у свакодневни живот и културу живљења
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Игра прстима	Одбијање лопте прстима на различите начине; варијанте	

Игра чекићем Комбинована игра прстима и чекићем	одбијања лопте прстима у паровима и тројкама. Одбијање лопте чекићем једном и обема рукама, у паровима и тројкама; пријем чекићем. Комбиновано одбијање прстима и чекићем у паровима.	5
Сервис	Школски и тенис сервис, пријем сервиса и контра-напад	4
Смеч **Блокирање** **Системи игре и тактика**	Смечирање из зона 2 и 4; први темпо из зоне 3; ''пајп'' из зона 6; смеч ''кување''; смечирање у паровима; смеч сервис. Индивидуални блок, двојни и тројни блок; блокирање у игри Систем 6:0; систем 4:2; игра	8 4 6
	УКУПНО	36

6.2.12. Рукометна секција

Септембар
1. Хватање и додавање
2. Хватање, додавање,вођење
3. Вођење лопте
4. Вођење са променом правца и брзине и групно
Октобар
5. Додавање и забадање
6. Понављање обрађених елемената
7. Финта погледом, кретањем, финта промене брзинеи ритма кретања, Финта са лоптом и без лопте
8. Техника голмана:основни став,и кретање голмана
9. Додавање и вођење (индивидуално и у пару, у тројкама, саједном па са другом руком, са груди, са тла, од тла, са две лопте)

Новембар
10. Забадање прекораком,закораком и докораком
11.Техника голмана: одбрана ниских лопти
12. Понављање елемената технике
Децембар
13. Шутирање са крила и бековских позиција
14. Игра, гађање доњих углова гола
15. Техника голмана: одбрана високих лопти
16. Одбрана 6:0, орјентација на групном и појединачном блокирању и брзом кретању
Јануар
17. Одбрана са крилних позиција
18. Техника игре у нападу:индивидуална,групна,колективна
19. Игра кружног нападача
Фебруар
20. Брзи напад
21. Групна тактика напада
Март
22. Забадање,дупли пас,одвлачење,укрштање,блокаде,екран,групни противнапад
23. Игра, напад на зону 6:0
24. Одбрана 5:1
25. Забадање (прекорак, закорак, докорак)
Април
26. Једнострука финта (у бољу и лошију страну)
27. Деветерац
28. Финта лажни шут
Мај
29. Игра 2 на 2
30. Техника голмана:бацање лопте у контранапад
31. Дубока зона 3.2:1
32. Игра, бек-крило, бек-пивотмен, бек-бек
Јун
33. Игра у одбрани, преузимање, блокирање, прекидање напада, спречавање контранапада, пресецање додавања
34. Развијање полуконтранапада и контранапада
35. Игра, напад на плитку зону

6.2.13. Фудбалска секција

ЦИЉ	**НАСТАВНА ТЕМА/ОБЛАСТИ**	**БРОЈ ЧАСОВА ПО ТЕМИ**
Циљ фудбалске секције је задовољење потреба ученика		4

за кретањем, такмичењем и самоактуализацијом кроз фудбал. Поред тога, фудбалска секција доприноси повећању адаптивне и стваралачке способности у савременим условима живота и рада, развоју здравствене културе неопходне ради очувања здравља и стварању трајне навике да се физичко вежбање угради у свакодневни живот и културу живљења.	**1. КОНТРОЛА ЛОПТЕ** 1. Жонглирање / обрада 2. Вођење лопте рисом / обрада 3. Мешовито вођење лопте / обрада 4. Вођење лопте са променом правца кретања / утврђивање **2. ПРИЈЕМ ЛОПТЕ** 5. Пријем унутрашњом и спољашњом страном стопала / обрада 6. Пријем грудима / обрада 7. Пријем и ''обрада'' лопте / утврђивање **3. УДАРАЦ ПО ЛОПТИ** 8. Ударац унутрашњом страном стопала / обрада 9. Ударац спољашњим делом стопала / обрада 10. Ударац горњим делом риса стопала / обрада 11. Волеј ударац / обрада 12. Ударци главом / обрада 13. Систематизација удараца по лопти / утврђивање 14. Ударци по лопти у ситуационим вежбама / вежбање	2 8

	15. Ударци по лопти у ситуационим вежбама / утврђивање **4. ДРИБЛИНГ** 16. Крилни дриблинг / обрада 17. Дриблинг промене правца / обрада 18. Слободни дриблинг / вежбање 19. Дриблинг у ситуацији 1 на 1 / вежбање 20. Дриблинг у ситуацији 2 на 2 / вежбање **5. ПРЕКИДИ ИГРЕ** 21. Аут и корнер / обрада 22. Почетни ударац, индиректан ударац и једанаестерац / обрада 23. Слободан ударац и ''живи зид'' / обрада 24. Извођење прекида у ситуационим вежбама / вежбање **6. ИГРА БЕЗ ТАКТИКЕ** 25. Примена правила кроз игру / обрада	5 3

	26. Примена правила кроз игру / вежбање 27. Игра са суђењем / вежбање 28. Игра са суђењем / утврђивање **7. ТАКТИКА ОДБРАНЕ И НАПАДА** 29. Индивидуални напад / обрада 30. Откривање и финтирање / обрада 31. Покривање противника и одузимање лопте / обрада 32. Измена места и дупли пас / обрада 33. Сарадња одбрамбених играча / обрада 34. Контра-напад / обрада 35. Примена тактике у игри / вежбање 36. Примена тактике у игри / утврђивање	4 8

6.2.14. Атлетска секција

ЦИЉ	НАСТАВНА ТЕМА/ОБЛАСТИ	БРОЈ ЧАСОВА ПО ТЕМИ
Циљ атлетске секције је задовољење потреба ученика за кретањем, такмичењем и самоактуализацијом кроз атлетику. Поред тога, атлетска секција доприноси повећању адаптивне и стваралачке	**1. КРОС ТРЧАЊЕ** 1. Крос трчање - тактика / обрада 2. Крос трчање - тактика / вежбање	3

способности у савременим условима живота и рада, развоју здравствене културе неопходне ради очувања здравља и стварању трајне навике да се физичко вежбање угради у свакодневни живот и културу живљења.	3. Крос трчање - тактика / утврђивање **2. ТРЧАЊЕ НА КРАТКИМ СТАЗАМА** 4. Техника трчања на кратким стазама / обрада 5. Техника трчања на кратким стазама / вежбање 6. Ниски старт / обрада 7. Ниски старт / утврђивање 8. Техника стартног убрзања / обрада 9. Техника стартног убрзања / утврђ. 10. Техника финиша / обрада 11. Вежбе за развој брзине реакције покрета и трчања / обрада 12. Трчање на кратким стазама / утврђ. 13. Развој брзинске издржљивости / обрада 14. Развој брзинске издржљивости / вежбање **3. СКОКОВИ** 15. Скок у даљ / обрада 16. Скок у даљ / вежбање 17. Скок у даљ / утврђивање 18. Скок у вис / обрада 19. Скок у вис / вежбање 20. Скок у вис / утврђивање **4. ШТАФЕТНО ТРЧАЊЕ**	11 6

	21. Држање и примопредаја штафетне палице / обрада 22. Држање и примопредаја штафетне палице / вежбање 23. Штафетне игре / обрада 24. Штафетне игре / вежбање 25. Штафетно трчање / обрада 26. Штафета 4x50m / обрада 27. Штафета 4x50m / вежбање 28. Штафета 4x50m / утврђивање **5. ТАКМИЧЕЊА** 29. Трчање на кратке стазе, такмичење / утврђивање 30. Трчање на кратке стазе, такмичење / утврђивање 31. Скок у даљ, такмичење / утврђивање 32. Скок у даљ такмичење / утврђивање 33. Скок у вис, такмичење / утврђивање 34. Скок у вис, такмичење / утврђивање 35. Штафета 4x50m, такмичење / утврђивање 36. Штафета 4x50m, такмичење / утврђивање	8 8

6.2.15. Гимнастичка секција

Септембар 1. Колут напред 2. Колут напред и назад 3. Колут назад

4. Летећи колут
Октобар 5. Мост из лежећег и стојећег става 6. Колут напред и назад разножно и мост 7. Став о шакама-колут напред 8. Премет странце 9. Премет странце и премет напред
Новембар 10. Премет странце, напред и склопка с главе 11. Премет странце, напред и склопка с главе 12. Став на глави, чеона вага, свећа, мост
Децембар 13. Став на глави, чеона вага, свећа, мост 14. Греда: ходање са зибом и и окрети 15. Греда: поскоци, саскоци, наскоци 16. Греда: састави
Јануар 17. Греда: састави 18. Летећи колут, вага свећа, мост 19. Премет странце, став о шакама-колут напред
Фебруар 20. Премет напред,склопка с главе 21. Рондат, колут назад до става стојећег
Март 22. Увежбавање састава на партеру 23. Увежбавање састава на партеру 24. Увежбавање састава на партеру 25. Сатави на тлу-такмичење 26. Сатави на тлу-такмичење
Април 27. Прескок:разношка 28. Разношка и згрчка 29. Разношка и згрчка
Мај 30. Одбочка 31. Одбочка 32. Склонка 33. Склонка
Јун 34. Прескок-такмичење 35. Полигон спретности 36. Полигон спретности

6.2.16. Оријентиринг

Оријентиринг (оријентација) је спорту коме учесник добија карту на којој су обележене контроле (места), које он уз помоћ компаса треба за што је краће могуће време пронађе по редоследу задатом на карти.

Циљ оријентиринга је проналажење контролних места на којима су постављене тзв. призме. У питању су метални сталци висине око 1 м око којих је платнена тространа призма у стандардним оријентиринг бојама. На врху сталка се налази перфоратор којим такмичар на предвиђеном месту оверава (перфорира) свој такмичарски картон. Последњих година се у оријентирингу, како у свету тако и код нас на већим такмичењима, прешло на електронско оверавање контрола. У случају да се на трци користи тај (електронски) систем мерења, на врху сталка се налази станица у коју такмичар оверава свој чип. На свакој призми (њеном сталку или платненој призми) се налази њен број који такмичару потврђује да је нашао праву контролу.

Карта за оријентиринг

У оријентирингу се користе посебне карте са специфичним ознакама за објекте на терену и посебним значењима за боје (бела боја означава проходну шуму,...), постављеним преко стандардне мреже изохипса. Размере карте су најчешће 1:10 000 или 1:15 000, мада се у појединим типовима (парк, спринт) јављају и мање размере (1:5 000, 1:2 500) сходно потребама трке и изгледу терена. Еквидистанција на карти је најчешће 5м, али може бити и мања у зависности од терена. У равничарским условима је 1м, па чак и 0.5м.

Траса је на карти унета црвеном бојом. Старт је означен троуглом, који је правом линијом повезан са кружницом у чијем се центру налази прва контрола, која јеправом линијом повезана са другом и тако редом до циља који је означен двема концентричним кружницама. Понекад је пут од последње контроле до циља обележен тракама тзв. корал, што се на карти означава испрекиданом црвеном линијом.

На карти се налази списак контрола тзв. описи контрола поређаних по редоследу којим их треба пронаћи. Поред редног броја за сваку контролу стоји неколико колона које ближе одређују њену тачну локацију (севернастрана дрвета, доњи део одсека,...) и њен број односно број који се налази на призми постављеној на то место.

Ток оријентиринг трке

Такмичар се у трку уводи кроз неколико контролних простора тзв. боксова у којима се проверава његово стартно време и оверава његов полазак са циља. Раније се то радило перфорирањем контролних картона, а данас се то чини електронским оверавањем

такмичарског чипа у станицама. Након старта такмичар по сопственом избору бира најбољу путању ка првој контроли и упућује се ка њој. По доласку до контроле, такмичар на основу поређења броја на њој и њему задатог броја на карти (у описима контрола) и у колико се поклапају оверава контролу и наставља ка следећој. Уколико се бројеви не поклапају такмичар приступа утврђивању своје тачне локације односно локацији задате контроле тј. њеном проналажењу. Током трке такмичари се суочавају са свакаквим препрекама на терену (потоци, реке, мочваре, камени одсеци, бодљикаве ограде, густо шипражје, ...) које морају на овај или онај начин прећи или заобићи да би завршили трку и све то у што краћем времену. Додатну отежавајућу компоненту чине временске прилике тј. неприлике јер се оријентиринг одвија у свим временским условима (киша, снег, сунце, магла, ...). Пошто је циљ да се све контроле обиђу у што краћем року такмичари често праве грешке у кретању услед брзине што доводи до губљења такмичара (немогућност одређивања тачне позиције на карти). Изгубљеност може да буде краткотрајна, али може бити и потпуна изгубљеност када такмичар дуже време не може да утврди своју позицију на карти и почиње да тумара не би ли успео да на основу нечега на терену(асфалтни пут, карактеристична раскрсница, пропланак, усамљени велики камен, ...) утврди своју локацију. Када након савладавања свих препрека, које је пред њега поставила природа и организатор концепцијом стазе, такмичар стигне до циља чека га заслужени одмор и неизоставно коментарисање лоших варијанти или лоше постављених контрола (да и то се дешава) са осталим такмичарима.

Тип оријентиринг трка

Постоји неколико типова оријентиринг трка у зависности од њихове дужине односно времена које је предвиђено за њихов пролазак.

•Спринт трка - представља најкраћи и најбржи вид оријентиринга у којој је време победника између 10 и 20 минута.

•Кратка трка (кратка дистанца) - у којој је време победника између 30 и 50 минута.

•Класична трка (класична дистанца) - у којој је предвиђено време победника између 80 и 100 минута.

•Парк трка - је тип оријентиринг трка које се одвијају у урбаним срединама, најчешће парковима (отуда и име) због мањка саобраћаја и најчешће је дужине спринт трке.

Врсте оријентиринг такмичења

Појединачно

Најраспрострањенији вид оријентиринг такмичења у којој се појединци међусобно боре унутар једне од многих категорија према својим годинама и могућностима.

Штафетно

Штафетне екипе чине три члана који прелазе три различите стазе. Стазе се не прелазе истим редом. Различите екипе прелазе различите стазе, а победник је онај чији трећи члан први прође кроз циљ.

Сродна такмичења

Ски оријентиринг

Ски оријентиринг се одвија по снегу, а такмичари се по терену крећу на ланг лауф скијама (скијама за нордијско трчање). За ову врсту оријентиринга се користе посебне карте.

МТБ оријентиринг

У МТБ оријентирингу такмичари се крећу на (или са) бициклима, по стандардним картама за оријентиринг.

Скор оријентиринг

Скор оријентиринг се од обичног разликује само у чињеници да не постоји обавезан ред којим се обилазе контроле, већ се то препушта такмичару. Победник у скор оријентирингу је или онај који за краће време пронађе све контроле или онај који у предвиђеном року нађе највише контрола у зависности од правила.

Планинарска оријентација

Планинарска оријентација је сродна оријентирингу, али се одвија на топографским картама размера 1:25 000 или 1:50 000 и траже се много већи објекти попут раскрсница путева, куће,врхови, брда итд. Поред тога она је и екипна, а екипу чине три члана који целу стазу прелазе заједно или се на стази раздвајају и касније се поново састају (сваки члан екипе сам обилази неколико контрола), након чега продужавају даље. На такмичењима у планинарској оријентацији најчешће тачке нису уцртане, већ се од такмичара очекује да на основу задатих координата, пресека азимута или топографских назива утврди места контрола на карти, након чега се приступа тражењу истих.

Посебну врсту планинарске оријентације чине ноћна такмичења, која од такмичара захтевају додатно напоре. Једно од најпосећенијих такмичења овог типа, традиционално се одвија на Авали сваке године око 20. октобра у склопу прославе дана ослобођења Београда 1944. године.

6.2.17. Планинарска секција

Циљ оснивања планинарске секције ОШ „Драгојло Дудић“ је да се код ученика развије љубав према природи, дружењу као и солидарност и дух сарадње кроз излете и заједничке акције ученика.

Задаци које ће секција поставити је да се код ученика развије правилан однос према природи кроз излете и активности које ће код њих побуђивати еколошку културу као и однос који ће ученици развити један према другоме кроз дружење на часовима секције и кроз организоване излете.

1. Примарна активност ће бити да се формира секција, и да се изради план рада секције и план одржавања акција (планина коју желе посетити и слично...) .

2. Да би се акције у природи могле спровести ученици морају проћи кроз разне активности секције које ће их упознати са основним елементима планинарења, правилима понашања у планини, опасностима које их могу наћи на планини као и упознавање са кодексом планинара који ће бити детаљно изложен ученицима.

Поред ових активности ученици ће бити упознати са основном планинарском опремом, детаљније ће упознати планине у Србији и њихове природне и културне вредности, савладаће основне планинарске чворове који се користе у планинарењу, ученици ће бити упознати пре одласка на акцију и са јестивим врстама биљака и гљива као и са планинарским ознакама и вештинама које ће им помоћи да се орјентишу и преживе у природи. На часовима секције биће и емитовани и крађи филмови о планинарењу и боравку у природи.

3. Пре извођења акције мора се детаљно испланирати сама акција и ту ће бити обухваћено време и место поласка на акцију, оквирно време повратка са акције, дужина стазе која се пешачи као и места и занимљивости које ће ученици моћи да виде тога дана.

4. Свака активност и акција ће бити пропраћена израдом паноа у школи на коме ће бити слике са акција у циљу промоције планинарске секције у школи и изван ње.

5. На крају школске године би се направила евалуација рада планинарске секције и ту ће се извршити анализа остварености акција и успешност упознавања ученика са планинарењем и еколошком културом кроз анкетирање чланова секције.

План рада планинарске секције ОШ „Драгојло Дудић“		
Назив теме	**Активности**	**Време реализације**
Формирање секције	Пописивање чланова секције, представљање годишњег плана рада секције.	Септембар

	Представљање правилника рада секције ученицима.	
Упознавање са основама планинарења	Упознавање ученика са основним кодексом понашања планинара у планини и са историјом планинарења код нас и у свету.	
Израда плана акција	Упознавање ученика са планинама које ће се обићи, са дужином стаза коју ће проћи и занимљивостима које ће тамо видети.	
Извођење акција	Акције планинарске секције	Током целе пколске године
Планинарска опрема	Упознавање ученика са основном планинарском опремом. Правила облачења у планини у складу са промењивим временским условима који владају у планини. Адекватна здрава исхрана и хидратација у планини.	Током целе пколске године
Планинарске ознаке и орјентација у природи	Упознавање ученика са планинарским маркацијама и начинима орјентације у природи употребом компаса, небеских тела, страна света и других помагала.	
Планинарски чворови	Радионица која ће ученике упознати са основним планинарским чворовима који имају честу употребу у природи и камповању.	Током целе пколске године
Јестиве биљке и гљиве у планини	Упознавање ученика са биљкама и гљивама које се користе у људској исхрани. Употреба видео материјала и слика везаних за преживљавање у природи.	
Опасности у планини	Упознавање ученика са опасним животињама у природи и правилима понашања у опасним ситуацијама. Упознавање са несавесним и неодговорним понашањем које може довести до несреће у планини.	Током целе пколске године
Природне лепоте и планине Србије	Упознавање ученика са планинама Србије. Природне и културне вредности Србије.	Током целе пколске године

	Упознавање ученика са најатрактивнијим планинарским стазама.	
Еколошка култура у природи и граду	Разговор са ученицима о еколошкој култури и понашању у природи.	Током целе школске године
Евалуација акција	Заједно са ученицима извршити процену успешности акција и разговарати о утисцима које су понели са собом. Ако ученици желе може се направити и пано у школи, који ће служити за слике ученика које су направили за време акција или из радионица и часова планинарске секције у циљу промоције ове ученичке активности унутар и ван школе.	Током целе пколске године

6.2.18. Еколошка секција

Еколошка секција ће радити на едукацији и подизању свести ученика о неопходности њиховог активног учешћа у очувању животне средине. Програм се остварује кроз сарадњу школе са локалном самоуправом и другим стручним организацијама и институцијама:

Септембар - октобар:

- Успостављање сарадње са организацијама које се баве заштитом животне средине
- Посета сајму екологије EKOFAIR
- Учествовање у планирању уређења школског простора
- Учествовање у акцијама, трибинама и предавањима које организује локална заједница или град

Новембар – децембар:

- Јесења акција сакупљања еколошке секције
- Јесења садња садница
- Анализа рада секције и досадашње ралиазације плана

Март – април:

- Акција за унапређење животне средине:
- Пролећно уређење школског дворишта
- Учествовање у светској акцији –Сат за нашу планету
- Обележавање Дана планете Земље – 22.април

Мај – јун:

- Посета Ботаничкој башти или посета галерији Природњачког музеја на Калемегдану
- Обележавање Светског дана животне средине – 5.јун
- Израда извештаја о раду секције.
- Планирање рада секције за наредну школску годину

6.2.19. Новинарска секција

Циљ и задаци:

- упознавање ученика са различитим стиловима информативног и других облика извештавања
- примена правила новинарске етике у саопштавању информација
- развијање вештина потребних за спремање часописа за штампање (изглед чланка, графичко уређење...)

	САДРЖАЈ ПРОГРАМА
1.	- Рад на школском часопису (преглед материјала) - Рад на школском часопису (избор радова)
2.	- Извештавање о пригодним активностима у школи (ваннаставне активности) - Упознавање ученика са различитим формама извештавања
3.	Писано саопштавање инфорамције о важним датумима (нпр. Дан толеранције, Дан школе, Сајам занимања...)

7. ДОПУНСКА НАСТАВА

7.1. Српски језик и књижевност

Предмет	**Српски језик и књижевност**	
Разред	**пети**	
р.бр.теме	Назив наставне теме	Број часова за тему

1.	Читање и разумевање прочитаног	8
2.	Врсте речи (променљиве и непроменљиве)	6
3.	Служба речи	5
4.	Падежи	7
5.	Глаголи	5
6.	Правописне вежбе	5
Укупан број часова на годишњем нивоу		**36**

Допунска настава из Српског језика	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	-Усвајање наставних садржаја које ученици нису усвојили током редовне наставе -Пружање индивидуалне помоћи ученицима у учењу и бољем разумевању .-Пружање помоћи ученицима који су због болести били оправдано одсутни
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима
	Број часова

Област/Тема	Садржај програма	за тему
Књижевност	-Разликовање типова књижевног стваралаштва -Разликовање књижевних родова	8
Граматика	-Врста и служба речи -Гласови -Гласовне промене	7
Правопис	-Основна правописна правила	3
	-Састављање разумљиве,граматички исправне реченице	
Вештина читања и разумевања	-Читање познатог и непознатог текст	
	УКУПНО	18

Разред	**Седми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета*
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива*
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика

	индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима*
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Књижевност	-Читање и препричавање текста -Лирска песма -Епска песма -Приповетка -Роман (одломци) -Књижевни родови и врсте -Повезивање наслова прочитаних књ. дела са именима аутора	10
Језик	**-** Врсте речи	16
	- Реченични чланови -Синтаксичке јединице- комуникативна реченица, предикатска реченица, синтагма, реч - Падежи- употреба, препознавање и основна значења	

	- Основна правописна правила: речца *не,* велико слово, управни говор, аорист глагола бити -Разликовање књижевне и некњижевне акцентуације	
Језичка култура	-Састављање разумљиве граматички исправне реченице - Писање ћирилицом и латиницом - Препричавање текста	10
	УКУПНО	36

Допунска настава из Српског језика	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	-Усвајање наставних садржаја које ученици нису усвојили током редовне наставе -Пружање индивидуалне помоћи ученицима у учењу и бољем разумевању .-Пружање помоћи ученицима који су због болести били оправдано одсутни
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива*
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима*
Начин вредновања допунске	На редовним часовима

наставе		
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Књижевност	-Разликовање типова књижевног стваралаштва	5
	-Разликовање књижевних родова	
Граматика	-Падежи -Врста и служба речи -Врсте зависних и независних реченица	6
Правопис	-Основна правописна правила -Састављање разумљиве,граматички исправне реченице	4
Вештина читања и разумевања	-Читање познатог и непознатог текста	3
	УКУПНО	36

7.2. Математика

Допунска настава из математике	
Разред	**пети**

Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
СКУПОВИ	Операције са скуповима,представљање скупова	
ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ГЕОМЕТРИЈЕ	Тачка и права,паралелност,мерење дужи,кружница и круг,преношење и надовезивање дужи,централна симетрија,вектор и транслација	
ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ,ДЕЉИВОСТ БРОЈЕВА	Правила дељивости појединим бројевима,прости и сложени бројеви,растављање броја на просте чиниоце,делилац и садржалац бројева	
УГАО	Сабирање и одузимање углова графички и рачунски,врсте углова-суседни,упоредни,унакрсни;одређивање комплементних и суплементних углова	
РАЗЛОМЦИ	Разломци-општи и децимални запис,упоређивање разломака,операције и својства операција са разломцима	
ОСНА СИМЕТРИЈА	Осна симетрија,симетрала дужи и угла,нормала,конструкције односиметричних тачака и фигура,конструкција симетрале дужи и угла,конструкција нормале	

Назив програма	**Допунска настава из математике**
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Усвајање градива
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Место одржавања	Кабинет за математику
Садржај програма	**Начин реализације програма**
Цели бројеви	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати прецизно извођење операција у скупу Z повезујући их са примерима из свакодневног живота (иметак – дуг, добитак – губитак, зарада –трошење, стање на текућем рачуну).
Троугао	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати основне односе међу елементима троугла.
Рационални бројеви	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати основне операције у скупу Q у оба записа, задржавајући се на једноставнијим изразима.
Четвороугао	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада утврдити врсте четвороуглова и основна својства најважнијих класа четвороуглова.
Површина троуглова и четвороуглова	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати формуле за израчунавање површине троугла и четвороугла, задржавајући се на примерима директне примене у којима су сви неопходни подаци дати.

Допунска настава из математика	
Разред	**СЕДМИ**

Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
СЛИЧНОСТ ТРОУГЛОВА	Подела дужи на једнаке делове Сличност и примена сличности,Талесова теорема и њена примена у практичним проблемима	
РЕАЛНИ БРОЈЕВИ	Опеације у скупу реалних бројева-квадрат рационалног броја и квадратни корен	
ПИТАГОРИНА ТЕОРЕМА	Питагорина теорема и њена примена на све изучаване геометријске фигуре	
СТЕПЕНИ	Степени и операције са степенима,израчунавање вредности израза	
МНОГОУГАО	Збир унутрашњих углова,број дијагонала многоугла	
ПОЛИНОМИ	Операције са полиномима,квадрат бинома и разлика квадрата,растављање полинома на чиниоце	
КРУГ	Круг и делови круга директна примена формуле,централни и периферијски углови круга	
ФУНКЦИЈЕ	Правоуглли координатни систем у равни,координате тачака у равни	
ПРОПОРЦИЈЕ	Примена пропорционалности директне и обтнуте	

Назив програма	Допунска настава из математике
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Усвајање градива
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Место одржавања	Кабинет за математику
Садржај програма	**Начин реализације програма**
Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати примену сличности на правоугли троугао.
Једначина и примена једначине	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати решавање једноставнијих примера линеарних једначина са једном непознатом.
Призма и пирамида	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати директну примену формула за површину и запремину призме и пирамиде.
Ваљак и купа	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати директну примену формула за површину и запремину ваљка и купе.
Функција и график функције	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати графичко приказивање линеарне функције.
Систем једначина са две непознате	Кроз разноврсне примере, у индивидуализованом облику рада увежбати решавање једноставнијих система линеарних једначина.

7.3. Енглески језик

Допунска настава из Енглеског језика		
Разред	**Пети**	
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета	
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива	
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Introduction	Употреба глагола to be у презенту, поврдни облик	4
	Усвајање речи о поздравима, породици и породичним односима	
My Life	Употреба глагола у презенту,упитни и одрични облик, Постављање питања са упитним заменицама усвајање знања о писању редних бројева, датума и година	6

Animals	Усвајање граматичких знања о садашњем трајном времену, усвајање речи о животињама	6
Holidays	Усвајање знања о прошлом времену и усвајање речи о одмору и путовањима	6
Food	Усвајање појма бројивости и небројивости именица, одређеног и неодређеног члана Проширење лексичког фонда о храни , пићу и оброцима	6
My Country	Проширење лексичког фонда о странама света Употреба компаратива и суперлатива	6
Entertainment	Изражавање планова, намера и предвиђања употребом going to, will/won't Проширење лексичког фонда о филмовима и емисијама	6
	УКУПНО	36

Допунска настава из енглеског језика	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета и да ученици стекну минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива као и разјашњавање свих нејасноћа са којима се ученици сусрећу на часовима редовне наставе
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима

	који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Introduction	- поздрављање,представљање и упознавање(у усменој и писменој комуникацији) - способност давања личних података о себи и другима -Употреба глаголато bey презенту,поврдни облик -Усвајање речи о поздравима,породици и породичним односима - уочавање разлика између радњи изражених временимаSimple Present Tense и Present Continuous * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	5
My life	- употреба временаPast Simple Tenseглагола to be, правилних и неправилних глагола - развијање вербалне комуникације кроз разговор о прошлим радњама -Reading skills -workbook practice -practice for the test	5

	* Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
The future	- изражавање планова,намера и предвиђања употребомwill/won't - развијање вербалне комуникације кроз разговор о плановима и будућности уопште -Practice for the First Written Test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	5
Times and places	- изражавање прошлих радњи временомPast ContinuousTense - уочавање разлика између радњи изражених временимаPast Simple Tense и Past Continuous -Making a poster -Practice for the test	5
	* Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
London	- развијање комуникативне компетенције и богаћење лексичког фонда о зградама у типичном граду (Reading skills) - увежбавање сналажења у превозу и по самом граду(Speaking activities) - коришћење чланова(Articles)	5

	-workbook practice - Present Continousза будуће радње * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
Experiences	- употреба и примена временаPresent Perfect Tense;усвајање граматичких знања о прилозима за време -Workbook practice -Practice for the Second Written Test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	5
Problems	- усвајање граматичких знања о облигацијама(must, have to/don't have to) и давању савета (should/shouldn't), Modal verbs - усвајање речи о болестима и повредама -Phrasal verbs -Practice for the test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	6
	УКУПНО	36

	Допунска настава из енглеског језика	
Разред	**Седми**	

Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета и да ученици стекну минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива као и разјашњавање свих нејасноћа са којима се ученици сусрећу на часовима редовне наставе
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Introduction		- поздрављање, представљање и упознавање (у усменој и писменојкомуникацији) - способност давањаличних података о себи и другима - употреба глагола to be у презенту, поврдни облик - усвајање речи о поздравима, породици и породичним односима - уочавање разлика између радњи изражених временима Present SimpleTense и Present Continuous	1

Past and present	- изражавање прошлих радњи временом Past Continuous Tense - уочавање разлика између радњи изражених временима Past Simple Tense и Past Continuous	3
Fame and fortune	- Present Perfect за искуства, скорашње догађаје	3
Health and safety	- субјекатске релативне реченице - модални глаголи	3
Heroes	- развијање комуникативне компетенције и богаћење лексичког фонда о херојима - грамат.комбинације гл. + ing, see/hear someone + - ing	3
Our Environment	- употреба и примена пасива; усвајањеречи о животној средини	3
Relationships	- усвајање граматичких знања о првом кондиционалу - усвајање речи о односима	2
	УКУПНО	18

Допунска настава из енглеског језика	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета и да ученици стекну минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива као и разјашњавање свих нејасноћа са којима се ученици сусрећу на часовима редовне

	наставе
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Introduction	- уочавање разлика између радњи изражених временима Simple Present Tense и Present Continuous - усвајање норми вербалне комуникације кроз разговор о свакодневним радњама и разјашњавање нејасноћа у свакодневној комуникацији (Speaking activities) * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика		4
Problems	- уочавање разлика између радњи изражених временима Present Perfect, Past Simple Tense и Past Continuous (Grammar practice, workbook exercises) - развијање вербалне комуникације усвајањем придева којима се		6

	описују особине личности (Reading Practice) - изражавање и решавање проблема (Speaking practice) -Revising for the test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
Place and time	- богаћење лексичког фонда о типичним деловима града (Reading activities) - изражавање будућности (Grammar and workbook practice) - усвајање граматичких знања о првом кондиционалу (The First Conditional- grammar and workbook practice) -Practice for the First Written Test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	5
Risks	- богаћење лексичког фонда о ризичним радњама и догађајима (Reading skills) - давање савета и упозорења (Speaking activities) - усвајање граматичких знања о другом кондиционалу, модалном глаголу would и рефлексивним заменицама (Second Conditional; grammar and workbook practice) -Practice for the test -New Year's Resolutions Poster * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне	5

	циљеве наставе страног језика	
Can i ask..?	- развијање комуникативне компетенције причом о различитим типовима медија и изношењем ученичких емоција према истима (Speaking activities) - богаћење лексичког фонда о различитим занимањима и развијање комуникативне компетенције о тој тематици (Reading practice) - усвајање граматичких знања о постављању захтева, герунду и фразалним глаголима * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	5
Buying and selling	развијање комуникативне компетенције причом о новцу и путовањима - усвајање граматичких знања о пасиву и предлозима (Grammar exercises: Passive Voice, prepositions) -Practice for the Second Written Papers	6
	* Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
Protest	- стицање свести о разноликости култура и о начину живота вршњака (Vocabulary and workbook practice) - усвајање граматичких знања о индиректном говору (Grammar exercises- Reported speech: statements, commands, questions)	5

	- фразални глаголи (Reading practice) -Practice for the test * Ученик стиче основну језичку писменост и остварује минималне циљеве наставе страног језика	
	УКУПНО	36

7.4. Историја

Допунска настава из историје	
Разред	**Пети**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета, препознаје значење основних појмова из историје цивилизације разуме појам прошлости, зна врсте историјских извора, именује и разликује основне временске одреднице, познаје историјске периоде и њихов редослед, зна поделу на праисторију и историју, да дефинише појам Стари исток , уме да наведе узроке и последице најважнијих појава из прошлости, ученик ће упознати основне каркатеристике грчке културе, ученик ће разумети облике и структуру државних и друштвених уређења у Риму, ученик ће знати основне податке о римским освајањима, ученик ће стећи основна знања о

	римској култури, .уме да наведе узроке и последице најважнијих појава из прошлости , ученик ће познавати развој хришћанства
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са
	ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставник са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Увод у историју	Увод у историју, Прошлости. Историјски извори, Време и временске одреднице, Рачунање времена, Периодизација историје	6
Праисторија	Основне одлике праисторије, Праисторија, Праисторија, Основне одлике старог века.	4
Стари век	Основне одлике Старог истока, Египат и Месопотамија, Веровања народа Старог истока, Култура народа Старог истока, Најстарији период грчке историје, Спарта, Атина, Грчко-	16

	персијски ратови. Пелопонески рат, Грчка култура, Хеленизам. Александар Македонски, Хеленизам. Александар Македонски, Стара Грчка, Стара Грчка, Оснивање Рима, Уређење Рима, Успон Рима, Пунски ратови и Цезарова освајања, Римска освајања и ратови, Римска освајања и ратови, Рим у доба царства, Рим у доба царства, Рим у доба царства, Римска култура, Хришћанство, Пад Западног римског царства, Стари век.	
	УКУПНО	36

Допунска настава из историје	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Ученик именује и разликује основне временске одреднице, ученик зна на ком простору су се одиграле најважније појаве и догађаји из националне и опште историје,- ученик ће знати хронолошки и просторни оквир средњег века, ученик ће моћи да разликује основне историјске изворе за историју средњег века,- ученик ће познавати структуру феудалног друштва, ученик ће стећи основна знања о германским државама на територији Римског царства, ученик ће познавати
	основне податке о историји и развоју Византијског

	царства, ученик ће моћи да објасни црквену организацију и велики раскол у хришћанској цркви, ученик ће разумети основне појмове о исламу, ученик именује најважније појаве из националне историје, ученик ће сазнати историјске чињенице о зачецима христијанизације, значају мисије Ћирила и Методија и њихових ученика, почецима писмености, ученик зна на ком простору су се одиграле најважније појаве и догађаји из националне и опште историје, ученик ће добити увид у привредни напредак у доба развијеног феудализма, ученик ће познавати опште одлике средњовековне културе.
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Европа и средоземље у раном средњем веку	Основне одлике средњег века, Феудално друштво, Велика сеоба народа, Франачка држава, Византија, Византија, Хришћанска црква, Европа и Средоземље у раном средњем веку.	8
Срби и њихово окружење у раном средњем веку	Насељавање Словена на Балканско полуострво, Јужни Словени према староседеоцима и суседима, Старе српске земље, Дукља- Зета, Покрштавање Јужних Словена, Срби и њихово окружење у раном средњем веку,	6
Европа у позном средњем веку	Развој и структура феудалних држава, Крсташки ратови, Свакодневни живот у средњем веку, Средњовековна култура.	4
Српске земље у позном ср. веку	Династија Немањић, Стефан Немања, Српска држава у 12. Веку, Српска држава у 13. Веку, Стефан Дечански, Српско царство- Душанова освајања, Српско царство, Друштво у	12
	држави Немањића, Крај српског царства- Урош и обласни господари, Постанак и развој босанске државе, Средњовековна култура Срба, Срби и њихово окружење у	

	позном средњем веку,	
Српске Земље У Доба Османлијских Освајања	Турци Османлије и њихова освајања на Балкану, Моравска Србија- кнез Лазар, Држава српских деспота- Стефан Лазаревић, Држава српских деспота- пад Србије, Босна и Зета, Средњи век	6
	УКУПНО	36

Допунска настава из историје	
Разред	**Седми**
Циљеви програма	Ученик именује историјске периоде и зна редослед историјских периода, препознаје значење основних појмова из историје цивилизације, ученик зна на ком простору су се одиграле најважније појаве и догађаји из националне и опште историје, уме да наведе узроке и последице најважнијих појава из прошлости, . препознаје на основу историјских извора о којој историјској појави, догађају и личности је реч, ученик зна хронолошки и просторни оквир новог века, ученик уме да дефинише појам апсолутистичка монархија и усвојити основна знања о водећим европским монархијама у овом периоду, ученик има основна знања о хуманизму и ренесанси, ученик именује најважније појаве из националне историје, ученик зна да историјске појаве могу различито да се тумаче, ученик познаје узрок, повод, ток и значај француске

	грађанске револуције, ученик зна узроке, фазе, ток, резултате и основна обележја Српске револуције, ученик зна основне чињенице о Првом српском устанку, ученик зна основне чињенице о Другом српском устанк, ученик зна чињенице о првој владавини Милоша и Михаила Обреновића, ученик усваја знања о Уставобранитељском режиму и кнезу Александру Карађорђевић, ученик зна чињенице о другој владавини Милоша и Михаила Обрено-вића, ученик разуме и може да објасни националну политику Србије у периоду 1868. до 1878. Године, ученик усваја знања о ослободилачким ратовима 1876-1878.
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова**

			за тему
Успон Европе	Основне одлике новог века, Велика географска открића, Хуманизам и ренесанса, Апсолутистичке монархије, Европа од краја 15. до краја 18. Века, Турско државно и друштвено уређење од 16. до краја 18. века		6
Српски народ под страном влашћу	Положај Срба у Османском царству, Пећка патријаршија и њена улога, Срби у ратовима против Османског царства, Велика сеоба Срба, Ратови и сеобе, Српски народ под страном влашћу од 16. до краја 18. Века.		6
Доба револуција	Револуције, Енглеска и америчка револуција, Француска грађанска револуција, Наполеонова освајања, Доба револуција, Српска револуција 1804-1835.		6
Нововековне српске државе Србија и Црна Гора	Први српски устанак, Први српски устанак, Други српски устанак, Други српски устанак, Ратни период Српске револуције, Прва владавина Милоша и Михаила Обреновића, Борба за аутономију, Мирнодопски период Српске револуције 1815- 1835, Српска револуција, Уставобранитељски режим, Друга владавина Милоша и Михаила Обреновића, Унутрашња и спољашна политика Србије 1868-1878, Ослободилачки ратови 1876-1878, Црна Гора у доба владичанства, Кнежевина Црна Гора, Нововековне српске државе Србија и Црна Гора(до		18

	међународног признања 1878), Положај Срба у Османском царству, Европа и свет у новом веку.	
	УКУПНО	36

Допунска настава из историје	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Ученик уме да одреди ком историјском периоду припадају важне године из прошлости, ученик именује најважније појаве из националне историје, . ученик зна на ком простору су се одиграле најважније појаве и догађаји из националне и опште историје, .уме да наведе узроке и последице најважнијих појава из прошлости, . ученик зна да историјске појаве могу различито да се тумаче, ученик препознаје да постоји повезаност националне, регионалне и светске историје, разумети пут од дипломатског и војног притиска до рата,познавати ток рата од бомбардовања Београда до војне капитулације, успостављања окупационих система и колаборационистичких режима,стећи сазнања о геноцидној творевини НДХ, разумети комунистички покрет отпора и антиокупаторске снаге грађанства,препознаватие егзистенцијалне, идеолошке, националноослободилачке мотиве

	устанка,знати основне појмове о односу супарничких покрета отпора и о постојању различитих стратегија националне политике, стећи основна знања о дешавањима на југословенском ратишту, познавати војни допринос Југославије победи над фашизмом, људске и материјалне губитке, разумети демографске промене,стећи знања о геноциду и холокаусту, логорима смрти, Јасеновцу, уништавању и пљачки културних добара, упознати чињенице о кључним личностима. схватити почетак хладног рата и стварање блокова, деколонизација и стварање ратних жаришта,рађање Трећег света,покрете еманципације: за права жена, мањина, антиратни и антирасистички,научна достигнућа, освајање свемира, медије и популарну културу, глобализацију, тероризам, еколошке проблеме,уочити процес слома комунизма у источној Европи, стећи знања о Европској унији, Савету Европе и европским интеграцијама.
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Свет у другој половини 19. и почетком 20. века	Облици државног уређења, Промене у привреди и друштву крајем 19. и почетком 20. Века, Балканске државе, Однос великих сила према балканским државама, Свет крајем 19. и почетком 20. Века.	5
Србија, црна гора и Срби у Хабзбуршком, Османском царству од Берлинског конгреса до Првог светског рата	Србија у време Милана Обреновића, Србија у време Александра Обреновића, Србија од 1878. до 1903. Године, Србија у време Петра I Карађорђевића, Србија од 1903. до 1914. Године, Србија од 1878. до 1914., Црна Гора од 1878. до 1914., Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу, Балкански ратови, Србија, Црна Гора и Срби у Хабзбуршком и Османском царству од Берлинског	10

	конгреса до Првог светског рата.	
Први светски рат, Србија и Црна Гора у Првом светском рату	Велики рат, Свет у Великом рату, Први светски рат, Србија и Црна Гора у Великом рату, Искорак ка Југославији, Први светски рат и револуције у Русији и Европи.	6
Свет између два светска рата. Југословенска краљевина	Прилике у свету после Великог рата, Свет између демократије и тоталитаризма, Свет на путу ка новом рату, Свет између Првог и Другог светског рата, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918 до 1929., Краљевина Југославија од 1929. до 1941., Југословенска краљевина.	8
Други светски рат. Свет и Југославија после Другог светког рата	Други светски рат, Ток Другог светског рата, Победа антифашистичке коалиције, Последице Другог светског рата, Рат у Југославији, Други светски рат, Свет и Југославија после Другог светског рата, Савремено доба.	7

	УКУПНО	34

7.5 Географија

Допунска настава из географије	
Разред	**Пети**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Васиона и Земља	Васиона и васионска тела, Сунчев систем, Облик и величина Земље, Распоред копна и мора на Земљи	3
Географска	Географска карта, географска мрежа	3

карта		
Земљина кретања	Ротација и револуција Земље	4
Унутрашња грађа Земље	Литосферне плоче, вулкани, земљотреси, унутрашња грађа, стене	4
Ваздушни омотач Земље	Атмосфера, клима и време, загађење и заштита	4
	УКУПНО	18

Разред	**Шести**	
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета	
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива	
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Планета Земља	Светско море, биљне и животињсје заједнице на земљи	4

Становништво и насеља на Земљи	Структура светског становништва, насеља	4
Географска средина и људске делатности	Појам и подела привреде, привредне гране	2
Регионална географија Европе	Основни географски подаци о Европи, јужна Европа, средња Европа, западна Европа, северна Европа, источна Европа	26
	УКУПНО	36

Допунска настава из географије	
Разред	**Седми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима
	Број

Област/Тема	Садржај програма	часова за тему
Азија	Положај и географске регије Азије	12
Африка	Положај и географске регије Африке	8
Северна Америка	Положај Северне Америке, САД, Канада, Мексико	5
Средња Америка	Положај и географске одлике	2
Јужна Америка	Положај и подела, Бразил, Аргентина	5
Аустралија	Аустралија, Океанија	2
Поларне области	Географска обележја	2
	УКУПНО	36

Разред	**Осми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.

Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Географски положај Србије	Како да учимо географију ... Географски положај, границе и величина Републике Србије Постанак и територијални распоред главних рељефних целина	3
Природне Одлике Србије	Природне одлике Србије (рељеф, клима, хидрографија, земљисте, биљни и животињски свет)	10
Становништво и насеља Србије	Одлике становништва, миграције, подела и типови насеља	7
Привреда Србије	Основне одлике и подела привреде (пољопривреда, индустрија, рударство, енергетика, саобрацај, трговина, туризам...)	10
Завичајна географија	Срби у дијаспори	4
	УКУПНО	34

7.6. Биологија

Допунска настава из биологије

Разред	**Пети**
Циљеви програма	Циљ допунске наставе је да ученици који заостају у раду или не могу да прате редовну наставу, усвоје основне образовно-васпитне садржаје о живом свету кроз основне карактеристике наведених садржаја не улажећи у њихово детаљно проучавање.
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива.
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Појам биологије	Значај билогије као науке. Методе упознавања природе. Појам лупе и микроскопа.	3
Особине	Основне одлике ћелије.	7

живих бића	Биљна ћелија. Појам оррганизма. Једноћелијски и вишећелијски организми.	
Царство биљака-грађа и животни процеси	Вегетативни биљни органи.Корен, стабло, лист. Репродуктивни бљни органи.Цвет, Плод, Семе. Животни процеси. Дисање. Транспирација. Фотосинтеза.	13
Разноврсност биљака	Ниже биљке-талофите. Одлике и подела талофита. Кормофите-одлике и подела. Значај биљака за човека.	13
	УКУПНО	36

Допунска настава из биологије	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године, а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Увод у зоологију	Појам хетеротрофног организма	1
Праживотиер	Подела; грађа и разноврсност праживотиња	3
Царство животиња	Бескичмењаци: Сунђери Жарњаци Пљоснати црви Ваљкасти црви Мекушци Зглавкари Бодљокошци Кичмењаци: Рибе; Водоземци; Гмизавци ; Птице ; Сисари	31
Угрожавање и заштита животиња	Начини угрожавања животињсог света	2
Увод у еволуцију	Основни појмови еволуције: геолошки периоди;с	2
	УКУПНО	36

	Допунска настава из биологије	
Разред	**Седми**	

Циљеви програма	Циљ допунске наставе је да ученици који заостају у раду или не могу да прате редовну наставу, усвоје основне образовно-
	васпитне садржаје о живом свету кроз основне карактеристике наведених садржаја не улажећи у њихово детаљно проучавање.
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Порекло и развој човека	Преци човека. Антропологија.		2
Грађа човечијег тела	Ћелија. Биолошки нивои организације.		30

	Улога коже. Скелет-улога и подела. Мишићни систем. Појам неурона,физиолошка својства. Централни нервни систем. Периферни нервни систем. Жлезде са унутрашњим лучењем. Грађа и улога органа за варење. Систем органа за дисање. Систем органа за циркулацију. Систем органа за размножавање.	
Репродуктивно здравље	Пубертет. Проблеми који прате одрастање.	2
	УКУПНО	36

Допунска настава из биологије	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.

Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Увод	Увод у екологију,биолошка и културна еволуција	2
Екологија и животна средина	Предмет истраживања екологије; појмови (биотоп, биоценоза, биотичко, абиотичко, аутотрофно хетеротрофно, симбиоза, паразит, спрофит,нектон, планктон,бентос,киматско-орографско-едафски фактори, појам врсте, популација,екосистем, биом, биосфера) Водена и копнена животна средина Животне заједнице копна ,мора и слатких вода	18
Глобалне последице загађивања животне средине	глобалне промене :ефекат стаклене баште, киселе кише, нарушавање озонског омотача	8
Животна средина иодрживи развој	Право на информисање Концепт одрживог развоја Енергетска ефикасност	4

	Рециклажа	
Животна средина, здравље и култура живљења	Савремени начин живота и право на здраву животну средину	2
	УКУПНО	34

7.7. Немачки језик

Допунска настава из немачког језика			
Разред		**Пети**	
Циљеви програма		Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета	
Намена програма		Утврђивање и допуњавање градива	
Начин реализације програма		1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе		На редовним часовима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Erste Kontakte	Rechtschreibung Ich heiße Zahlen/ Das ABC - Lied Ich komme aus/ Präsens	4
Meine Familie	Meine Familie Ina erzählt über die Familie Berufe Präsens von sein und haben Ich habe einen, eine, ein	5
Schule	Komm, ich zeige dir die Schule/ Schulsachen Meine Woche	4
	Ein Tag im Leben von Ina Wie viel Uhr ist es?	
Jahreszeiten	Ein Jahr, vier Jahreszeiten, zwölf Monate Was kannst du alles im Winter machen? Modalverb können Bald ist Weihnachten	4
Ich und meine Freunde	Du und ich Das mache ich gern Präsens von unregelmäßigen Verben Übungen	4
Mein Zuhause	So sieht eine Wohnung aus Meine Wohnung In meinem Zimmer Im Bad	4
Essen und Trinken	Das essen und trinken wir Guten Appetit	4

	Frühstuck, Mittagessen, Abendessen Ostern steht vor der Tür	
Kleidung	Kleidung Was haben Wagners heute an ? / Nomen im Akkusativ Wo ist mein / meine/ mein ? / Präpositionen Ich ziehe keinen/ keine/ kein... an / Negation	4
Hier lebe ich	Woher kommst du? Ich wohne in... Ferien	3
	УКУПНО	36

Разред	**Шести**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Schule	Herzlich willkommen im neuen Schuljahr/ Rund um die Schule Ordnungszahlen Mein Stundenplan Ina beschreibt ihre Schule Präsens	6
Ich und meine Freunde	Ich bin ich Beschreibe deinen Freund/ deine Freundin Daniel ruft seinen Freund an Satzfragen Übungen	5
Familie	Meine Familie Ein Nachmittag in der Familie Wagner haben / sein – Präteritum Perfekt Das Tier ist Freund und Spielkamerad zugleich Präpositionen mit Dativ und Akkusativ	6
Mein Zuhause	Ich wohne Beschreibe deine Wohnung Winterferien und, aber, oder, denn	5
Essen und Trinken	Essen und Trinken machen stark! Im Laden – was sagt Ina? Wohin – wo? In der Schülermensa Modalverben	5
Kleidung	Kleider machen Leute	5

	Adverbien Beschreibe die Personen/ Adjektive Ina lädt zum Kostümfest ein Ein fröhliches Kostümfest	
Hier lebe ich	Willkommen in Berlin W - Fragen Auf der Straße – in der Stadt Bald ist Ferienzeit	4
	УКУПНО	36

Допунска настава из немачког језика			
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета	
Намена програма		Утврђивање и допуњавање градива	
Начин реализације програма		1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе		На редовним часовима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Schule	Wiederholung Ferienzeit – die schönste Zeit Klaus macht ein Interview für die Schülerzeitung Perfekt Ein Tag im Leben von Anna Mein typischer Tag	6
Freunde verstehen sich gut	Freunde verstehen sich gut Was weißt du über deinen Freund? Erlebnisse mit Hunden und Katzen Dass – Sätze W- Fragen	5
Wetter, Umwelt, Reisen	Eine E-Mail aus Österreich Komparation der Adjektive Wetterbericht Deine Umwelt ist auch meine Umwelt Was kannst du für die Umwelt tun?	5
Alltagsleben	Bist du gern zu Hause? Dicke Luft? Nicht bei uns! Und, aber, oder, denn Ich halte das nicht mehr aus! Übungen/Konversation	5
Medien, Musik	Massenmedien verbinden die Menschen Präteritum von Modalverben Der erste Popstar – W. A. Mozart Indirekte Fragesätze Salzburg – die Stadt der Musik	5

ssen und Trinken	Essen und Trinken Einkaufen auf dem Markt macht Spaß So isst und trinkt man in Europa Gesunde Ernährung Übungen/ Konversation	5
Gesundheit, Ferien	Rektion der Verben Ob – Sätze Körperteile/ Was tut dir weh? Beim Arzt Wohin in den Ferien?	5
	УКУПНО	36

Разред	**Осми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Schule	Meine Schule Adverbien Traumschule Klassenfahrt Präteritum	6
Jung sein - anders sein	Jugend ist... Wenn – Sätze/ Dass - Sätze Verben mit Präpositionen Eine Biographie Marko schreibt eine E-Mail	5
Landeskunde und Alltagsleben	Die Schweiz Meine Heimat Mein Nachbar ist ein Nilpferd Temporalsätze / als Monika möchte am Wochenende den Zoo besuchen	6
Alltagsleben	Gefangen im virtuellen Netz Komparation der Adjektive Umweltschutz geht auch dich an Ob – Sätze W - Sätze	5
Wohnen	Wohnen und Leben im Internat Reflexive Verben Laura aus Los Angeles Perfekt Imperativ	6
Gesund leben	Essen und Trinken	6

	Dick oder dünn Obwohl – Sätze Meine Träume, Wünsche, Pläne Berufe Bald ist Ferienzeit	
	УКУПНО	34

7.8. Физика

Допунска настава из физике	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике за шести разред основне школе.
Намена програма	Програм је намењен повећању ефикасности наставе физике за ученике који нису стекли довољан фонд знања на основном нивоу образовних стандарда у току часова редовне наставе
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године, а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске **наставе**	На редовним часовима

Област/Тема		Садржај програма	Број часова за тему
Кретање	Основне величине којима се описује кретање: путања, пут, време, брзина, материјална тачка и решавање основних задатака		8
Сила	Појам силе и њена основна својстава		6
Мерење	Основне и изведене физичке величине		6
Маса и густина	Основна својства масе и густине и решавање основних задатака		8
Притисак	Појам притиска чврстих тела, хидростатичког и атмосферског притиска и решавање основних задатака		8
	УКУПНО		36

	Допунска настава из физике	
Разред	**Седми**	
Циљеви програма	Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике за седми разред основне школе.	
Намена програма	Програм је намењен повећању ефикасности наставе физике за ученике који нису стекли довољан фонд знања на основном	

	нивоу образовних стандарда у току часова редовне наставе
Начин реализације програма	1 час недељно у току школске године, а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Сила и кретање	Појам силе, Њутнови закони и решавање основних задатака		8
Кретање тела под дејством силе теже. Силе трења	Сила теже, тежина тела, сила трења и решавање основних задатака		8
Равнотежа тела	Типови равнотеже тела		8
Механички рад и енергија. Снага	Појмови енергије, рада и снаге и решавање основних задатака		8
Топлотне	Појмови количине топлоте и температуре и решавање		4

појаве	основних задатака	
	УКУПНО	36

	Допунска настава из физике		
Разред		**Осми**	
Циљеви програма		Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике за осми разред основне школе.	
Намена програма		Програм је намењен повећању ефикасности наставе физике за ученике који нису стекли довољан фонд знања на основном нивоу образовних стандарда у току часова редовне наставе	
Начин реализације програма		1 час недељно у току школске године, а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе		На редовним часовима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Осцилаторно и таласно кретање	Основни појмови осцилаторног и таласног кретања и решавање основних задатака	6
Светлосне појаве	Карактеристике и брзина светлости у различитим срединама и закони одбијања и преламања светлости	6
Електрично поље	Врсте наелектрисања и основна својства електричног поља и решавање основних задатака	6
Магнетно поље	Врсте и полови магнета и извори магнетног поља	6
Елементи атомске и нуклеарне физике	Основне карактеристике структуре атома	6
Физика и савремени свет	Повезаност физике са екологијом	4
	УКУПНО	34

7.9. Хемија

	Допунска настава из хемије
Разред	**Седми**
Циљеви програма	Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета
Намена програма	Утврђивање и допуњавање градива

Начин реализације програма	1 час сваке друге недеље у току школске године или према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.
Носиоци програма	Наставници са ученицима
Начин вредновања допунске наставе	На редовним часовима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Хемија и њен значај	Хемијско посуђе и прибор. Мере опреза и мерења у хемији	1
Основни хемијски појмови	Физичка и хемијска својства супстанци Физичке и хемијске промене супстанци Методе раздвајања смеша	3
Структура супстанце	Грађа атома Структура електронског омотача Периодни систем елемената и врсте елемената Ковалентна и јонска веза Хемијске формуле Релативна молекулска маса	6
Хомогене смеше-раствори	Раствори – својства раствора Процентни састав раствора Процентни састав раствора	3

Хемијске реакције и израчунавања	Хемијске једначине Закон сталних односа маса Мол. Моларна маса Мол. Моларна маса Израчунавања на основу хемијских једначина	5
	УКУПНО	36

		Допунска настава из хемије	
Разред		**Осми**	
Циљеви програма		Помоћ ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета	
Намена програма		Утврђивање и допуњавање градива	
Начин реализације програма		1 час недељно у току школске године,а према потреби ученика индивидуализираним обликом рада или у групама са ученицима који нису усвојили основна знања из програма предмета.	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Начин вредновања допунске наставе		На редовним часовима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Неметали, оксиди	Неметали. Физичка својства неметала Водоник и кисеоник – својства и примена		6

неметала и киселине	Оксиди Сумпор и азот– својства и примена Угљеник – својства и примена Киселине	
Метали, оксиди метала и хидроксиди (базе)	Метали. Физичка својства метала Гвожђе, алуминијум, бакар – својства и примена Оксиди метала-хидроксиди Легуре	4
Соли	Соли Добијање соли Својства и примена соли	3
Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли	Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида (база) и соли Мере киселости раствора – pH вредност	2
Угљоводоници	Угљоводоници – подела и физичка својства Засићени угљоводоници – алкани Незасићени угљоводоници – алкени и алкини Хемијска својства угљоводоника Ароматични угљоводоници. Бензен Извори и примена угљоводоника	6
Органска	Алкохоли	5

једињења са кисеоником	Добијање и својства алкохола Карбоксилне киселине Физичка и хемијска својства карбоксилних киселина Естри карбоксилних киселина	
Биолошки важна	Биолошки важна органска једињења Масти и уља	7
органска једињења	Угљени хидрати Моносахариди – структура и својства Дисахариди и полисахариди – структура и својства Аминокиселине и протеини Витамини	
Хемија животне средине	Хемија животне средине	1
	УКУПНО	34

8. ДОДАТНА НАСТАВА

8.1. Српски језик и књижевност

Предмет	**Српски језик и књижевност**	
Разред	**пети**	
р.бр.теме	Назив наставне теме	Број часова за тему
1.	Разговор о садржајима и начину рада; евидентирање ученика	1
2.	Обнављање садржаја из граматике и правописа из 4. разреда	3
3.	Падежи (значење и употреба)	4

4.	Песнички мотиви и песничка слика	2
5.	Тумачење сценског дела	2
6.	Тумачење епског текста	2
7.	Изражајно читање текста	2
8.	Правопис, управни и неуправни говор	2
9.	Стилске вежбе	2
10.	Именске речи (промена по падежима)	2
11.	Глаголски облици-лични и нелични	4
12.	Непроменљиве врсте речи	2
13.	Припрема за такмичења	6
14.	Како се пише песма	1
15.	Завршни час-сумирање резултата рада додатне наставе.	1
Укупан број часова на годишњем нивоу		36

Додатна настава из Српског језика		
Разред	Шести	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање знања из програмско-тематских подручја радовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима *	
Носиоци програма	Наставници са ученицима*	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Књижевност	- Лирска песма - Прозно дело	8
Језик	-Значење и употреба падежа -Прости и сложени глаголски обици -Проучавање локалног говора	7
Култура изражавања	-Говорне вежбе о слободно изабраним темама	3
	УКУПНО	18

Додатна настава из Српског језика			
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Књижевност		- Анализа лирске песме- језичко-стилска средства као интеграциони чиниоци интерпретације	12

	- Анализа драмског књижевног дела-уочавање битних одлика. (разлика између драмског књижевног дела и позоришне представе) - Анализа савременог књижевног дела по слободном избору ученика (коришћење основне литературе о делима и писцима; формирање властитог мишљења о књижевном делу) - Анализа домаћег филма	
Језик и језичка култура	- Анализа реченица и синтагми - Претварање активних реченица у пасивне и обрнуто - Вежбе у правилном акцентовању. - Вежбе на експозиторним текстовима: уочавање основних информација, извођење закључака, упоређивање информација из више дужих текстова, резимирање - Прављење табела	24
	УКУПНО	36

Додатна настава из Српског језика	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање знања из програмско-тематских подручја радовне наставе
Намена програма	Рад са надареним ученицима *

Носиоци програма	Наставници са ученицима*	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Књижевност	-Карактеризација ликова увидом у форму приповедања -Језичкостилска анализа дела -Истраживачки рад на речницима	8
	-Компаративни приступ у анализи дела -Драматизација прозног дела	
Језик и језичка култура	-Синтаксичка анализа компликованијих реченица -Усмено расправљање на теме из свакодневног живота -Вежбе у говорништву -Анализа реклама с телевизије,из часописа и новина,с рекламних паноа -Самостално проналажење примера бирократског језика и његово „превођење“на обичан језик -Самостално састављање дијаграма и графикона	7
Филмска и сценска	-Компаративан анализа одабраног драмског текста и позоришне представе	3

уметност	-Активно коришћење вербалних и невербалних знакова комуникације -Стварање сценарија	
	УКУПНО	18

8.2. Математика

Додатна настава из математике		
Разред	**Пети**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
СКУПОВИ	Скупови. Везници и њихова интерпретација скуповним операцијама и релацијама. Венов дијаграм. Геометријске фигуре као скупови тачака. Логичке операције	
	Релације, графови. Логички задаци	
ДЕЉИВОСТ	Дељивост бројева, Ератостеново сито, Еуклидов алгоритам	
РАЦИОНАЛНИ БРОЈЕВИ	Разломци (својства и рачунање у скупу позитивних рационалних бројева)	
	Дијаграми и њихова примена у решавању разноврсних математичких проблема-Венови дијаграми, метод дужи	
	Изометријске трансформације (осна симетрија, конструкције савијањем папира) одабрани конструктивни задаци	
	Права и кружница конструктивни задаци	

	Логичко – комбинаторни задаци	
	Развој нумерације - бинарни систем	
	Централна симетрија, вектор и транслација	

Додатна настава из математике		
Разред	**Шести**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Цели бројеви	Бројевни изрази у скупу Z са и без заграде	5
Рационални бројеви	Ред вршења рачунских операција са рационалним бројевима. Приказивање статистичких података табелом, полигоном, хистограмом	10
Троугао	Конструкција троугла - сложени задаци,докази	5
Четвороугао	Конструкција четвовроугла, углови четвороугла	5
Површина троугла и четвороугла	Површина троугла и четвороугла, разлагање и састављање фигура	6

Задаци	Дирихлеов принцип, нестандарни задаци, такмичарски задаци	5
	УКУПНО	36

Додатна настава из математике		
Разред	**Седми**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Троугао и паралелограм	Конструктивни задаци-троугао и паралелограм	4
Ирационални бројеви	Ирационални бројеви (одабрани задаци), ирационални изрази	4
Питагорина теорема	Примена Питагорине теореме на геометријске фигуре - трапез и троугао	6
Комбинаторика	Пермутације, варијације и комбинације са и без понављања	4
Многоугао	Конструкције правилних многоуглова	4
Полиноми	Растављање полинома на чиниоце, квадрат бинома и разлика квадрата	6

Круг	Круг - проблемски задаци, површине сложених фигура	4
Дељивост	Сложенији примери дељивости,НЗС и НЗД	4
	УКУПНО	36

Додатна настава из МАТЕМАТИКЕ		
Разред	**Осми**	
Циљеви програма	Проширивање ван наставног знања и градива	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Сличност	Круг и сличност	4
Једначине и неједначине	Линеарне једначине и неједначине, апсолутна вредност, примене	8
Призма и пирамида	Призма и пирамида	5
Функција	Линеарна функција	5
Једначине	Диофантске једначине (линеарне и нелинеарне) и системи једначина	7
Функције	Екстремне вредности	5
	УКУПНО	34

8.3. Енглески језик

Додатна настава из Енглеског језика		
Разред	**Пети**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Culture	1 Упознавање ученика са аспектима живота у земљама у којима се говори енглески језик. Ученици продубљују знања о животу у Великој Британији и пореде га са животом у нашој земљи. 2 Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз описивање слика, симулацију разговора и анализу текстова 3 Развијање аудитивних способности ученика путем различитих аудио вежбања. 4 Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи –use,за разлику од пасивног препознавања – recognition)	6
English Accross the Curriculum	1 Усвајање вокабулара и презентација тема из осталих предмета (историје, биологије,грађанског васпитања...) 2 Енглески језик као медијум за повећање знања из других предмета 3 Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба	6

	речи –use,за разлику од пасивног препознавања – recognition)	
Focus on writing and translation	1 Усвајање знања о специфичностима писања састава на енглеском језику 2 Усвајање и примена правила о писању састава 3 Превођење једноставних текстова и усвајање знања о специфичностима превођења	6
Focus on reading, listening and speaking	1 Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора путем читања, анализе текста, разумевања прочитаног, одговарања на питања. 2 Развијање аудитивних способности ученика путем слушања песми познатих светских извођача, попуњавањем речи које недостају у песми и певањем.	6
Focus on Grammar	Усвајање и примена додатних граматичких знања путем решавања компликованијих граматичких вежбања	6
Projects	1 Израда индивидуалних презентација и примена усвојених знања о појединим областима. 2 Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз презентацију сопствених идеја и закључака добијених на основу већ обрађеног градива. 3 Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи –use,за разлику од пасивног препознавања – recognition) **УКУПНО:**	6 **36**

Додатна настава из енглеског језика	
Разред	**Шести**

Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе и знања, умења и вештина које активирају ученике и оспособљавају их за самообразовање, развијају њихову машту, подстичу их на стваралачки рад и упућују на самостално коришћење различитих извора сазнања
Намена програма	Рад са надареним ученицима и ученицима који показују посебно интересовање за енглески језик
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Culture	-English speaking countries; -Life in Great Britain; - The Big Apple ; Heroes and Heroines in Britain; -Two cultures (упознавање ученика са аспектима живота у земљама у којима се говори енглески језик кроз различите текстове, видео приказе, презентације и аудио записе)	4
English across the curriculum	-Biology:migration -Science:the solar system -Geography:time zones -History:the plaque -Music: melody and rhythm; -Health:eyes (усвајање вокабулара и презентација тема из осталих предмета као што су биологија, историја, географија, музичка култура кроз текстове, видео записе, презентације...)	4
Focus on writing	Усвајање знања о специфичностима писања састава на енглеском језику као и примена правила о писању састава на различите теме :-My day, -My future, -My hometown, -A page from my diary –My hero -A person I admire , My special Mum	4

Focus on translation	Превођење једноставнијих текстова и усвајање знања о специфичностима превођења	2
Focus on reading	Развијање и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора путем читања, анализе текста, разумевања прочитаног, одговарања на питања. Текстови су везани за	4
	теме које ученици предложе или покажу посебно интересовање	
Focus on listening	Развијање аудитивних способности ученика путем слушања песми познатих светских извођача, попуњавањем речи које недостају у песми и певањем. (songs in the class; listening to songs and filling in the words, singing)	4
Focus on speaking	Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора путем читања, анализе текста, разумевања прочитаног, одговарања на питања.	4
Focus on grammar	Усвајање и примена додатних граматичких знања путем решавања компликованијих граматичких вежбања (grammar exercises: Present Perfect vs. Past Simple-complex sentences, Modal verbs, phrasal verbs	6
Projects	Израда индивидуалних презентација и примена усвојених знања о појединим областима као и развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз презентацију сопствених идеја и закључака добијених на основу већ обрађеног градива. Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи–*use*,за разлику од пасивног препознавања –*recognition*) Теме:-Family, -The Future, -A country, -An important city, -Famous people	4

	УКУПНО	36

Додатна настава из енглеског језика			
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе и знања, умења и вештина које активирају ученике и оспособљавају их за самообразовање, развијају њихову машту, подстичу их на стваралачки рад и упућују на самостално коришћење различитих извора сазнања	
Намена програма		Рад са надареним ученицима и ученицима који показују посебно интересовање за енглески језик	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Culture		1) Упознавање ученика са аспектима живота у земљама у којима се говори енглески језик. Ученици продубљују знања о животу у Великој Британији и пореде га са животом у нашој земљи. 2) Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз описивање слика, симулацију разговора и анализу текстова 3) Развијање аудитивних способности ученика путем различитих аудио вежбања.	3

	4) Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи –use,за разлику од пасивног препознавања – recognition)	
English across the curriculum	1) Усвајање вокабулара и презентација тема из осталих предмета (историје, биологије,грађанског васпитања...) 2) Енглески језик као медијум за повећање знања из других предмета 3) Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи –use,за разлику од пасивног препознавања – recognition)	3
Focus on writing and translation	1) Усвајање знања о специфичностима писања састава на енглеском језику 2) Усвајање и примена правила о писању састава 3) Превођење једноставних текстова и усвајање знања о специфичностима превођења	3
Focus on reading, listening and speaking	1) Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора путем читања, анализе текста, разумевања прочитаног, одговарања на питања. 2) Развијање аудитивних способности ученика путем слушањапесми познатихсветских извођача, попуњавањем речи које недостају у песми и певањем.	3
Focus on grammar	Усвајање и примена додатних граматичких знања путем решавања компликованијих граматичких вежбања	3
Projects	1) Израда индивидуалних презентација и примена усвојених знања о појединим областима. 2) Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз презентацију сопствених идеја и закључака добијених на основу већ обрађеног градива. 3) Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба	3

	речи –use, за разлику од пасивног препознавања – recognition)	
	УКУПНО	36

	Додатна настава из енглеског језика		
Разред		**Осми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе и знања, умења и вештина које активирају ученике и оспособљавају их за самообразовање, развијају њихову машту, подстичу их на стваралачки рад и упућују на самостално коришћење различитих извора сазнања	
Намена програма		Рад са надареним ученицима и ученицима који показују посебно интересовање за енглески језик	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
област/тема		**САДРЖАЈ ПРОГРАМА**	
Culture		1) Упознавање ученика са аспектима живота у земљама у којима се говори енглески језик. Ученици продубљују знања о животу у Великој Британији и пореде га са животом у нашој земљи. -Two cultures -English and other languages -St Valentine's Day -Important people in English history -History of the English language: British vs American English	

	-Oxford and Cambridge : two towns, characteristics, universities 2) Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз описивање слика, симулацију разговора и анализу текстова 3) Развијање аудитивних способности ученика путем различитих аудио вежбања. 4) Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи – *use*, за разлику од пасивног препознавања – *recognition)*	
English across the curriculum	1) Усвајање вокабулара и презентација тема из осталих предмета (историје, биологије, грађанског васпитања...) 2) Енглески језик као медијум за повећање знања из других предмета 3) Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи – *use*,за разлику од пасивног препознавања – *recognition*)	4
Focus on writing	1) Усвајање знања о специфичностима писања састава на енглеском језику 2) Усвајање и примена правила о писању састава -Writing a play	4
Focus on	Превођење једноставних текстова и усвајање знања о	2

translation	специфичностима превођења –How to do translation - translation exercises	
Focus on reading	Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора путем читања, анализе текста, разумевања прочитаног, одговарања на питања.	4
Focus on listening	Развијање аудитивних способности ученика путем слушања песми познатих светских извођача, попуњавањем речи које недостају у песми и певањем. –Songs in our class	4
Focus on speaking	Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда и усавршавање изговора, понашање и реаговање у датим ситуацијама, одговарање на питања. -Simple speaking activities – Drama activities	4
Focus on grammar	- Усвајање и примена додатних граматичких знања путем решавања компликованијих граматичких вежбања - Passive voice with modal verbs, complex sentences -Reported speech (verbs tell,say, believe, think, demand, ask, want to know...)	6
Projects	1) Израда индивидуалних презентација и примена усвојених знања о појединим областима.	4

	2)Развијање вербалне комуникације и богаћење лексичког фонда кроз презентацију сопствених идеја и закључака добијених на основу већ обрађеног градива. 3)Примена усвојеног лексичког фонда (активна употреба речи – *use*,за разлику од пасивног препознавања – *recognition*) Теме: - British vs American English -My hero -O dictionaries - My town-Famous places	
	УКУПНО	34

8.4. Историја

Додатна настава из историје	
Разред	**Пети**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе , да ученик изрази став и мишљење о одређеном тумачењу историјског феномена и да одреди врсту пристрасности (манипулација, пропаганда,стереотип...), уме да издвоји разлике и сличности у тумачењима и изворима који се односе на исту историјску појаву, уме да анализира и процени ближе хронолошко порекло извора, уме да изврши селекцију историјских извора...
Намена програма	Рад са надареним ученицима

Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Историја- **Учитељица живота**	Прошлост моје породице, Класификација историјских извора, Врсте рачунања времена, Ера Олимпијада, Ab urbe condita,	8
	Периодизација историје, Херодот, Увод у историју- припрема за такмичење.	
Праисторија	Праисторијски човек, Археолошка налазишта у Европи, Археолошка налазишта у Србији, Праисторија- припрема за такмичење	4
Стари Исток	Развој науке на Старом истоку, Пирамиде у Гизи, Најзначајнији владари на Старом истоку, Рамзес II, „Око за око- зуб за зуб“ Хамурабијев законик, Стари исток – припрема за такмичење.	6
Стара Грчка	Грчка митологија – Мит о Минотауру, Дедалу и Икару, Грчка митологија – Мит о Аргонаутима, Орфеју и Еуридици, Богови са Олимпа, Олимпијске игре, Архитектура античке Грчке, Фидија и Мирон, Епика, лирика, драма, Клио, Сократ, Платон, Аристотел,	10

	Стара Грчка – припрема за такмичење	
Доба Александра великог	Александар и Персија, Алексадров поход, Александрија.	3
Стари Рим	Етрурци, Римски богови, Тит Ливије и Тацит, Римски императори, Гај Јулије Цезар	5
	УКУПНО	36

Додатна настава из историје	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе , да ученик изрази став и мишљење о одређеном тумачењу историјског феномена и да одреди врсту пристрасности (манипулација, пропаганда,стереотип...), уме да издвоји разлике и сличности у тумачењима и изворима који се односе на исту историјску појаву, уме да анализира и процени ближе хронолошко порекло извора, уме да изврши селекцију историјских извора, уме да прочита историјске информације у различитим симболичким модалитетима и повеже их са претходним историјским знањем (закључује на

	основу историјске карте без понуђене легенде, упоређује два графикона и закључује о појави)..
Намена програма	Рад са надареним ученицима
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Велика сеоба народа	Бич Божији» краљ Атила, Вандали, Карло Велики, Велика сеоба народа – припрема за такмичење.	4
Тајанствена византија	„Нови Рим“ – Константинополис, Државно уређење Византије, Византијски цареви, Византијске царице, Византија и Латини, Византија и Словени, Европа и Средоземље у раном средњем веку – припрема за такмичење.	7
Стари Словени	Сеоба Словена, Словенска митологија, Први српски кнежеви , Свети Јован Владимир.	4
Србија у доба владавине династије	Светородна династија Немањић, Жупани, краљеви, цареви, светитељи, Велики жупан Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Свети Сава, Стефан Урош I и Јелена Анжујска, Милутин и Симонида, Цар Душан и царица Јелена,Српска	16

Немањић	властела – владар из сенке, Душанов законик, „Шта би било кад би било?“, Задужбинарство, Србија у доба Немањића, Житија, Мирослављево јеванђеље, Србија у доба Немањића – припрема за такмичење.	
Српска држава после пропасти царства	Косовска легенда, Кнез Лазар Хребељановић, Кнегиња Милица – прва српска владарка, Вук Бранковић – издајник или реални политичар, Деспот Стефан Лазаревић – Стефан Високи.	5
	УКУПНО	36

Додатна настава из историје	
Разред	**Седми**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе, да ученик изрази став и мишљење о одређеном тумачењу историјског феномена и да одреди врсту пристрасности (манипулација, пропаганда,стереотип...), уме да издвоји разлике и сличности у тумачењима и изворима који се односе

	на исту историјску појаву, уме да анализира и процени ближе хронолошко порекло извора, уме да изврши селекцију историјских извора, уме да прочита историјске информације у различитим симболичким модалитетима и повеже их са претходним историјским знањем (закључује на основу историјске карте без понуђене легенде, упоређује два графикона и закључује о појави)..
Намена програма	Рад са надареним ученицима
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Нови век – доба открића и препорода		Гутенбергова штампарија , Португалски морепловци, Кристофор Колумбо – пловидба у нови свет, Фернандо Магелан, „Cogito ergo sum!“, Алигијери, Петрарка,Бокачо, Леонардо да Винчи, Виљем Шекспир, „Ипак се окреће!“, Нови век – припрема за такмичење.	10
Османско царство		Мурат I, Мехмед II Освајач, Сулејман I Кануни – Величанствени, Велики везир: Мехмед –паша Соколовић, Девширма, Шеријат и канун, Џихад, Османски фискални	11

	систем: аваризи диванијe и текјалифи урфије, Освајачка војска, Османско царство- припрема за такмичење, Реформе Селима III.	
Српска револуција	Буна на дахије, Сеча кнезова Кнезови и Кнежеви, Карађорђе Петровић, Доситеј Обрадовић – „Возљубљени ученици...!“, Бој на Чегру, Сулејман- паша Скопљак, Милош Обреновић, Депутације – зачетак српске модерне дипломатије, Хатишериф о аутономији, Сретењски устав, Кнез Александар Карађорђевић, Династија Карађорђевић, Династија Обреновић, Кнез Михаило Обреновић.	15
	УКУПНО	36

Додатна настава из историје	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе , да ученик изрази став и мишљење о одређеном тумачењу историјског феномена и да одреди врсту пристрасности (манипулација, пропаганда,стереотип...), уме да издвоји разлике и сличности у тумачењима и изворима који се односе на исту историјску појаву, уме да анализира и процени ближе хронолошко порекло извора, уме да изврши селекцију историјских извора, уме да прочита историјске информације у

		различитим симболичким модалитетима и повеже их са претходним историјским знањем (закључује на основу историјске карте без понуђене легенде, упоређује два графикона и закључује о појави)..	
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставницик са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Европа у благостању и напретку	Напредак науке почетком 20. Века, La belle epoque, Никола Тесла, Михаило Пупин, Чарлс Дарвин, Реализам и натурализам, Европа почетком 20. века- припрема за такмичење.		6
Србија крајем 19. Почетком 20. Века	Кнез/краљ Милан Обреновић, Развој вишестраначког система у Србији, Тимочка буна, Краљ Александар Обреновић, Краљица Драга Обреновић, Мајски преврат, Петар I Карађорђевић, Парламентаризам у Србији, Балкански ратови, Србија од 1878. до 1914.- припрема за такмичење.		10
Први светски рат	Битка на Церу, Повлачење преко Албаније, Милунка Савић, Обичан човек у рату, Степа Степановић, Живојин Мишић, Ратне године у Европи, Мировни уговори, Велики рат – припрема за такмичење.		9

Краљевина СХС	Никола Пашић – „балканска лисица“, Нишка декларација – одређивање будућности, Атентат у Марсеју, Краљевство СХС или Краљевина Југославија.	4
Други светски рат	Адолф Хитлер, Преломне битке у другом светском рату, Рат на Пацифику, Винстон Черчил, Френклин Рузвелт, Јосиф Висарионович Цугашвили – Стаљин, Геноцидна творевина НДХ. Јасенов	7
	УКУПНО	34

8.5. Географија

Додатна настава из географије		
Разред	**Пети**	
Циљеви програма		
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставницик са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Васиона и Земља	Упознајмо Свемир, Гагарин и Амстронг, Облик Земље	4
Географска мрежа	Меридијани, паралеле Географска ширина и дужина	4

Планета Земља	Земљина кретања, унутрашња грађа Земље, ваздушни омотач Земље	10
	УКУПНО	18

Додатна настава из географије		
Разред	**Шести**	
Циљеви програма		
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставницик са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Планета Земља	Како истражујемо географски простор Светско море	6
Становништво и насеља на Земљи	Структуре светског становништва, Конурбације и мегалополиси у свету, Карактеристике географских регија	6
Европа	Физичко-географске и друштвено-економске карактеристике Европе, регије Европе	24

	УКУПНО	36

Додатна настава из географије		
Разред	**Седми**	
Циљеви програма		
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставницик са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Азија	Како проучавамо регије света, Географске особености регија Азије, Разуђеност азијских обала, Црно злато Арабије	12
Африка	Регије Африке, Пловидба Нилом, Сахара, Источна Африка - колевка цивилизације, Прва економија Африке, Мендела - борба живота	9
Северна	Северна Америка - географске особености, САД, Канада, Мексико	

Америка	Инке и Маје, Панамски канал	5
Средња Америка	Географске и демографске карактеристике	2
Јужна Америка	Амазон, Шпански конквистадори и Симон Боливар, Бразил Аргентина	4
Аустралија	Аустралија, Нови Зеланд	2
Арктик Антарктик	Карактеристике поларних области, Десет тајни поларних области	2
	УКУПНО	36

Додатна настава из географије			
Разред		**Осми**	
Циљеви програма			
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставницик са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Географски положај Србије	Геостратешки положај Републике Србије		3

Природне одлике Србије	Геолошка прошлост (морфологија рељефа), особености природних целина у Србији, Панонско море, Палеовулканизам на Балкану, Специјални резервати природе у Србији, Природне катастрофе, Заштита природе	12
Становништво и насеља Србије и привреда	Генеза насеља у Србији, Урбанизација Србије, Транзиција привреде у Србији, Туристички потенцијали Србије	15
Завичајна географија	Како да упознамо завичај, Пут у ЕУ,	6
	УКУПНО	36

8.6. Биологија

Додатна настава из биологије	
Разред	**Пети**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе за ученике чија интересовања прелазе оквире наставног програма редовне наставе и који показују посебна интересовања за предмет
Намена програма	Рад са надареним ученицима и оним који су посебно заинтересовани за биологију.
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	Садржај програма	Број часова за тему
Биолгија и њен значај за човека	Значај биолгије за развој човечанства. Како се упознаје природа. Лабораторијски прибор. Техника микроскопирања.	3
Особине живих бића.	Откриће ћелије. Грађа и улога биљне ћелије. Једноћелијски и вишећелијски организми. Класификација у 5. царства. Вируси на граници живог и неживог. Бактерије и њихов значај у природи. Протисти.	7
Царство бињака-грађа и животни процеси.	Корен,грађа,облици. Стабло, преображаји стабла. Подземна стабла. Лист и његова улога. Животни процеси. Цвет,разликовање једнополних и двополних цветова. Расејавање семена. Разноврсност плодова. Опрашивање и оплођење.	16
Разноврсност биљака	Талофите. Кормофите-маховине,папратнице, голосеменице,	10

	скривеносеменице. Биодиверзитет.	
	УКУПНО	36

Додатна настава из Биологија	
Разред	**Шести**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе
Намена програма	Рад са надареним ученицима
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Увод	Различитости хетеротрофног начина исхране	1
Праживотиње	Подела праживотиња; специфичности у грађи ; Микроскопирање препарата	2
Царство животиња	Бескичмењаци:Сунђери,жарњаци,пљоснати црви, ваљкасти црви,чланковити црви,мекушци,чланконошци,бодљокошци Кичмењаци: рибе, водоземци,гмизавци, птице и сисари Настава укључује коришћење микроскопских препарата и емисија преко интернета	29
Заштита животиња	Облици угрожавања животиња и начини заштите	2

Увод у еволуцију	Појам еволуције,теорије о органској еволуцији,календар живота	2
	УКУПНО	36

	Додатна настава из биологије		
Разред	**Седми**		
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе за ученике чија интересовања прелазе оквире наставног програма редовне наставе и који показују посебна интересовања за предмет.		
Намена програма	Рад са надареним ученицима и оним који су посебно заинтересовани за биологију.		
Носиоци програма	Наставници са ученицима		
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Порекло и развој људске врсте	Антропологија. Порекло и развој човека.		2
Грађа човечијег тела	Ћелија. Деоба ћелије. Кожни органи. Коштана ћелија. Скелет.		30

	Мишићна ћелија. Физиолошке особине неурона. Централни нервни систем. Рефлексни лук. Периферни нервни систем. Жлезде са унутрашњим лучењем. Чулни органи. Органи за варење. Плућно и ћелијско дисање. Систем органа за циркулацију. Систем органа за излучивање. Процес репродукције.	
Репродуктивно здравље	Пубертет и адолесценција Болести зависности Ризично понашање и сексуално преносиве болести.	4
	УКУПНО	36

Додатна настава из биологија			
Разред	**Осми**		
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе		
Намена програма	Рад са надареним ученицима		
Носиоци програма	Наставници са ученицима		
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**

Увод	Увод у екологију,биолошка и културна еволуција	2
Екологија и животна средина	Предмет истраживања екологије; појмови (биотоп, биоценоза, биотичко, абиотичко, аутотрофно хетеротрофно, симбиоза, паразит, спрофит,нектон, планктон,бентос,киматско-орографско-едафски фактори, појам врсте, популација,екосистем, биом, биосфера) Водена и копнена животна средина	18
	Животне заједнице копна ,мора и слатких вода	
Глобалне последице загађивања животне средине	глобалне промене : ефекат стаклене баште, киселе кише, нарушавање озонског омотача уз коришћење интернета;самосталних пројеката; израду паноа	8
Животна средина иодрживи развој	Право на информисање Концепт одрживог развоја самосталне и групне презентације Енергетска ефикасност Рециклажа	4
Животна средина, здравље и култура живљења	Савремени начин живота и право на здраву животну средину	2
	УКУПНО	34

8.7. Физика

Додатна настава из физике		
Разред	Шести	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Подстицање интересовања ученика за науку и технолошки развој, развијање способности и талената даровитих ученика	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Кретање	Механичко кретање, релативна брзина, графичко приказивање кретања и решавање сложенијих задатака	8
Сила	Резултујућа сила. Решавање проблема у вези са истезањем опруге и тежином терета	6
Мерење	Обрада и приказивање резултата мерења	6
Маса и густина	Решавање проблема и сложенијих задатака у вези са масом и густином	8
Притисак	Примена Паскаловог закона, разумевање мерних инструмента притиска и решавање сложенијих задатака	8
	УКУПНО	36

Додатна настава из физике			
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Подстицање интересовања ученика за науку и технолошки развој, развијање способности и талената даровитих ученика	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Сила и кретање		Графичко решавање проблема кретања тела	8
Кретање тела под дејством силе теже. Силе трења		Решавање проблема и сложенијих задатака везаних за кретање тела под дејством силе теже	8
Равнотежа тела		Решавање проблема везаних за слагање и разлагање сила и равнотежу тела	8
Механички рад и енергија. Снага		Решавање проблема и сложенијих задатака у вези са трансформација енергије у рад и обрнуто	8

Топлотне појаве	Решавање проблема и тумачење појава из области топлотних појава	4
	УКУПНО	36

	Додатна настава из физике		
Разред		**Осми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Подстицање интересовања ученика за науку и технолошки развој, развијање способности и талената даровитих ученика	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Осцилаторно и таласно кретање		Феномен Доплеровог ефекта и резонанције и решавање сложенијих задатака	6
Светлосне појаве		Решавање проблема који се односе на законе одбијања и преламања светлости, огледала и сочива	6
Електрично поље		Решавање проблема који се односе на Кулонов закон, рад у електричном пољу и напон	6
Магнетно поље		Одређивање хоризонталне компоненте магнетног поља	6

	Земље, решавање проблема и сложенијих задатака	
Елементи атомске и нуклеарне физике	Упознавање ученика са својствима интеракције радиоактивног зрачења са материјом	6
Физика и савремени свет	Проблеми загађења животне средине и последице климатских промена	4
	УКУПНО	34

8.8. Хемија

		Додатна настава из хемије	
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Хемија и њен значај		Развој хемије као науке. Хемија у савременом животу. Хемија на Интернету и хемијски часописи. Мерења у хемији	1

Основни хемијски **појмови**	Физичка и хемијска својства супстанци. Физичке и хемијске промене супстанци Методе раздвајања смеша	2
Структура **супстанце**	Грађа атома Структура електронског омотача Периодни систем елемената Типови хемијских веза	8
	Хемијске формуле Релативна атомска и молекулска маса Израчунавања на основу релација количина супстанце, маса супстанце и бројност честица Израчунавања на основу хемијских формула – израчунавање масеног елементарног процентног састава једињења	
Хомогене смеше- **раствори**	Процентни састав раствора Раствори – рачунски задаци Раствори – припремање раствора одређене концентрације разблаживањем и концентровањем	3
Хемијске **реакције и** **израчунавања**	Анализа и синтеза Закон сталних односа маса – састављање формула на основу односа маса Израчунавања на основу хемијских једначина, на основу односа количине, масе и броја честица учесника у хемијској	4

	реакцији Топлотни ефекти при физичким и хемијским променама супстанци: егзотермне и ендотермне реакције	
	УКУПНО	36

		Додатна настава из хемије	
Разред		**Осми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Подстицање интересовања ученика за науку и технолошки, развој, развијање способности и талената даровитих ученика	
Начин реализације програма		1 час недељно у току школске године	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Неметали, оксиди неметала и киселине		Неметали. Физичка својства неметала Водоник и кисеоник – својства и примена Оксиди Сумпор и азот– својства и примена Угљеник – својства и примена	6

	Киселине	
Метали, оксиди метала и хидроксиди (базе)	Метали. Физичка својства метала Гвожђе, алуминијум, бакар – својства и примена Оксиди метала-хидроксиди Легуре	4
Соли	Соли Добијање соли Својства и примена соли	3
Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли	Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида (база) и соли Мере киселости раствора – pH вредност	2
Угљоводоници	Угљоводоници – подела и физичка својства Засићени угљоводоници – алкани Незасићени угљоводоници – алкени и алкини Хемијска својства угљоводоника Ароматични угљоводоници. Бензен Извори и примена угљоводоника	6
Органска једињења са кисеоником	Алкохоли Добијање и својства алкохола Карбоксилне киселине Физичка и хемијска својства карбоксилних киселина	5

	Естри карбоксилних киселина	
Биолошки важна органска једињења	Биолошки важна органска једињења Масти и уља Угљени хидрати Моносахариди – структура и својства Дисахариди и полисахариди – структура и својства Аминокиселине и протеини Витамини	7
Хемија животне средине	Хемија животне средине	1
	УКУПНО	34

8.9. Немачки језик

Додатна настава из немачког језика		
Разред	**Пети**	
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма	Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма	Наставници са ученицима	
Област/Тема	**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Erste Kontakte	Lesen und Schreiben Guten Tag/ Ich heiße Meine Telefonnummer ist... / Das ABC - Lied Präsens / Ich komme aus	4

Meine Familie	Meine Familie Ina erzählt über die Familie Berufe- Wer macht was? Präsens von Hilfsverben Ich habe einen, eine, ein	5
Schule	Komm, ich zeige dir die Schule/ Im Klassenzimmer Was machst du gern? Schulsachen Meine Woche Ein Tag im Leben von Ina/ Wie spät ist es?	4
Jahreszeiten	Ein Jahr, vier Jahreszeiten, zwölf Monate Was kannst du alles im Winter machen? Modalverben Weihnachten	4
Ich und meine Freunde	Das machen Freunde gerne zusammen/ Du und ich Das mache ich gern Präsens von unregelmäßigen Verben Übungen / Konversation	4
Mein Zuhause	So sieht eine Wohnung aus / Meine Wohnung Wer macht was in deiner Familie? Mein Zimmer Im Bad / Reflexive Verben	4
Essen und Trinken	Das essen und trinken wir Gesunde Lebensweise/ Guten Appetit! Frühstuck, Mittagessen, Abendessen Ostern	4
Kleidung	Kleidung Was hast du heute an? Was haben Wagners heute an ? / Nomen	4

	im Akkusativ Wo ist mein / meine/ mein ? / Präpositionen Ich ziehe keinen/ keine/ kein... an / Negation	
Hier lebe ich	Woher kommst du? Ich wohne in... Bald ist Ferienzeit	3
	УКУПНО	36

Додатна настава из немачког језика			
Разред		**Шести**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Schule		Herzlich willkommen im neuen Schuljahr/ Rund um die Schule Zahlen Schulfächer Beschreibe deine Schule Präsens	6
Ich und meine Freunde		Adjektive/ Ich bin ich Mein bester Freund/ Meine beste Freundin Körperteile / Was tut dir weh? Ein Telefongespräch/ Daniel ruft seinen Freund an	5

	Satzfragen	
Familie	Meine Familie Ein Nachmittag in meiner Familie Präteritum von haben und sein Perfekt Tiere / Das Tier ist Freund und Spielkamerad zugleich Präpositionen	6
Mein Zuhause	So kann man wohnen Ich wohne Meine Wohnung Winterferien, Weihnachten, Geschenke und, aber, oder, denn	5
Essen und Trinken	Essen und Trinken machen stark! Im Laden Wohin – wo? In der Schülermensa Modalverben	5
Kleidung	Kleidung Kleider machen Leute Adverbien Adjektive/ Beschreibe die Personen Ina lädt zum Kostümfest ein/ Ein fröhliches Kostümfest	5
Hier lebe ich	Willkommen in Berlin Willkommen in Belgrad Auf der Straße – in der Stadt / Wo bist du? Bald ist Ferienzeit	4
	УКУПНО	36

	Додатна настава из немачког језика		
Разред		**Седми**	
Циљеви програма		Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе	
Намена програма		Рад са надареним ученицима	
Носиоци програма		Наставници са ученицима	
Област/Тема		**Садржај програма**	**Број часова за тему**
Schule	Wiederholung / Meine Ferien Ferienzeit – die schönste Zeit Klaus macht ein Interview für die Schülerzeitung Perfekt Ein Tag im Leben von Anna Mein typischer Tag		6
Freunde verstehen sich gut	Freundschaft/ Freunde verstehen sich gut Mein Freund / Meine Freundin Tiere / Projektarbeit Erlebnisse mit Hunden und Katzen Dass – Sätze/ W- Fragen		5
Wetter, Umwelt, Reisen	Eine E-Mail aus Österreich/ Jugendherberge in Innsbruck Komparation der Adjektive Wetter/ Wetterbericht Umweltsprobleme / Umweltschutz Was machst du für deine Umwelt?		5

Alltagsleben	Bist du gern zu Hause? Dicke Luft? Nicht bei uns! Und, aber, oder, denn Mobbing in der Schule/ Ich halte das nicht mehr aus! Übungen/Konversation	5
Medien, Musik	Massenmedien verbinden die Menschen Präteritum von Modalverben W. A. Mozart / Projektarbeit Indirekte Fragesätze Salzburg – die Stadt der Musik	5
Essen und Trinken	Essen und Trinken Auf dem Markt So isst und trinkt man in Europa Gesunde Lebensweise Übungen/ Konversation	5
Gesundheit, Ferien	Verben mit Präpositionen Ob – Sätze Körperteile/ Was tut dir weh? Beim Arzt / Rat und Hilfe Bald ist Ferienzeit	5
	УКУПНО	36

Додатна настава из немачког језика	
Разред	**Осми**
Циљеви програма	Продубљивање и проширивање садржаја редовне наставе
Намена програма	Рад са надареним ученицима
Носиоци програма	Наставници са ученицима

Област/Тема	Садржај програма	Број часова за тему
Schule	Hausordnung/ Schule - schon gelernt, vielleicht verlernt Adverbien Meine Schule / Traumschule Klassenfahrt Präteritum	6
Jung sein - anders sein	Jugend Wenn – Sätze Verben mit Präpositionen Eine Biographie Petnica	5
Landeskunde und Alltagsleben	Die Schweiz / Projektarbeit Meine Heimat Tiere / Mein Nachbar ist ein Nilpferd Temporalsätze / als Monika möchte am Wochenende den Zoo besuchen	6
Alltagsleben	Nach der Schule, vor der Schule – Computer immer/ Gefangen im virtuellen Netz Komparation der Adjektive Umweltsprobleme / Umweltschutz Ob – Sätze W - Sätze	5
Wohnen	Wo würdest du gerne wohnen/ Wohnen und Leben im Internat Reflexive Verben	6

	Laura aus Los Angeles	
	Perfekt Was haben Simon und Martin am Wochenende gemacht? Was hast du am Wochenende gemacht? Imperativ / Räume dein Zimmer auf!	
Gesund leben	Essen und Trinken / Gesunde Lebensweise Dick oder dünn Obwohl – Sätze Meine Träume, Wünsche, Pläne Berufe Der Sommer hat alles, was das Leben schön macht	6
	УКУПНО	34

9. СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

9.1. Пети и шести разред

9.1.1. ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ

Циљ наставе и учења слободне наставне активности Шах - више од игре је подстицање интелектуалног развоја ученика, емоционалне стабилности и формирања особина личности ради унапређивања образовних постигнућа и сналажења у свакодневном животу.

Разред: Пети и шести

Годишњи фонд: 36

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за целоживотно учење.		**ИСТОРИЈАТ, ВРСТЕ И ЗНАЧАЈ ШАХА**

Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама.	· са стрпљењем и истрајношћу игра шах; · прихвати пораз у игри и честита противнику; · наведе добробити играња шаха; · опише изглед шаховске табле и наведе називе шаховских фигура; · постави шаховске фигуре у почетни положај; · опише и изведе на табли кретање шаховских фигура; · наведе вредност фигура и објасни појам „квалитета“ у шаху; · објасни мат као основни циљ играња шаха; · наведе основне елементе отварања шаховске игре, њену средишњицу и завршницу ; · изведе на шаховској табли правило узимања противничких фигура; · објасни концепт заштите фигуре; · опише појам двојног удара; · идентификује претварање пешака у другу фигуру приликом	Историјат шаха. Шах као разонода, такмичење и изазов у решавању шаховских проблема или борби против компјутерских програма. Шаховске форме (са дрвеним/живим фигурама, онлајн, дописни, симултани, на слепо, тимски, брзопотезни, хендикеп). Шаховски бонтон. Добробити играња шаха. Домаћи и страни шахисти који су обележили ову игру. **ОСНОВЕ ШАХА** Шаховска табла и фигуре. Кретање шаховских фигура. Вредност фигура. Размена шаховских фигура. Рокада и услови за рокаду. Победа једног од играча (мат краљу; предаја партије; мат у једном потезу). Нерешен исход -„реми“ (обострана немогућност давања мата фигурама које су преостале на табли;

	доласка на последњи ред („промоција“) и изведе малу и велику рокаду; · опише посебност и значај фигура краљ и дама; · изведе на шаховској табли концепт шаха краљу; · објасни немогућност налажења противничких краљева на суседним пољима; · изведе на шаховској табли одбрану краља од шаха на три начина; · изведе на шаховској табли размену шаховских фигура једнаке вредности; · изведе шаховски потез у складу са правилима игре и шаховског бонтона; · опише образац за записивање партије и пише шаховски потез у пуном и скраћеном облику; · идентификује победу једног од играча: мат краљу, предају партије, мат у једном потезу; · идентификује различите варијанте нерешеног исхода;	пат; вечити шах; троструко понављање позиције; правило 50 потеза; понуда и прихватање ремија). **ФАЗЕ ШАХОВСКЕ ПАРТИЈЕ** Отварање Основи отварања (почетак игре; циљеви и смернице игре у отварању; основни принципи игре у отварању. Подела отварања (отворене игре; полуотворене игре; затворене игре). Средишњица Основи средишњице (значај средишњице; планирање/стратешко размишљање и конкретна игра/тактичко размишљање). Тактички мотиви (двоструки напад; двојни удар; откривени шах; двоструки шах; везивање; одвезивање; угушени мат). Завршница (матирање усамљеног краља тешким фигурама; краљ и две фигуре против усамљеног краља; краљ и пешак против краља). **ОДИГРАВАЊЕ ШАХОВСКИХ ПАРТИЈА**

	· покаже интересовање за анализу одиграних партија; · покаже интересовање за играње различитих форми шаха.	Основне смернице за почетак партије (центар, развој, рокада, материјал...). Кратке партије („минијатуре“). Примери минијатура: „шустер-мат“ и Костићева замка. **ОБЕЛЕЖАВАЊЕ И ЗАПИСИВАЊЕ ПОТЕЗА** Улога шаховског сата. Правилно одигравање и комплетирање потеза. Правило „такнуто – макнуто“. Шаховска поља и њихово обележавање. Означавање шаховских фигура. Образац за записивање партије („формулар“) и његово коришћење. Записивање потеза у пуном и скраћеном облику („нотација“).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободну наставну активност Шах – више од игре ученици могу бирати, у складу са Правилником који уређује ову област., само једном у другом циклусу основног образовања и васпитања и то у петом или шестом разреду. Смернице за рад на овом програму наставник

може наћи у Општем упутству за остваривање свих слободних наставних активности (СНА), као и у овом упутству које детаљније изражава његове специфичности.

Увођење овог програма у школе почива на чињеници да је шах моћно средство развоја ученика, узраста од 11 до 13 година, и то у когнитивном, афективном и вољном аспекту. Осим тога, доприноси формирању особина личности које ученику могу помоћи у његовом школском и ваншколском животу као што су систематичност, стрпљење, истрајност, уредност, самосталност. Програм није конципиран, превасходно, на потреби идентификације даровитих ученика за шах и фаворизовању такмичарског духа (томе служе секције), већ на подстицању мишљења, пажње, памћења и радозналости што већег броја ученика, јачању самопоуздања, истрајности, капацитета да се доносе одлуке и сагледају њихове последице, да се решавају проблеми, прихвата пораз и уважи противник. Шах је једна од ретких игара која изграђује тимски дух, док истовремено јача индивидуалност. Она има позитивне ефекте на концентрацију, визуелизацију, антиципацију, анализу, апстрактно мишљење и планирање уз укључивање креативности и интуиције. Програм се нуди ученицима баш у петом и шестом разреду када, по Пијажеовој теорији развоја мишљења, долази до преласка са фазе конкретних операција на фазу формалних операција коју карактерише интензиван развој апстрактног мишљења и дедукције. Зато се може тврдити да сваки ученик који прође овај програм без обзира на број победа на шаховској табли има добробити за свој живот. Шах подстиче на размишљање „изван оквира" што доприноси ширем сагледавању било којих проблема и проналажењу већег броја могућности за њихово решавање.

Како је у питању слободна наставна активност за очекивати је да ће наставник радити са групом ученика од којих су неки већ овладали овом игром, неки ће поседовати основна знања, а неки од њих ће бити без искуства у игрању шаха. Такву хетерогеност не треба посматрати као отежавајућу околност за остваривање програма. То је добра прилика да наставник подржи вршњачко подучавање и створи атмосферу где су сви добродошли и где је процес играња шаха важнији од резултата. Треба имати у виду да у шаху, слично као и у неким другим областима, претходно искуство није ограничавајући фактор. Одлични домети су могући и код почетника који само што су овладали игром већ побеђују. То је могуће зато што им је логички начин мишљења добро развијен и имају велику мотивацију, те чим им се пружи прилика да играју шах они ће показати свој потенцијал. Подразумева се да ће наставник пружити подршку и ученицима који имају јаку жељу за такмичењем и побеђивањем (већа жеља од могућности), али уз неговање здравог односа према изгубљеним партијама, погрешним потезима, лошој процени протока времена и сл. У раду са таквим ученицима важно је да наставник одабере ко ће са ким играти како би се избегле ситуације да неко буде озбиљно инфериоран у односу на другог играча и доживи фрустрацију која га може одбити од даљег бављења шахом. Такође, неприхватљиво је ученицима поклањати победу, али им се могу дати неке олакшице нпр. у броју фигура. Наставник треба стално да подсећа ученике да особа може бити у такмичењу и са самом собом, јер шах, више од других игара, даје и ту могућност. Напредовање не мора увек да буде видљиво у победама противника, оно се може препознати и у неким сегментима игре, на

пример, ученик је све успешнији у отварањима, све више потеза предвиђа унапред или све ређе прави превиде добрих потеза.

Афективни аспект играња шаха тражи од наставника да са ученицима ради и на емоцијама које се појављују током игре и завршетка партије. Најчешће то су забринутост, нервоза, страх, бес. То значи да ученицима треба пружити емпатију, а по потреби поделити и лична искуства како би им се показало да је то нешто што се дешава и другима. Међутим, поред показивања разумевања за испољене емоције током игре, наставник мора ученицима указати да јаке емоције ометају когнитивне процесе играча, пре свега пажњу и мишљење, те нису добродошле и треба их на неки начин умањити или елиминисати, односно препустити се лепоти игре уз емоционалну стабилност што је карактеристика успешних шахиста.

Наставник има слободу да програм реализује на начин на који сматра да је најпримеренији групи ученика, водећи рачуна о методици обуке шаха, узрасту ученика и достизању програмских исхода. Треба имати у виду да деца уче шах различито од одраслих. Док одрасли унапред разрађују стратегије, експертизе, фокусирајући се на детаљ преко кога долазе до општег плана игре, деца почињу игру више на глобалном нивоу, играјући интуитивно, путем покушаја и погрешака без превише унапред дефинисаних потеза. Зато их не треба превише оптерећивати шаховском теоријом, али их треба усмеравати да поступно, по логичком редоследу, овладавају деловима ове сложене игре остављајући довољно простора за радост игре, смех, креативне покушаје, погрешке, брзоплете одлуке, лоше процене потеза противника, јер су и то све прилике за учење и напредовање.

Играње шаха успешно унапређује различите аспекте интелигенције (логичко-математичку, лингвистичку, просторну, интраперсоналну и интерперсоналну), као и когнитивне процесе (опажање, пажњу, учење, мишљење, памћење и то и краткорочно и дугорочно). Шах је игра богата симболичким функцијама, високим степеном сложености и чврстим правилима. Све то доприноси развоју већег броја међупредметних компетенција, посебно решавање проблема, рад са подацима и информацијама, целоживотно учење. Анализа шаховских партија, где је потребно уочити погрешне потезе, помаже ученицима да и у решавању различитих задатака брже проналазе грешке, да их лакше отклањају, а временом да их праве све мање, баш као и у наредним шаховским партијама. Шах омогућава ученицима да схвате личну одговорност за оно што им се дешава и да прихвате последице. С обзиром на узраст ученика и развојне процесе везане за социјализацију, посебна добробит играња ове игре препознаје се у јачању спремности да се прихвате правила и да се понаша у складу са њима. То је директно повезано са међупредметном компетенцијом за одговоран живот у демократском друштву која почива на правима, обавезама и одговорностима. Да би ученик имао наведене добробити од играња шаха потребно је да наставник, кад год има прилику, укаже на те везе, да да адекватне примере из шаха уз животне аналогије, примере из школског и ваншколског живота или да им постави питања како они виде употребу наученог у шаху у другим ситуацијама и зашто се програм зове баш тако како се зове. За те потребе ученици се могу упознати са познатим шахистима који су нпр. лако учили стране

језике, успешно решавали нешаховске проблеме, били одлични инжењери или свестрани уметници (нпр. Драгослав Андрић). Од користи могу бити и следећи линкови:

https://pulseserbia.com/blog-post/sah-za-decu-zasto-je-preporucljivo-da-upoznate-decu-sa-ovom-disciplinom/

https://www.mojpedijatar.co.rs/zasto-deca-treba-da-igraju-sah/

https://novakdjokovicfoundation.org/sr/zasto-je-dobro-da-deca-igraju-sah/

Шах се може довести у везу и са слободним временом које ученици све више проводе на друштвеним мрежама долазећи у контакт са непримереним садржајима. С обзиром да се он може играти и на даљину или против шаховских програма, за неке ученике шах може постати активност која ће им обезбедити да квалитетније проводе слободно време. Наставник би требао да усмерава ученике и на те ваншколске активности у области шаха, али не као домаћи задатак за све, већ колико коме одговара.

Такође, не треба занемарити да шах као слободна наставна активност има капацитет да допринесе решавању неких школских проблема. На пример, код неких ученика се кроз играње ове игре може каналисати агресивност, односно може се трансформисати у такмичарски дух уз потенцирање фер-плеја и поштовање противника. Код ученика који из неког разлога нису добро прихваћени у својим одељењима, шах може допринети интеграцији. На пример, често су то врло интелигентна деца која немају интересовања као већина њихових вршњака (нпр. за спорт, музику, одећу..) или ученици који су интровертни, стидљиви, индивидуалци. За неке од њих играње шаха може бити помоћ да пронађу интересовања која им одговарају, групу којој боље припадају, доброг друга и упориште за самопоуздање да не морају бити као већина.

Што се тиче садржаја програма он је дат у 5 тематских целина које ће наставник обрађивати у складу са својим флексибилним планирањем. То је неопходно због горе наведене чињенице да ће групе увек чинити ученици који имају хетерогене потребе и могућности по питању шаха. На пример, у групи ће бити ученика са којима ће наставник већ у првом полугодишту радити на обележавању и записивању потеза иако се то, формално гледано налази у последњој теми програма, а са неким ученицима ће то радити на крају школске године и то коришћењем дечије игре „подморница“ као прелазног модела. Планирање наставе и учења, као и праћење напредовања и оцењивање ученика у оквиру слободних наставних активности детаљно је објашњено у Општем упутству и уклапа се у потпуности са специфичностима програма Шах -више од игре, уз препоруку да је пожељно да наставник у процесу планирања тако осмисли активности на часу да преовладавају игре и садржаји који захтевају уравнотежену комбинацију придржавања правила и налажења самосталних решења у складу са правилима како би сваки ученик, у складу са својим капацитетима и интересовањима, могао да ужива у игри, али и да је унапређује. То је у складу са теоријом Виготског која каже да ученицима треба давати захтеве који су у „зони наредног развоја”,

односно захтеве који су нешто виши од онога што је ученик овладао, али не толико виши да фрустрирају. Наравно, за то је потребно да наставник континуирано прати напредовање ученика и има индивидуални приступ.

У складу са називом програма наставник кроз све активности током школске године, поред рада на самој техници игре (решавање примера на демонстрационој табли, проигравање у паровима...), ученицима указује на шири значај играња шаха иако је формално по програму тај садржај предвиђен само у првој теми, а заправо представља заједнички именитељ свих тема. За те потребе се могу користити анегдоте о познатим шахистима, гостовања шахиста и разговор са њима о искуствима која су имали, одлазак у локални шаховски клуб, упознавање са занимљивим догађајима са великих шаховских турнира, дискусије о томе да ли се шах може сматрати спортом или уметношћу итд. У оквиру програма могу се осмислити и реализовати и мањи пројекти или мања истраживања у корелацији са неким обавезним предметима (информатика, математика, физичко и здравствено васпитање, ликовна култура, историја...) или другим слободним наставним активностима. На пример, ученици могу, у сарадњи са наставником ликовне културе, спровести истраживање о естетици шаховских комплета направљених од различитих материјала (дрво, метал, стакло, пластика, полудраго камење, слоновача...), о дизајну фигура насталих у оквиру уметничког покрета Баухаус и од стране других уметника, а могу и сами дизајнирати фигуре и од тога направити школску изложбу. Са наставником историје може се истраживати о симболици шаховских фигура и ратовања у прошлости. Пројекат може бити и организација шаховског турнира на коме би учествовали, поред ученика, и заинтересовани наставници и родитељи. Такође, овај програм може да иницира дружење и такмичење ученика различитих школа.

Све наведено има за циљ да укаже на велики образовно-васпитни потенцијал шаха али и потребу да се програм остварује комбиновањем различитих активности и поштовањем индивидуалног приступа како би се подстакла и сачувала радозналост и заинтересованост ученика за ову игру која опстаје вековима чак и условима интензивног развоја информационих технологија.

9.1.2. ДРАМСКА УМЕТНОСТ

Циљ учења програма слободних наставних активности Драмска уметност у 5. или 6. разреду је развијање различитих аспеката личности – од когнитивних, моралних, преко естетских, физичких, социјалних и емоционалних. Кроз групни рад, ученици треба да открију и развију све поменуте аспекте личности. Њихов развој, кроз подражавање, пратиће и дубље, присније упознавање са осталим ученицима који су у истој групи и који су одабрали да се баве истом слободном наставном активношћу. Ученици треба кроз учечешће у овој слободној наставној активности да раде на развијању, јачању и дестигматизовању емпатије као врхунске вредности у свим аспектима својих личности.

Разред: Пети и шести

Годишњи фонд часова: 36 часова

Опште међупредметне компетенције	На крају године ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и Кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	препричава и тумачи различите драмске текстове, наглашавајући битне догађаје... примењује различите технике препричавања и мења детаље у причи. прича различите приче, користећи правилан редослед догађаја, дијалоге и описе ликова. ствара оригиналне приче и адаптира постојеће текстове користи глас, говор тела и изразе лица за приказивање ликова и емоција током причања приче. сарађује са другим ученицима како би створио целовито извођење приче израђује и користити лутке за извођење сцена и прича примењује различите технике како би створио уверљиве и интересантне луткарске представе. изводи кратке драмске форме користећи своју креативност и имагинацију.	ПРЕПРИЧАВАЊЕ, ПРИЧАЊЕ ПРИЧА И ИЗВОЂЕЊЕ ДЕЛОВА ПРИЧА: ЛУТКАРСКО ПОЗОРИШТЕ: МАЛЕ ДРАМСКЕ ФОРМЕ И ПОДРАЖАВАЊЕ:

	користи елементе подражавања, као што су мимика, гестикулација и промена гласа... подражава сецне и ликове из јавног живота користећи говор, плес, певање приказује кроз драмски облик ситуације из живота игра сцене из школске лектире и видео игрица рецитује текстове, наглашавајући правилан ритам, интонацију, дикцију. манифестује сопствени доживљај лирске/епске песме користећи различите технике изражајног читања интерпретира различите врсте драмских текстова изговарањем монолога, дијалога и стихова...	РЕЦИТОВАЊЕ И ИЗРАЖАЈНО ЧИТАЊЕ

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободних наставних активности Драмска уметност за 5–6 разред припада групи интердисциплинарних програма. Као и други обавезни и изборни предмети, програм Драмска уметност доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси

развоју Кључних компетенција за целоживотно учење – комуникације на матерњем и страном језику, компетенције за учење учења, сарадња, осећај за иницијативу и предузетништво и естетичка комптенцјиа.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Ослонац за остваривање програма представљају: 1) опште упутство које се односи на све изборне слободне наставне активности и 2) садржина овог упутства, којом су обухваћене методичко-дидактичке специфичности програма Драмске уетности за 5–6 разред.

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, највише из предмета српски језик и српски језик и књижевност у другом циклусу образовања и васпитања, а могу се надовезивати и на теме и активности изборног наставног програма Грађанско васпитање у претходним разредима, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника у вези са позориштем.

Програм Драмске уметности за 5–6 разред обухвата четири тематских области, које се распоређују на четири класификациона периода школске године. Предложене теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу потребним дидактичким средствима, односно већи број ових тема се прожимају и у одређеним сегментима се могу развијати упоредо.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Циљ ове слободне наставне активности никако није и не сме да буде „глума” или било каква „школа глуме”. Она треба да буде модел за упознавање себе и школских другова и другарица и постепено откривање и развијање склоности и способности у различитим аспектима драмске уметности. Кроз рад у овој слободној наставној активности ученици треба да повезују, шире и продубљују знања, развијају вештине и навике стечене у школи и свакодневном животу. Ученици ће кроз рад у СНА Драмска уметност за 5–6 разред продубљивати и проширивати знања стечена на предметима српски језик и књижевност, музичко образовање и ликовно образовање, као и физичко и здравствено васпитање.

Програм ове СНА за узраст 5–6 разред основне школе треба да буде усмерен на оне аспекте драмског израза и драмске уметности који ће подстакнути вршњачко дружење, међусобно упознавање, зближавање и разумевање. Наставници треба да заједно са ученицима одаберу текстове, који не морају бити драмски, а рад на њима у првој фази треба да буде усмерен на читање и препричавање. Ученици треба да се ослободе да текстове читају наглас, једни пред другима, затим да они који су слушали оне који читају добију задатак да препричају те текстове, и у трећој фази ученици треба да осмисле нови ток исте приче, наставак, могући завршетак, што све могу чинити нарацијом или подражавњем – играњем замишљених

исхода тих прича. На тај начин постиже се развој њихових компетенција за разумевање прочитаног текста, подстиче се њихова машта и мисаони процес, ученици се ослобађају за гласовно и гестовно изражавње и почињу да упражњавају рад у групи у схватају значај сарадње.

Да ни ђаци ни наставници не би били препуштени сами себи, повезаност са другим школским предметима треба да буде истакнута. Текстови којима се баве, могу да буду узимани програма за српског језика и књижевности, али и ван прописаних књижевних дела за овај предмет; садржаји програма наставе и учења за музичко и ликовно образовање могу такође бити коришћени за остваривање исхода појединих сегмената ове СНА.

– Препричавање, причање прича и извођење делова прича

Један од могућих праваца оваквог рада на тексту и остваривања драмског и сценског меахнизма могла би да буде радионица чији је почетни циљ нешто сасвим једноставно – да ученици науче да препричају причу коју су чули или прочитали. Они би могли да раде у мањим групама и да онда те групе међусобно презентују своје варијанте препричавања. Кроз разговор и анализу различитих препричавања може да се издвоји оно што је најважније у причи, а онда дна томе аље може да се ради. Уместо простог препричавања, групе би у наредној фази могле да раде препричавање заједно са опонашањем кључних тренутака у причи. Након тога, у следећој фази, уместо да се ради препричавање, део приче би могао да се претвори у дијалоге које ђаци изговарају док контекст шире приче може да изговара наратор. Кроз даљи групни рад и индивидуално учешће сваког ученика, на крају би могло да се дође до правог драмског дела које је почело као једноставно препричавање приче са почетком, средином и крајем. Ученици би били охрабрени да додају, домишљају, измишљају и мењају детаље у причи тако да крајњи исход уопште не би морао да личи на верзију приче од које су кренули. Овакав процес допринео би развоју способности разумевања прочитаног или одслушаног текста, постигло би се да ученици увежбавају своје гласовне, гестовне и друге експресивне способности чиме би изражавали своје тумачење и доживљавање датог тескта, употребљавали би машту и креативност и, можда најважније, остваривали би рад у групи, показаивали би како изгледа сарадња.

– Луткарско позориште

Ученицима овог узраста поред позоришта за децу блиско је и луткарско позориште. Треба узети у обзир да многа деца нису имала прилику да посете права луткарска позоришта или да одгледају луткарске представе, а овај вид позоришта је не само основа за разумевање драмске уметности него и један од бољих начина за испољавање креативности, превладавање стидљивости, превазилажење могућих психолошких притисака или ситуација. Он, такође, може бити и извор смеха и забаве. Задатак наставника је да ученицима помогне да одабиром неке приче, направе лутке и импровизују луткарску сцену. Сам процес рада на сцени и луткама треба да допринесе креативном развоју и испољавању

ученика. Овај део посла се може радити у сарадњи са наставницима ликовног образовања и техничког образовања. Само одигравање луткарске представе може бити фиксирано за неки драмски текст, а може се и ученицима препустити да импровизују радњу и заплете, према специфичностима и карактерима самих лутака које су одабрали и направили (вук, лисица, пиле, зец, дечак, девојчица, продавац, шумар, доктор...).

– Мале драмске форме и подражавање

У овом сегменту наставници са ученицима разговарају о темемама које су њима актуелне – школски проблеми, заљубљивање, вршњачки сукоби, однос с родитељима. Подстичу их и помажу им да преузму улоге, импровизују и одиграју сцене и на тај начин понуде решења за проблеме које су издвојили у разговорима. Овде је акценат на психолошком развоју, психолошком решавању проблема кроз драмски облик, вршњачку емпатију, подражавање улога и ситуација из живота.

Подражавање и мале драмске сцене могу бити усмерене и на опште/познате друштвене ситуације и личности, чиме ће се постићи својеврсна психолошка и социолошка анализа тих појава; као вид подражавња могу се подстицати и различите кореографске и музичке тачке.

Ученици могу бити подстакнути да одиграју сцене из делова лектире коју читају, што би био један од почетних корака у поступку драматизације, режије и глуме (о чему ће теоријски више учити у каснијим разредима). На пример, дијалог Аске и вука, Аскин плес, свирање музике уз коју Аска плеше...

Наставници овај сегмент могу развијати с ученицима и на пољу видео игрица. Могуће је започети разговор с ученицима о садржају игрица које играју, тражити од њих да опишу радњу омиљених игрица, јунаке, њихова својства, препреке које имају, подстакнути их да јунаке игрица упореде са јунацима бајки, навести их да између себе поделе улоге према јунацима игрица и да одиграју сцене из игрица, делове заплета, задати им да промене неке делове, уведу јунаке које оригинална видео игрица нема...

– Рецитовање и изражајно читање

Сврха ове теме је да ученци осете све естетске карактеристике уметничког текста и да се оспособе да уметничко дело говори кроз њих. Зато ученицима не треба наметати модел рецитовања, већ им треба помоћи да кроз доживљај текста пронађу свој говорни облик песме. Рецитовањем они испољавају свој доживљај и тумачење песме, а истовремено развијају свој гласовни креативни потенцијал и остварују комуникацију с публиком. Наставник може показати и увежбавати с ученицима вежбе гласа, дикције, акцента, помоћи им да осете и извуку различите интонације, ритам, темпо. Ученици могу увежбавати рецитације лирских песама, али и епских народних песама код којих рецитовање могу изводити у паровима, као дијалог.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, колико су отворени за рад у групи, како доносе одлуке, аргументују, евалуирају свој и туђи рад и слично. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно се мора узети у обзир да часови слободне наставне активности Драмске уметности похађају сви заинтересовани ученици и да услов и основ за вредновање њихових постигнућа није индивидуални таленат за глуму или било који други сегмент драмских уметности. Ученик не мора бити талентован за овај програм. Потребно је да покаже заинтересованост, иницијативу, вољу да ради са другарима. Зато, наставник овде прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни, како развијају и испољавају естетске компетенције.

9.1.3. ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС I

Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге.

Разред: Пети и шести

Годишњи фонд: 36

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
		ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама.	– наведе неколико универзалних животних вредности и људских врлина и доведе их у везу са понашањем особе; – идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије; – препозна и именује врлине код блиских особа и ликова у књижевности, филму; – покаже саосећање са другим људима, препозна примере бриге за друге и покаже спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима; – препозна и именује сопствена и туђа осећања; – разликује асертивну комуникацију од агресивне и пасивне; – образложи значај дружења и наведе како се другарство негује; – препозна примере негативног понашања где је лична добробит испред општег добра; – наведе неколико техника самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – образложи карактеристике	Живот. Породица. Здравље. Слобода. Љубав. Образовање. Мир. Другарство. Заједништво. Опште добро. Социјална правда или једнакост. **ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ** Праведност. Истинољубивост. Одговорност. Захвалност. Поштење. Толеранција. Емпатија. Поверење. Солидарност. Самоприхватање. Одмереност. **СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ** Просоцијално понашање. Брига за себе и друге.

	конструктивног решавања конфликта; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, напада проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима.	Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликата. Одређивање приоритета. Критичко мишљење. **ДОБРОЧИНСТВО** Филантропија -појам и значај. Доброчинитељи и задужбинарство некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.

Слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I и II нуди се ученицима од петог до осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном у другом циклусу. То су два програма која су по садржају иста али са делимично различитим исходима (захтевнији су за ученике 7. и 8. разреда) и начином рада имајући у виду разлике у узрасту ученика што се огледа у избору подстицаја, примера, техника рада и сложености захтева. Смернице за рад наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у упутствима која иду уз ова два програма која су детаљнија и изражавају њихове специфичности.

За остваривање програма Вредности и врлине као животни компас I треба имати у виду узрасне карактеристике ученика од 11 до 13 година. То је период који се различито назива (позно детињство, пубертет, прва фаза адолесценције) али је свакако период бројних биолошких, психофизичких и социјалних промена и питања идентитета, самоприхватања, стварања слике о себи и другима. За овај програм посебно су важне промене у домену социјалног развоја ученика које карактерише комбинација растуће независности од родитеља и растуће зависности од другова. Социјални контекст који у овом периоду добија на значају је вршњачка група. За адолесцента вршњаци су извор осећаја припадности, блискости, разумевања, те непресушни извор информација о свету ван породице. Вршњачка група је заједница у којој се уче норме понашања и друштвени стандарди (репер за социјално поређење – другари пружају адолесценту информације о томе где се налази у односу на вршњачку групу и да ли је то што ради добро или лоше). Иако се у овоме најчешће види опасност, бројна истраживања показују да вршњачке групе у овом периоду јесу ресурс и за напредовање и мотивисано усвајање позитивних социјалних вредности и развијање просоцијалног понашања. Наставник који разуме узрасне карактеристике ученика 5. и 6. разреда може вршњачке групе да користи као природни ресурс који доприноси остваривању циља овог програма.

Програм слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I почива на уверењу да су вредности које негујемо унутрашњи водич или нека врста “компаса” кроз живот. Задовољство људи, њихов просперитет, физичко и ментално здравље у директној су вези са животом у атмосфери заснованој на вредностима, у позитивној, безбедној средини узајамног уважавања и бриге једних за друге. Ученицима није довољно само говорити о вредностима и врлинама. Они их морају на различите начине доживљавати и упознавати, кроз опсервацију света око себе и разговор о томе, кроз разликовање позитивних и негативних примера и кроз практиковање различитих социјалних вештина које су потребне да би се живело у складу са вредностима и врлинама.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Животне вредности; Људске врлине; Социјалне вештине и Доброчинство. Као и код других програма за наставника главна смерница у раду су исходи које треба постићи а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Неки кључни појмови садржаја као нпр. сарадња већ се налазе у програмима више обавезних предмета, у програмима слободних наставних активности (нпр. Животне вештине и Филозофија са децом), у знатној мери у изборним програмима Верска настава и Грађанско васпитање, а кореспондирају и са активностима часа одељенског старешине. Међутим, у овом програму се фокусирано ради на откривању и успостављању везе између вредности и врлина са добробити појединца и друштва чиме се јача васпитна улога школе и подршка целовитом развоју ученика. Дакле, програм се не односи на лепо понашање већ задире у суштину прихватања себе, других и заједнице и намењен је ученицима који су у узрасту који карактеришу питања идентитета (личног и групног), бројне дилеме шта је исправно а шта не, како бити прихваћен у групи а не изневерити себе, како решавати конфликтне ситуације и сл.

Програм је тако конципиран да својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима пружа велики простор за подстицај развоја више међупредметних компетенција.

Основна карактеристика програма је оријентација на позитиван аспект живота човека, односно његове врлине а не мане. У фокусу нису насиље, сукоби, дискриминација већ напротив примери сарадње, одговорности, волонтерских акција, бриге о другима, толеранције... Циљ је да ученици препознају да, упркос сензационалистичком начину приказивања света око нас у медијима (ко је кога преварио, слагао, повредио...), заправо највећи број људи живи у складу са позитивним вредностима и врлинама. Ученике треба континуирано охрабривати да јачају осетљивост за препознавање примера таквог понашања. Од њих се може тражити да у данима између два часа забележе неки позитиван пример (не мора бити ништа велико али мора бити позитивно) који су приметили у свом окружењу и/или шире (неко је са неким поделио ужину, неко је некоме понео торбу, уплео кику, показао како се решава задатак из математике, помогао старијој особи да пређе улицу, помогао наставници да носи географске карте и сл.) и да на часу то поделе једни са другима. Наставник може увести праксу да часови почињу неким таквим примерима чиме добра дела постају видљивија. То се може проширити још неким активностима. На пример, ученици могу од тих уочених добрих понашања да направе плакат за хол школе, текст за школски часопис или да осмисле “медаље” које ће делити ученицима који су исказали осетљивост за друге људе и заједницу и показали просоцијално понашање.

Иако се у програму инсистира на позитивном приступу неминовно је да ће ученици имати потребу да размене мисли и осећања и о негативним појавама. Многи садржаји су такви да ће изазвати опречна мишљења код ученика и од тога никако не треба бежати, напротив треба их искористити да ученици самостално освесте значај вредности и врлина. На пример, како живимо у потрошачком друштву где су материјалне вредности стављене у први план може се очекивати да ученици заговарају да је важна вредност новац и да се њиме може све остало купити. У овом програму новац није дат као вредност иако се не може оспорити његов значај за живот људи али са ученицима треба тако радити да га они третирају као средство а не као циљ.

Као и код других програма и овде ученике треба упознати са садржајем и начином рада. За почетак са њима се може разговарати шта је компас, чему служи и навести да велики морепловци никада не би открили нове континенте да нису имали ту малу справицу да их води у правом смеру. Затим треба направити везу са насловом ове слободне наставне активности и проверити како ученици разумеју шта су вредности и врлине. Да би им олакшао наставник их може подсетити на анализе књижевних дела које су радили на часовима српског језика у оквиру којих се увек даје опис ликова и мотивација њиховог понашања што има везе са вредностима и врлинама. Активност се може завршити разговором о песми Бране Црнчевића Кад би мени дали један дан (из програма за Српски језик у 4. разреду). Стихови ове песме одговарају концепту програма и могу бити нека врста његовог заштитног знака јер кажу Када би мени дали један дан, ја га не бих потрошио сам, пола дана ја бих дао неком ко је добар а случајно сам...

Како у слободним наставним активностима нема предавања, уџбеника, писмених задатака и нумеричког оцењивања, важна активност наставника је да осмисли како ће садржај приближити ученицима и које форме рада су погодне да би се постигли очекивани исходи. Наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којим уводи ученике у тему или кључне појмове садржаја а који их мотивишу да се тиме баве. За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. - YouTube). Постоје бројни пример из животињског света где једни другима помажу при чему нису исте врсте животиња у питању(нпр. https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoJYDw). И то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...). Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм Други пар (The Other Pair | An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.

У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман Дечаци Павлове улице (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци су, припремајући се за матуру, схватили да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

По садржају, начину рада слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I има капацитет да се са ученицима разговара и неким актуелним ситуацијама из школског живота и самим тим смањи нека постојећа тензија, разреши неки школски конфликт или идентификује ученик коме је потребна додатна помоћ.

У наставку упутства за сваку тему из програма дате су смернице, препоруке за рад. Наставници имају слободу да осмисле на који начин ће обрађивати садржаје и са којим материјалима али увек имајући у виду исходе које треба постићи. За крај овог уводног дела упутства издвајамо неколико техника које процењујемо као погодне за рад са ученицима у овој области.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и

вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа http://svezaosmeh.org.rs). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима или се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин подучавања вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања - истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљив и корисни у заједници.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму даје ученицима јаснију слику о понашању људи. Примери филмова који имају капацитет да подстакну на размишљање и размену осећања.

- „Проследи даље“ https://www.imdb.com/title/tt0223897/
- „Последња трка“ https://www.imdb.com/title/tt0180923/
- „Хачико – прича о псу““ https://www.imdb.com/title/tt1028532/
- „Мала Акила“ https://www.imdb.com/title/tt0437800/
- „Дечак који је упеглао ветар“ https://www.imdb.com/title/tt7533152/

ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Вредности су дубока и снажна уверења и принципи који утичу на изборе и понашање људи, обликују њихов однос према себи, другима и друштвеној заједници. Увек се говори о систему вредности јер сваки човек има више вредности које су међусобно повезане. Оне детерминишу начин на који ће се одређена ситуација доживети и разумети, оне активирају циљеве и усмеравају конкретне акције. Формирају се под утицајем искустава, образовања, културе, религије, породице и друштва у коме се живи. Успостављају се врло рано, по неким ауторима већ око пете године живота, мењају се како се дете когнитивно развија и стиче социјална искуства, да би се стабилизовале до краја адолесцентног периода и надаље остале релативно трајан систем који утиче на понашање. Родитељи имају велики утицај на формирање вредносне оријентације своје деце, али чим она почну да одржавају свакодневне контакте са вршњацима, нарочито у оквиру образовно-васпитног система, умањује се њихов доминантни утицај.

Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, животна средина, патриотизам, хуманост...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоји и најмања шанса да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 - YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Могући су и други уводни подстицаји као што је нпр. песма Мирослава Мике Антића “Дивна песма” чији се текст у потпуности уклапа у концепт овог програма.

Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, тв серија, скијање, тренерка, патике..). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима.

Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као вредност добије већи “простор” и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа.

Као идеју за обраду конкретних вредности предлажемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално да ураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу.

Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да попише које све послове не може да обавља особа

која је завршила само основну школу, четврта да попише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да образовање обезбеђује добробит, напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл.. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“ .

Како је другарство вредност али истовремено и важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлажемо више часова нудимо и више идеја за реализацију.

У периоду детињства, једна од најзначајнијих вредности је другарство. Испољава се као тежња повезивања са другом децом на бази заједничких интереса, игре или провођења слободног времена и значајно доприноси емоционалном и социјалном благостању детета и његовом правилном психофизичком развоју. Да би имало трајнији карактер, другарство захтева улагање времена и енергије и тада се темељи на емотивној повезаности, међусобном подржавању и разумевању – у том случају говоримо о пријатељству. Деца и млади добра другарства високо вреднују јер им обезбеђују:

- повезаност са другима – другарство пружа осећање припадности и спречава осећај усамљености;
- уживање у забави и радовању – са другарима се деле смешни тренуци, забава и интересовање, што утиче на осећај среће и испуњења;
- емоционалну подршку – када је тешко другари пружају подршку разговором, присуством и конкретним акцијама;
- доживљај прихваћености – добри другари помажу да се особа осећа прихваћено и вредно, што позитивно утиче на самопоштовање;
- унапређење квалитета живота – када постоји вршњачка подршка и друштво, живот постаје богатији и садржајнији;

- лични раст и развој – пријатељи могу помоћи да се прошире видици и науче нове ствари.

Другарство као вредност пружа велике могућности за рад са ученицима и може се посматрати из различитих углова, нпр.: шта је другарство, ко све може бити друг, зашто нам требају другови, како стичемо другове, шта су групе другара, шта другови не би требало да раде, шта кад се другари посвађају, како се мења другарство са одрастањем....

Због специфичности теме добро је у раду са ученицима комбиновати елементе искуствене и драмске радионице. То значи да ученици, по својој потреби и осећању, могу јавно да поделе са групом нека своја лична искуства у вези дружења о чему ће сви заједно разговарати. Друга варијанта је да се таква искуства не деле јавно већ анонимно, стављањем у кутију, што ученике штити од непријатности да се оголи њихова интима а ипак омогућава да разговарају о нечему што је реалност њиховог живота. Трећи начин рада базира се на драмској радионици где наставник осмишљава ситуацију о којој ће се разговарати. У тој „Као да...” ситуацији ученици се осећају пријатније и слободнији су да изразе своје мишљење. Која варијанта је боља зависи од самог садржаја који се обрађује. На пример, свако је прошао кроз искуство да га је добар друг на неки начин повредио али мало људи воли о томе јавно да говори и зато је то боље прорадити кроз форму драмске радионице. Међутим, у разговору о томе како стичемо другаре или зашто су нам они потребни ученици ће у већој мери бити спремни да говоре и о личном искуству.

О другарству као вредности се може промишљати из још једног угла. Истраживања показују да су развој ИКТ-а и друштвених мрежа значајно променили начин на који се деца друже (пример лонгитудинална студија рађена у САД https://nationalgeographic.rs/nauka/prirodne-nauke/a41659/Tinejdzeri-se-danas-najvise-druze-preko-drustvenih-mreza.html). То је утицало да деца проводе мање времена заједно ван школе, мање спавају, имају слабије развијене социјалне вештине што их чини мање отпорним на проблеме са којима се сусрећу. Последица тога је пораст броја деце која су усамљена, потиштена, агресивна или са још тежим поремећајима као што су депресивност, анорексичност и суицидалне мисли. Зато школа, чак више него пре, има обавезу да ствара услове у којима ће ученици развијати и одржавати блиске, топле, хумане односе једни са другима, као и са наставницима који их подучавају. Васпитна улога школе посматра се као одговор на потребе ученика а у овом тренутку евидентна је потреба да се ученици подучавају дружењу без “посредника”. Интересантно је проверити шта ученици, као генерација која је одрасла уз информационе технологије, мисли о њиховом утицају на начин како се они сада друже и колики значај дају дружењу ван друштвених мрежа и виртуелних игрица. У наставку од ученика се може тражити да промишљају како ће будуће генерације

да се друже и шта ће им ту бити важно. Било би добро довести их до уверења да непосредан, блиски однос у дружењу нема алтернативу.

У програму, у оквиру теме о вредностима, наведен је и кључни појам садржаја опште добро. То су ресурси који су по својој природи такви да су потребни свима и свако их треба употребљавати али на начин да нико други не буде ускраћен или оштећен. То су: вода, ваздух, земља, шуме, улице, тргови, улично осветљење...па и културна баштина у најширем смислу (нпр. споменици). За опште добро важан је принцип једнакости и уколико неко жели за себе више него што му треба или чини нешто ради своје добити на штету општег добра онда је сигурна потврда да особа има проблем са системом вредности. На пример, особи која живи у стану чији су прозори близу бандере са уличним осветљењем смета та светлост и она разбија сијалицу иако тиме оставља део улице без осветљења и људи који туда пролазе неће добро видети куда иду те се могу повредити. Пример неодговорног понашања је и када неко на информацији од општег добра (нпр. на аутобуском стајалишту табла са бројевима аутобуса који ту стају) залепи рекламу за своју фирму или писање графита на зградама од општег добра. Неодговорно је свако понашање када се у реку баца ђубре, загађује ваздух или земља. Ученике треба континуирано током остваривања овог програма подстицати да региструју ситуације где је дошло до угрожавања општег добра ради интереса појединца и да о томе промишљају у смислу како реаговати да се таква понашања смање (да ли су боље казне или подучавање људи о општем добру).

За рад на овој теми могу се користити различита издања којих има на тржишту а тичу се уопштено животних вредности или неких конкретно као што је нпр. другарство.

ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);

- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
- храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује (нпр. храброст, умереност, племенитост...) и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издвајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање.

Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност “лепак” који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају.

О врлинама свакако није прикладно држати предавања. Због специфичности садржаја најбоље је да се користе изабране приче, филмови или студије случаја као подлога за разговор и промишљање о врлинама. Ученике треба водити тако да препознају мотивационо дејство врлина, односно да наше понашање има везе не само са нашим потребама већ и са нашим вредностима и врлинама. Да ли ће особа која нађе новчаник пун пара уложити труд да пронађе власника или ће новац задржати за себе не зависи од способности, па чак ни потреба јер најчешће особе које враћају пронађени новац нису богате. То су особе које краси врлина поштење. По природи ствари врлине и мане се појављују као гроздови где једна другу привлаче. На пример, похлепан човек може бити склон крађи и лагању, а правдољубив поштовању и толеранцији. Рад са ученицима треба да иде у правцу увида да врлине нису ексклузива која се појављује само у ванредним ситуацијама нпр. пожару, земљотресу, пандемији. Оне су саставни део живота и појављују се у различитим свакодневним ситуацијама. Такође, карактерише их нека врста “заразности” односно, кад смо окружени људима са врлинама то позитивно делује на нас да се и наше врлине испоље. Нажалост, исто је и са манама. Уколико нас неко упорно лаже, то подстиче и нас да и ми не будемо искрени према тој особи.

Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране

права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању.

Како се програм реализује са ученицима од 11 до 13 година који су у интензивном процесу социјалног развоја за њих је још увек важно шта други мисле о њима, имају слабу отпорност на притиске вршњака и страх да ће бити етикетирани и одбачени ако ураде нешто што група којој припадају или желе да припадају не прихвата (нпр. ученици који воле да уче често добијају "етикету" штребера). Због тога се дешава да не поступају у складу са својим потребама, осећањима, вредностима, врлинама. То им наравно не прија, уноси немир али потреба за припадањем групи вршњака је јача. Међутим, то је прави период да се ученици охрабрују да буду независни, самоприхватајући, храбри у изношењу својих врлина и да се понашају у складу са сопственим вредностима. Рад на овој тематској целини треба да буде избалансиран између уважавања развојних потреба ученика у процесу њихове социјализације и подстицања онога што су пожељна уверења и понашања. Главни ослонац у таквом раду увек је добробит појединца и заједнице. Са одрастањем та овисност о друге се смањује а повећава се храброст да се буде свој. Зато се може рећи да садашњи рад са ученицама тек ће касније, кад они одрасту, дати ефекте.

Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Priča o zahvalnosti - David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а красе је неке врлине.

Следећа активност може бити у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведе понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања могао би бити: дечак купује патике, родитељи су му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће парови добити комбинацију две врлине да осмисле одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире

(емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере.

У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексије и саморефлексије, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.

Исти циљ има и активност у којој се од ученика тражи да разговарају са својим укућанима коју врлину они посебно цене и зашто, како би о томе причали на часу. Све активности које ученицима приближавају врлине као нешто што није ни ретко ни имагинарно добродошле су. То је неопходно зато што су ученици превише изложени информацијама које говоре о понашању људи који су урадили нешто лоше (возили под дејством алкохола, прелазили улицу где није дозвољено, обили трафику, направили лажни налог на друштвеној мрежи, слагали...). Удружено са порукама које фаворизују да неко вреди онолико колико добар аутомобил вози или где летује, младима заиста није лако да на прави начин створе слику о свету око себе и граде своје вредности и врлине. Понашање људи, усмерено на добробит појединаца и заједнице, остаје у сенци и ствара се утисак да тога нема или чак да је такво понашање непожељно (нпр. мишљење да данас није добро бити поштен или одмерен...). Зато је неопходно посебну пажњу посветити том сегменту рада на врлинама која се повезује са следећом тематском целином о социјалним вештинама. Ту се посебно мисли на асертивност као вештину која помаже људима да се боре за своја права а да не угрожавају друге. Асертивност се поставља као најбоља солуција између агресивности и пасивности и може бити помоћ да неко због својих врлина заиста и не настрада.

За рад на овој теми могу се користити различита издања доступна на тржишту која се односе уопштено на врлине или на неке одређене (захвалност, истинољубивост...). Међу њима издваја се издање Креативног центра „Речник врлина“ који је конципиран као прича кроз коју читаоца води девојчица Ана. Сваки нови лик који улази у Анину причу има еквивалент у врлини која почиње истим словом: на пример, дека нас упознаје са добротом, а Емилија са ентузијазмом, тако да је „Речник врлина“ и својеврстан буквар врлина.

СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ

Социјалне вештине су у програму дате као трећа тематска целина која се надовезује на вредности и врлине. На пример, за многе социјалне вештине потребно је саосећање а емпатичност је у програму дата као врлина. Заправо, иако су четири теме дате одвојено оне су повезане и могу се интегрисано обрађивати уколико наставник осмисли одговарајуће активности и материјале. Када је у питању избор подстицаја, један од критеријума, поред узраста ученика, треба да буде и њихов капацитет да подстакну промишљање о повезаности вредности, врлина и социјалних вештина.

Ниједан човек није "острво" само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 11 до 13 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот.

О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама.

За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине: критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликата (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем

помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и уочено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може определити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине.

Логично је почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од небитног, хитног од мање хитног што је

уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.).

Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, обично кажу да се осећају кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да је неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад.... Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербални показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним осећањима...Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика од 11 до 13 година и емоције и понашања могу бити врло бурни и често непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно колико се лако побуђује

осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединаца и заједнице, борити се за праведност као вредност.

У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, љуљај се и клацкај у паркићу... Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака.

И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникције. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликата. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост

(“Bridge" by Ting Chian Tey | Disney Favorite - YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању "Konstruktivno rešavanje konflikta" - Dom učenika srednjih škola Vranje - YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership | Animated short clip | Creative 360 | #teamwork #leadership #motivation - YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork - YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) - YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.

ДОБРОЧИНСТВО

Последња тема Доброчинство иако је одвојено дата заправо је повезана са свим претходним програмским садржајима и у литератури се води као вид просоцијалног понашања. Као што је већ препоручено да се ради интегрисано и ова тема се може обрадити током рада на претходним садржајима, а може и одвојено како би добила на значају који заслужује.

Доброчинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам, задужбинарство или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, доброчинитељи, задужбинари као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.

Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.

Ученици у 6. разреду у оквиру историје уче о задужбинарству које у Србији има велику традицију још од Немањића. Они могу добити налог да истраже задужбине крунисаних глава нпр. краља Милутина или добростојећих грађана који су у току 19 века подигли и оставили заједници бројне грађевине за потребе науке, образовања, медицине а које се и данас користе као опште добро. О задужбинама треба ученици да се баве и на локалном

нивоу јер у свакој средини постоје такви примери а пожељно је да се спроведу и активности које показују да задужбинарство није ствар прошлости, односно да оно постоји и сада. Може се навести пример моста преко Дрине који је подигао својим средствима Слободан Павловић 1996. који спаја Србију са Републиком Српском.

Пример другачије врсте подстицаја који се такође може употребити за увођење ученика у тему је одговор који је дала глумица Одри Хепберн (амбасадорка добре воље УНИЦЕФа) на питање које савете може дати за лепоту жене. Она је рекла:

За привлачне усне - изговарајте речи са љубазношћу;

За дивне очи - тражите добро у људима;

За згодну фигуру - делите своју храну са гладнима;

За дивну косу - дозволите деци да вам пролазе прстима кроз косу;

За држање - ходајте са сазнањем да никада нећете ходати сами.

За рад на теми могу се осмислити различите активности. На пример, од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов...). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе, трећа је дала свој стан да користе родитељи чија се деца лече од тешке болести и сл.). Ученици раде у пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложе. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да доброчинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери - доброта до смрти".

За рад на овој теми погодно је организовати гостовање особе која је доброчинитељ. У свакој средини има пуно таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају са тим шта је све та

особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики доброчинитељи у њиховом окружењу у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике; какве све грађевине су за своју домовину оставили капетан Миша Атанасијевић или Илија Коларац и сл.

Кључни појам садржаја у овој теми су и организације које се баве различитим активностима чији је заједнички именитељ доброчинство, хуманитарни рад и одсуство профита. У њиховом раду обичну учествује много волонтера Могу бити владине, невладине, црквене, глобалне или локалне, велике или мале, оне које уопштено помажу људима или некој одређеној циљној групи. Ученици могу истражити оне које делају у окружењу и учинити их видљивијим ако направе неки вид њихове промоције у школи (изложба, трибина, текст у школском часопису...). Људи често не знају колико таквих организација у њиховој средини има и колико су њихова дела велика. Наставник може упутити ученике да самостално истражују које су то организације. На пример, могу на интернету истражити хуманитарну организацију УНИЦЕФ и сазнати ко је њен оснивач, који су циљеви, како се финансира, шта су постигли до сада (локално, глобално) и ко су у нашој земљи амбасадори добре воље (Ана Ивановић и Александар Саша Ђорђевић) и чиме се они баве у овој орагнизацији. Исто се може урадити за организацију Црвени крст, Црвени полумесец или за организације које се баве нпр. пружањем помоћи Србима који живе у тешким условима на Косову и Метохији. Као активност може им се дати информација из новина са налогом да сазнају нешто више о томе. Пример вести: Хуманитарна организација "Солидарност за Косово" чији је председник Арно Гујон у сарадњи са епархијом рашко-призренском и хуманитарном организацијом "Мајка девет Југовића" донирала је клиничко-болничком центру Приштина са привременим седиштем у Грачаници хематолошки и биохемијски анализатор и апарат за побољшану дистрибуцију кисеоника.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју доброчинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добробит не "мери" јер је свака и најмања добробит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добробит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције доброчинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за

сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати. Следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...). Може се организовати да неки активиста те организације гостује и ученицима појасни зашто је важно помагати другима и коме донирана одећа одлази. Акција се може спровести заједно са групом ученика који похађају Грађанско васпитање јер је по програму у петом разреду предвиђено спровођење активности у корист права неке особе што је компатибилно овом захтеву.

Планирање наставе и учења, као и праћење и вредновање напредовања ученика остварује се у складу са општим упутством за остваривање слободних наставних активности.

И за крај треба имати у виду да остваривање циља овог програма није само у вези са оним што ће се дешавати на часовима слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I већ и са целокупном атмосфером у школи и друштву, вредностима које се негују, понашањима која се награђују, врлинама које се афирмишу. Према Бандуриној теорији учења по моделу, агресивност се усваја као последица посматрања агресивних модела (из блиског окружења или узора из медија, литературе, игрица) који не бивају кажњавани, не сносе сразмерне последице, или чак бивају награђени, мада је и изостанак било какве реакције само по себи позитивно поткрепљење неприхватљивог понашања. Агресивно понашање се устаљује кроз посматрање, имитирање и понављање из ситуације у ситуацију. Међутим, то исто важи и за асертивно понашање, емпатично понашање, волонтирање, сарадњу, толеранцију... а на школи и друштву је да брину да ученици имају одговарајуће узоре за учење по моделу.

9.1.4. БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I

Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.

Пети, шести

36 часова

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за	- Аргументовано образложи	**ЧОВЕК И ПРИРОДА**
целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама. Естетичка компетенција.	смисао и значај боравка и кретања човека у природи; - Искаже интересовање за боравак и кретање у природи; - Очување природе посматра као обавезу и одговорност; - Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена; - Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи; - Наведе принципе правилног паковања ранца; - Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне; - Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини;	Човек и природа - трајна и нераскидива веза. Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи. Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела. Очување природе човекова обавеза и одговорност. Историја организованог планинарског покрета у свету и код нас. Планинарски савез Србије и планинарски клубови. Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења.Знаменити планинари.
		БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

	- Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе спасавања;	Планинарски терени и објекти. Начини боравка у природи Опрема за боравак и кретање у природи. Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања. Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање. Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама. Припрема за боравак у природи. Оријентација у природи. Технике кретања.

	- Одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца и оријентише се у природи користећи дигиталну опрему и информационе технологије; - Исказује позитиван став према физичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; - Наведе и опише основне технике кретања у природи; - Опише утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; - Образложи како се у природи прави заклон од невремена; - Наведе и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравка и кретања у природи; - На сликама препозна и отровне	**УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА** **БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ** Утицај метеролошких елемента и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прављење заклона од невремена. **ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ**

	биљке из природе; - Наведе основна правила одржавања хигијене током боравка и кретања у природи; - Дискутује о одговорном и неодговорном понашању према себи, другима и природи; - Образложи значај и начине и комуникације у групи која борави и креће се у природи; - Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; - Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи - Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; - Доживи и забележи лепоту природе;	Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравка у природи и после напорне физичке активности. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравка и кретања у природи.

		КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ
		Одговоран однос према себи, другима и природи. Сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.
		ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ
		Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравка и кретања у природи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО

ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење I нуди се ученицима петог и шестог разреда. Иако постоји програма истог имена за 7. и 8. разред он није наставак јер

ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 11 до 13 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе

правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи и планинарење I као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена

током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kpo/, њихови приручници 2. сигуран корак и Планинарство - боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјалнизован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције.

Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима. Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до

здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење II. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: "Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему.Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима".

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравка у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим боравком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравка у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он/она водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о боравку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w. zuov.gov.rs.sna

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију боравком и

кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакакао су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравка у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena - Eko (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаге Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимирани филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu - crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу - није то проблем појединца, не може се ништа уради и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравка и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим боравком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравка у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе са самим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравка у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердељан.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација Boravak u prirodi - zašto je važno (youtube.com или Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti

boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: ttps://www.youtube.com/watch?v=KFiilTqymoU).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој "учионици". Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак Planinarski Klub Leskovca - HISAR 04.08.2024. (youtube.com). Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857.(www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоција, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има више од 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да "осете" нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки игроказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предлажемо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили

у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света као и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такви подухвати не могу остварити смаостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. Silent Hiking The Himalayas for 16 days (youtube.com) .

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр.https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1-3 дана), средњег трајања (3-7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, преоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, бивакованје. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3-4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10-15 минута. Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да "дише", а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не "дишу" и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендовима. Неки комади

вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневно планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневно пешачење по планини довољно је понети ранац од 15-20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранаца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trčanje? #planinarenje #backpack (youtube.com) у трајању од 10:53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направите списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрепштине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогучио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7 :48 минута (Kako spakovati veliki ranac? (youtube.com) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис Ovo NE RADITE NIKADA - Najcesce Greske kada Nosimo Ranac (youtube.com) у трајању од 6:48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник.Такође, може се реализовати радионица Паковање

планинарског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство - боравак у природи 1 (стр. 132)

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit) у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравка и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравка и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.

2. Испланирајте своју активност.

3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинарску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.

4. Проверите временску прогнозу.

5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу“.

6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи

7. Понесите чеону лампу.

8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.

9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.

10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка припремав (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, потребна је извесна и психичка припрема, посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и шта се од њих очекује. И на, крају, мада не мање важно, потребна је припрема да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се

издваја из групе, да се понаша имајући виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. Са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, годова на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), кречући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко пречe – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године. Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовицка шума, Авала, Јајинци, Бабе-Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед.Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се

програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат наученог може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду "осетили" оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2.Сигурни корак, Планинарство - боравак у природи 1. и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23:36 минута (Oprema za planinarenje - štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надолазећем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно

да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролшким појавама (мује, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама Сигуран корак 2 и Планинарство -боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, "црни" облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индирекнто повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алата. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског оброка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружује ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране.

Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest - Andrew Lovering) о још једној “храни”

за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припрмеи слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да

боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног застајкивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се успут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Ходајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су

пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско - рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима) и било би добро да наставник сваку од њих илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2.Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи.Такође, и приручник Планинарство - боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека

добро да борави у природи и да планнари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији најближег планинарског клуба, уз сагласност родитиља који се такође могу придружити излету.

9.1.5. ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА

Циљ учења програма слободне наставне активности Вежбањем до здравља је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове и вредности од значаја за одговоран однос према сопственом здрављу, физичком вежбању и здравим животним навикама.

Разред Пети или шести

Годишњи фонд 36 часова

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **На крају програма ученик ће бити у стању да:**	**ТЕМЕ и кључни појмови садржаја**
• Компетенција за целоживотно учење • Комуникација • Рад са подацима и информацијама	• дефинише појам здравља, разликује физичко, ментално и социјално здравље и образлаже утицај вежбања на здравље;	**ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА** Појам и врсте здравља, начини његовог праћења и чувања. Утицај вежбања на здравље, раст и развој.

• Дигитална компетенција • Решавање проблема • Сарадња • Одговоран однос према здрављу • Одговоран однос према околини • Одговорно учешће у демократском друштву	• упореди специфичности вежбања у спорту и ван спорта; • разликује правилно од неправилног вежбања и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; • има увид у сопствене разлоге вежбања и истрајава у вежбању; • препозна ситуације у којима не сме да вежба; • препозна утицај различитих вежбања на физички изглед и здравље; • повеже позитиван и негативан утицај вежбања на имунитет; • поштује еколошка правила у средини где вежба; • правилно поступа у пружању прве помоћи при повредама у вежбању; • критички вреднује идеале физичког изгледа који се намећу као и начине за њихово достизање; • користи поуздане изворе информација о утицају исхране и вежбања на здравље и физички изглед;	Људско тело и вежбање - кости, зглобови, мишићи. Специфичности вежбања у и ван спорта. Правилно и неправилно вежбање. Мотивација за вежбање и фактори који утичу на одустајање. Када не треба вежбати. Вежбање и имунитет. Значај вежбања на чистом ваздуху. Вежбање и очување животне средине. Повреде при вежбању и прва помоћ. **ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ** Исхрана као извор енергије. Карактеристике основних животних намирница важних за вежбање. Гојазност и мршавост – ризици и компликације. Како и где се информишемо о здравом начину исхране. Производи који се рекламирају, а треба их избегавати.

	• разликује добро од лошег држања тела и коригује сопствено држање тела; • препозна ризике гојазности и мршавости; • наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; • критички се односи према рекламираним производима животних намирница; • аргументовано дискутује о физичким активностима и начину исхране и ризицима неодговарајућих дијета; • доведе у везу вежбање са правима детета; • аргументује значај вежбања после болести и неких повреда; • поштује потребе и могућности различитих учесника у вежбању и наведе примере равноправности и неравноправности у спорту; • преферира физичке активности на свежем ваздуху са другом децом у односу на седење код куће за компјутером.	Различите врсте дијета и њихови позитивни и негативни ефекти. Правилна исхрана пре и после вежбања. **ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД** Идеал физичког изгледа некад и сад. Правилно држање тела и физички изглед. Претерана употреба дигиталних технологија и последице на здравље и физички изглед. Утицај вежбања и здравих начина живота на физички изглед. **У ВЕЖБАЊУ ЈЕДНАКИ** Остваривање права детета на раст, развој, здравље, игру и дружење кроз вежбање прилагођено могућностима и потребама. Доступност опреме и простора за вежбање. Родна (не)равноправност у вежбању и спорту.

		Вежбање после болести и повреда. Значај вежбања за особе са сметњама у развоју и инвалидитетом и спортови прилагођени њиховим могућностима.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Концепт слободне наставне активности Вежбањем до здравља припремљен је у складу са Законом о основама система образовања и васпитања у коме се наводи као један од циљева развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности, као и општа међупредметна компетенција одговоран однос према здрављу.

Истраживања спроведена на школској популацији показала су да ученици немају довољно физичке активности, посебно на свежем ваздуху и да се често неправилно хране. Ученици у 5. и 6. разреду су у узрасту када формирају однос према вежбању и потребно је да добију шири контекст физичког вежбања које се не повезује само са спортом већ са правом на развој и здравље.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Вежбањем до здравља.

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима.

Наставник планира начин на који ће реализовати програм, као и број часова за сваку од четири теме. Број часова по темама не мора да буде исти, а подразумева се да неке активности својим садржајем и исходима којима воде могу припадати различитим темама. Захтеви писања програма су такви да се теме приказују одвојено али у свакодневном животу дати садржаји су међусобно повезани па сами тим предност у планирању треба дати

оним активностима које изражавају интегрисаност вежбања, здравља, исхране, физичког изгледа, животне средине.

Наставник се унапред припрема за часове тако што бира подстицаје којима ће ученике увести у тему и кључне појмове садржаја и изазвати њихову радозналост да о томе причају, постављају питања, истражују, уче. Постоје бројне могућности избора начина рада у зависности од теме, садржаја, претходног искуства, узраста и интересовања ученика. Предност свакако имају они начини рада у којима су ученици активно укључени у процес наставе и учења, као и они где се савремене технологије користе у едукативне сврхе. Реализација програма треба да буде заснована на комбиновању различитих техника рада као што су демонстрације, презентације, мини предавања, дебате, студије случаја, анализе видео прилога, гостовање стручњака, посете просторима за вежбање, спортским и рекреативним дешавањима.

У остваривању програма наставник се ослања на ученичка школска и ваншколска искуства. Осим везе са програмом Физичко и здравствено васпитање, садржаји овог програма надовезују се на оно што ученици уче у Биологији у петом и шестом разреду.

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Тема прожима вежбање, здравље и животну средину и настоји да одговори на питање чему служи вежбање и како и где то радити. Има већи број кључних појмова и било би добро да наставник предност да оним активностима и примерима на којима ће ученици најлакше разумети ту повезаност.

Како свако вежбање није аутоматски и здраво, на различитим примерима, треба ученицима указати на разлику између правилног и неправилног вежбања и више пута се током целог програма враћати на то јер се ради о важном исходу. Ученици се могу организовати да радећи у мањим групама на интернету пронађу и направе избор и план вежби по одређеном задатку (вежбе за јачање мишића ногу, вежбе за правилно држање и сл.).

На ту тематику природно се надовезује питање о томе зашто нека особа вежба, односно из којих мотива то ради као и зашто се одустаје од вежбања. За тај садржај погодне су активности у којима ученици имају могућност да изнесу сопствено мишљење, дискутују, супротстављају аргументе. Ученици се могу поделити у две групе тако да једна треба да припреми аргументе којима би некога убедили да вежба, а друга да не вежба. Наставник треба да прати аргументацију ученика и да интервенише уколико се мотивација за вежбање тражи само у томе што то сви раде, што је лепо ићи у теретану, што се купује лепа спортска одећа и сл.

Трећи елемент теме односи се на животну средину и предвиђа упознавање ученика са могућностима вежбања у природи и са правилима чувања природе приликом вежбања. Посебно је важно указати на важност праћења квалитета ваздуха непосредно пре вежбања јер вежбање у условима загађеног ваздуха има више штете него користи. Ученике треба упутити да о квалитету ваздуха информације прикупљају на званичном сајту http://www.sepa.gov.rs/

У оквиру ове теме предвиђено је да се са ученицима обради и садржај који се односи на повреде којих свакако има чак и када се правилно вежба. Било би добро да ученици стекну увид које су то најчешће повреде и шта се може урадити у првом тренутку како би се последице повреде умањиле. Ту се мисли и на самопомоћ и пружање прве помоћи другоме. У оквиру фонда од једног часа недељно није могуће много времена посветити првој помоћи те се треба задржати на основним принципима прве помоћи и свакако упутити ученике да у случају повреде консултују лекаре.

ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ

Тематика правилне исхране природно је повезана са вежбањем и зато има своје место у овом програму. Како ученици о томе већ имају солидна школска и ваншколска знања, навике и ставове наставник може, у оквиру првих активности, да направи неку врсту снимања стања у смислу да кроз разговор или наменски припремљен упитник утврди шта знају о нутритивним вредностима намирница, какве су им навике у исхрани, шта знају о правилима исхране пре и после вежбања и сл. У складу са добијеним одговорима може планирати даљи рад на овој теми.

Истраживања показују да на узрасту ученика од 12 и 13 година има пуно оних који се неправилно хране. Поред рада на стицању знања о принципима правилне исхране наставник треба да планира и активности које ће водити достизању исхода који тражи од ученика да се критички односе према рекламираним производима животних намирница. То је важно јер су циљна група реклама произвођача намирница које имају превише масти, соли и шећера најчешће баш ученици 5. и 6. разреда. То није случајно јер на ранијем узрасту исхрана ученика је под већом контролом родитеља који су најчешће ученицима припремали ужину код куће. Међутим, у првим разредима другог циклуса ученици мењају понашање и за време одмора одлазе у самопослуге и пекаре и сами бирају шта ће ужинати. Нажалост, њихови избори су често повезани са атрактивним реклама производа који нису добри за раст и развој. Зато са ученицима треба радити на анализи таквих реклама, коме се оне обраћају и са каквим порукама, као и на њиховом оснаживању да буду пажљиви потрошачи и пре куповине се упознају са информацијама о садржају производа, као и о њиховом року трајања и цени. Ученици могу да спроведу мини истраживање са циљем да утврде да такви рекламирани нездрави производи немају високу цену, да су често на акцијама, да су изложени на местима која су лако доступна и близу каса, да понекад уз њих

гратис иде други нездрави производ или играчка из чега се јасно види да произвођачи заједно са трговинама подржавају да деца и млади што више купују такве производе.

Иако у тим годинама ученици још увек не прибегавају у већој мери дијетама прави је тренутак да се упознају са њиховим позитивним и негативним последицама и развију позитиван став да се вишак или мањак килограма правилним вежбањем и исхраном може боље решити него дијетом преузетом из новина. Уколико је дијета неопходна онда је стручно лице прописује и прилагођава потребама конкретне особе.

ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД

Ова тема у потпуности одговара узрасту ученика 5. и 6. разреда који су у фази интензивног психофизичког мењања из детета у одраслог и физички изглед им је врло важан. Свакодневно посматрају себе у огледалу и углавном су незадовољни како изгледају. Рад на садржајима у оквиру ове теме има за циљ да ученици прихвате своје тело, његове потребе и могућности што је важно јер одрастају у култури где медији и друштвене мреже намећу идеал физичког изгледа који је најчешће удаљен од реалних пропорција људи. Ученици треба критички да промишљају о информацијама које их "бомбардују" о физичком изгледу као и да се упознају са акцијама широм света да се тај "диктат" промени. Највећу пажњу треба да добије кључни појам садржаја који се односи на правилно држање јер се оно вежбањем може унапредити што је значајно и за здравље и за физички изглед.

У ВЕЖБАЊУ ЈЕДНАКИ

Садржаји ове теме су важни за формирање правилног става према вежбању и развоју компетенције за одговорно учешће у демократском друштву. Ученици су већ упознати са Конвенцијом о правима детета и треба је повезати са садржајем овог програма у смислу колики значај има физичко вежбање у остваривању права детета на раст, развој, здравље, игру и дружење.

Доступност опреме и простора за вежбање је повезана са правима и ученици могу организовати покретање иницијативе да се направе неке промене у том смислу нпр. да се у околини школе у парку поставе справе за вежбање или да. Таква иницијатива може бити покренута заједно са ученицима који похађају Грађанско васпитање јер у петом разреду програмом је предвиђена акција у корист права ученика.

Код рада на родној равноправности у вежбању и спорту важно је да се она не представи да су једнаки захтеви у вежбању за мушкарце и жене. Неопходно је да ученици увек воде рачуна о уважавају различитих потреба, могућности и физичких ограничења као и да препознају примере дискриминације кад су за исти спорт и исто постигнут резултат мушкарци и жене различито награђени. У теми није дат садржај који се односи на вежбање и менструални циклус јер је то већ предвиђено програмом обавезног предмета Физичко и здравствено васпитање али се може повезати са садржајем из овог програма.

У оквиру рада на овој теми ученици ће имати прилику, вероватно по први пут, да се упознају са значајем вежбања код особа које су биле болесне или повређене (саобраћајне незгоде, спортске повреде), као и са специфичностима вежбања особа са сметњама у развоју и инвалидитетом. За раду на тим садржајима погодне су различите технике, а посебно се издваја примена студије случаја јер омогућава да се ученици упознају са током и изазовима у вежбању стварних особа које су направиле велики успех у спорту иако су нпр. биле озбиљно повређене или рођене са неким тешким обољењима. То се може повезати са садржајем из прве теме који се односи на мотивацију за вежбање и факторе одустајања од вежбања.

Тема пружа одличне могућности за реализацију радионица у оквиру којих ученици имају могућност да размене сопствена искуства о вежбању, искажу своје ставове, дилеме, страхове и чују шта други о томе мисле. То је посебно погодно за оне који избегавају да вежбају јер су гојазни или мршави а задатак наставника је да радионицу тако води да они буду охрабрени да вежбају.

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити наставник континуирано прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како аргументују, које ставове изражавају. Поуздани показатељи напретка су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликовање чињеница од интерпретације, способност да се изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице.

Код неких садржаја могу се урадити иницијални и излазни тест којим ће се утврдити знања, вештине, ставови пре и после рада на неком садржају.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Оцењивање је описно (истиче се, добар, задовољава), а оцена не улази у општи успех.

Ученике треба унапред упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати, а приликом сваког вредновања постигнућа потребно је дати повратну информацију.

9.1.6. МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

Циљ учења програма слободних наставних активности Медијска писменост је да подстакне развој медијске културе ученика и допринесе јачању способности разумевања, деконструкције и креирања медијских садржаја, које ће ученику помоћи за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој у савременом медијацентричном окружењу.

Разред Пети или шести

Годишњи фонд часова 36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **На крају програма ученик ће бити у стању да:**	**ТЕМЕ и кључни појмови садржаја**
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини	• идентификује/процени комуникацијски процес у односу медији – публика (корисници); • разликује традиционалне и нове медије поредећи начине пласирања порука; • упореди основне особености различитих медија и изводи закључке о функцијама медија; • опише и анализира своје медијске навике; • разликује медијске садржаје од стварности, идентификујући их као конструкте стварности; • деконструише једноставније примере медијских порука; • одговорно креира једноставније медијске садржаје. • критички вреднује оглашавање у различитим медијским садржајима и препознаје профит као основни циљ; • наводи примере манипулације у медијским садржајима којима се подстичу куповина и потрошња, одређена	**ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА** И Медији и публика (корисници). Традиционални медији (штампа, радио, телевизија, филм) и нови медији (интернет). Улога и место медија у савременом друштву. Медијске навике (*Мој медијски дан*). **ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ** Медијски садржаји као конструкти стварности. Деконструкција и конструкција медијских порука. **ОГЛАШАВАЊЕ** Комерцијални медијски садржаји у различитим медијима (рекламе, скривене поруке намењене пласирању

Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	осећања, вредности и ставови потрошача. • разликује функције и могућности мобилних дигиталних платформи; • идентификује недостатке и предности мобилног телефона као уређаја за комуницирање, информисање и забаву; • препознаје сврху и начин функционисања претраживача „на мрежи“ и агрегатора садржаја; • вреднује и разврстава једноставније примере информација са интернета према изворима из којег потичу, делећи их на поуздане и непоуздане; • препознаје ризично понашање на друштвеним мрежама.	одређених идеја, садржаја и животних стилова). Профит као циљ оглашавања. тицај медијских садржаја на осећања, вредности и понашање публике – куповину и потрошњу. **МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ НА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ** Комуникација у дигиталном окружењу. Поузданост и веродостојност информација на интернету. Претраживачи „на мрежи“ и агрегатори садржаја. Вредновање и селекција доступних информација. Персонализована претрага на Гуглу. Анализа апликација на мобилном телефону. Зависност од мобилних телефона.

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Медијска писменост доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Медијска писменост.

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, теме и активности изборног програма Грађанско васпитање у претходним разредима, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника са медијима.

Програм Медијска писменост обухвата четири тематске области. Услед уважавања методичког принципа поступности, наведене области обавезују утврђени редослед када је реч о прве две теме из програма (Појам медија и њихове функције и Деконструкција и конструкција медијске поруке.), а преостале две теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу дидактичким средствима.

Основни задатак наставника који остварује овај програм је да подстиче интересовање ученика за аналитички приступ медијским садржајима и развија одговорно понашање ученика приликом креирања и објављивања медијских порука путем друштвених мрежа и телефонских апликација.

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Моћ медија стоји у чињеници да су медији данас креатори друштвене и индивидуалне стварности. Медији могу дати значај обичним људима и обичним догађајима, утицати на стварање друштвене историје. Место и улога медија у глобалној култури с почетка 21. века захтева нови приступ учењу, усклађен са великим медијским и технолошким променама. Нова епоха подразумева способност критичке перцепције моћних слика мултимедијалне културе, разумевање њиховог значења, као и развијену вештину комуникације и продуковања медијских порука. Културни контекст савремене епохе условио је појаву медијске писмености, уже области образовања о медијима и за медије, која има есенцијални значај за активно учешће у грађанском друштву у новом миленијуму.

Богато свакодневно искуство ученика са медијима, пре свега путем друштвених мрежа и апликација на мобилним телефонима, одличан су ресурс за њихово упознавање са темама и циљевима програма. У процесу остваривања наставе посебно се подстичу:

1) интерактивност, која се потврђује у договарању наставника и ученика о динамици и начинима реализације тема, иницијативи и активном учешћу ученика у активностима, предлагању илустративно-демонстративних дидактичких средстава, попут медијских садржаја које ученици свакодневно прате на интернету и сл.;

2) рад у групама као облик рада који подстиче развој компетенције за комуникацију и сарадњу, значајне за разумевање феномена медија;

3) креативност, која се развија кроз стваралачки однос према медијима и активности конструкције медијских порука, надовезане на активности деконструкције медијских садржаја и

4) пројектна настава, која омогућава синтезу истраживачког и стваралачког приступа медијима, јачање сарадње, иницијативе и предузетничких могућности ученика.

Уводне активности могу бити засноване на разговору о личним искуствима са медијима – праћењем, креирањем, објављивањем и дељењем својих медијских садржаја и садржаја које су креирали други. Поред упознавања ученика са основним темама предмета, циљ активности је и стицање увида у медијске навике ученика, интересовања, вредности, као и однос према медијима.

Питања за вођени разговор требало би да буду подстицајна за брзо и активно укључивање свих ученика у тему. Вођени разговор можете започети овако:

- Колико сте у овом тренутку удаљени од свог мобилног телефона?
- У којим ситуацијама не носите са собом мобилни?
- Који је ваш рекорд у раздвојености од телефона? Колико сати/дана је то трајало? Како сте се тада осећали? Шта вам је највише недостајало?
- Ко је од вас доживео да му привремено одузимање телефона буде казна коју су изрекли родитељи?
- Коме је од вас куповина новог мобилног телефона била награда или поклон за рођендан/одличан успех/пласман на такмичењу?
- Размислите које садржаје најрадије пратите на телефону. Шта пратите на Јутјубу? Које видео-игрице играте? Ко игра са вама?
- Које речи најчешће укуцавате у претрази на интернету?
- Колико вам интернет помаже у добијању информација?
- Како се информишете? Шта читате/гледате/слушате?
- Како се информишу ваше баке и деке? Како се информишу ваши родитељи? Хајде да укрстимо изворе и начине информисања! Нека се ваши родитељи и баке и деке информишу на начин на који ви радите, а ви на њихов омиљени начин информисања! Замислите један

такав дан! Зашто вам је таква ситуација смешна? Како би изгледао живот ваших бака и дека да проводе једнак број сати дневно као ви, гледајући у дисплеј телефона? Шта би на тај начин пропустили? Шта ви пропуштате, а шта добијате проводећи толико времена уз медије? Размислите.

- Нека свако на листу папира напише три информације које му прво падну на памет, а које је данас сазнао путем радија, телевизије, новина или интернета! Зашто је тако тешко сетити се само три информације из медија? Колико сте их данас прочитали, чули, видели? Шта закључујемо – колико смо свакодневно у контакту са медијима?

- Као што нам је способност читања и писања слова (алфанумеричка писменост) омогућила да прочитамо све информације које сте навели, медијска писменост ће нам помоћи да све што смо прочитали, чули и видели, у потпуности разумемо. Да бисмо у томе успели, потребно је да развијемо неке посебне способности.

Разговор је једна од најстаријих и најснажнијих човекових потреба, која потиче из човекове жеље да комуницира и гради везе са другим људима. Вежбе замишљања део су стваралачког односа према настави и имају вишеструку улогу – осим што опуштају ученике и подстичу на излагање сопствених идеја и осећања, истовремено граде и поверење према наставнику и другим ученицима, као и позитиван однос према настави уопште. На крају вођеног разговора, наставник на приступачан начин представља ученицима теме којима ће се у оквиру програма бавити и активности које планира, најављујући ученицима могућност да и сами учествују у предлагању начина обраде, активности, задатака, као и дидактичких средстава.

ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА

Кључни значај за развијање медијске писмености појединца имају базична знања о начинима функционисања медија. Од наставника се очекује да ученике подстакне на стицање основних знања о медијима, која ће бити полазиште за све будуће активности из медијске писмености. Због тога је важно усмерити наставне активности које прате ову тему ка следећим закључцима ученика:

- медијски садржаји се размењују путем медија, који се деле на традиционалне или старе (штампа, радио, телевизија, филм) и дигиталне (оне за које је потребан интернет);

- основне функције медија су да информишу јавност, образују и шире културне вредности, али и да је забаве;

- медији имају важну улогу у креирању ставова друштва о разним појавама и људима.

Активности могу да подразумевају колективну анализу медијских навика ученика и самовредновање, уписивањем у одговарајућу табелу свог избора медија и медијског садржаја, као и времена утрошеног уз медије у току једног дана. Активност има за циљ да

ученицима помогне у стицању увида у сопствене медијске навике и утрошено време уз медије.

ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ

Остваривањем наставних активности у оквиру ове теме, приступа се кључним питањима медијске писмености. Све наставне активности требало би да воде ка следећим закључцима ученика:

- медијски садржаји нису стварност, већ конструкт стварности – приказ стварности који је неко са одређеним циљем осмислио;
- тај приказ стварности може бити близак истини или далеко од ње;
- медијске садржаје не разумеју сви примаоци на исти начин;
- сви медијски садржаји имају циљну групу (публику) којој су намењени, што одређује њихова изражајна средства, облик, начин на који су упућени публици итд.;
- медијски садржаји се стално морају преиспитивати и проверавати.

За обраду теме одговарајућа активност је анализа новинског текста или другог медијског садржаја (ТВ или радио-емисије, садржаја са Јутјуба и сл.). Пожељно је да ученици индивидуално или групно одаберу одређени медијски садржај и припреме га за час. Вођени од стране наставника, ученици на примеру одабраног медијског садржаја одговарају на питања кључна за деконструкцију медијске поруке, у форми која је усклађена са њиховим когнитивним могућностима у том узрасту:

- Ко је осмислио и упутио овај медијски садржај публици? Ко је та особа/група људи?
- Која средства су употребљена да би се привукла моја пажња? Што сте у том медијском садржају одмах уочили?
- На који начин ће људи другачији од мене разумети исту медијску поруку? Како би је разумели моји родитељи, а како моји најстарији чланови шире породице?
- Зашто је та порука послата? Шта се њеним упућивањем постигло?
- Како су представљени догађаји, простор и људи? Шта је представљено као посебно лепо/ружно, а шта није поменуто, а могло је да буде? Какав начин живота се овом медијском поруком представља као бољи од других?

Методички је пожељно сваку критичку анализу и деконструкцију медијских садржаја заокружити активностима конструкције медијских порука. Такве активности обухватају групно или индивидуално креирање медијских садржаја на основу стеченог знања о деконструкцији медијских порука. Задаци за ученике као почетни корак подразумевају јасно дефинисање циља поруке и публике којој се обраћају.

ОГЛАШАВАЊЕ

Ову тему наставници могу да обраде на различите начине: разговором, планираним активностима, малим истраживачким задацима. Кључно је утврдити колико су ученици изложени рекламним порукама. Може се почети питањима:

- Где најчешће срећете рекламне поруке?
- Да ли у школи или на путу од куће до школе срећете поруке које нешто оглашавају?
- Да ли уочавате поруке на предметима у учионици (свеске, оловке, флашице воде, одећа, обућа...?
- На који начин рекламе привлаче пажњу?

Могуће је реализовати мали пројекат – анализа телевизијске рекламе. Ученике је могуће поделити на групе где ће једна установити који се производи најчешће рекламирају, друга колико информација заиста можемо добити гледајући рекламу, а трећа колико је у рекламама заступљена машта, а колико стварност.

Могуће је урадити и „домаћи задатак“: На путу од куће до школе забележи рекламе које примећујеш и покушај да одговориш на питања:

- Где се реклама налази?
- Шта рекламира оглас?
- Да ли се у твојој породици користи тај производ?
- Да ли мислиш да ове рекламе имају некакав утицај на тебе?
- На који начин можеш да се супротставиш осећању ускраћености? (Шта из нематеријалног света може да замени потребу за рекламираним производом?)

Важно је да ученици схвате разлику између идеалне слике које реклама пружа (продаја идеје и фантазије) и стварног живота. Такође, могуће је разговарати са ученицима да ли постоји нешто нематеријално што ће надоместити осећање ускраћености ако неки производ немамо.

МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ НА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Ову тему наставници могу да обраде са ученицима кроз разговор и истраживачке задатке. Пожељно је да отвореним питањима подстакну дискусију о томе које мобилне дигиталне платформе ученици познају и како их користе. Ученици могу да говоре о томе зашто су им корисне и занимљиве – размена информација са вршњацима, договарање,

дружење. Пожељно је да се развије разговор о томе да ли мобилне дигиталне платформе могу да буду од користи за процесе учења, да ли су им нешто значиле у периоду пандемије када се није ишло сваки дан у школу. Други део дискусије треба да иде у правцу уочавања негативних страна мобилних дигиталних платформи. Наставници могу да поставе питање колико времена проводе на платформама а колико у непосредном дружењу. Шта им причињава већу радост – када се друже и размењују поруке на платформама или када се виде и разговарају, играју се, баве се спортом или неком другом активности. Потребно је покренути и питања зависности од мобилних дигиталних платформи, тако да ученици најпре освесте тај појам, разумеју шта значи а онда промисле о свом коришћењу платформи, времену које ту проводе. Са ученицима треба разговарати и о томе да ли на платформама ступају у контакт само са вршњацима које познају или и са непознатим особама. Питати их да ли знају какви ризици постоје ако прихватају за пријатеље особе које иначе не познају, да ли знају шта су то лажни профили, скренути пажњу да никако не треба да пристају да размењују фотографије или да се налазе уживо са особама које су упознали на дигиталним платформама.

Ученици треба да усвоје став да нису све информације које добијају са интернета поуздане/веродостојне. Који год претраживач или агрегатор да изаберу, важно је да разумеју да претраживање појмова и прикупљање података у дигиталном окружењу мора да буде повезано са разграничењем објективних и проверених чињеница од нетачних информација, личних ставова, предрасуда и дезинформација. На понуђене резултате у претрагама могу утицати различити утицаји као и алгоритми који се ослањају на понашање корисника уређаја у дигиталном окружењу. Уводна вежба стога може бити одређени појам који ће наставник изабрати, а ученици „претражити“ на својим уређајима (компјутерима или телефонима). Уколико су у прилици да упореде резултате, увидеће да су добили различите изворе.

Питања могу бити:

1. Које претраживаче или агрегаторе садржаја користите најчешће и због чега?
2. До којих врста информација долазите?
3. Да ли је увек могуће наћи аутора садржаја и информација?
4. Да ли и како проверавате информације до којих сте дошли путем онлајн претраживача?

Пример за задатак:

Наставник дели ученике у групе од три до пет чланова. Свака група користи други претраживач (Гугл, Јаху, Бинг) и на различитом уређају – школском рачунару, свом мобилном телефону, лаптопу... Свима се задају исти појмове за претраживање. На следећем часу свака група представља првих десет резултата претраге.

1. Који резултати су увек наведени први? Како су означени, да ли је јасно назначено да су у питању спонзорисани, плаћени резултати?

2. Да ли се тим резултатима верује мање или више од осталих који нису спонзорисани?

Суштина је да ученици разумеју да претраживачи могу фаворизовати одређене садржаје (плаћене у односу на бесплатне; пожељније од мање пожељних, а да се примењују и алгоритми који откривају лично понашање у дигиталном окружењу). Стога је важно да се добијене информације провере у веродостојним изворима (уџбеницима, енциклопедијама, речницима...).

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују итд. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

9.1.7. ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ

Циљ учења слободне наставне активности Животне вештине је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће му омогућити да боље разуме различите животне ситуације и изазове, повећа капацитет да на одговоран начин брине о себи, другима и околини и понаша се у складу са културом безбедности.

Разред Пети или шести

Годишњи фонд 36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **На крају програма ученик ће бити у стању да:**	**ТЕМЕ и** **кључни појмови садржаја програма**
Одговоран однос према здрављу Компетенција за целоживотно учење Сарадња Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Комуникација Одговоран однос према околини	• на одговоран начин брине о себи и околини и помаже другима у невољи; • проналази релевантне и поуздане изворе информација од значаја за сналажење у свакодневним и ванредним животним ситуацијама; • критички промишља и доноси одлуке уважавајући контекст ситуације, процену последица и најбољи интерес за себе, друге и околину; • јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин; • сарађује са члановима групе којој припада и одупре се притиску групе на асертиван начин; • организује своје свакодневне активности на продуктиван начин; • препозна опасности и адекватно реагује; • разликује ризично од превентивног и безбедног	**ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ** Вештине критичког мишљења, решавања проблема, доношења одлука. Организационе вештине и вештине управљања временом. Социо-емоционалне вештине: сарадња, комуникација, асертивност, решавање сукоба, препознавање сопствених и туђих емоција, превазилажење стреса.
		ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ

	поступања пре, током и након елементарне непогоде; • тумачи знакове опасности, посебно ЕОР и поступа у складу са упутствима надлежних служби; • процени сопствене могућности и ограничења у решавању проблема и потражи одговарајућу помоћ кад процени да ситуација превазилази његове могућности; • повезује информације од релевантних институција са потенцијалним ризицима и правилним реаговањем у кризним ситуацијама; • образложи значај солидарности са људима у невољи; • аргументује значај културе безбедности и пружања прве помоћи; • искаже афирмативни став о људима који су активисти Црвеног крста; • наведе које надлежан за одређене ванредне ситуације и симулира позив хитним службама; • доведе у везу заштиту животне средине са климатским променама и културом безбедности; • разликује безбедно, небезбедно и ризично понашање у саобраћају и примењује мере заштите приликом вожње	Култура безбедности и надлежности за смањење ризика од катастрофа. Климатске промене и заштита животне средине у контексту културе безбедности. Општа безбедност: безбедност у саобраћају; знаци опасности и упозорења (зрачење, биолошка опасност, ЕОС - експлозивни остаци рата, запаљиво, хемијски производи). План комуникације и евакуације у случају несреће. Елементарне непогоде: пожари, земљотреси, поплаве, екстремни метеоролошки услови. Безбедност на води. Прва помоћ.

	различитим превозним средствима; • наброји правила којих се треба придржавати у комуникацији током несреће, наведе садржај торбе за случај несреће, поступа према плану евакуације и комуникације; • наброји и објасни мере за ублажавање и смањења ризика од земљотреса, пожара, поплава и екстремних метеоролошких услова; • разликује безбедна од небезбедних купалишта, објасни улогу спасиоца, поступа у складу са правилима понашања на купалиштима и демонстрира поступак самопомоћи у случају грча мишића у води; • наведе принципе и демонстрира пружање прве помоћи на изабраном примеру.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности *Животне вештине*, као и друге СНА, доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција са фокусом на припрему ученика за изазове свакодневног живота. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма *Животне вештине.*

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм садржи две тематске целине. Прва се односи на вештине које Светска здравствена организација идентификује као неопходне за успешан и здрав живот и које имају велику примену

у различитим животним ситуацијама од области школовања, света рада до живота у заједници и успостављања односа са другим људима. Друга тема се односи на вештине које долазе до изражаја у ванредним животним ситуацијама као што су поплаве, пожари, екстремни климатски услови или саобраћајне незгоде. Фокус ове теме је изградња културе безбедности.

Свака тема се обрађује у току једног полугодишта с тим што наставник има слободу да унутар њих планира на који начин и са колико часова ће поједине кључне појмове садржаја обрађивати. Дубину и ширину обраде неког садржаја превасходно одређују исходи дати у програму, као и узраст ученика. Имајући у виду фонд часова, да би се достигли очекивани исходи, предност добијају материјали и активности који омогућавају да се истовремено ради на више кључних појмова. То је могуће не само за садржаје унутар једне теме већ се могу правити везе и између тема, нпр. када се у обради садржаја који се односи на пожар од ученика тражи да користе вештине критичког мишљења, решавања проблема, доношења одлука, комуникације, сарадње, превазилажење стреса, што је садржај прве теме.

Овако конципиран програм одговор је на процену да данашњим ученицима и поред бројних предмета које изучавају у основној школи недостају још нека знања и посебно неке вештине за успешан свакодневни живот препун изазова и опасности. Наравно, припрема за живот великим делом припада породичном васпитању, али то не ослобађа школу одговорности да јача ученике у том смислу.

Да би се планирани исходи остварили, важан је не само садржај, већ и начин на који се он обрађује. Зато рад са ученицима треба да буде разноврстан, подстицајан и да се ослања на школско и ваншколско искуство ученика. Могућности су велике од модификованих мини предавања које могу држати и наставници и ученици, преко различитих презентација, демонстрација, симулација, до играња улога, студије случаја, трибина, посете одговарајућим установама и гостовање стручњака.

Садржаји из програма могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима и изборним програмима. Та веза најизраженија је са програмима *Географије* у петом разреду, где постоје садржаји који се односе на земљотресе, поплаве и климатске услове; *Физичког и здравственог васпитања* у којем се налазе садржаји о значају развоја физичких способности за сналажење у ванредним ситуацијама (земљотрес, пожари, поплаве), пружању прве помоћи и планирању дневних активности; *Биологије* у шестом разреду где постоји садржај који се односи на прву помоћ и понашање у складу са климатским параметрима; *Технике и технологије* где је безбедност саобраћаја једна од тема. Осим тога, постоје књижевна дела која су предвиђена програмом *Српског језика*, а могу помоћи у разумевању понашања човека у различитим животним ситуацијама (нпр. последице погрешних одлука, проблеми у комуникацији, понашање човека у стресу). Овај програм се одлично надовезује на програм *Грађанског васпитања* у првом циклусу јер се у трећем разреду обрађује тематска целина *Снага узајамне помоћи* чији су кључни појмови солидарност, волонтирање, Црвени крст.

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

У оквиру ове теме садржаји су подељени у три целине. Прва се односи на групу вештина које би се могле назвати когнитивне, другу групу чине организационе, а трећу социјално-емоционалне. Ова подела је програмски неопходна, иако у свакодневном животу све те вештине су међусобно повезане и здружено одређују наше понашање и ефекте које изазивају. Зато већ у процесу увођења у тему треба изабрати примере на којима ће ученици сагледати сложеност различитих животних ситуација и неопходност коришћења различитих вештина да би се постигао жељени циљ као што су сагледавање ствари из различите перспективе, процена последица одлука, разликовање битног од мање битног, или хитног од мање хитног, планирање... У пракси су се показале као врло ефикасне вежбе где се користи техника студије случаја и то баш оних негативних где је особа донела погрешне одлуке, није критички промишљала нити планирала, није имала увид у сопствене приоритете, није препознала сопствене и туђе емоције... Да би дошли до правилног увида ученике треба „водити“ кроз пример помоћу низа питања, што је уједно и почетак рада на критичком мишљењу.

Критичко мишљење је окосница прве групе вештина у оквиру ове теме. То је неопходна вештина јер живимо у цивилизацији коју карактерише хиперпродукција информација што често делује ометајуће на процес мишљења, решавања проблема, доношење одлука. Зато је важно да ученици разликују чињенице од претпоставки и неистина, односно да се питају да ли је нешто тачно или не, ко доноси те информације и како их аргументује, да ли постоје и другачије перспективе и да буду осетљиви на нелогичности, недостатак доказа и манипулацију. Када хоћемо да развијемо критичко мишљење код ученика, ми заправо желимо да они размишљају својом главом и да долазе самостално до закључака на основу проверених података, да посматрају ствари из различитих перспектива уважавајући контекст, да имају увид у однос део-целина, да доводе у везу узрок и последицу и да имају увид у ток сопственог мишљења. У току рада на овом садржају ученицима треба да буде јасна разлика између критичког мишљења и критицизма.

Најмоћнији начин за развој критичког мишљења код ученика јесте постављати им питања, неговати атмосферу у којој се одговори могу слободно дати, без квалификације и захтевати од њих да нешто бране или нападају (техника за и против). Ево неких питања које наставник може поставити ученицима: Зашто то мислиш? Ако би се … догодило, како би…то било? Можеш ли то да објасниш? Дај ми пример за то. Како то можемо да докажемо? Како си дошао/ла до тог закључка? Ко то тврди и на основу чега? Како то изгледа посматрано из другог угла? Само ових неколико питања довољно је за анализу информација које су доступне у медијима и на друштвеним мрежама што ће показати ученицима колико има нетачности, произвољности и манипулације подацима којима смо изложени.

Вештина критичког мишљења је директно повезана са вештином решавања проблема. Ученици на узрасту од 11 до 13 година често бивају заведени појавним аспектом неке ситуације и не успевају да препознају шта је главни проблем, шта је ту битно, хитно па самим тим умањују могућност да га на прави начин реше. Зато треба користити вежбе за препознавање проблема. Наставник треба да изабере ситуацију у којој је проблем близак ученицима, нпр. туча ученика у дворишту школе. То је погодан пример јер се може посматрати из различитих перспектива (ученика, дежурног наставника, одељенског старешине, родитеља), што има више могућности за решавање и што је најважније има више нивоа проблема (однос према дежурном наставнику,

међусобни однос ученика, поштовање правила понашања...). Више о критичком мишљењу и решавању проблема може се наћи на сајту https://www.britishcouncil.rs/programmes/education/ .

Доношење одлука је, такође, вештина потребна свакодневно, у различитим животним ситуацијама, али је посебно важна у оним где доношење одлука има велике и дугорочне последице, као што су нпр. одабир средње школе. И ова вештина директно је повезана са критичким мишљењем и решавањем проблема. Са ученицима треба организовати активности које ће им помоћи да разумеју тај процес, на који начин се одлуке доносе, кроз које фазе се пролази, које су препреке доношењу одлука и како не треба доносити одлуке. Више о томе може се наћи на сајту https://poslovi.infostud.com/saveti/Donosenje-odluka-Kako-izabrati-najboljumogucnost/223.

Организационе вештине се природно надовезују на претходне кључне појмове садржаја и имају врло широку примену у свему што ученик тренутно ради као и шта ће радити у будућности. Добро развијену ову вештину препознајемо по томе што особа: систематично прикупља, класификује и чува потребне информације; одређује приоритете у раду; ефикасно управља временом; поштује рокове; планира (краткорочно и дугорочно) свој рад; поштује процедуре; има иницијативу у решавању проблема; уредно води евиденцију о свом раду.

Постоје велике могућности да се са ученицима ради на развијању организационих вештина. За те потребе могу се користити духовите мини лекције из књиге Јасминке Петровић и Ане Пешикан „Све о (не)учењу: Како постати и остати глуп (у 39 лекција)“. Ту се могу наћи примери о томе како планирати учење на часу и код куће, у које време и на ком месту, како комбиновати различите садржаје, повезивати градиво, лакше запамтити, водити рачуна о потребном материјалу и условима за рад, уклонити могуће ометаче, како распоредити учење, од чега почети...

Како ученици не би дошли до погрешног закључка да су организационе вештине важне само за учење, треба вежбати и на примерима из других сегмената њиховог живота. У наставку је дат пример једне такве вежбе.

Наставник чита текст „Ученици 8. разреда једне основне школе желели су да последњи наставни дан обележе журком у дворишту школе. Група осмака је средином маја анкетирала ученике 8. разреда и након што су утврдили број заинтересованих и на који начин желе да обележе тај дан (уз музику коју би пуштао ди-џеј), саопштили су своју идеју одељенским старешинама. Када су са старешинама утврдили правила понашања на том догађају (која су се односила на одржавање реда и удаљавање оних који тај ред ремете, као и на забрану употребе алкохола и пиротехнике), представници осмака су, са својим одељенским старешинама, заказали разговор са директором школе ради добијања дозволе за организацију једног таквог догађаја. Директор је, након што су му представили своју иницијативу, дозволио да се догађај организује у време када нема наставе и у присуству одељенских старешина. Од ученика је очекивао да му до следеће недеље саопште термин када ће журка почети и завршити се, који број ученика ће бити присутан, ко ће бити задужен за музику, а ко за одржавање реда. Пошто су испоштовали све услове, журка у дворишту школе одржана је у предвиђеном термину у лепом расположењу и без икаквих проблема“. Након читања текста наставник поставља ученицима питања како би дошли до увида који су кључни елементи организације оваквог великог догађаја. Могућа питања су: Када су ученици почели са организацијом журке? Које су информације ученици прикупили пре него што су добили дозволу за организацију журке? О којим приоритетима су морали да воде

рачуна да би организовали журку? Која су задужења морали да планирају и којих правила понашања и процедура да се придржавају? Да ли је осмацима било свеједно када ће се журка одржати? Да ли су испоштовали рокове које им је дао директор и која су сами одредили? Шта су биле њихове могућности, а шта ограничења? Коме су се све ученици обратили да би журка била одобрена и одржана?

Након разговора ученици се деле у групе где ће свака од њих добити неки посао који треба да обави. Задатак група је да направе план рада у којем ће навести које информације је потребно прикупити, коме ће се обратити, којих приоритета ће се држати, како процењују сопствене могућности и ограничења, каква ће им бити динамика рада и рокови, који ресурси су им потребни (материјални и људски) и како ће до њих доћи, какву ће поделу рада направити, како ће водити евиденцију. Као помоћ у раду наставник може да направи неку врсту формулара са кључним елементима организације посла и управљања временом који ће бити „водич“ ученицима у овој вежби.

Ради повезивања организационих са вештинама критичког мишљења, доношења одлука и решавања проблема, добродошле су и вежбе за препознавање приоритета (шта ја заиста желим, које су моје потребе у вези са тим, шта осећам...), и за сагледавање сопствених јаких и слабих страна у конкретној ситуацији (SWOT анализа). За узраст ученика петог и шестог разреда прикладно је такву вежбу радити на задату тему као што су како до бољих оцена или како постићи боље резултате у спорту, музичкој школи и сл. Више о томе може се наћи на https://poslovi.infostud.com/saveti/Kako-da-prepoznate-prioritete-i-planirate-u-skladu-sa-njima/361.

Трећи кључни појам садржаја у првој теми односи се на социо-емоционалне вештине, које заједно са когнитивним и организационим вештинама значајно доприносе да особа буде успешна и задовољна. Школа и породица су место интензивне социјалне и емоционалне интеракције и самим тим велики „простор“ за настанак конфликата и изложености притисцима. Зато Светска здравствена организација велику пажњу поклања развоју социјалних вештина, пре свега комуникацији, решавању конфликата, затим управљању емоцијама и превазилажењу стреса.

Рад на овим вештинама захтева већи опрез него што је то случај код когнитивних и организационих, те треба избегавати вежбе где би се ученици могли осетити неугодно или угрожено. За те потребе погодне су драмске радионице јер се реализују у *као да ситуацијама*.

Са ученицима треба радити на препознавању сопствених и туђи осећања и вези која постоји са решавањем проблема и доношењем одлука. Ради сагледавања ситуације из другог угла и разумевања туђих осећања може се користити радионица из књиге „Учионице добре воље“ по имену „Кад станем у туђе ципеле“.

Рад на вештини комуницирања пружа велике могућности и ученици обично у њима радо учествују. Као подстицај за разговор може се користити неки од бројних клипова. За узраст ученика у 5. и 6. разреду посебно је погодан анимирани филм „Мост“ доступан на линку https://www.youtube.com/watch?v=P1900TBJ7q8&index=13&list=PLcp-zjbR-kZ7a5WU63KCheDY8234SUPgr&t=0s . Очекивани исход рада је да ученици разликују конструктивну комуникацију од оне која то није и да повезују настанак и разрешење конфликта са начином на који се комуницира. Код конфликата може се радити на тзв. неутралним али и личним уколико постоје ученици који су спремни да то поделе са групом. Све активности треба

да воде унапређивању вештине ученика да активно слушају и да бирају речи које користе у комуникацији. За те потребе погодна је радионица „Како нас други слушају“ или „Може ли се сукоб решити“ из „Учионице добре воље“ као и спот МУП-а РС „Бирај речи хејт спречи“ који је доступан на следећем линку https://www.youtube.com/watch?v=eHW23wa7Sgc

У оквиру овог кључног појма ученици треба да се упознају, на основном нивоу, шта је асертивност и како се одупрети притиску, посебно вршњака. Није потребно да ученици користе реч асертивност али је потребно да имају вештину да се боре за своја права и интересе на начин који друге не угрожава. У циљу освешћивања механизма путем којих окружење, нарочито вршњачка група, утичу на појединце и њихово понашање може се реализовати и радионица, такође из „Учионице добре воље“, под називом „Наговорили су ме...“.

По свом садржају поред наведених књига погодне су и следеће: *Мој планер личног развоја – ПланУМ*, А. Шаровић Атанасовски; *Од сутра не одуговлачим! (Али стварно!),* П. Еспеланд, Е. Вердик; *Твој дан без стреса*, Х. Бекер; *Конфликти и шта са њима*, Д. Плут, Љ. Маринковић.

ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ

За увођење ученика у тему треба користити материјале који на реалистичан начин приказују колико су неке ситуације опасне. Треба комбиновати материјале који говоре о локалним, регионалним и глобалним догађајима. Наставник их може наћи на платформи Црвеног крста Србије www.sigurnijeskoleivrtici.rs http://p531995.mittwaldserver.info и на сајту Сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова http://prezentacije.mup.gov.rs/svs/. Након тога ученицима треба обезбедити да искажу своје мисли и осећања у вези са оним што су видели. Уколико међу ученицима има оних који су нешто од тога и лично доживели (нпр. поплава, пожар), а желе то да поделе са групом, треба их укључити у активност водећи рачуна да то не буде за њих непријатно.

У оквиру ове тематске целине садржаји су дати у седам кључних појмова. Почиње се са појмом култура безбедности и ко о томе треба да брине у складу са изјавом коју је дао Нелсон Мендела. Он је рекао да се сигурност и безбедност не дешавају сами од себе, већ су резултат колективног одговора и друштвеног улагања. Катастрофе, односно елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће, не можемо увек да предвидимо и могу нас задесити било када, било где. Несреће не погађају на исти начин све средине, али оно што је заједничко за све несреће јесте да старији и деца представљају посебно осетљиве групе. Истраживања у свету су показала да научени правилни поступци којих треба да се придржавамо у ситуацијама избијања неке елементарне непогоде представљају разлику између живота и смрти. Зато је јако битно да у најранијем добу почнемо да стичемо знања и вештине за правилно превентивно и реактивно понашање пре, током и након различитих елементарних непогода и других опасности, које нам остају за цео живот. Активности треба да буду усмерене на усвајање знања и развој вештина о безбедносним поступањима, као и да емотивно јачају ученике да буду присебни у таквим ситуацијама и спремни да примене стечена знања и вештине.

Поред стицања знања и развоја вештина код ученика који похађају ову слободну наставну активност могуће је као резултат рада на часовима припремити неке материјале који ће допринети

подизању културе безбедности школе, као што су нпр. прављење информативног кутка за смањење ризика од катастрофа где би били постери или презентације о правилима понашања током различитих елементарних непогода, списак телефона хитних служби и сл.

За рад на првом кључном појму садржаја ове теме може се користити филм ,,Наш свет, наши изазови" https://www.youtube.com/watch?v=zhYMCs6TqQE који приказује изазове са којима се данашњи свет суочава (климатске промене, елементарне непогоде). Циљ је да ученици разумеју зашто је битно да сваки грађанин поседује вештине за деловање пре, током и након што се несрећа догоди и да науче које институције и организације служе грађанима у заштити безбедности (Ватрогасци спасиоци, Полиција, Војска, Црвени крст, Цивилна заштита и друга удружења и организације од интереса за заштиту и спасавање). У циљу препознавања снага система за смањење ризика од катастрофа у Републици Србији, како је званичан израз за њих, наставник може упутити ученике да на свом локалу истраже (рад у паровима или малој групи) где се налазе те службе, које послове обављају, односно за шта су надлежне, колико људи запошљавају, какву опрему користе и сл. Осим тога, може се организовати гостовање особе која брине о безбедности грађана или реализовати радионица ,,Нацртај/направи свој грб" која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће који је припремљен од стране Црвеног крста Србије. Када ученици буду овладали основним знањима о култури безбедности и снагама система за смањење ризика од катастрофа може се спровести још једна активност. Ученици могу направити неколико питања из те области помоћу којих би утврдили колико њихови родитељи о томе знају.

Други кључни појам садржаја односи се на заштиту животне средине и климатске промене. Многе катастрофе (пожари, поплаве, зрачење, екстремни метеоролошки услови...), директно произилазе из лошег односа човека према животној средини. У раду са ученицима може се користити анимирани филм MAN доступан на линку https://www.youtube.com/watch?v=WfGMYdalClU, или неки други филм о климатским променама и њеним последицама на човечанство. После гледања таквих филмова обавезно је са ученицима разговарати како они виде проблем и, што је још важније, како виде решење. У току разговора упознати ученике са прогнозама научника у вези са климатским променама, пружити им конкретне податке и њихов извор. Позвати се на оно што ученици већ знају о овом проблему, што су учили у другим предметима, што су сазнали из медија.

У циљу подстицања ученика на акцију за смањење климатских промена и заштиту животне средине наставник може реализовати радионицу ,,Заштити свет" која је намењена и за старије основце, а припремљена је од стране Црвеног крста Србије и налази се у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Такође, може се успоставити сарадња са локалним предузећем које је одговорно за одвожење отпада, постављање или прављење канти за рециклажу или разврставање отпада. Ученици треба да се упознају како раде таква предузећа, које проблеме имају и у ком правцу очекују да ће се питање отпада, кога је све више, решити. Ради јачања личне одговорности могу се направити чек листе ствари којих ученици треба да се придржавају како би дали допринос смањењу последица климатских промена. Чек листе требало би проверавати периодично како би се утврдило у којој мери се ученици придржавају правила.

Трећи кључни појам садржаја односи се на општу безбедност, која обухвата правилно поступање у свакодневним активностима, при учествовању у саобраћају, при позивању хитних служби, кад се уоче основни знаци опасности који обавештавају или упозоравају на одређену

опасност (хемијска опасност, биолошка опасност, опасност од пожара, запаљива материја, експлозивни остаци рата - ЕОР). У оквиру овог садржаја ученици треба да овладају комуникацијом са хитним службама јер није довољно само знати кога треба позвати, већ тој служби треба дати што више релевантних информација како би могле ефикасно да делују. Табела испод погодна је за рад са ученицима посебно при коришћењу технике играње улога.

Пре позива хитне службе требало би да:	**Када позовеш хитну службу треба да се :**
• процениш место незгоде; • осигураш сопствену безбедност и безбедност осталих присутних; • процениш стање унесрећених и утврдиш да ли је некоме живот озбиљно угрожен; • провериш да ли је особа свесна, да ли дише, да ли јако крвари, да ли сме да се помера; • пружиш мере неодложне помоћи; • ослободиш дисајне путеве, примениш мере оживљавања, зауставиш крварење.	• представиш и кажеш: - шта се догодило; - када се догодило; - каква врста несреће се десила; - колико је људи повређено, њихове повреде и предузете мере; - колико је људи угрожено; - где се несрећа десила; - да ли опасност и даље постоји: • оставиш контакт телефон • сачекаш оператера да ти каже како даље да поступаш.

Следећи кључни појам садржаја односи се на план комуникације и евакуације**.** План евакуације чланова домаћинства или заједнице помоћи ће сваком члану домаћинства/заједнице да се евакуише из свог дома у ситуацијама које то захтевају на најсигурнији начин и што је брже могуће. Планом евакуације су унапред дефинисани путеви кретања и коначно зборно место, односно место које је безбедно за прикупљање свих евакуисаних. План комуникације у случају несреће служи за олакшавање комуникације и одржавање контакта са члановима домаћинства, као и прослеђивање битних информација. Добар план комуникације помоћи ће нам да смањимо панику, ризик и потенцијалне последице несреће. У раду на овом садржају могу послужити примери где је паника људи довела до смртних исхода. Да би ученици схватили како се такве ситуације предупређују, заједно са наставником могу да припреме нацрт плана евакуације и комуникације из учионице до безбедног места, увежбају евакуацију ученика из школе, наведу садржај торбе у случају несреће. Може се користити анимирани филм на енглеском језику који ће ученици уз малу помоћ наставника лако пратити а доступан је на сајту https://www.youtube.com/watch?v=UmiGvOha7As.

Више о припреми породичног плана реаговања у случају несреће може се наћи на сајтовима https://www.youtube.com/watch?v=kE3XAwR412I и https://www.youtube.com/watch?v=hs2prs9xVk8 .

Осим тога, наставник може реализовати са ученицима неке од радионица (Направи свој план, Спреман/на за покрет, Сви за једног, један за све) које се, такође, налазе у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће

Следећи кључни појам садржаја односи се на елементарне непогоде и то на пожар, земљотрес, поплаву и екстремне метеоролошке услове. Ови садржаји су, у односу на претходне, ближи ученицима, јер су неки од њих, или од чланова њихових породица, имали и лична искуства. Међутим, то не значи да знају како се треба правилно понашати у таквим ситуацијама, те је, поред стицања знања, важно радити на развоју вештина.

Што се тиче земљотреса, ученици треба да овладају правилима понашања и проналажењем безбедног места. У раду се може користити радионица „Сигурна места у затвореном простору/школи/вртићу", која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Ученицима се може препоручити, уколико желе, да погледају неки од филмова са тематиком земљотреса и да на часу размене утиске.

За увођење ученика у садржај који се односи на пожар, наставник може користити различите материјале (слике, филмове, новинске чланке, статистичке податке о пожарима у свету и нашој земљи...), а може организовати гостовање ватрогасаца или посету најближој ватрогасној станици. Ученицима би био интересантан и разговор са особом која је имала лично искуство са пожаром и жели да га подели са другима. У Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће налази се пригодна радионица „Пожарни троугао". Ученици треба да буду упознати са карактеристикама пожара на отвореном и у кући, као и са правилним начином понашања у таквим ситуацијама. Више о шумским пожарима налази се на сајту https://www.youtube.com/watch?v=_bNLtjHG9dM.

Рад на поплавама може започети снимком бујичних поплава у источној Србији, доступном на сајту https:// HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=T5fWhc-adVk" HYPERLINK који никога неће оставити равнодушним. Затим се може реализовати радионица „Ударне вести" која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Као и код других елементарних непогода, ученици треба да буду упознати са корацима којих се треба придржавати у случају најаве поплаве и у случају поплаве. За те потребе може се користити анимирани филм доступан на сајту https://www.youtube.com/watch?v=43M5mZuzHF8. Уколико је у средини где живе ученици било скоро поплава, може се одвојити време за размену искустава и анализу погрешних реакција и њихових последица.

Кључни појам садржаја који се односи на екстремне метеоролошке услове ученицима се лако може приближити навођењем неких података на глобалном, регионалном и локалном нивоу. Могу се пронаћи атрактивне приче и занимљивости, као што је она да је у средњовековној Европи, због муња, једно од најопаснијих „занимања" било звонар у цркви. Само у Француској су од 1753. године до 1786. године громови 386 пута ударили у црквене торњеве, при чему су настрадала 103 звонара, због чега је законом било забрањено оглашавање црквених звона у току грмљавине. Уз причу може се користити приказ муња у реалном времену на сајту https://euweather.eu/radar.php?en Интересантан је и податак да је највећи град пао у Бангладешу 1986. године. Тежина појединих ледених кугли била је чак 13,6 килограма. Приликом ове непогоде погинуло је пет људи, а повређено око 225. Наставник треба да се потруди да пронађе оно што је у тој средини релевантан податак у вези елементарних непогода. Нпр. о снежним наносима на коридору 10 у Србији 2014. године ученици могу да погледају на сајту

https://www.youtube.com/watch?v=hYFPfvFiOcM, а о активностима Црвеног крста у спашавању људи из сметова на https://www.youtube.com/watch?v=Xo5YHa0VqNw.

Безбедност на води је добила место у овој теми зато што још увек велики број људи страда утапањем. Процене су да се годишње у свету утопи око 320.000 људи. Република Србија спада у земље са просечним бројем утапања током године, али су то такође велике непотребне жртве. За увођење у појам могу се користити материјали доступни на линковима: https://www.youtube.com/watch?v=HesWX4CAWnY и https://www.youtube.com/watch?v=B3Vmu-iaub0 где је приказана активност Црвеног крста Србије у области спасилаштва на води. Наставник може реализовати и радионицу „Правила понашања на купалишту" која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. У раду на овом садржају највише треба користити примере из локалне средине где ученици живе са фокусом на разликовање безбедних и небезбедних купалишта, разумевање улоге спасиоца и упознавање са начинима пружања самопомоћи у ситуацијама грча мишића. Посебну пажњу треба посветити разговору о распрострањеном убеђењу да добри пливачи не могу доћи у ситуацији да буду у опасности на води, што није тачно.

Рад на овој теми природно се завршава садржајем који се односи на Прву помоћ. Циљ је развој позитивног става према пружању помоћи људима у невољи, стицање знања о основним принципима прве помоћи, о основним средствима за пружање прве помоћи као и овладавање неким основним вештинама примерено узрасту ученика и броју часова који се могу одвојити за вежбање. У Националном каталогу наставник може наћи радионице и за овај кључни појам. У раду на овом садржају треба се ослањати на знања о грађи и функцији људског организма која су ученици стекли из биологије. Уз прву помоћ повезују се појмови самопомоћи и узајамне помоћи. Ученици треба да се упознају на који начин могу постати волонтери Црвеног крста и учествовати у пружању Прве помоћи, као и такмичити се.

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како предвиђају последице, како критички промишљају, чиме се руководе у процесу доношења одлука, како комуницирају. У складу са исходима, тамо где се очекује знање или нека вештина прикладно је да се то провери у форми квиза, улазних и излазних тестова, презентације, писања есеја и др. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању,* а успех се изражава описно (*истиче се, добар* и *задовољава).* Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати.

9.2. Седми и осми разред

9.2.1. БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ

Циљ програма је да ученици, кроз стицање знања, развој вештина и усвајање ставова и вредности постану осетљивији за питања безбедности саобраћаја и спремнији за самостално и безбедно учешће у саобраћају.

Разред: Седми и осми

Годишњи фонд часова: 36/34

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за целоживотно учење Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Сарадња Комуникација Одговоран однос према околини Одговоран однос према здрављу Дигитална компетенција Рад с подацима и информацијама	опише значај саобраћаја за човека и друштво некад и сад; – повезује доступност саобраћаја са степеном остварености неких људских права; – доведе у везу знања, вештине, ставове и вредности о саобраћају са понашањем учесника у саобраћају; – дискутује о начинима саобраћајног васпитања деце и младих у породици, школи, медијима; – наведе неколико установа који се баве безбедношћу саобраћаја и телефонске бројеве полиције, хитне помоћи и ватрогасаца; – препозна примере којима се у јавности промовишу позитивни ставови и правилна понашања у саобраћају;	**ЗНАЧАЈ САОБРАЋАЈА** Значај саобраћаја за појединца и друштво некад и сад. Доступност саобраћаја и степен остварености људских права (здравствена заштита, образовање, рад, култура...). Саобраћајно васпитање кроз стицање знања, развој вештина, усвајање ставова и вредности у породици, школи, путем медија. Примери кампања за безбедно понашање у саобраћају и неговање вредности, као што су: људски живот, здравље, животна средина, материјална добра. Институције и организације које се баве саобраћајем. **САОБРАЋАЈ КАО УРЕЂЕНИ СИСТЕМ** Саобраћај као уређена комуникација.

	– заступа мишљење да су највеће вредности у саобраћају људски живот, здравље, животна средина, материјална добра; – разликује различите учеснике у саобраћају и препознаје оне који су посебно осетљиви; – доведе у везу поштовање саобраћајних правила и безбедност свих учесника у саобраћају; – опише начине комуникације учесника у саобраћају и значај који има за безбедност; – дискутује о санкционисању појединаца који се небезбедно понашају у саобраћају; – наведе последице небезбедног понашања у саобраћају; – на примеру саобраћајне ситуације критички разматра небезбедна понашања и могуће последице; – опише штетни утицај умора, употребе алкохола, психоактивних супстанци, мобилних телефона на безбедност у саобраћају;	Учесници у саобраћају – пешаци, возачи, путници. Осетљиве категорије учесника у саобраћају – деца, особе са инвалидитетом, старије особе, бициклисти. Значај поштовања саобраћајних правила свих учесника у саобраћају за безбедност. Комуникација између различитих учесника у саобраћају и безбедност. Последице непоштовања саобраћајних правила по појединца, друштво и материјална добра. Санкционисање небезбедног понашања у саобраћају. Највећи непријатељи безбедности у саобраћају – умор, алкохол, психоактивне супстанце, мобилни телефони. **ДЕЦА У САОБРАЋАЈУ** Деца као учесници у саобраћају –пешаци, бициклисти, путници. Психофизичке карактеристике деце основношколског узраста значајне за учешће у саобраћају. Примери најчешћег страдања деце у саобраћају. Безбедно понашање деце као пешака у саобраћају.

	– не користи мобилни телефон приликом преласка улице; – наведе како све ученици основношколског узраста могу да учествују у саобраћају; – опише основне психофизичке карактеристике деце основношколског узраста значајне за учешће у саобраћају; – наведе примере најчешћег страдања деце у саобраћају; – опише и демонстрира правилно понашање деце као пешака; – опише и демонстрира правилно управљање бициклом и коришћење заштитне опреме; – наведе начине на које се деца правилно превозе у саобраћају; – правилно прелази улицу; – изрази позитиван став према употреби заштитне опреме при вожњи бицикла и користи заштитну опрему кад вози бицикл; – образложи зашто је важно да се користе сигурносни појасеви и дечија седишта у аутомобилу, ставља сигурносни појас у аутомобилу и показује	Безбедно понашање деце као бициклиста у саобраћају. Безбедно понашање деце као путника у саобраћају. **САОБРАЋАЈ И ЖИВОТНА СРЕДИНА** Ефекти саобраћаја на животну средину. Мере за смањење негативних ефеката саобраћаја на животну средину. **КУЛТУРНО ЈЕ БЕЗБЕДНО** Културно понашање различитих категорија учесника у саобраћају и безбедност. Пружање помоћи у саобраћајним незгодама.

	спремност да опомиње друге који то не раде; – наведе понашања пешака и бициклиста која могу да ометају друге учеснике у саобраћају; – не подлеже притиску вршњака да се небезбедно понаша у саобраћају; – наведе негативне ефекте саобраћаја на животну средину и могуће мере за њихово смањење; – покаже спремност да повређенима у саобраћају помогне у складу са својим могућностима или затражи помоћ других; – критички промишља о сопственом безбедном и небезбедном понашању у саобраћају и прихвата одговорност за сопствено понашање у саобраћају; – наведе примере културног и некултурног понашања у саобраћају и доводи их у везу са безбедношћу.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност (СНА) Безбедно у саобраћају нуди се ученицима седмог и осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном. Намењена је ученицима овог узраста јер одговара њиховој потреби да, у већој мери него пре, самостално учествују у саобраћају као пешаци, путници, бициклисти. Ученици су у претходним разредима, у оквиру различитих предмета, имали прилику да обрађују неке садржаје који се тичу саобраћаја

(значај, врсте, правилно прелажење улице, транспортна средства...), а неки од њих су били учесници такмичења Шта знаш о саобраћају. Овај програм представља надградњу и ученицима нуди шири поглед на саобраћај са фокусом на безбедност, и то, како личну, тако и општу.

Смернице за рад на програму наставник може наћи у Референтном оквиру компетенције за безбедно учешће у саобраћају и пратећем водичу за његову имплементацију (доступно на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања www.zuov.gov.rs), у Општем упутству за остваривање свих СНА (организација и начин рада, праћење и напредовање ученика, оцењивање...), као и у овом упутству које је детаљније што се тиче садржаја програма и изражава његову специфичност.

Програм Безбедно у саобраћају почива на уверењу да школа има обавезу и одговорност да допринесе развоју компетенције ученика за безбедно учешће у саобраћају коју, као и код других компетенција, чине знања, вештине, ставови и вредности. Прегледом исхода може се видети како је то уграђено у програм. Издвајамо неколика исхода који илуструју наведено. За знање – ученик ће бити у стању да наведе неколико институција које се баве безбедношћу саобраћаја и да наведе телефонске бројеве полиције, хитне помоћи и ватрогасаца. За вештине – ученик ће бити у стању да правилно прелази улицу. За ставове – ученик изражава позитиван став према ношењу заштитне опреме при вожњи бицикла. За вредност – ученик ће бити у стању да заступа мишљење да су највеће вредности у саобраћају људски живот, здравље, животна средина и материјална добра. Неки исходи садрже више компоненти компетенције. На пример, ученик ће бити у стању да образложи зашто је важно да се користе сигурносни појасеви и дечија седишта у аутомобилу (знање), ставља сигурносни појас (вештина) и показује спремност да опомиње друге који то не раде (став).

Својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима програм доприноси и развоју неких међупредметних компетенција. Највећи допринос даје развоју компетенције за одговоран однос према здрављу, што је важно ако се има у виду да деца и млади страдају више у саобраћају, него од болести.

САДРЖАЈ И ИСХОДИ ПРОГРАМА

Садржај програма дат је у оквиру 5 тематских целина: Значај саобраћаја, Саобраћај као уређени систем, Деца у саобраћају, Саобраћај и животна средина, Културно је безбедно. Као и код других програма, главна смерница за остваривање су исходи које треба постићи, а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Подразумева се да ће наставник, у оквиру планирања на нивоу часа, програмске исходе уситнити на већи број мањих исхода. Неки

исходи ће бити лакши и бржи за постизање (најчешће су то знања), а неки ће бити резултат кумулативног рада на више различитих садржаја у дужем временском периоду. Пример таквог исхода је да ће ученик бити у стању да критички промишља о сопственом безбедном и небезбедном понашању у саобраћају и да прихвата одговорност за сопствено понашање у саобраћају. С обзиром да неке исходе (најчешће вештине) није лако проверити да ли су достигнути у школским условима потребна је сарадња са родитељима. На пример, у току другог полугодишта, наставник може тражити од родитеља повратну информацију да ли су приметили да се мења однос њиховог детета према коришћењу заштитне опреме кад вози бицикл, да ли увек ставља појас у аутомобилу кад се вози као путник, како се понаша у превозу, да ли уочава и коментарише туђа небезбедна понашања у саобраћају и сл.

У наставку упутства дата су појашњења за сваку од програмских тема и идеје како на њима радити са ученицима.

ЗНАЧАЈ САОБРАЋАЈА

У овој, може се рећи уводној теми, наставник полази од ученичких знања о саобраћају. Она ће свакако једним делом бити формална – стечена у школи, али у великој мери и неформална – стечена у свакодневном животу и путем учења по моделу у оквиру породице. Нема дилеме да ученици саобраћај доживљавају као значајан, у смислу да се људи и роба превезу са једног места на друго. Међутим, потребно је на томе радити из још једне перспективе. Од ученика треба тражити да доступност саобраћаја повежу са степеном остварености неких важних људских права као што су: право на школовање, здравствену негу или на рад. Такође, треба им проширити видике како саобраћај не би посматрали само из угла добробити појединца, већ и из угла целокупног друштва, пре свега његовог економског развоја.

Други сегмент ове теме је саобраћајно васпитање. Са ученицима треба разговарати како они виде припрему деце за самостално учешће у саобраћају. Ко, како и на који начин треба са њима да ради на томе, као и по чему се процењује да је неко спреман да безбедно учествује у саобраћају. Циљ је да ученици схвате да саобраћајно васпитање подразумева стицање знања, развој вештина и усвајање правилних ставова и вредности, што се мора дешавати и у породици и у школи. За те потребе са ученицима се може, на пример, дискутовати о несавесним возачима који праве пуно саобраћајних прекршаја (возе брже од дозвољеног, не стају на црвено светло на семафору, претичу преко пуне линије...) и водити их тако да сами закључе зашто се такви возачи називају несавесним, да њима не недостају знања о безбедном учешћу у саобраћају као ни вештине, већ је њихово понашање повезано са ставовима и вредностима које имају. То је прилика да се са ученицима разговара о вредностима које су важне у саобраћају као што су: људски живот, здравље, животна средина, материјална добра.

Трећи сегмент теме посвећен је институцијама и организацијама које се баве саобраћајем или су на неки начин повезане са њим. Ученици се могу упутити да на интернету сами истраже чиме се баве Агенција за безбедност саобраћаја, Ауто-мото Савез Србије, Саобраћајни институт ЦИП и о томе поразговарати. Затим их треба упознати са позивним бројевима служби полиције, хитне помоћи и ватрогасаца, јер су оне од велике важности за безбедност саобраћаја и пружање помоћи у ванредним ситуацијама.

Рад на овој теми може се завршити анализом неколико кампања Агенције за безбедност саобраћај као што су Успори живот те чека, Кад пијем не возим, Подигни глас одузми гас, Вози одморан... са становишта које вредности пропагирају и коме се обраћају.

САОБРАЋАЈ КАО УРЕЂЕНИ СИСТЕМ

Друга тематска целина има за циљ да ученицима приближи сложеност саобраћаја, ко све у њему учествује и неопходност да комуникација између њих буде уређена. Као подстицај могу се користити снимци саобраћаја са почетка 20. века, као и они који приказују саобраћај данас као уређен систем (нпр. See How an Insane 7-Circle Roundabout Actually Works | WIRED (youtube.com)) или као мање уређен (нпр. Traffic WTF - Ethiopia's Meskel Square, Addis Abeba (youtube.com)). Посебну пажњу треба дати појашњењу које су и зашто осетљиве категорије учесника у саобраћају као што су: деца, особе са инвалидитетом, особе које гурају дечија колица, старије особе, бициклисти, мотористи (нпр. Snimak na kom vozač velikom brzinom prolazi pešački prelaz na kojem su majka i beba - Telegraf.rs).

Централни део ове теме је значај поштовања саобраћајних правила свих учесника у саобраћају ради безбедности свих. На то се природно надовезује разговор о последицама непоштовања саобраћајних правила и то по појединца, друштво и материјална добра. Ученици су довољно одрасли да неки од њих имају и лично искуство о томе (били су учесници или сведоци неке саобраћајне незгоде), тако да им треба дати прилику да говоре о томе, уколико желе. Након тога, прави је тренутак да наставник упозна ученике са подацима о саобраћајним незгодама у нашој земљи (број погинулих, повређених, материјалне штете...) и упореди их са подацима у неким другим земљама које су по броју становника сличне нашој, а имају мање саобраћајних незгода уз упитаност шта је то што прави разлику. Циљ је да ученици самостално увиде да је највећа разлика у понашању људи у саобраћају, у степену поштовања саобраћајних прописа, а мање у путевима, опреми путева и превозним средствима.

Следећи корак у раду на овој теми је разговор са ученицима како они виде шта треба радити како би се смањио број саобраћајних незгода. Наставник ће их водити тако да дођу до закључка да постоје два пута: један је превентива, односно припрема за безбедно учешће у саобраћају, а други санкционисање небезбедног понашања у саобраћају.

Рад на теми се завршава прегледом највећих непријатеља безбедности у саобраћају као што су умор, алкохол, психоактивне супстанце, мобилни телефони. За те потребе ученици могу добити нпр. домаћи задатак да, радећи у паровима, стану на неку прометну раскрсницу у окружењу школе и да 10 минута посматрају саобраћај и бележе колико возача док вози користи мобилни телефоном. Активност се може завршити неким од ефектних клипова у којима се показује зашто је употреба мобилних телефона током вожње врло опасна по безбедност у перцептивном смислу јер омета пријем дражи, у когнитивном, јер омета мишљење и мануелном, јер омета прављење покрета.

ДЕЦА У САОБРАЋАЈУ

Ова тема се надовезује на претходну и има за циљ да ученицима појасни специфичности учешћа деце у саобраћају и то као пешака, путника и бициклиста. Много тога они већ знају о томе, али им треба на систематизован начин приказати зашто су деца и млади осетљива категорија учесника у саобраћају, и то са становишта њихових физичких, менталних, емоционалних и социјалних карактеристика. Из исхода се може видети да су неки аспекти ових карактеристика добили посебну пажњу, јер имају већи утицај на (не)безбедно понашање у саобраћају. На пример, један од исхода програма каже да ће ученик бити у стању да не подлеже притиску вршњака да се небезбедно понаша у саобраћају. То значи да са ученицима треба више радити на феномену вршњачког притиска и како му се одупрети (корелација са изборним програмом Грађанско васпитање у оквиру кога се у 7. разреду такође ради на вршњачком притиску). Као помоћ у припреми рада на овим садржајима наставник може користити Водич за примену Референтног оквира компетенције за безбедно учешће у саобраћају у коме су карактеристике деце дате у три узрасне категорије.

У даљем току рада на теми ученици треба да се упознају са примерима најчешћег страдања деце у саобраћају. (И о томе се наставник може информисати у наведеном Водичу.) Међутим, рад на том садржају захтева додатни опрез, јер није циљ створити страх код ученика сваки пут када прелазе улицу, возе бицикл или су путници у возилу. Циљ је учинити их свесним опасности које саобраћај има и неопходности да се поштују правила безбедног учешћа у саобраћају, али и да је саобраћај људима потребан и користан. Да би ученике охрабрили да користе саобраћај на безбедан начин као кључни појмови ове теме наведени су:

1. Безбедно понашање деце као пешака у саобраћају.
2. Безбедно понашање деце као бициклиста у саобраћају.
3. Безбедно понашање деце као путника у саобраћају.

Овај сегмент теме има за циљ да ученици напредују у својим компетенцијама за безбедно учешће у саобраћају, односно очекивани исходи нису само на нивоу знања, већ су на нивоу

вештина. Главни оријентир наставницима за рад на овим садржајима је и овде Референтни оквир компетенције за безбедно учешће у саобраћају. На пример, у њему се наводи вештина Безбедно кретање пешака и бициклиста улицама, путевима и другим јавним површинама и уз њу неколико дескриптора који је описују, као што су: правилно процењује кретање учесника у саобраћају (правац, смер и брзину) и примењује мере које доприносе бољој видљивости и лакшем уочавању пешака и бициклиста у саобраћају. Наставник треба са ученицима да разради наведено питајући их на који начин пешаци и бициклисти доприносе да их други учесници у саобраћају боље виде, зашто уколико се пешак креће по коловозу на путу ван насеља или на путу који нема тротоар или другу површину намењену за кретање пешака, мора да се креће што ближе левој ивици коловоза у смеру кретања, итд. Овакви разговори треба ученицима да појасне смисао, сврху неких правила како би их лакше усвојили.

Овом делу програма треба посветити највише времена и добро промислити на који начин радити са ученицима. То не би требало да личи на теоријску наставу у ауто-школи где наставник предаје о правилима безбедног учешћа у саобраћају позивајући се на Закон о безбедности саобраћаја на путевима. Погоднije форме рада су демонстрација, симулација, дискусија, анализа случаја, разговор. На пример, ученици се могу поделити у мале групе са задатком да наведу које све опасне грешке могу да направе њихови вршњаци као пешаци, бициклисти и путници. Од њих се то може тражити даураде ослањајући се на знања и искуства која већ имају, а затим на основу њихових одговора цела група може заједнички, вођена наставником, да издвоји најважнија правила безбедног понашања у саобраћају за ове учеснике. Као следећи корак може бити израда плаката са тим правилима за зид учионице.

САОБРАЋАЈ И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Утицај саобраћаја на животну средину добио је своје место у програму, иако је то више ствар екологије, него питање безбедности у саобраћају, зато што постоји намера да се шире култивише однос ученика према саобраћају. Ученицима је, наравно, познато да саобраћај озбиљно загађује животну средину, те разговор о овој теми треба усмерити на промишљање о начинима смањења тог штетног утицаја. Ослонац за рад је део Референтног оквира компетенције за безбедно учешће у саобраћају који се односи на животну средину. У њему се наводе следећи дескриптори.

Ученик:

- наводи облике загађења које стварају учесници у саобраћају и објашњава предности пешачења, бициклирања и здравих животних навика за очување здравља и здраве животне средине (знање);
- сматра да свако понашање у саобраћају треба да буде усмерено на очување здраве животне средине (вредност);

- промовише ставове о потреби пешачења, коришћења саобраћајних средстава која не загађују животну средину и примени других мера за ефикасније коришћење превозних средстава (став);
- пажљиво се односи према зеленим површинама као пешак и бициклиста и пешачи, бициклира и примењује здраве животне навике у саобраћају (вештине).

Из наведеног се види сложеност компетенције за безбедно учешће у саобраћају и очекивање да ученици који прођу овај програм треба да имају критички однос према загађивању животне средине, али још више да имају проактивни однос према понашањима која то могу умањити. У ту сврху са ученицима се могу реализовати различите активности. На пример, могу добити задатак да радећи у пару 10 минута стоје на прометној раскрсници и пребројe број возила који је туда прошао и у колико њих је био само возач без путника. Друга активност може бити припрема упитника са неколико питања о навикама возача које су повезане са животном средином. Питања би могла бити, нпр: ако треба да идете 400 метара у удаљену продавницу да ли радије користите возило или идете пешке; приликом промене гума шта сте урадили са старим гумама; да ли кад нема места за паркирање, паркирате и на зеленој површини. Затим би сваки ученик обавио разговор са три одрасле особе по избору користећи тај упитник. На часу би се обрадили добијени одговори и продискутовало о навикама испитаних возача. У наставку се може организовати да ученици радећи у малим групама осмисле како једна породица у току једног месеца може да допринесе смањењу штетног дејства саобраћаја. Наставник треба унапред да припреми податке о тој породици (колико има чланова, ког су узраста, где раде родитељи, да ли имају комшије које иду у истом смеру на посао, колико су близу продавнице, да ли поседују бицикле и сл.) на основу чега би ученици дали своје предлоге, а група би о њима дискутовала.

КУЛТУРНО ЈЕ БЕЗБЕДНО

Последња тематска целина треба да заокружи рад на овом програму. Из самог наслова се види да се културно понашање у саобраћају доводи у везу са безбедношћу. Исти такав приступ је и у Референтном оквиру компетенције за безбедно учешће у саобраћају где постоје следећи декриптори (избор).

Ученик:

- разликује културне и некултурне поступке учесника у саобраћају (знање);
- осећа нелагоду у ситуацији када се учесници у саобраћају некултурно понашају и изражава спремност да критикује некултурно понашање учесника у саобраћају (ставови);

- уступа место за седење старијим особама, инвалидима и трудницама у возилима јавног превоза (вештина).

Ученицима треба да буде јасна веза између културног понашања у саобраћају и безбедности. На пример, уколико старија особи стоји у аутобусу, а млада особа седи, осим што је то некултурно, то може угрозити безбедност старије особе, нпр. у ситуацији наглог кочења возила.

У оквиру ове теме може се надградити оно што је рађено у оквиру теме Саобраћај као уређени систем. Потребно је урадити додатни осврт на осетљиве категорије учесника у саобраћају и разлозима зашто припадају тој групи, као и шта то значи за друге учеснике. Као подстицај за разговор могу се користити фотографије или снимци где се види паркирано возило на пешачком прелазу или тротоару које спречава пешаке да се неометано крећу. На тај начин се повезују саобраћајна правила и културно понашање.

И на крају, мада не мање важно, код ученика треба неговати културу помагања и пружања помоћи другим учесницима у саобраћају, наравно, у складу са њиховим могућностима. Ученици треба да буду оспособљени да уколико се нађу у ситуацији да су нпр. сведоци саобраћајне незгоде позову одговарајуће службе (полицију, хитну помоћ, ватрогасце) и пруже им релевантне податке шта се догодило и где.

ЗАВРШНЕ АКТИВНОСТИ

После рада на свим овим темама наставник може да организује различите завршне активности. Једна би могла бити да ученици радећи у мањим групама осмисле кампању у области безбедности саобраћаја која би имала за циљну групу њихове вршњаке. Групе могу изабрати шта ће бити фокус њихове кампање, а затим осмислити мото кампање, изглед плаката, клипа и активности кампање. Друга идеја је да ученици уз помоћ наставника направе квиз о безбедном учешћу у саобраћају за ученике из школе који нису похађали ову слободну наставну активност или квиз у коме би се такмичили родитељи, наставници, ученици (такмичарске групе могу бити и мешовите, нпр. по један наставник, родитељ, ученик). Трећа идеја је да заједно са Ученичким парламентом иницирају неку акцију у којој би од локалне самоуправе тражили да се изврше неке промене у окружењу школе како би ученици били безбеднији у саобраћају (додатни пешачки прелаз, семафор, лежећи полицајац, осветљење, ограда и друго).

РЕАЛИЗАЦИЈА ПРОГРАМА

За реализацију програма треба имати у виду узрасне и психофизичке карактеристике, ученика 7. и 8. разреда основне школе које су значајне за безбедно учешће у саобраћају. Раст и развој у том периоду, који се назива рана адолесценција (од 11. до 14. године) је интензиван и води у трансформацију детета у младу особу. Многи аутори наводе да је то период неусклађености, наглих обрта и неочекиваних реаговања, често непредвидљивог понашања, време честих сукоба са околином и ауторитетима и јачања утицаја вршњака. У процесу освајања слободе и самосталности, деца су склона да прецењују своје способности, знање и искуство. Неретко се може видети појава ”личне бајке”, односно веровање да се лоше ствари догађају само другима. Образовно-васпитни рад са децом овог узраста је изазов, јер им треба, истовремено, пружити слободу да развијају самосталност, али и помоћ и подршку која им је неопходна, јер још увек нису одрасли. У когнитивном смислу долази до промена које свакако иду у прилог безбедном учешћу у саобраћају. Деца са конкретног прелазе на формални тип мишљења и развија се апстрактно мишљење. Каузално мишљење је добро развијено, повећава се могућност предвиђања последица и доношења закључака. Што се тиче чула и времена реаговања, оно је на нивоу одраслих. Деца добро виде и чују, одлични су им рефлекси, као и ширина видног поља, али све то одлази у други план, јер постоји проблем са пажњом, односно са селекцијом дражи и одржавањем фокуса, као и са склоношћу да се реагује импулсивно. Све то омета ученике да на адекватан начин примају и обрађују информације из саобраћаја и да доносе правилне одлуке. На пример, уколико ученик види познаника са друге стране улице, може се догодити да одмах крене да прелази улицу, а да није проверио да ли је безбедно, иако свакако зна да је то неопходно да уради. Посебно је ризично када ученици међусобно интензивно комуницирају приликом кретања у групи и тада се може десити да не региструју знакове опасности из саобраћаја, јер су фокусирани једни на друге. Осим тога, овај узраст карактерише обилато коришћење мобилних телефона, слушалица и ношење капуљаче на глави, и кад треба и кад не треба, што су све ометајући фактори у регистрацији информација важних за учешће у саобраћају. У физичком смислу, рана адолесценција је период интензивног раста тела, с тим да он није уједначен, па неки делови тела расту брже и више од других, те многа деца у том узрасту делују незграпно, а покрети недовољно координирани. Када се разматра капацитет деце тог узраста за безбедно учешће у саобраћају, треба имати у виду да у раној адолесценцији деца прилично добро напредују у квантитативним моторичким способностима (брзина, јачина, снага и издржљивост), али ће им бити потребно још времена за развој квалитативних у које спадају: координација покрета, флексибилност, прецизност, агилност и равнотежа. Међу ученицима тог узраста постоји снажна потреба да буду прихваћени у групи вршњака, што може имати за последицу поводљивост и прихватање понашања за која знају да нису добра. Мало је вероватно да ако две другарице претрчавају улицу ван пешачког прелаза, да ће трећа другарица независно од њих прећи правилно улицу. Код дечака се може десити да прихвате изазове у саобраћају, иако знају да то није безбедно. На пример, у страху да ће га другари задиркивати, ученик прихвата да вози бицикл без руку на

управљачу и без одговарајуће опреме за заштиту. Међу осмацима ће се увек појавити и неко ко ће покушати да без присуства одраслих управља моторним возилом, са жељом да се ”покаже” пред својим другарима. Зато се некад каже, не без разлога, да је ученицима у раној адолесценцији занемаривање опасности посао.

Као и у реализацији других програма слободних наставних активности и програм Безбедно у саобраћају не предвиђа класична предавања, већ захтева употребу различитих наставних метода и средстава, али увек таквих да ученици буду у што већој мери активни учесници. Иако је тематика саобраћај, могу се користити технике рада у којима ће ученици имати прилику да дебатују, полемишу, преиспитују, критички разматрају, закључују на основу аргумената... У том узрасту расте капацитет ученика да промишљају унапред, предвиђају последице, анализирају ситуације, посматрају из различитих позиција, замишљају шта би било кад би било... што омогућава наставнику да осмишљава сложеније форме рада са ученицима, као што је нпр. студија случаја из реалног саобраћаја у којој је дете на неки начин било укључено као пешак, бициклиста или путник. То значи да наставник треба да прикупи све податке који су му доступни о некој саобраћајној незгоди која се десила у непосредном окружењу ученика (када се то десило, ко је све учествовао, какви су временски услови били, који прописи нису поштовани, које последице су се десиле, ко је био крив, које мере су предузете за кажњавање, итд.) и да са ученицима организује анализу догађаја. Осим тога, могу се користити снимци преузети са интернета у којима се види нека саобраћајна ситуација погодна за анализу и активирање ученика да предвиђају будуће догађаје што је важан когнитивни захтев за каузално мишљење (довођење у везу узрока и последица) и безбедно сналажење у саобраћају. На пример, ученицима се може пустити снимак који се у једном тренутку “замрзне“, а они треба да наведу шта мисле да ће се десити. Како је за ученике најважнија активност у саобраћају да улицу прелазе правилно и безбедно, може се користити снимак (Miracle Escape for Child Nearly Hit by Huge Lorry [VIDEO] (youtube.com) у коме група деце излази из школског аутобуса, а неки од њих почињу да прелазе пут (без пешачког прелаза) иза аутобуса и возачи из супротног смера их никако не могу видети. Ученици ће са лакоћом предвидети да ће се појавити нека возила из супротног смера, али биће изненађени да је у питању цистерна са приколицом и шта ће се десити када возач буде почео да кочи како не би ударио децу. За даљу разраду ове ситуације могу се ”активирати” ученичка знања из математике и физике како би се израчунало колико метара у секунди пређе цистерна тешка, нпр. 3 тоне, ако се креће брзином од нпр. 80 км на сат.

Поред наведене студије случаја за рад на оваквој тематици погодне су различите варијанте демонстрације, симулације. На пример, могу се позвати представници локалног Ауто-мото савеза који ће ученицима омогућити коришћење специјалних наочара које симулирају ситуацију када је особа уморна или под дејством алкохола, односно, колико је тешко да се примају дражи и адекватно реагује под таквим околностима. Иако је уобичајено да се у школама појављују полицајци који говоре о безбедности у саобраћају, у оквиру овог програма могу се у госте позвати и особе које раде неке друге послове у саобраћају, нпр: возач аутобуса, инструктор у ауто-школи или саобраћајни инжењер који се бави регулисањем саобраћаја. Ученици, уз помоћ наставника, могу унапред припремити питања

за госте, нпр: шта одређује колико дуго ће бити упаљено црвено и зелено светло на семафору, како се бира место где ће бити постављен семафор или пешачки прелаз, шта је најтеже у вожњи аутобуса, које су биле најопасније ситуације у којима се нашао, шта је најтеже научити кандидате у обуци вожње, итд. Уколико у близини постоји средња стручна школа која има образовне профиле из области саобраћаја, може се организовати посета ученика завршних разреда основној школи у оквиру које би они представили неке податке које су научили из предмета Безбедност. Гости могу бити и особе које су доживеле нека непријатна искуства у саобраћају. Иако то могу бити узнемиравајуће приче, ученицима треба што реалније приказати опасности које постоје у саобраћају уз уверавања да саобраћај може бити безбедан уколико се сви учесници придржавају саобраћајних правила.

Организована вођена дискусија такође може бити погодна за рад са ученицима о различитим темама, посебно за стварање увида у сложеност саобраћаја и тешкоће у његовом регулисању. На пример, ученици могу слободно дискутовати о теми да ли законом треба уредити коришћење електричних тротинета, да ли је примереније да се крећу тротоаром или коловозом. Друга варијанта је да се ученици поделе у мање групе са задатком да образложе предности и недостатке да се тротинети крећу тротоаром, односно коловозом и након тога спровести дискусију. На крају те активности наставник може да представи каква све решења у свету, по том питању постоје.

Посебну пажњу треба посветити увођењу ученика у теме или кључне појмове садржаја. Добро изабран подстицај препознаје се по томе што мотивише ученике да учествују у раду на часу. На сајту Агенције за безбедност саобраћаја налазе се бројни материјали који су примерени узрасту ученика и обрађују понашање људи у саобраћају и најважније аспекте безбедности. За ученике су посебно атрактивни и пријемчиви клипови са познатим особама као што су глумци, певачи, спортисти који се налазе у неким саобраћајним ситуацијама, укључујући и серију клипова снимљених као ”скривена камера”.

Што се тиче опреме која је потребна за реализацију овог програма, било би добро да постоји у некој мери, али се и без ње он може квалитетно остварити. Многе школе поседују неке врсте полигона, али како се ради са ученицима 7. и 8. разреда који су већ у великој мери савладали правилно прелажење улице, то није неопходно. Како програм није усмерен да код ученика развија високу спретност у вожњи бицикла, онда нису потребни ни бицикли ни полигони. Ако нам је циљ да ученик увек ставља сигурносни појас када је у путничком возилу (ниво вештине), не треба да вежба стављање појаса, јер је то изузетно једноставна моторна радња. Потребно је развити позитиван став према употреби сигурносних појасева, јер као и сви други ставови, он има сазнајну, емотивну и вољну компоненту. Потребно је много рада да би се унапредили ставови и вредности ученика који су важна компонента компетенције за безбедно учешће у саобраћају, али ту већу улогу може имати добро вођени разговор после одгледаног пажљиво изабраног видео снимка, него употреба неке посебне опреме. За реализацију овог програма предност имају различити ресурси (снимци, фотографије, сценарији радионица, гости...) у односу на опрему (полигон, саобраћајни знаци, модели возила...) која је значајнија у раду са млађим узрастом.

9.2.2. КАКО ВИДИМ СЕБЕ И ДРУГЕ - ИНТЕРКУЛТУРАЛНО УЧЕЊЕ

Циљ учења слободне наставне активности Како видим себе и друге, интеркултурално учење је да подстакне развој интеркултуралне осетљивости ученика за интеракцију и комуникацију са светом који их окружује, да их припреми за живот и рад у савременом друштву које је културно разнолико и да допринесе јачању разумевања, толеранције и уважавања других култура.

Разред: Седми и осми

Годишњи фонд часова: 36/34

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Сарадња	– образложи појам културе и наведе њене елементе; – разликује концепте мултикултуралност и интеркултуралност; – покаже осетљивост за различите социјалне и културне контексте; – пореди основне културне одлике различитих народа;	**КУЛТУРА** Појам културе и елементи културе Мултикултуралност, интеркултуралност Културе код нас и у свету Однос култура Стереотипи и предрасуде **КОМУНИКАЦИЈА**

Одговорно учешће у демократском друштву Естетичка компетенција	– пронађе сличности и разлике са културом којој припада и другим културама; – у свакодневном понашању исказује толеранцију и поштује културне разлике; – образложи како стереотипи и предрасуде настају услед непознавања елемената других култура; – користи интеркултурални дијалог; – препознаје говор тела и невербалну комуникацију; – јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин;	Појам комуникације Примање и слање поруке током комуникације Интеркултурна комуникација Универзалност невербалне интеркултуралне комуникације Различите културолошке интерпретације невербалне комуникације

	– сарађује са члановима групе којој припада поштујући разлике у мишљењу, дајући лични допринос у постизању задатог циља; – проналази релевантне податке и информације користећи различите изворе информисања; – прикаже и образложи резултате истраживања усмено, писано, у форми презентације; – користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања. –	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све слободне наставне активности (СНА), као и ово које изражава специфичности програма Како видим себе и друге, интеркултурно учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм садржи две тематске целине. Прва тема разматра значења основних појмова културе, мултикултуралности, интеркултуралности. Размишљање о култури увек води и размишљању о односу међу културама, стереотипима и предрасудама који се јављају услед недовољног познавања другог и другачијег, те ове области садржаја заузимају важно место у оквиру прве теме. С обзиром на културну комплексност савременог доба јасно је да код ученика морамо развијати сензибилитет за интеркултуралну интеракцију, упознавање и разумевање других култура, што нас води до друге тематске целине. Фокус ове теме је на

интеркултуралној комуникацији и њеним интегралним деловима – невербалној комуникацији и различитим културолшким значењима кодова који се могу разликовати од културе до културе. Захтеви писања програма су такви да се теме приказују одвојено, али у свакодневном животу, дати садржаји су међусобно повезани и прожимају се.

Да би се планирани исходи остварили, важно је на који начин ће садржај бити обрађен. Програм се не базира на коришћењу уџбеника који је специјализовано намењен за овај наставни програм, већ се ученици подстичу да користе различите изворе информација и да развијају према њима критички однос. Наставник има слободу да прилагоди наставу специфичностима друштвене заједнице у којој ученици живе и шири је од локалног ка регионалном и глобалном. Он се унапред припрема за часове, његова улога подразумева вештину фацилитатора, да ученике уведе у тему, представи кључне појмове садржаја и подстакне их на активности које даље усмерава, прати и вреднује. Рад са ученицима треба да буде разноврстан и подстицајан, да изазива радозналост ученика да о томе причају, дискутују, постављају питања и да промовише истраживачки приступ и критичко размишљање.

Активности и методе које су погодне за остваривање програма су употреба видео материјала, аудио и визуелних садржаја, делова текстова, креативне радионице, тимски рад, дискусије, играње улога, рад на истраживању и анализи добијених података, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна или професионална искуства у вези са темом која се обрађује, повезивање са вршњацима из других школа или држава. Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери поверења, поштовања различитости, међусобног уважавања, конструктивне комуникације и демократске процедуре.

Садржаји из програма могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима и изборним програмима. Та веза посебно је изражена са темама и активностима изборног програма Грађанског васпитања и програмом Српског језика (постоје дела која су предвиђена програмом а која се баве поменутом тематиком попут приповетке Деца Иве Андрића), али се доводе у везу и са програмом Биологије и Географије.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КУЛТУРА

У оквиру ове теме садржаји су подељени у пет целина, али су оне међусобно повезане и одређују наше понашање и реакције. У прву област наставник може увести ученике вођеним питањима која би требало да буду подстицајна за брзо и активно укључивање свих ученика у тему. Питања полазе од познатих и блиских ученицима, и воде ка уопштавању. Вођени разговор може започети питањима: Да ли слушате музику? Да ли носите

фармерице, тексас? Да ли је то карактеристично за вас, за младе, за вашу културу? Да ли је карактеристично и за друге младе људе у свету? Којој култури припадате? Шта за вас значи култура? Шта све чини културу? У зависности од одговора наставник ће усмеравати даљи ток разговора, а главне појмове одговора ће уписивати у већ припремљени формат нацртаног леденог брега на флипчарту или табли. Модел леденог брега је један од најпознатијих модела на који се представља култура и одлично је уводно полазиште да се ученици упознају са свим елементима културе – видљивим и невидљивим. Видљиви делови културе – архитектура, уметност, језик, музика, одећа, храна. У културама постоје и невидљиви делови као што су норме и понашања, схватање времена, простора, природе, идеала лепоте, греха итд. Овај модел усмерава пажњу на скривене елементе културе и важно је показати младима зашто нам је некада тешко да разумемо друге који долазе из других култура. За припремање овог дела наставници као литературу могу користити приручник Интеркултурално учење: Т-кит, стр. 21. Од ученика се у току разговора може затражити да свако напише три ствари које су део његове културе, обухватајући видљиви и невидљиви део леденог брега. Након тога, ученици могу добити задатак да међусобно упореде шта су написали и пронађу шта им је у одговорима било исто, а шта различито.

Даље увођење у објашњавање појмова мултикултурално/интеркултурално наставник може наставити давањем задатка ученицима да направе цртеж породичног стабла одакле потичу на коме ће бити исписано где је ко од предака живео. Заједно ће упоредити цртеже и истакнути и упоредти да постоје породице које дужи временски период нису мењале место живота, да има оних које су се кретале унутар неког мањег простора (нпр. делови Србије), да су се неки селили унутар простора Балкана, док има и оних који су се селили на различитим континентима. Даље наставник може наставити разговор постављајући питања као што су: Да ли у твом месту има људи који припадају другим културама? Из које културе долази особа/е с којима се сусрећеш? Колико се разумете? Шта вам представља препреке? Након разговора ученицима објашњава појмове мултикултурално/интеркултурално.

Област Културе код нас и у свету може се обрађивати кроз различите истраживачке задатке који ће се задати ученицима. Ученици се могу увести у тему кроз књигу Татјане Родић „С децом око света“ у којој су приказане 22 земље са различитим народима, културама и обичајима. Наставник за представљање различитих култура може изабрати и да ученицима прикаже различите аудио-видео записе, виртуелне туре градова, музеја и сл. Може се повезати са школама у којима се налазе и ученици припадници других националности и култура, са којима могу одиграти „ученички бинго“ тако да представници сваке групе (школе) мотивишу једни друге да кроз питања открију што више културних специфичности (наведите две речи на два језика који се користе у заједници, наведите песника/песникињу која је рођена у том крају). Након увођења у тему, ученици добијају истраживачки задатак да најпре направе мини истраживање у својим локалним заједницама са темом Домаћи странци. Потребно је да истраже и представе резултате истраживања о људима који су у њиховим местима оставили траг и утицај, а који потичу из неких других култура. Приликом представљања резултата потребно је да представе и

културу из које долази особа о којој су истраживали. (нпр. Др Изабел Емсли Хатон по којој медицинска школа у Врању носи име). Ученици се могу упутити да пронађу и људе који долазе из неких других земаља, а тренутно живе у њиховој локалној заједници. Истраживање могу представити у форми у којој желе – видео запис, презентација, интервју, ликовни рад итд. Ученици се за истраживање упућују на различите изворе информисања који им могу понудити тражене информације: градске библиотеке, историјски архив, музеј, разговор са сугрђанима, интернет... Наставник може организовати и гостовање неког од занимљивих „сведока“ из друге културе, а који се налази у локалној заједници или онлајн сусрет где ће ученици добити прилику за откривање путем директног разговора и постављања питања. Након представљања одређених личности из других култура, а који су део и њихове заједнице, ученици могу добити нови истраживачки задатак који их са локалног нивоа води даље ка свету. Могу добити задатак да у групама направе културну карту Европе / света (у зависности од интересовања и броја ученика). Уколико се наставник одлучи за представљање културне мапе Европе свака група може добити један део за истраживање и представљање, нпр. прва група Источна Европа, друга група Балкан, трећа Средња Европа, четврта Западна Европа. Уколико се одлуче за прављење културне мапе света групе се могу поделити према континентима. Ученици се упућују да изаберу доминантну и препознатљиву одлику одређене културе. На часу приликом инструкција свакој групи додељује се празна мапа (карта) на којој ће ученици залепити, нацртати, дописати оно што су изабрали за представљање. На финалној презентацији делови се спајају у једну целину, а рад може бити изложен у просторијима школе, како би остали ученици имали прилике да се упознају са занимљивостима о другим културама.

Наредне две области Однос култура и Стереотипи и предрасуде су уско повезане. За увођење у тему наставник може кренути вођеним дијалогом и усмеравањем на социјалну дистанцу коју поседује свако од нас. Да ли се људи мешају? На локалу? У региону? У свету? Када се народи не би мешали како би изгледали? Да ли има неко од народа/ одређена култура са којом не бисте волели да се дружите и зашто? (нпр. Енглези су арогантни, Немци су хладни...) Наставник може ученицима пустити кратки филм Путовање кроз ДНК

(https://www.youtube.com/watch?v=aZ3PzlW9eDA),а затим им поставити питања: Које сте ставове уочили код актера овог филма? Које особине су показали? Које су последице оваквих ставова? Да ли су актери овог филма показали да су толерантни? Образложите одговор. Наставник може са ученицима радити на препознавању сопствених и туђих осећања, како би могли ситуацију да сагледају из другог угла. Шта је тест открио на крају филма? Разговором ученици ће доћи до закључка да нико није етнички чист. Након ове активности, наставник може задати ученицима да истраже своје порекло. Ученици могу добити задатак да код куће разговарају са породицом о својим прецима и ком народу су припадали. Наставник за наредни час може припремити кутију у коју би ученици уписивали на цедуљама по један народ коме припадају. Уколико ученик међу прецима има више различитих народности, нпр. оних који су били Русини, Словаци, Срби написаће три посебне цедеље са по једним од сва три народа. Када сви убаце цедуље, оне се ваде и гледа се шта све има у кутији. Највише ће бити цедуља са народом који је доминантан у тој средини, али ће

бити и других. Разговр се даље усмерава у правцу питања да ако у тако малој средини какво је једно одељење има особа чије је порекло етнички, религијски и културолошки различито како то изгледа у већој друштвеној средини нпр. једној држави. Са ученицима се даље на односу и дијалогу култура може радити на основу текста Ралфа Линтона, америчког културног антрополога, који на занимљив начин описује до које мере једна култура може да позајмљује од других култура. Текст се може адаптирати или скратити у зависности од потреба и интересовања ученика. Непознате речи и процеси из текста се могу објаснити фотографијама и повезати са предметима које ученици изучавају. (прилог1) (Линк ка књизи https://archive.org/details/studyofman031904mbp/page/14/mode/2up)

Ученици након рада на тексту могу добити истраживачки задатак да открију одакле долазе предмети, храна и сл. коју користе (нпр. одакле потиче сладолед или чоколада, одакле нам долази телефон...). Наставник може пустити ученицима и песму „Русе косе цуро имаш“ и питати ученике чија је ово песма? Када ученици одговоре, рећи им да се један истраживач бавио том песмом и констатовао да она постоји у десетак земаља и да сви тврде да је она њихова национална. Ученици могу добити домаћи задатак да код куће погледају документарни филм „Чија је ово песма?“ (https://www.youtube.com/watch?v=NGCURBHF2Ss&list=PLVkvQhiPSQ_vX6xeQ_WhfrEf3UX1iU146)

За даљу обраду теме Стереотипи и предрасуде наставници могу урадити са ученицима радионицу „Путовање Еуро возом – по жељи“ која се налази у приручнику Интеркултурално учење: Т-кит, стр. 96 или радионицу „Прича о Лејли и Мухамеду“ из приручника „За разлику богатије – приручник за интеркултурализам“, Центар за права детета, стр 119. Такође, наставник може припремити ученицима истраживања која се баве различитом тематиком етничке дистанце између припадника различитих култура у Србији и свету (нпр. кога бисте/не бисте желели за супружника, са ким бисте се дружили, а са ким не, кога бисте волели да буде ваш колега, са ким бисте/не бисте волели да живите у суседству...), након чега би ученици имали задатак да анализирају и критички промишљају резултате истраживања. Питања која се могу поставити: Да ли се слажеш са наведеним? Зашто то мислиш? Можеш ли то да објасниш? На основу чега је изнесена таква тврдња? Да ли можеш да наведеш пример за то?

КОМУНИКАЦИЈА

За увођење у тему Комуникација и прва два кључна појма Појам комуникације и Примање и слање поруке током комуникације наставник може користити радионицу „Комуникација шта је то“, чији се опис налази у приручнику Култура комуникације међу младима: Приручник за вршњачке едукаторе, Центар за производњу знања и вештина - ЦПЗВ, Нови Сад, стр. 10. Као уводна активност са ученицима се може урадити и вежба „Ланац комуникације“ – ученици стоје у реду један иза другог (ученик испред окренут је леђима ученику иза), наставник показује поруку (последњем ученику у низу) – покрет који је

потребно да ученик пренесе даље, али тако што је показује само ученику испред себе. Он додирне другог ученика испред себе по рамену, како би се окренуо да види поруку, односно покрет који ће му пренети. За то време остали ученици стоје окренути леђима, све док их ученик иза њих не додирне како би се окренули. Порука се истим начином преноси до краја реда, када последњи ученик показује свима шта је примио као поруку. Наставник потом показује оригиналну поруку, након чега следи разговор о начину слања, примања и преноса поруке. У овом случају реч је о преносу невербалне поруке, а са ученицима се може урадити и друга варијанта ове вежбе, тако да ученици одиграју игру „глувих телефона".

Након ових уводних активности ученици се могу поделити у шест мањих група. Свака група треба да представља један континент, а затим ће добити задатак да истраже и на различитим језицима напишу поздраве са тог континента на паноу. Након тога, потребно је да представе на ком језику и из које културе је одређени поздрав, чиме се ученици уводе у интеркултурну комуникацију. Са ученицима се даље може покренути разговор на који се начин може још водити комуникација уколико не говоримо истим језиком и не разумемо саговорника – водећи ученике до појма невербалне комуникације. Невербална комуникација представља интегрални део интеркултуралне комуникације. Зато је важно да наставник упозна ученике на који све начин невербална комуникација може бити од значаја приликом сусрета култура. Посебно је важно обратити пажњу на постојање универзалне невербалне комуникације, али и различито културолошко тумачење исте гестикулације. Универзалност невербалне комуникације присутна је приликом изражавања базичних осећања изразом лица. Ученицима је блиска употреба смајлића приликом комуникације зато се може дати нови задатак ученицима да се поделе по групама. Свака група ће представљати једну земљу (Француска, Немачка, Србија, Енглеска...) и добити задатак да уз помоћ смајлија представе како се у тој земљи изражавају осећања - срећа, изненађење, бес, плакање, туга, страх, осмех и сл. Групе ће имати исто или слично решење и након представљања рада сами ће доћи до закључка о универзалности изражавања осећања.

Како би се ученици увели у област тумачења различитих невербалних порука (гестова) у различитим културама, наставник може спровести радионицу „Поздрави" – потребно је да наставник на папирићима испише различите врсте поздрава: поздрави другу особу загрли је и пољуби три пута у образе (Србија, Холандија, Белгија); поздрави другу особу загрли је и пољуби два пута у образе (неки делови Војводине, Португал, Шпанија); поздрави другу особу загрли је и пољуби четири пута у образе (Парижани); поздрави другу особу саставивши руке као за поклон (Јапан); поздрави другу особу трљањем носева (Ескими); поздрави другу особу врло јаким, чврстим стиском руке (Немачка); поздрави другу особу тако што ћеш прислонити главу уз главу на једну страну, па на другу (Албанија), док се поздрављате држите растојање од око пола метра и рукујте се али врло лаганим стиском руке (Енглеска); топао велики загрљај (Русија, Палестина). Потребно је да на папирићима буде исписан по један поздрав за два ученика. Уз поздраве ученици добијају и најчешће име које се користи у тој земљи. Ученици се промешају у средини учионице и свако изговори име које је добио и поздрави се онако како је описано на папирићу који је извукао. Након

вежбе ученици добијају задатак да истраже одакле (из којих култура) потичу поздрави, а наставник продубљује тему развојем дискусије: Који поздрави су вам били пријатни/непријатни и зашто? Да ли сте некада били у непријатној ситуацији у другој земљи када вас је неко топло поздравио нпр. са четири пољупца а ви се из незнања спетљали и повукли након два/три? Да ли сви Немци имају чврст стисак руке? До које мере су поздрави стереотипни? Да би продубили своја знања о интеркултуралној комуникацији ученици се могу поделити по групама и добити прилоге на којима је написано како се у одређеним културама представља однос према времену (кашњење, долазак на време на састанак, друштвени догађај, ужурбани темпо живота...), значење гестова у различитим културама (палац горе, показивање прстом, махање, дозивање, ок знак...), однос према простору (физичка удаљеност приликом поздрављања, седење у простору, распоред намештаја...), однос према додиру (руковање, грљење, загрљај, значење додира...), контакт очима (директан контакт, дужи или краћи контакт...), однос према тишини, специфичним веровањима, навикама, обичајима. Даље наставник може дати задатак да ученици анализирају и упоређују различита значења и односе у различитим земљама и културама.

Како би ученици и искуствено доживели разлике у интеркултуралној комуникацији наставник може реализовати и радионицу „Црвена и плава земља“ (Прилог 2) или радионицу „Дердијанци“ која се налази у приручнику Интеркултурално учење: Т-кит, стр. 69.

Наставници за припремање области из невербалне комуникације могу користити Водич за унапређивање интеркултуралног образовања, Група Мост, као и научни рад „Улога невербалних кодова у интеркултуралној комуникацији“ (https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3293/2022/0354-32932201095B.pdf).

Прилог 1 (прилагођени текст)

Амерички грађанин буди се у кревету који је направљен по узору створеном на Блиском истоку, али који је измењен у северној Европи, пре но што је стигао у Америку. Због покриваче направљене од памука, коме је праотаџбина Индија, или од лана, коме је праотаџбина на Блиском истоку, или од свиле, чију су употребу открили у Кини. Сви ти материјали су изаткани поступцима који су измишљени на Блиском истоку. Завлачи ноге у мокасинке, које су изумели Индијанци из шумовитих области и одлази у купатило чија је опрема мешавина европских и америчких изума скорашњег датума. Скида пиџаму, хаљину измишљену у Индији, и пере се сапуном који су измислили стари Гали. Облачи хаљине које по облику потичу од кожне одеће номада азијских степа, обува ципеле од коже уштављене поступком измишљеним у старом Египту и скројене према узору који потиче од класичних цивилизација Средоземља, а око врата везује траку тканине светле боје, остатак шалова које су Хрвати носили преко рамена у седамнаестом веку. Пре но што пође на доручак, он гледа кроз прозор на коме је стакло, изум Египта, и, ако пада киша, навлачи каљаче направљене од гуме коју су открили Индијанци Централне Америје, и узима кишобран,

изум југоисточне Азије. На главу ставља шешир, изум азијских степа. На путу за доручак зауставља се да купи новине које плаћа звечећим новцем, изумом старих Либанаца. У ресторану се суочава са читавом новом серијом. Тањир је направљен од грнчарије измишљене у Кини. Нож је од челика, легуре до које се први пут дошло у јужној Индији, виљушка је средњовековни италијански изум, а кашика води порекло од римског оригинала. Доручак почиње наранџом са источног Средоземља, дињом из Персије или парчетом афричке лубенице. С тим он узима кафу, плод етиопске биљке, с кремом и шећером. Припитомљавање крава и мисао о њиховој мужи имају своје порекло на Блиском истоку, док је шећер први пут добијен у Индији. После воћа и прве кафе он прелази на вафле, колаче припремљене скандинавском техником од пшенице која је постала домаћом биљком у Малој Азији. Преко колача он прелива јаворов сируп, који су изумели Индијанци источних шумовитих области. Као међујело може узети јаје од врсте птице припитомљене у Индокини или парчиће меса животиње припитомљене у источној Азији, које је усољено и на диму сушено поступком који је разрађен у северној Европи. Кад је наш пријатељ завршио с јелом, он се заваљује у седиште да пуши – навика америчких Индијанаца – биљку припитомљену у Бразилу, било лулом, која потиче од Индијанаца из Вирџиније, или као цигарету, која потиче из Мексика. Док пуши, он чита новости дана, одштампане словима која су измислили древни Семити, на материјалу који је измишљен у Кини, поступком који су изумели Немци. И док прегледа извештаје о дешавањима у свету, амерички грађанин одаје почаст свему овоме на једном индоевропском језику, јер је стопостотни Американац.

Прилог 2

Ученици се деле у две групе. Једна група представља становнике Црвене земље и они добијају црвени папирни кружић. Друга група ученика представља Плаву земљу и добија плави папирић.

Наставник свакој групи одвојено даје правила како ће се понашати.

Црвена земља: не рукују се, не гледају у очи, већ у земљу, не осмехују се, врло су тихи, раздаљина између саговорника је дужина једне руке.

Плава земља: све супротно становницима Црвене земље - рукују се, гледају у очи, смеју се и бучни су, воле да загрле и да се рукују.

Упућује ученике да када се врате у учионицу сви заједно, треба да замисле да се налазе на журци, да се крећу кроз простор и покушају да се поздраве и успоставе контакт са становницима који нису из њихове земље, поштујући наведена правила понашања.

Ученици се враћају у учионицу, сви су заједно на журци, крећу се кроз простор и поздрављају. Након неколико минута дружење се завршава, сви су на својим местима и наставник покреће разговор.

Прво питање је само за ученике из Црвене земље: како се поздрављају људи из Плаве земље и какви су? Одговоре записује на једној половини табле кредом у боји.

1. грле се
2. смеју се
3. поздрављају се
4. срдачни су
5. позитивна енергија
6. срдачни
7. оптимистични...

Друго питање је само за ученике из Плаве земље: како се поздрављају људи из Црвене земље и какви су? Одговоре записује на другој половини табле:

8. стидљиви
9. тихи
10. не гледају се у очи
11. нису комуникативни
12. некултурни
13. безобразни...

Након записаних одговора наставник пита представнике Црвене, а затим и Плаве земље да кажу која су правила понашања у њиховој земљи. Од претходно записаних одговора на табли сада заокружује само оне који су исти као и инструкције које су ученици добили на почетку. Потом пита ученике да објасне шта представљају остали одговори и њихови закључци које су издвојили на основу начина поздрављања становника ових земаља, а који нису обележени као правила о понашању.

- То су наши осећаји, наше претпоставке и предрасуде.

Даље наставник може наставити разговор са ученицима питањима. Да ли то можемо да применимо на наш живот и да ли често осуђујемо неке друге националности и културе на основу изгледа или нечега о чему не знамо много?

Да ли имамо предрасуда зато што се не познајемо довољно?

Која земља се правилно понаша, а која не? Активност завршити констатацијом да нема правилног и неправилног, да нам се нешто што је различито не мора увек свиђати, нешто нам се може свидети више или мање и то је нормално, али различитости треба прихватити и не осуђивати. Различитост је богатство!

9.2.3. УМЕТНОСТ

Циљ учења програма слободне наставне активности Уметност је да ученик развија вештине комуникације и сарадње, критичко и стваралачко мишљење, осетљивост за естетику, радозналост, мотивацију за истраживање и изражавање у различитим медијима као и одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа.

Разред: Седми или осми

Годишњи фонд часова: 36/34

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **На крају програма ученик ће бити у стању да**	**ТЕМЕ и кључни појмови садржаја**
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција	• образложи значај традиционалне визуелне уметности за идентитет народа и појединца; • повеже карактеристичан артефакт са континентом и културом којој припада; • обликује ликовне радове са препознатљивим елементима одабране културе; • опише одабрани продукт визуелних уметности и процес његове израде; • пореди основне одлике традиционалне визуелне уметности два или више народа; • објасни значај и улогу културног наслеђа; • објасни главне карактеристике	**ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ** **ШИРОМ СВЕТА** Визуелна уметност народа Аустралије и Новог Зеланда (сликарство аустралијских Аборицина, традиционална тетоважа Маора) Уметност америчких народа (тотеми, керамика, ћилими, корпе) Култура древне Индије, Кине и Јапана (градови, храмови, одећа, писмо) Уметност народа Африке (маске и штитови) Словенска традиција (митологија, симболика и орнаментика)

Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини	традиционалне музике на простору Балкана и Србије и њихов међусобни утицај; • прикаже елементе прожимања традиционалне музике различитих народа на простору Балкана на музичким примерима; • презентује традиционалну музику карактеристичну за различите крајеве Балкана и Србије; • прикаже начине очувања музичког културног наслеђа; • објасни како савремене технологије утичу на развој музике; • презентује начине промоције музичких дела и догађаја; • прикаже примену музике у другим уметностима; • истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога; • аргументовано искаже утисак о слушаним делима. • комуницира учтиво, јасно и аргументовано уз уважавање различитих мишљења, идеја и естетских доживљаја;	**ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ** Културно наслеђе (значај и улога) Традиционална музичка уметност Балкана (основне карактеристике у односу на ентитет и међусобни утицаји, сличности и разлике) Традиционална музика Србије (певање, свирање, обичаји, обреди, ношња, кола...) Начини очувања културног наслеђа **МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА** Савремене технологије и музика. Маркетинг у музици. Примењена музичка уметност. Музичка критика и интервју.

	• проналази, самостално и у сарадњи са другима, релевантне податке и информације користећи савремену технологију; • учествује активно, према сопственим способностима и интересовањима, у истраживачком и радионичком раду.	

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Уметност интегрише садржаје из културе, различитих уметности и више уметничких дисциплина. Он омогућава ученицима: да упознају културу и уметност народа свих континената, њихове сличности, разлике и међусобне утицаје; да открију како се прожимају различите врсте уметности; да уче како да користе разноврсне, релевантне и поуздане податке и информације за истраживачки и стваралачки рад; да ефикасно сарађују и комуницирају; да развијају критичко мишљење, конструктивно размењују мишљења и формирају позитивне вредносне судове са циљем очувања културе и идентитета, развијања самопоуздања и самопоштовања, поштовања и заштите људских права; да развијају радозналост, мотивацију, као и афинитет према култури и уметности; да се изражавају у одабраним уметничким дисциплинама и медијима.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Уметност.

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Предвиђено је да се прва тема реализује током првог полугодишта, а друга и трећа у другом полугодишту.

Програм је тако конципиран да фаворизује активности ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

Активности које су погодне за реализацију програма Уметност су: креативне радионице; презентације; анализа инсерата филмова, аудио-визуелних прилога, аудио и визуелних садржаја; рад на истраживачким и пројектним задацима; прављење досијеа, дигиталне збирке и сл; студије случаја; играње улога; дискусије; рад у групи на платформама за учење; повезивање са вршњацима из других школа или држава; гостовања стручњака; учење у другим установама; посете разним културно-уметничким дешавањима; обликовање и организовање промоција и кампања; укључивање у акције у локалној заједници...

У складу са специфичностима програма и просторно-техничким капацитетима, ученици се могу изражавати кроз различите медије: слику (скице, цртежи, слике, плакати, књига уметника, мурали...); скулптуру; фотографију; видео; анимацију; акцију (перформанс, хепенинг, флеш моб, игровне активности); дизајн (сценографија, костимографија...); музику (инструментална, вокална, вокално-инструментална и сценска); сценски израз (глума, кореографија, плес); музичку критику...

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге у процесу проналажења релевантних информација.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогуће посете установама и институцијама у средини где живе, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна и/или професионална искуства у вези са темом која се обрађује

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ ШИРОМ СВЕТА

Основна идеја теме је да се ученици упознају са одабраном баштином народа свих континената из области визуелних уметности и културе, при чему је предвиђено да то буду садржаји који нису обухваћени програмом предмета Ликовна култура. Ради постизања динамике наставе и подстицања радозналости и стваралачког мишљења препорука је да се сваки континент представи другим уметничким дисциплинама и да се планирају другачије активности ученика, где је то могуће.

Предлог је да након уводног часа ученици упознају визуелну уметност Аустралије и Новог Зеланда кроз индивидуални истраживачки рад (у школи и код куће). Ученици могу да припреме кратке дигиталне презентације или видео прилоге. Потребно је да наставник постави јасне критеријуме према којима ће проценити квалитет презентације и да одреди број слајдова, односно трајање видео прилога (до 3 минута) водећи рачуна о томе да сви ученици треба да виде све радове и да изнесу своја запажања и утиске. Током уводног часа је потребно објаснити да је визуелна уметност важна за идентитет народа и појединца и зашто је идентитет важан. Потребно је нешто рећи о техникама и мотивима, као и о томе какву функцију је сликарство народа Аустралије и Новог Зеланда имало некада, а какву има данас. Прилози за приказивање могу да садрже и краће прилоге о музици (на пример, диџериду технике опонашања звука из природе) и плесу (традиционални плес хака) како би ученици добили јаснију слику о уметности ових народа.

Могуће истраживачке теме за ученике су: повезаност прича и слика у култури аустралијских народа; симболи у сликарству аустралијских народа; техника сликања тачкама (dot-painting); слике на кори еукалиптуса (bark-painting); слике на стенама у региону Кимберли; најпознатија дела једног савременог аустралијског сликара инспирисаног традицијом – Клифорд Посум (Clifford Possum Tjapaltjarri) или Квини Мекензи (Queenie McKenzie); значење традиционалне тетоваже та моко (tā moko); старе фотографије становништва Новог Зеланда; стилови традиционалних огртача и њихов утицај на савремену моду; један познати новозеландски уметник – Џорџ Нуку (George Nuku) или Чарлс Фридрик Голди (Charles Frederick Goldie)...

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Australian Aboriginal peoples - Leadership and social control | Britannica
- https://www.artyfactory.com/aboriginal-art/aboriginal-art.html
- The Wandjina - YouTube

- Mysterious Kimberley Rock Art - YouTube
- Culture of New Zealand - history, people, women, beliefs, food, customs, family, social, marriage (everyculture.com)
- T HYPERLINK "https://www.tepapa.govt.nz/discover-collections/read-watch-play/maori/tamoko-maori-tattoos-history-practice-and-meanings"āmoko | Māori tattoos: history, practice, and meanings | Te Papa
- Traditional Maori costume Archives - World4
- Contemporary M HYPERLINK "https://nzhistory.govt.nz/culture/nz-painting-history/contemporary-maori-art"āori art - History of New Zealand painting | NZHistory, New Zealand history online
- Aboriginal Dreamtime Stories - Japingka Aboriginal Art Gallery
- Dreamtime Aboriginal Art Library of Knowledge (aboriginal-art-australia.com)
- Aboriginal Australian Bark Paintings | Museum of Natural and Cultural History (uoregon.edu)
- The Bradshaw Paintings - Australian Rock Art Archive (bradshawfoundation.com)
- The meaning behind M HYPERLINK "https://www.fq.co.nz/maori-cloaks-traditional-meaning/"āori cloaks | Fashion Quarterly (fq.co.nz)

Уметност америчких народа ученици могу да упознају кроз креативну радионицу где могу, према интересовањима, да моделују тотеме или посуде од меког материјала, да цртају дизајн употребних предмета са мотивима карактеристичним за одабрано племе, као и да их обликују одабраном традиционалном техником. Препорука је да ученици пореде орнаменте различитих племена тражећи сличности и разлике, као и да изложе фотографију свог рада заједно са примером који им је послужио као подстицај за стварање.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Traditional Native American Tribal Art (indians.org)
- Native American art - The function of art | Britannica
- Native American religions - Forms of religious authority | Britannica
- Native American Art: Sandpainting, Baskets, Pottery and Painting (nativeamerican-art.com)
- Home | Museum of Pre-Columbian Art of Cusco of Peru (mapcusco.pe)
- The Collection
- Aztec Designs (aztecsandtenochtitlan.com)

- USA Native American Navajo Weaving HYPERLINK "https://textiledesigntechniques.as.ua.edu/usa-native-american-navajo-weaving/"–
- Peruvian Textiles History | Study.com
- The Paracas Textile (article) | Khan Academy
- El Paso Museum of Art - Expressions in Clay: Pre-Columbian Pottery Types from the Southwest - YouTube
- Native American Pottery: How to Identify and Price Cochiti and Tesuque Pueblo Pottery (Part 1) - YouTube

Култура древне Индије, Кине и Јапана може се истраживати кроз компаративну анализу. Ученици могу да се поделе у мање групе које ће припремити краће презентације о сличностима и разликама између: обичаја; најстаријих градова; архитектуре храмова; традиционалне одеће или писма. Ученици које ове културе посебно занимају могу да ураде додатна истраживања (да истраже елементе одеће самураја; да истраже традиционална позоришта; да напишу задату реч на сва три језика...), као и да ураде ликовни рад на основу садржаја који их највише мотивише.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Indian HYPERLINK "https://www.holidify.com/pages/indian-traditions-and-culture-1331.html"
- Chinese Culture, Customs and Traditions in China (chinahighlights.com)
- 138 Types of Japanese Culture - Japan Talk (japan-talk.com)
- Cities of the Indus Valley Civilization | World Civilization (lumenlearning.com)
- Top 10 Staggering Ancient Towns in China | Places HYPERLINK "https://www.pandotrip.com/top-10-staggering-ancient-towns-in-china-28519/"
- The Top 7 Historic Cities in China: China's 7 Ancient Capitals (chinahighlights.com)
- India’s Oldest Surviving Temples (livehistoryindia.com)
- 10 Most Amazing Temples in China (with Map HYPERLINK "https://www.touropia.com/temples-in-china/"
- INDIAN 29 States traditional Dressing Style Officially - YouTube
- Traditional Japanese Clothing - WorldAtlas
- Samurai Armor: Evolution and Overview - YouTube

- Getting to Know the Chinese Traditional Clothing - Hanfu - YouTube
- Traditional Chinese Clothing - Han Couture - YouTube
- Learn Marathi / Devanagari Calligraphy in Marathi | Beginners Calligraphy HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=jXDl6r-UnFw"
- Appreciating Chinese Calligraphy - YouTube
- How to start? | Chinese Calligraphy Tutorial - YouTube
- Beautiful traditional Japanese Calligraphy KANA SHODO | Satisfying handwriting - YouTube

Предлог је да ученици упознају уметност афричких народа кроз обилазак Музеја афричке уметности у Београду и/или разгледање дигиталних збирки, гостовање стручњака или онлајн састанак са стручњацима... Ученици могу да разговарају са стручњацима о приликама у којима су се маске користиле, како су маске утицале на савремену западну уметност, у којим музејима се чувају..., као и да направе маску или штит техником папир маше или комбинованом техником.

Материјали који се могу користити за припремање наставе: https://www.artyfactory.com/africanmasks/index.htm (dodato)

- http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/ HYPERLINK "http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks"5 HYPERLINK "http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks"-fun-facts-african-masks
- https://www.blendspace.com/lessons/tAffwmFdAlwI_Q/c-african-masks
- African Masks Examined: History, Type, Role, Meaning HYPERLINK "https://afrikanza.com/blogs/culture-history/african-masks"
- stories behind african masks - YouTube
- Sadigh Gallery African Masks - YouTube
- African Shields (hamillgallery.com)
- National Museums of Kenya HYPERLINK "https://www.museums.or.ke/"– HYPERLINK "https://www.museums.or.ke/"
-

Предлог је да ученици у школи заједно погледају филм/видео прилоге о Словенима, а затим размене утиске и дискутују. Како је словенска митологија и традиција популарна тема стрипова, ученици могу да осмисле и нацртају јунака стрипа или видео игре. Могућа

активност је и обликовање накита или другог употребног предмета украшеног словенским орнаментима.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Stari Sloveni - Istorija i tradicija [ceo film] - YouTube
- Митска бића (Словенска митологија) - Mitska bica (Slovenska mitologija) - YouTube
- Mitologija Ju HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=MdbO7YVoV7o"žnih Slovena - YouTube
- Čudotvorni mač - YouTube
- Ruslan and Ludmila HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk"Руслан и Людмила (HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk"1972 HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk") Aleksandr Ptushko - YouTube
- Slavic Symbols - Visual Library of Slavic Symbols (symbolikon.com)
- Славянские узоры и орнаменты. Шпаргалка с эскизами - YouTube
- www.starisloveni.com :: Stari Sloveni, Staroslovenska mitologija, religija i istorija

ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ

Основна идеја теме је да се ученици упознају и оснаже за позитиван и одговоран однос према историјском наслеђу у домену традиционалне музике Балкана и Србије са акцентом на међусобан утицај, трајање и очување.

Наставник планира како ће се учење одвијати у складу са интересовањима ученика и могућностима школе (опремљеност савременим техничким уређајима, доступност етнолошких филмова...) и локалне заједнице.

У процесу реализације програмских садржаја наставник треба да уведе ученике у тему кроз кратки теоријски приказ или аудио-видео запис, а затим да их кроз конкретне задатке усмери на истраживање које може да се односи на различите аспекте изучавања предмета музичког наслеђа у односу на временски оквир настанка, просторни оквир настанка, носиоце, примаоце, контекст настанка, контекст садашњег деловања и сл.

У циљу упознавања материјалних извора као грађе за истраживање елемената народне културе учење може да се одвија и кроз посете појединим институцијама, на првом месту етнографским збиркама и музејским поставкама или посете нпр. кустоса школи. У оквиру народне уметности, ученике би требало упутити на значај старих уметничких заната и њихов опстанак, а као крајњи продукт тог рада било би организовање изложбе ученичких радова.

У циљу упознавања и очувања музичке традиције на простору Балкана и Србије ученици проучавају музику, плес, ношњу, обичаје, обреде, начин живота, из различитих географских локалитета. Истраживање може да се односи на: прожимање елемената традиционалних култура различитих народа на простору Балкана и Србије и миграције као чинилац прожимања; развој традиционалне музике у домену певања (техника певања, текстови песама, пратња...) или свирања (врсте инструмената, распрострањеност у односу на географски центар, карактеристике...); преношење музичких записа из једне средине у другу (исти текст, различита мелодија и обрнуто); реконструкцију и демонстрирање народних обичаја из различитих крајева земље и у склопу њих музике, народне ношње, кола... У том смислу уколико услови локалне средине то дозвољавају, део програма се може реализовати у сарадњи са фолклорним друштвима или певачким групама које изводе народне игре (кола) и традиционалну музику. У склопу истраживања традиционалне и народне песме ученици могу ићи и трагом актуелних етно група (Моба, Бистрик, Траг, Бело платно…) како би упознали наше вокално традиционално наслеђе које је подељено на старије и ново певање, тј. на певање на глас (старији начин певања у секундама) и певање на бас (новије).

Поред обредних, ученици могу да изучавају песме које су настале у вези са празницима који се обележавају у локалној средини (Васкршње, Божићне, Лазаричке и друге песме) и реконструишу исте.

Резултати истраживања у овој области могу бити полазиште за примену вршњачке едукације кроз умрежавање ученика и наставника из различитих делова Србије путем интернет платформи. Ученици стечена знања из области традиционалне музичке уметности такође могу презентовати ученицима првог циклуса основног образовања, преузимајући улогу вршњака ментора при реконструкцији/демонстрацији народних обичаја.

Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости. Понуђени предлози литературе и сајтова, нису обавезујући.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Боривоје Дробњаковић, Етнологија народа Југославије, Научна књига, Београд, 1960, 9-89.
- Димитрије Големовић, Свака птица својим гласом пева, Balkan Culture Heritage, Београд, 2019.
- Љиљана Гавриловић, Балкански костими Николе Арсеновића, Посебна издања, књ. 52, Етнографски институт САНУ, Београд, 2004, 5-35.
- Тихомир Р. Ђорђевић, Наш народни живот, Том 1, Просвета, Београд, 1984, 9-37.
- Петар Влаховић, Србија: земља, народ, живот, обичаји, Етнографски музеј и Вукова задужбина, Београд, 1999, 55-94.
- Роман Јакобсон и Петар Богатирјов, „Фолклор као нарочит облик стваралаштва“, Петар Влаховић, „Етничка структура и миграције становништва (у Србији)“, Гласник Етнографског музеја, књ. 44, Београд, 1980, 21-39.
- Драгослав Девић (1960) “Сакупљачи наших народних песама”. Гласник Етнографског музеја 22–23: 99–122
- Зечевић, Српске народне игре, „Вук Караџић“, Етнографски музеј, Београд, 1983.
- Андријана Гојковић, Народни музички инструменти, „Вук Караџић“, Београд, 1989.
- Јасна Бјеладиновић, „Сеоске ношње и њихова типолошка класификација“, Гласник Етнографског музеја, књ. 44, Етнографски музеј, Београд, 1980, 75-97.
- Никола Ф. Павковић, „Село као обредно-религијска заједница“, Етнолошке свеске I, Београд, 1978, 51-65.
- Младен Марковић (1994) “Етномузикологија у Србији”. Нови звук 3: 19–29.
- Филм “Русе косе цуро имаш” као показатељ симбиозе уметности читавог Балкана https://www.youtube.com/watch?v=NGCURBHF

МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА

У оквиру ове теме ученици могу да истражују развој модерних технологија у служби широке заступљености примењене музике у медијима, односно мултумедијалним уметностима. Ученици упознају сценску музику, музику на филму, позоришту, радију, телевизији и интернету кроз приказивање видео материјала који ће подстаћи истраживачке задатке,

презентације, дебате, интервјуе, критике… Препорука је да фокус рада буде на примењеној музици на подручју Србије и то истраживањем музике за филмове/серије српских композитора Зорана Симјановића, Војислава Вокија Костића, Војкана Борисављевића, Горана Бреговића...

У оквиру теме ученици могу да раде на припреми извођење одређене музичке нумере из филма, мјузикла, позоришта..., откривајући повезаност музике и других уметности.

Маркетинг у музици се може истраживати на више начина. Један аспект може бити одговор на питање како одређено дело или музички догађај промовисати (како је то некада изгледало, а како данас...), а други аспект је на који начин избор музике и сама музика утиче на маркетинг неког другог уметничког (или друге врсте) производа. У циљу разумевања значаја музике у рекламама, а у сврху маркетинга (промоције школе, догађаја, хуманитарних акција, локалне заједнице...), ученици истражују одабране рекламе, анализом одабраних доносе суд о улози музике и дефинишу кораке у процесу израде. Ради унапређивања маркетинга школе ученици припремају материјал за израду спота за химну школа/џингла за различита дешавања...), користећи ИКТ.

После увода наставника у музичку критику као вида уметничке критике ученике треба кроз разговор навести да сами или истраживањем дођу до података који ће им дати одговоре на различита питања као што су: шта је то што музичку критику одваја од извештавања, шта може бити предмет уметничке критике, ко може бити музички критичар и који су објективни за разлику од субјективних аспеката музичке критике; који је значај музичке критике за извођача, публику, музикологе... Ова тема треба да резултира музичком критиком коју ће ученици у улози музичког критичара написати након посете неком концерту, или слушања одређене композиције/извођача на часу. Ученици могу, такође, да направе кратак приказ музичке критике из пера Бранке Радовић, Смиљке Исаковић…

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Вартекс Баронијан: “Музика као примењена уметност”, Београд, РТС
- Зоран Симјановић: “Примењена музика”, Београд, Бикић Студио, 1996
- Рихард Мерц: “А, Б, Ц… звука у аудио визуелним медијима”, Београд, РТС, 2013.
- Дејвид Бирн: “Како ради музика”, Геопоетика, Београд, 2015.

- Примена музике у маркетингу, најбоље домаће рекламе, Видео (за ученике): https://www.youtube.com/watch?v=j HYPERLINK "https://www.youtube.com/watch?v=j85rX5NXIFU&t=185s"85
- Примери музичке критике: http://stankosepic.com/prikazi_i_kritike.php
- Бранка Радовић: "Шта је то музичка критика", Наслеђе, Крагујевац, 2007. вол. 4, број 8, стр. 121-154.
- Смиљка Исаковић. "Бемус преплетум мобиле", Службени гласник, Београд 2012.
- Смиљка Исаковић: "Viđenja - Musica modus vivendi", РТС, Београд 2013.

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

9.2.4. ДРАМСКА УМЕТНОСТ

Циљ учења програма слободних наставних активности Драмска уметност за 7–8 разред је овладавање начелима и вештинама драмске уметности и комуникације, развијање естетских компетенција, стваралачког мишљења, опажања и изражавања кроз покрет и глас и оспособљавање ученика да стечена знања примењују у креативном сценском раду, настави других предмета, свакодневном животу, личном усавршавању, даљем школовању и будућем занимању.

Разред: Седми и осми

Годишњи фонд часова: 36/34

Опште међупредметне компетенције	**На крају године ученик ће бити у стању да:**	**ТЕМА и Кључни појмови садржаја**
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу	– Анализира ликове драмских дела, њихову карактеризацију и мотиве; – анализира елементе композиције драмског дела (чин, сцена, појава); – упореди позоришну представу и драмски текст. – критички промишља о стварности на основу прочитаних дела; – изводи покрет, гестикулацију и мимику на сцени; – изводи гласовне вежбе за унапређивање дикције; – игра различите сценске улоге и импровизује на сцени;	ЧИТАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ ДРАМСКОГ ТЕКСТА: Драмски текст и његова композиција Анализа ликова и мотива, карактеризација ликова Доживљај драмског текста и критички однос према тексту ОСНОВНЕ СЦЕНСКЕ ВЕШТИНЕ: Вежбе покрета, дикције, гласовне вежбе Импровизација на сцени

Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– користи сценски простор на ефектан начин; – користи реквизите на правилан и безбедан начин, поставља их и уклања са сцене у складу са драмским предлошком и потребама представе; – користи светло и звук ради истицања одређених делова сцене или ликова на сцени; – правилно користи микрофоне и осталу техничку опрему; – преприча текст на различите начине. – адаптира приповетке, бајке, епске, лирске песме и друга књижевна дела стварајући од њих драмски текст. – импровизује, смисли, напише сцене, дијалоге, учествује у изради сценарија/драматизације. – изради и/или прилагоди сценске реквизите и костиме за представу; – сарађује са другим ученицима у планирању, пробама и извођењу сценских комада; – ради тимски, развија вештине комуникације, прихвати идеје осталих ученика; – разговара и подели искуства о томе шта је научио у току процеса рада, изнесе предлоге за	РАЗУМЕВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА СЦЕНСКОГ ПРОСТОРА: Шта је сцена? Израда, примена реквизита Како користити светло и звук? Музика на сцени РАЗВИЈАЊЕ КРЕАТИВНОСТИ И МАШТЕ: Адаптација књижевних дела Препричавање књижевних дела на различите начине Вежбамо причање прича Израда текста-драматизација УЧЕШЋЕ У СЦЕНСКОМ ПРОЦЕСУ Развијање сарадње Учешће у групи/тимском раду Развијање вештина комуникације ПРИПРЕМА ЗА ЈАВНО ИЗВОЂЕЊЕ ПРЕДСТАВЕ Развијање самопоуздање Вежбе концентрације Превазилажење треме наступом на сцени Прављење плаката, рекламе, видео записа...)

	побољшање, нове идеје за будуће сценске пројекте; – активно учествује у организацији представе (у школи или у другим установама); – учествује у промоцији представе; – припрема и изводи представу пред публиком.	

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободних наставних активности Драмска уметност за 7–8 разред припада групи интердисциплинарних програма. Као и други обавезни и изборни предмети, програм Драмска уметност за 7–8. разред доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развоју Кључних компетенција за целоживотно учење – комуникације на матерњем и страном језику, компетенције за учење учења, сарадња, осећај за иницијативу и предузетништво и естетичка комптенцјиа.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Ослонац за остваривање програма представљају: 1) опште упутство које се односи на све изборне слободне наставне активности и 2) садржина овог упутства, којом су обухваћене методичко-дидактичке специфичности програма Драмске уетности за 7–8 разред .

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, највише из предмета српски језик и српски језик и књижевност у другом циклусу образовања и васпитања, а могу се надовезивати и на теме и активности изборног наставног програма Грађанско васпитање у претходним разредима, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника у вези са позориштем.

Програм Драмске уметности за 7–8. разред обухвата шест тематских области, које се распоређују на четири класификациона периода школске године. Услед уважавања методичког принципа поступности, наведене тематске области обавезују утврђени редослед када је реч о првој и последњој теми из дате табеле – Читање и разумевање драмског текста и Припрема за јавно извођење представе. Преостале теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу потребним дидактичким средствима,

односно већи број ових тема се прожимају и у одређеним сегментима се могу развијати упоредо.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Драмска уметност има значајну улогу у образовању и учењу. Она доприноси развоју емоционалне интелигенције, креативности, способности да се учествује у тимском раду, као и развијању самопоуздања и критичког размишљања код ученика. У остваривању СНА Драмске уметности ученицима се пружа прилика да се укључе у групу и буду ангажовани на начин који ће бити стимулативан и који ће подстаћи њихова интересовања за учење и разумевање различитих тема.

Кроз различите активности, ученици ће имати прилику да истраже свет глуме и сценског израза, развију своје вештине интерпретације и комуникације, као и да боље разумеју уметност. Структуру наставе потребно је прилагодити је специфичним потребама и способностима ученика у конкретној групи.

У процесу остваривања наставе истичу се следеће активности:

1. Читање и разумевање текстова као полазна активност која омогућава анализу драмског текста, уочавање његове композиције, анализу ликова и мотива, способност да се разуме карактеризација ликова, способност да се доживи драмски текст и оствари критички однос према њему.

2. Тимски рад (рад у групи) као активност која се спроводи током целог процеса рада и која омогућава размену идеја, развој социјалних вештина, учење кроз разговор и дискусију, ефикасно слушање, боље разумевање, ефикаснији рад и праћење напретка.

3. Креативност која се развија и подстиче приликом изражавања идеја кроз сценски језик.

Уводна активност може да буде формирање групе на основу интересовања ученика или аудиције на коју се заинтересовани ученици пријављују. Затим се ученици упознају са циљевима наставе и темама овог програма. На основу компетенција развијених у првом циклусу образовања, као и у петом и шестом разреду, може се почети вођеним разговором у коме ће ученици говорити о драмским делима која су обрађивали као и о својим интересовањима, вештинама и знањима везаним за драмске уметности (рецитовање, глума, писање песама и прича, певање или свирање неког инструмента, читање и гледање драмских текстова...). Води се разговор о основним драмским појмовима, постављају се подстицајна питања која ће омогућити анализу ликова из обрађених драмских дела, ученици износе и размењују утиске о делима која су читали/гледали или у којима су имали улогу (претходне приредбе).

– Читање и разумевање драмског текста

Уводна тема подразумева избор драмских дела која ће се читати и обрађивати. У договору са ученицима наставник предлаже драмска дела, ученици могу и сами предложити, додати књижевна дела која ће се обрађивати у процесу рада. У остваривању ове теме очекује се примена знања из претходних разреда из предмета Српски језик и књижевност (Комедија: основне одлике; хумористичко, иронично и сатирично у комедији; карактеризација ликова у комедији; монолог и дијалог у драми) јер је за вежбање изражајног читања неопходно разумевање текста. Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. Различитим облицима и начинима читања ученици развијају свест о драмским делима. Треба обезбедити услове за изражајно читање и казивање, а могу да се користе и различити аудио и видео снимци.

– Основне сценске вештине

У оквиру теме потребно је ученике упознати са различитим вежбама које ће им помоћи да развију и унапреде своје сценске вештине.

Ова тема обухвата различите аспекте основних сценских вештина кроз примену покрета, дикције, гласа, импровизације, као и коришћења реквизита, светла и звука.

Вежбе покрета:

Ученици се упознају са основним принципима покрета на сцени. Наставник може да изведе неколико демонстрационих покрета које ће објаснити, а затим, да упути ученике да изведу и вежбају основне покрете. Треба подстицати креативност ученика тако да они и предлажу и сами изводе различите покрете.

Вежбе дикције и гласовне вежбе:

Објасните због чега је важна добра дикција и организовати вежбе дикције које се фокусирају на артикулацију звукова и правилно изговарање речи. Упутити ученике да изведу различите гласовне вежбе, укључујући вежбе дисања, употребу различитих тонова и јачине гласа. Подстакнути ученике да изведу кратке глумачке монологе или дијалоге како би применили научене вештине.

Импровизација на сцени:

Објаснити концепт импровизације и нагласити значај спонтаности и креативности у том процесу. Поделити ученике у групе и доделити им драмски предложак, тему или ситуацију за импровизацију. Упутити ученике да се слободно изражавају и развијају догађаје и дијалоге на сцени. Након импровизације, организовати дискусију у којој ученици могу да размењују искуства и коментаришу успешне аспекте изведби.

Коришћење реквизита, светла и звука:

Упознати ученике са реквизитима, светлом и звуком као важним аспектима сценографије. Демонстрирати како се користе реквизити, светло и звук на примерима сценских поставки. Поделити ученике у групе тако да свака група добије задатак да припреми кратку сцену са

коришћењем реквизита, светла и звука. Након припреме, ученици треба да изведу своју сцену, а остали ученици могу да коментаришу и анализирају употребу реквизита, светла и звука.

– Разумевање елемената сценског простора

Током наставе објаснити значај сцене у драмској уметности и увидети њену функцију у комуникацији са публиком. Током припреме за извођење представе са ученицима дискутовати о потребним реквизитима. У оквиру ове теме, а у складу са могућностима и интересовањима ученика могу се израђивати реквизити и опремити сцена што је креативан процес који подразумева међупредметне компетенције (предузимљивост и оријентација ка предузетништву). Креативни процес укључује више фаза у раду као што су прављење концепта/скице, дизајн, израда и финална припрема. Ученици треба да увиде да реквизити и сценографија у представи треба да буду усклађени са извођењем (одређеном драмском секвенцом), да изражавају карактер, амбијент, историјски период драмског дела.

Поред тога (у складу са техничким могућностима и опремљеношћу) показати на који начин светлосни ефекти доприносе стварању атмосфере, фокусирању пажње и обликовању сценског простора. Уколико постоје могућности, објаснити и демонстрирати различите технике осветљења као и промену боје, интензитета и угла светлости.

Објаснити компоненте музике на сцени: композиција, избор инструмената, темпо и мелодија у контексту сцене, као и на који начин музика утиче на сценско извођење: коришћење музике да би се појачала емотивна реакција публике, прилагођавање ритма и мелодије акцији на сцени.

– Развијање креативности и маште

Ова тема надовезује се и проистиче из прве теме Читање и разумевање драмског текста, али се појам текст проширује тако да се у обзир узимају и лирски и епски текстови (поред драмских).

Адаптација књижевних дела:

Изабрати одговарајуће књижевно дело које подстиче машту и креативност ученика. Објаснити процес адаптације књижевног дела за потребе драмске уметности. Показати примере различитих начина адаптације, као што су препричавање, промена временског и просторног контекста, драматизација приповетке или епске песме.

Препричавање књижевних дела на различите начине:

Изабрати неколико књижевних дела која су погодна за препричавање. Организовати рад у паровима или малим групама где ће ученици међусобно препричавати изабрана дела и изложити своје интерпретације.

Вежбање причања прича:

Организовати радионицу где ученици наизменично причају своје приче, користећи креативне начине изражавања као што су покрети, гласови, или употреба реквизита. Једна од радионица може да буде и она у којој ученици настављају започету причу или у којој сваки ученик пише/изговара по једну реченицу, сваки следећи се надовезује тако да заједно, као група, добију завршену причу.

Израда драмског предлошка/сценарија:

Објаснити шта је драмски предложак/сценарио и како се пише. Упутити ученике како да развију идеју за драмски текст на основу својих интересовања и креативности. Подстаћи их да размишљају о дијалозима, сценама и атмосфери коју желе да пренесу у драмском тексту/драматизацији/сценарију. Омогућити време за индивидуални и групни рад на изради драмског текста/драматузтације/сценарија и прикупљању идеја.

Након завршетка свих активности, важно је омогућити ученицима да поделе своје радове, да дискутују и коментаришу учинак и креативни процес.

– Учешће у сценском процесу

Ова тема спроводи се током целог процеса остваривања СНА Драмска уметност за 7–8 разред јер ученици треба да увиде значај рада у групи тако што ће сами учествовати у различитим активностима које подразумевају сарадњу и успешну комуникацију.

Наставник током целог процеса креира групне задатке и пројекте, радионице који захтевају сарадњу и интеракцију међу ученицима. Организују се игре и вежбе које подстичу тимски дух и развијање способности за сарадњу.

Ученици учествују у групи/тимском раду од самог почетка: током избора и формирања група или тимова ученика, приликом доделе задатака и улога ученицима у складу са њиховим интересовањима и способностима, као и у току праћења напретка рада.

Током целог процеса организују се вежбе и радионице које подстичу ефикасну комуникацију и слушање, воде се разговори и дискусије о изведбама, улогама и траже се конструктивна решења.

Наставник прилагођава начин рада и бира радионице и вежбе на основу специфичних карактеристика и потреба ученика/групе.

– Припрема за јавно извођење представе

Поштујући методичке принципе када је у питању редослед тема, ова тема спроводи се на самом крају тако да представа коју ће ученици извести буде резултат рада током целе школске године.

Пре самог извођења представе, а у складу са условима рада, ученици смишљају и праве материјал који ће бити нека врста рекламе. Материјал може да буде класичан плакат, а може бити урађен и као видео материјал (уколико постоји могућност да се постави на сајт школе

или промовише на неком медију). У складу са могућностима, ученици користе различите медије и алате (комјутери, камере, програми за монтажу). Исто се може користити и приликом и након извођења представе тако да изабрани ученици снимају представу и праве извештај са овог догађаја (сарадња са редакцијом школских новина или уредницима школског сајта).

Начин рада у оквиру ове теме проистиче из рада који је претходио извођењу представе па ће и остваривање зависити од рада групе као и од услова у школи или у другој установи у којој ће се представа изводити.

Јавно извођење представе треба да покаже напредак који су ученици постигли и компетенције које су развили. По завршетку представе организујте дебату о томе шта су ученици научили и како је цео процес утицао на њихово самопоуздање, како су се осећали током извођења представе, на који начин је публика утицала на њихово извођење.

Примењујући све кораке из програма ученици ће имати прилику да развију компетенције потребне за успешно извођење представе, да се увере у своје способности, постепено изграде самопоуздање, да се осећају добро на сцени и превазиђу трему.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, колико су отворени за рад у групи, како доносе одлуке, аргументују, евалуирају свој и туђи рад и слично. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно се мора узети у обзир да часови слободне наставне активности Драмске уметности похађају сви заинтересовани ученици и да услов и основ за вредновање њихових постигнућа није индивидуални таленат за глуму или било који други сегмент драмских уметности. Ученик не мора бити талентован за овај програм. Потребно је да покаже заинтересованост, иницијативу, вољу да ради са другарима. Зато, наставник овде прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни, како развијају и испољавају естетске компетенције.

9.2.5. ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС II

Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и

развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге.

Разред: Седми и осми

Годишњи фонд часова: 36/34

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за целоживотно учење Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Сарадња Комуникација Одговоран однос према околини Одговоран однос према здрављу Дигитална компетенција Рад с подацима и информацијама	– доведе у везу вредности, врлине и осећања са понашањем људи; – критички разматра систем вредности у друштву; – препозна активности којима се промовишу људске врлине и вредности и изражава позитиван став према томе; – се одупре притиску вршњака да се понаша супротно сопственом систему вредности; – препозна примере бриге за друге и позитивно се о томе изјасни; – покаже саосећање са другим људима и спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима; – идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије;	**ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ** Живот. Породица. Здравље. Слобода. Љубав. Образовање. Мир. Другарство. Заједништво. Опште добро. Социјална правда или једнакост. **ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ** Праведност. Истинољубивост. Одговорност. Захвалност. Поштење. Толеранција. Емпатија.

	– препозна и именује врлине код блиских особа и у примерима из живота, књижевности, филма; – препозна и именује сопствена и туђа осећања; – користи асертивну комуникацију; – образложи значај дружења и наведе шта другови једни другима не треба да раде; – препозна примере негативног понашања где се лично добро ставља испред општег добра и искаже свој негативни став према томе; – користи технике самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – конструктивно решава конфликте; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом и исказује позитиван став према волонтирању; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро;	Поверење. Солидарност. Самоприхватање. Одмереност. **СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ** Просоцијално понашање. Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликата. Одређивање приоритета. Критичко мишљење. **ДОБРОЧИНСТВО** Филантропија -појам и значај. Доброчинитељи и задужбинари некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације.

	– у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, “напада” проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима.	Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I и II нуди се ученицима од петог до осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном у другом циклусу. То су два програма која су по садржају иста али са нешто различитим исходима (захтевнији су за ученике 7. и 8. разреда) и начином рада имајући у виду разлике у узрасту ученика што се огледа у избору подстицаја, примера, техника рада и сложености захтева. Смернице за рад наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у упутствима која иду уз ова два програма која су детаљнија и изражавају њихове специфичности.

У остваривању програма Вредности и врлине као животни компас II треба имати у виду узрасне карактеристике ученика од 13 до 15 година и њихово дотадашње искуство живота у заједници. Након бурних промена у пубертету адолесценти улазе у нешто мирнију фазу посебно ако се посматрају биолошке промене. Међутим, још увек је то комплексан развојни период у психосоцијалном смислу. Искорачили су из периода детињства, а нису још одрасле особе. Главни психосоцијални задатак адолесцента у том узрасту је формирати чврст лични идентитет који омогућава особи да доживи себе као посебну и независну личност, свесну себе у континуитету. Често су осетљиви, рањиви, несигурни а неки од њих, у већој или мањој мери, бунтовни и склони супротстављању ауторитету. Зато су за њих погодне технике рада у којима ће имати прилику да дебатују, полемишу, преиспитују, критички разматрају, закључују на основу аргумената. Осим тога, расте њихов капацитет да промишљају унапред, предвиђају последице, анализирају ситуације, посматрају из различитих позиција, замишљају шта би било кад би било...што омогућава другу врсту разговора него са

ученицима приликом остваривања Вредности и врлине као животни компас I. Осим тога, ученицима се приближава доношење одлуке о наставку школовања што даје један другачији поглед на свет око себе и захтева проспективно мишљење у већој мери.

Програм слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас II почива на уверењу да су вредности које негујемо унутрашњи водич или нека врста "компаса" кроз живот. Задовољство људи, њихов просперитет, физичко и ментално здравље у директној су вези са животом у атмосфери заснованој на вредностима, у позитивној, безбедној средини узајамног уважавања и бриге једних за друге. Ученицима није довољно само говорити о вредностима и врлинама. Они их морају на различите начине доживљавати и упознавати, кроз опсервацију света око себе и разговор о томе, кроз разликовање позитивних и негативних примера и кроз практиковање различитих социјалних вештина које су потребне да би се живело у складу са вредностима и врлинама.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Животне вредности; Људске врлине; Социјалне вештине и Доброчинство. Као и код других програма за наставника главна смерница у раду су исходи које треба постићи а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Неки кључни појмови садржаја као нпр. сарадња већ се налазе у програмима више обавезних предмета, у програмима слободних наставних активности (нпр. Животне вештине и Филозофија са децом), у знатној мери у изборним програмима Верска настава и Грађанско васпитање, а кореспондирају и са активностима часа одељенског старешине. Међутим, у овом програму се фокусирано ради на откривању и успостављању везе између вредности и врлина са добробити појединца и друштва чиме се јача васпитна улога школе и подршка целовитом развоју ученика. Дакле, програм се не односи на лепо понашање већ задире у суштину прихватања себе, других и заједнице и намењен је ученицима који су у узрасту који карактеришу питања идентитета (личног и групног), бројне дилеме шта је исправно а шта не, како бити прихваћен у групи а не изневерити себе, како решавати конфликтне ситуације и сл.

Програм је тако конципиран да својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима пружа велики простор за подстицај развоја више међупредметних компетенција.

Основна карактеристика програма је оријентација на позитиван аспект живота човека, односно његове врлине а не мане. У фокусу нису насиље, сукоби, дискриминација већ напротив примери сарадње, одговорности, волонтерских акција, бриге о другима, толеранције....Циљ је да ученици препознају да, упркос сензационалистичком начину

приказивања света око нас у медијима (ко је кога преварио, слагао, повредио...), заправо највећи број људи живи у складу са позитивним вредностима и врлинама. Ученике треба континуираном охрабривати да јачају осетљивост за препознавање примера таквог понашања. Од њих се може тражити да у данима између два часа забележе неки позитиван пример (не мора бити ништа велико) који су приметили у свом окружењу и/или шире (неко је са неким поделио ужину, неко је некоме понео торбу, уплео кику, показао како се решава задатак из математике, помогао старијој особи да пређе улицу, помогао наставници да носи географске карте и сл.) и да на часу то поделе једни са другима. Наставник може увести праксу да часови почињу неким таквим примерима чиме добра дела постају видљивија. То се може проширити још неким активностима. На пример, ученици могу од тих уочених добрих понашања да направе плакат за хол школе, текст за школски часопис или да осмисле "медаље" које ће делити ученицима који су исказали осетљивост за друге људе и заједницу и показали просоцијално понашање.

Иако се у програму инсистира на позитивном приступу неминовно је да ће ученици имати потребу да размене мисли и осећања и о негативним појавама. Многи садржаји су такви да ће изазвати опречна мишљења код ученика и од тога никако не треба бежати, напротив треба их искористити да ученици самостално освесте значај вредности и врлина. На пример, како живимо у потрошачком друштву где су материјалне вредности стављене у први план може се очекивати да ученици заговарају да је важна вредност новац и да се њиме може све остало купити. У овом програму новац није дат као вредност иако се не може оспорити његов значај за живот људи али са ученицима треба тако радити да га они третирају као средство а не као циљ.

Као и код других програма и овде ученике треба упознати са садржајем и начином рада. За почетак са њима се може разговарати шта је компас, чему служи и навести да велики морепловци никада не би открили нове континенте да нису имали ту малу справу да их води у правом смеру. Затим треба направити везу са насловом ове слободне наставне активности и проверити како ученици разумеју шта су вредности и врлине. Да би им олакшао наставник их може подсетити на анализе књижевних дела које су радили на часовима српског језика у оквиру којих се увек даје опис ликова и мотивација њиховог понашања што има везе са вредностима и врлинама. Активност се може завршити разговором о песми Бране Црнчевића Кад би мени дали један дан (из програма за Српски језик у 4. разреду). Стихови ове песме одговарају концепту овог програма и могу бити нека врста заштитног знака јер кажу Када би мени дали један дан, ја га не бих потрошио сам, пола дана ја бих дао неком ко је добар а случајно сам...

Како у слободним наставним активностима нема предавања, уџбеника, писмених задатака и нумеричког оцењивања, важна активност наставника је да осмисли како ће садржај приближити ученицима и које форме рада су погодне да би се постигли очекивани исходи.

Наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којим уводи ученике у тему или кључне појмове садржаја а који их мотивишу да се тиме баве. За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. - YouTube). Постоје бројни пример из животињског света где једни другима помажу а да нису исте врсте животиња (npr. https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoJYDw), и то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...). Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм Други пар (The Other Pair | An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.

У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман Дечаци Павлове улице (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци припремајући се за матуру схватили су да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

По садржају, начину рада слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас II има капацитет да се са ученицима разговара о неким актуелним ситуацијама из

школског живота и самим тим смањи нека постојећа тензија, разреши неки школски конфликт или идентификује ученик коме треба додатна помоћ.

У наставку упутства за сваку тему из програма дате су смернице, препоруке за рад. Наставници имају слободу да осмишљавају на који начин ће обрађивати садржаје и са којим материјалима али увек имајући у виду исходе које треба постићи. Издвајамо неколико техника које процењујемо као погодне за рад са ученицима у овој области с тим да су неке препоручене и за млађе ученике а неке су додате само за ученике 7. и 8. разреда.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа http://svezaosmeh.org.rs). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима и да се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин да се ученици науче вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања - истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљиви и корисни у заједници.

Волонтирање – укључивање у неку локалну организацију, хуманитарну групу која тражи волонтере. Кроз волонтерски рад, ученици ће научити о стварним потребама других и како својим доприносом могу направити позитиван утицај. У Црвеном крсту 60% волонтера су младе особе,

Дискусије и дебате – организовање дискусије о друштвеним питањима, моралним дилемама и изазовима с којима се суочава савремени свет. Ученике треба подстицати да изразе своје мишљење, чују различите перспективе и развијају критичко размишљање.

Студије случаја – анализа стварних ситуација које су се десиле а садрже неку моралну дилему. Пожељно је да изабране ситуације буду што блискије искуству ученика а по сложености примерене њиховом узрасту да их ученици могу анализирати.

Тимски пројекти – подстицање ученика да учествују у тимским пројектима где морају међусобно сарађивати и развијати решења за одређене изазове.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму или о проблемима заједнице и начинима решавања. За потребе програма могу се користити филмови Слободне зоне јуниор као што су Летећа Ана (21 минут), Зашто графити? (7 минута), У срцу (5 минута) Изрази се (3 минута).

ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Вредности су дубока и снажна уверења и принципи који утичу на изборе и понашање људи, обликују њихов однос према себи, другима и друштвеној заједници. Увек се говори о систему вредности јер сваки човек има више вредности које су међусобно повезане. Оне детерминишу начин на који ће се одређена ситуација доживети и разумети, оне активирају циљеве и усмеравају конкретне акције. Формирају се под утицајем искустава, образовања, културе, религије, породице и друштва у коме се живи. Успостављају се врло рано, по неким ауторима већ око пете године живота, мењају се како се дете когнитивно развија и стиче социјална искуства, да би се стабилизовале до краја адолесцентног периода и надаље остале релативно трајан систем који утиче на понашање. Родитељи имају велики утицај на формирање вредносне оријентације своје деце, али чим она почну да одржавају свакодневне контакте са вршњацима, нарочито у оквиру образовно-васпитног система, умањује се њихов доминантни утицај.

Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају

различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, животна средина, патриотизам, хуманост...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоје и најмање шансе да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 - YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што сви имамо, што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Могући су и други уводни подстицаји као што је нпр. песма Мирослава Мике Антића "Дивна песма" чији се текст у потпуности уклапа у концепт овог програма.

Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, тв серија, скијање, тренерка, патике..). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима.

Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као

вредност добије већи “простор” и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа.

Као идеју за обраду конкретних вредности предлажемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално даураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу.

Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да попише које све послове не може да обавља особа која је завршила само основну школу, четврта да попише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да је образовање обезбеђује добробит, напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“ .

Како је другарство вредност али истовремено и важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлажемо више часова нудимо и више идеја за реализацију.

У периоду детињства, једна од најзначајнијих вредности је другарство. Испољава се као тежња повезивања са другом децом на бази заједничких интереса, игре или провођења слободног времена и значајно доприноси емоционалном и социјалном благостању детета и његовом правилном психофизичком развоју. Да би имало трајнији карактер, другарство захтева улагање времена и енергије и тада се темељи на емотивној повезаности, међусобном подржавању и разумевању – у том случају говоримо о пријатељству. Деца и млади добра другарства високо вреднују јер им обезбеђују:

- повезаност са другима – другарство пружа осећање припадности и спречава осећај усамљености;
- уживање у забави и радовању – са другарима се деле смешни тренуци, забава и интересовање, што утиче на осећај среће и испуњења;
- емоционалну подршку – када је тешко другари пружају подршку разговором, присуством и конкретним акцијама;
- доживљај прихваћености – добри другари помажу да се особа осећа прихваћено и вредно, што позитивно утиче на самопоштовање;
- унапређење квалитета живота – када постоји вршњачка подршка и друштво, живот постаје богатији и садржајнији;
- лични раст и развој – пријатељи могу помоћи да се прошире видици и науче нове ствари.

Другарство као вредност пружа велике могућности за рад са ученицима и може се посматрати из различитих углова, нпр.: шта је другарство, ко све може бити друг, зашто нам требају другови, како стичемо другове, шта су групе другара, шта другови не би требало да раде, шта кад се другари посвађају, како се мења другарство са одрастањем....

Због специфичности теме добро је у раду са ученицима комбиновати елементе искуствене и драмске радионице. То значи да ученици, по својој потреби и осећању, могу јавно да поделе са групом нека своја лична искуства у вези дружења о чему ће сви заједно разговарати. Друга варијанта је да се таква искуства не деле јавно већ анонимно, стављањем у кутију, што ученике штити од непријатности да се оголи њихова интима а ипак омогућава да разговарају о нечему што је реалност њиховог живота. Трећи начин рада базира се на драмској радионици где наставник осмишљава ситуацију о којој ће се

разговарати. У тој „Као да...” ситуацији ученици се осећају пријатније и слободнији су да изразе своје мишљење. Која варијанта је боља зависи од самог садржаја који се обрађује. На пример, свако је прошао кроз искуство да га је добар друг на неки начин повредио али мало људи воли о томе јавно да говори и зато је то боље прорадити кроз форму драмске радионице. Међутим, у разговору о томе како стичемо другаре или зашто су нам они потребни ученици ће у већој мери бити спремни да говоре и о личном искуству.

О другарству као вредности се може промишљати из још једног угла. Истраживања показују да су развој ИКТ-а и друштвених мрежа значајно промениле начин на који се деца друже (пример лонгитудинална студија рађена у САД https://nationalgeographic.rs/nauka/prirodne-nauke/a41659/Tinejdzeri-se-danas-najvise-druze-preko-drustvenih-mreza.html). То је утицало да деца проводе мање времена заједно ван школе, да мање спавају, да имају слабије развијене социјалне вештине што их чини мање отпорним на проблеме са којима се сусрећу. Последица тога је пораст броја деце која су усамљена, потиштена, агресивна или са још тежим поремећајима као што су депресивност, анорексичност и суицидалне мисли. Зато школа, чак више него пре, има обавезу да ствара услове у којима ће ученици развијати и одржавати блиске, топле, хумане односе једни са другима, као и са наставницима који их подучавају. Васпитна улога школе посматра се као одговор на потребе ученика а у овом тренутку евидентна је потреба да се ученици подучавају дружењу без “посредника”. Интересантно је проверити шта ученици, као генерација која је одрасла уз информационе технологије, мисли о њиховом утицају на начин како се они сада друже и колики значај дају дружењу ван друштвених мрежа и виртуелних игрица. У наставку од ученика се може тражити да промишљају како ће будуће генерације да се друже и шта ће им ту бити важно. Било би добро довести их до уверења да непосредан, блиски однос у дружењу нема алтернативу.

У програму, у оквиру теме о вредностима, наведен је и кључни појам садржаја опште добро. То су ресурси који су по својој природи такви да су потребни свима и свако их треба употребљавати али на начин да нико други не буде ускраћен или оштећен. То су: вода, ваздух, земља, шуме, улице, тргови, улично осветљење...па и културна баштина у најширем смислу (нпр. споменици). За опште добро важан је принцип једнакости и уколико неко жели за себе више него што му треба или чини нешто ради своје добити на штету општег добра онда је сигурна потврда да особа има проблем са системом вредности. На пример, особи која живи у стану чији су прозори близу бандере са уличним осветљењем смета та светлост и она разбија сијалицу иако тиме оставља део улице без осветљења и људи који туда пролазе неће добро видети куда иду те се могу повредити. Пример неодговорног понашања је и када неко на информацији од општег добра (нпр. на аутобуском стајалишту табла са бројевима аутобуса који ту стају) залепи рекламу за своју фирму или писање графита на зградама од општег добра. Неодговорно је свако понашање када се у реку баца ђубре, загађује ваздух

или земља. Ученике треба континуирано током остваривања овог програма подстицати да региструју ситуације где је дошло до угрожавања општег добра ради интереса појединца и да о томе промишљају у смислу како реаговати да се таква понашања смање (да ли су боље казне или подучавање људи о општем добру).

За рад на овој теми могу се користити различита издања којих има на тржишту а тичу се уопштено животних вредности или неких конкретно као што је нпр. другарство.

ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);
- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
- храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује (нпр. храброст, умереност, племенитост...) и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издвајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање.

Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност “лепак”

који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају.

О врлинама свакако није прикладно држати предавања. Због специфичности садржаја најбоље је да се користе изабране приче, филмови или студије случаја као подлога за разговор и промишљање о врлинама. Ученике треба водити тако да препознају мотивационо дејство врлина, односно да наше понашање има везе не само са нашим потребама већ и са нашим вредностима и врлинама. Да ли ће особа која нађе новчаник пун пара уложити труд да пронађе власника или ће новац задржати за себе не зависи од способности, па чак ни потреба јер најчешће особе које враћају пронађени новац нису богате. То су особе које краси врлина поштење. По природи ствари врлине и мане се појављују као гроздови где једна другу привлаче. На пример, похлепан човек може бити склон крађи и лагању, а правдољубив поштовању и толеранцији. Рад са ученицима треба да иде у правцу увида да врлине нису ексклузива која се појављује само у ванредним ситуацијама нпр. пожару, земљотресу, пандемији. Оне су саставни део живота и појављују се у различитим свакодневним ситуацијама. Такође, карактерише их нека врста "заразности" односно, кад смо окружени људима са врлинама то позитивно делује на нас да се и наше врлине испоље. Нажалост, исто је и са манама. Уколико нас неко упорно лаже, то подстиче и нас да и ми не будемо искрени према тој особи.

Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању.

Како се програм реализује са ученицима од 13 до 15 година који су у интензивном процесу социјалног развоја за њих је још увек важно шта други мисле о њима, имају слабу отпорност на притиске вршњака и страх да ће бити етикетирани и одбачени ако ураде нешто што група којој припадају или желе да припадају не прихвата (нпр. ученици који воле да уче често добијају "етикету" штребера). Због тога се дешава да не поступају у складу са својим потребама, осећањима, вредностима, врлинама. То им наравно не прија, уноси немир али потреба за припадањем групи вршњака је јача. Међутим, то је прави период да се ученици охрабрују да буду независни, самоприхватајући, храбри у изношењу својих врлина и да се понашају у складу са сопственим вредностима. Рад на овој тематској целини треба да буде

избалансиран између уважавања развојних потреба ученика у процесу њихове социјализације и подстицања онога што су пожељна уверења и понашања. Главни ослонац у таквом раду увек је добробит појединца и заједнице. Са одрастањем та овисност о друге се смањује а повећава се храброст да се буде свој. Зато се може рећи да садашњи рад са ученицама тек ће касније, кад они одрасту, дати ефекте.

Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Priča o zahvalnosti - David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а красе је неке врлине.

Следећа активност може бити рад у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведу понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања мога би бити: дечак купује патике, родитељи су му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће пар добити комбинацију две врлине да осмисле одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире (емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере.

У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексије и саморефлексије, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.

Исти циљ има и активност у којој се од ученика тражи да разговарају са својим укућанима коју врлину они посебно цене и зашто, како би о томе причали на часу. Све активности које ученицима приближавају врлине као нешто што није ни ретко ни имагинарно добродошле су. То је неопходно зато што су ученици превише изложени информацијама које говоре о понашању људи који су урадили нешто лоше (возили под дејством алкохола, прелазили улицу где није дозвољено, обили трафику, направили лажни налог на друштвеној мрежи, слагали...). Удружено са порукама које фаворизују да неко вреди онолико колико добар аутомобил вози или где летује, младима заиста није лако да на прави начин створе слику о свету око себе и граде своје вредности и врлине. Понашање људи, усмерено на добробит појединаца и заједнице, остаје у сенци и ствара се утисак да тога нема или чак да је такво понашање непожељно (нпр. мишљење да је данас глупо бити поштен или одмерен...). Зато је неопходно посебну пажњу посветити том сегменту рада на врлинама који је повезан са следећом тематском целином о социјалним вештинама. Ту се посебно мисли на асертивност као вештину која помаже људима да се боре за своја права а да не угрожавају друге. Асертивност се поставља као најбоља солуција између агресивности и пасивности и може бити помоћ да неко због својих врлина заиста и не настрада.

За рад на овој теми могу се користити различита издања доступна на тржишту која се односе уопштено на врлине или на неке одређене (захвалност, истинољубивост...). Међу њима издваја се издање Креативног центра „Речник врлина“ који је конципиран као прича кроз коју читаоца води девојчица Ана. Сваки нови лик који улази у Анину причу има еквивалент у врлини која почиње истим словом: на пример, дека нас упознаје са добротом, а Емилија са ентузијазмом, тако да је „Речник врлина“ и својеврстан буквар врлина.

СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ

Социјалне вештине су у програму дате као трећа тематска целина која се надовезује на вредности и врлине. На пример, за многе социјалне вештине потребно је саосећање а емпатичност је у програму дата као врлина. Заправо, иако су четири теме дате одвојено оне су повезане и могу се интегрисано обрађивати уколико наставник осмисли одговарајуће активности и материјале. Када је у питању избор подстицаја један од критеријума, поред узраста ученика, треба да буде и њихов капацитет да подстакну промишљање о повезаности вредности, врлина и социјалних вештина.

Ниједан човек није “острво” само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и

животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 13 до 15 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот.

О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама.

За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине: критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликата (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник

их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и уочено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може определити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине.

Логично почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од небитног, хитног од мање хитног што је уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.).

Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, обично кажу да се осећају кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад.... Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербалин показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним осећањима...Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика седмог и осмог разреда и емоције и понашања могу бити још увек бурни и непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно колико се лако побуђује осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединаца и заједнице, борити се за праведност као вредност.

У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, иди у паркић и љуљај се и клацкај. Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико

препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака.

И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникције. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликата. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост

(“Bridge" by Ting Chian Tey | Disney Favorite - YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању "Konstruktivno rešavanje konflikta" - Dom učenika srednjih škola Vranje - YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership | Animated short clip | Creative 360 | #teamwork #leadership #motivation - YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork - YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) - YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.

ДОБРОЧИНСТВО

Последња тема Доброчинство иако је одвојено дата заправо је повезана са свим претходним програмским садржајима и у литератури се води као вид просоцијалног понашања. Као што је већ препоручено да се ради интегрисано и ова тема се може обрадити током рада на претходним садржајима, а може и одвојено како би добила на значају који заслужује.

Доброчинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам, задужбинарство или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, доброчинитељи, задужбинари као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.

Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.

С обзиром да је ово програм за 7 и 8 разред као уводни подстицај може се искористити оно што су ученици учили у 6. разреду у оквиру историје о задужбинарству које у Србији има велику традицију још од Немањића. Ученици могу добити налог да истраже задужбине крунисаних глава нпр. краља Милутина или добростојећих грађана који су у току 19 века подигли и оставили заједници бројне грађевине за потребе науке, образовања, медицине а које се и данас користе као опште добро. О задужбинама треба ученици да се баве и на локалном нивоу јер у свакој средини постоје такви примери а пожељно је да се спроведу и активности које показују да задужбинарство није ствар прошлости, односно да оно постоји и сада. Може се навести пример моста преко Дрине који је подигао својим средствима Слободан Павловић 1996. који спаја Србију са Републиком Српском.

Пример другачије врсте подстицаја који се такође може употребити за увођење ученика у тему је одговор који је дала глумица Одри Хепберн (амбасадорка добре воље УНИЦЕФа) на питање које савете може дати за лепоту жене. Она је рекла:

За привлачне усне - изговарајте речи са љубазношћу;

За дивне очи - тражите добро у људима;

За згодну фигуру - делите своју храну са гладнима;

За дивну косу - дозволите деци да вам пролазе прстима кроз косу;

За држање - ходајте са сазнањем да никада нећете ходати сами.

За рад на теми могу се осмислити различите активности. Ево неких. Од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе и сл.). Ученици раде у пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложе. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да доброчинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери - доброта до смрти".

За рад на овој теми погодно је организовати гостовање особе која је доброчинитељ или задужбинар. У свакој средини има таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики доброчинитељи и задужбинари у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике, какве све грађевине су за своју домовину оставили капетан Миша Атанасијевић или Илија Коларац и сл.

Кључни појам садржаја у овој теми су и организације које се баве различитим активностима чији је заједнички именитељ доброчинство, хуманитарни рад и одсуство профита. У њиховом раду обичну учествује много волонтера Могу бити владине, невладине, црквене, глобалне или локалне, велике или мале, оне које уопштено помажу људима или некој одређеној циљној групи. Ученици могу истражити оне које делају у окружењу и учинити их видљивијим ако направе неки вид њихове промоције у школи (изложба, трибина, текст у школском часопису...). Људи често не знају колико таквих организација у њиховој средини

има и колико су њихова дела велика. Наставник може упутити ученике да самостално истражују које су то организације. На пример, могу на интернету истражити хуманитарну организацију УНИЦЕФ и сазнати ко је њен оснивач, који су циљеви, како се финансира, шта су постигли до сада (локално, глобално) и ко су у нашој земљи амбасадори добре воље (Ана Ивановић и Александар Саша Ђорђевић) и чиме се они баве у овој орагнизацији. Исто се може урадити за организацију Црвени крст, Црвени полумесец или за организације које се баве нпр. пружањем помоћи Србима који живе у тешким условима на Косову и Метохији. Као активност може им се дати информација из новина са налогом да сазнају нешто више о томе. Пример вести: Хуманитарна организација "Солидарност за Косово" чији је председник Арно Гујон у сарадњи са епархијом рашко-призренском и хуманитарном организацијом "Мајка девет Југовића" донирала је клиничко-болничком центру Приштина са привременим седиштем у Грачаници хематолошки и биохемијски анализатор и апарат за побољшану дистрибуцију кисеоника.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју доброчинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добробит не "мери" јер је свака и најмања добробит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добробит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције доброчинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати, следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...). Може се организовати да неки активиста те организације гостује и ученицима појасни зашто је важно помагати другима и коме донирана одећа одлази. Акција се може спровести заједно са групом ученика који похађају Грађанско васпитање јер је по програму у петом разреду предвиђено спровођење активности у корист права неке особе што је компатибилно овом захтеву.

Планирање наставе и учења, као и праћење и вредновање напредовања ученика остварује се у складу са општим упутством за остваривање слободних наставних активности.

И за крај треба имати у виду да остваривање циља овог програма није само у вези са оним што ће се дешавати на часовима слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас II већ и са целокупном атмосфером у школи и друштву, вредностима које се негују, понашањима која се награђују, врлинама које се афирмишу. Према Бандуриној теорији учења по моделу, агресивност се усваја као последица посматрања агресивних модела (из блиског окружења или узора из медија, литературе, игрица) који не бивају кажњавани, не сносе сразмерне последице, или чак бивају награђени, мада је и изостанак било какве реакције само по себи позитивно поткрепљење неприхватљивог понашања. Агресивно понашање се устаљује кроз посматрање, имитирање и понављање из ситуације у ситуацију. Међутим, то исто важи и за асертивно понашање, емпатично понашање, волонтирање, сарадњу, толеранцију... а на школи и друштву је да брину да ученици имају одговарајуће узоре за учење по моделу.

9.2.6. БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ II

Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.

Седми, осми

36/32 часова

Опште међупредметне компетенције	**Исходи** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Тема и кључни појмови садржаја програма**
Компетенција за	- Аргументовано образложи	**ЧОВЕК И ПРИРОДА**
целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском	смисао и значај боравка и кретања човека у природи; - Искаже интересовање за боравак и кретање у природи;	Човек и природа - трајна и нераскидива веза. Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи.

друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама. Естетичка компетенција.	- Препозна школско знање које је применљиво током боравка и кретања у природи; - Разликује планинарење као покрет, спорт и привредну активност; - Наведе планинарске дисциплине; - Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена; - Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи; - На безбедан начин запали, користи и угаси логорску ватру; - Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне; - Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини; - Пружи елементарну прву помоћ себи и другима или ако то превазилази његове могућности потражи помоћ; - Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе спасавања;	Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела. Очување природе човекова обавеза и одговорност. Планинарење као покрет, спорт и привредна активност. Историја организованог планинарског покрета у свету и код нас. Планинарски савез Србије и планинарски клубови. Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења. Знаменити планинари. **БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ** Планинарски терени и објекти. Начини боравка у природи Опрема за боравак и кретање у природи. Боравак у природи и ватра. Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања. Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање. Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама. Припрема за боравак у природи.

		Употреба карте и оријентација у природи. Технике кретања.

– Користи географске карте,дигиталну опрему и информационе технологије за оријентацију у природи; одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца;

– Исказује позитиван став према физичкој и психичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи;

– Наведе и опише основне технике кретања у природи;

– Опише утицај

метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена;

– Прикупи податаке о временским условима из расположивих интернет извора и процени услове за боравак и кретање у природи;

 Образложи како се у природи прави заклон од невремена;

– Наведе и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравка и кретања у природи;

– На сликама препозна лековите, јестиве и отровне

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Утицај метеролошких

елемента и појава на боравак и кретање у планини.

Предзнаци лепог и лошег времена.

Прикупљање и анализа података о временским условима за боравак и кретање у природи.

Прављење заклона од невремена.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

	биљке из природе; - Искаже позитиван став о значају одржавања хигијене током боравка у природи и планинарским објектима и наведе основна правила одржавања хигијене током боравка и кретања у природи; - Дискутује о одговорном и неодговорном понашању током планинарења према себи, другима и природи; - Наведе основна међународна и национална документа која регулишу понашање у природи; - Образложи значај и начине руковођења и комуникације у групи која борави и креће се у природи; - Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; - Објасни значај и начине планирања за боравак и кретање у природи и неопходност анализе реализованих активности; - Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; - Доживи и забележи лепоту природе;	Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравка у природи и после напорне физичке активности. Јестиве и лековите намирнице из природе. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравка и кретања у природи.

	- Проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора о боравку и кретању у природи.	

		КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ
		Одговоран однос према себи, другима и природи. Манифест међународне планинарске асоцијације. Национална и међународна документа која регулишу понашање у природи. Руковођење, сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.
		ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ
		Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Анализа и презентација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравка и кретања у природи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО

ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење II нуди се ученицима седмог и осмог разреда и није наставак програма истог имена за 5. и 6. разред јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 13 до 15 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе

правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи и планинарење као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kpo/, њихови приручници 2. сигуран корак и Планинарство - боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције.

Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима. Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком,

Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: "Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему.Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима".

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравка у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим боравком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравка у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о боравку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w. zuov.gov.rs.sna

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано

наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију боравком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакакао су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравка у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena - Eko (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаге Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимирани филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu - crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу - није то проблем појединца, не може се ништа уради и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравка и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим боравком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравка у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе са самим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравка у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердељан.

Наставник се може определити да ученике упути на истраживачки рад у паровима, како би дошли до информација о човековој потреби да борави у природи из различитих мотива који су се кроз историју човечанства мењали, сходно веровањима, образовању, здравственим потребама. Ученике треба упути на изворе који говоре о одласцима у

планине из религијских, туристичких, спортских, рекреативних, естетских, авануристичких мотива.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација Boravak u prirodi - zašto je važno (youtube.com или Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: ttps://www.youtube.com/watch?v=KFiilTqymoU).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој "учионици". Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају. Уз помоћ наставника ученици могу да одговоре на та питања. Посебно је значајно да препознају примену онога што су учили у Географији (читање географске карте, утицај географске ширине и дужине на рељеф, одређивање стране света), Физичко и здравствено васпитање (нпр. вежбе за развој снаге, покретљивости, аеробне издржљивости, координације, здравствено хигијенске мере пре, у току и након вежбања, препознавање врсте повреда, правилно реаговање у случају повреде, чување животне средине током вежбања), Физици (дејство брзине и смера ветра на кретање у природи, температура на којој вода ври у зависности од надморске висине, трење), Математици (пропорција и размера за одређивање реалних удаљености на основу података са карте, израчунавање раздаљине, мерење углова), Информатици и рачунарству (програмирање физичког уређаја да врши функцију бројача корака), Техници и технологији (ГПС навигација), Хемији (заштита животне средине), Историји (пећина као прва "кућа" човека, Грчки богови са планине Олимп, духовност и боравак монаха у испосницама у планинама), Ликовној култури (естетски доживљај природе, фотографисање природе). За оне који желе још више да разраде корелацију могу са наставником математике да осмисле задатак који ће направити везу тог предмета са овим програмом. Пример могућег задатка: Планинари се налазе на надморској висини од 560 m. Врх на који се пењу се налази на 840 m надморске висине, а нагиб терена је 300. На основу ових података, процени дужину стазе коју планинари треба да пређу, ако стаза праволинијски повезује место где се налазе планинари и врх на који се пењу.

Следећа активност могла би да буде разговор са ученицима како они виде планинарење: као покрет, спорт (такмичарски или рекреативни) или као вид активног туризма. Како око тога постоје различита гледишта најбоље је ученике кроз разговор тако водити да планинарство посматрају као све наведено. Затим се ученици могу, на информативном нивоу, упознати да планинарски спорт обухвата разноврсне планинарске дисциплине као што су: планинарење и пешачење, високогорство, алпинизам, спортско

пењање, планинарско трекинг такмичење, планинско трчање, планинарско оријентационо такмичење, планинарска спелеологија, пењање у леду и драј тулинг, турно скијање, кањонинг и планинарски бициклизам. Након тога, треба одвојити време да ученици поставе питања о представљеним дисциплинама и искажу своја интересовања, шта би волели да пробају, шта им треба од опреме, где се то тренира и сл.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Може се направити сарадња са наставником енглеског језика и анализирати текстови на српском (sr.wikipedia.org/wiki/светски_дан_планина) и на енглеском (сајту www.fao.org/international-mountai-day/en) који се баве обележавањем Дана планина. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак Planinarski Klub Leskovca - HISAR 04.08.2024. (youtube.com). Уз презентацију о историјату планинарења ученици могу да пронађу фотографије планинара из прошлости како би илустровали како је некад изгледала опрема и одећа за боравак у природи. Такве фотографије лако је наћи на интернету али наставник треба да подржи ученике да пронађу аутентичне фотографије из њиховог окружења. Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857.(www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоција, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да “осете” нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки игроказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предлажемо

лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такве активности не могу остварити самостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. Silent Hiking The Himalayas for 16 days (youtube.com) .

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр.https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1-3 дана), средњег трајања (3-7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, преоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране

пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3-4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10-15 минута. Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да "дише", а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не "дишу" и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор

одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендовима. Неки комади вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневно планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневно пешачење по планини довољно је понети ранац од 15-20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранаца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trčanje? #planinarenje #backpack (youtube.com) у трајању од 10:53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направите списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрепштине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогучио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7 :48

минута (Kako spakovati veliki ranac? (youtube.com) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис Ovo NE RADITE NIKADA - Najcesce Greske kada Nosimo Ranac (youtube.com) у трајању од 6:48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник.Такође, може се реализовати радионица Паковање планинарског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство - боравак у природи 1 (стр. 132)

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit) у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Програмом је предвиђено да се у оквиру ове теме обради и појам ватре јер је она не само потребна током боравка у природи већ је на неки начин и заштитни знак планинарења. Логорска ватра, осим што има функцију да загреје планинаре и да се помоћу ње термички обради храна има велику улогу на крају дана проведеног у природи у опуштању планинара и дружењу. Наставник може да организује ученике у мање групе које ће уз помоћ материјала са интернета (нпр. Kako zapaliti logorsku vatru (kampavantura.com) и Recepti i saveti o bezbednosti kuvanja na logorskoj vatri (kampavantura.com) приказати оно што су научили како се припрема логоска ватра, како се пали, како се правилно гаси, како се на њој припрема храна. Уколико има услова, може се организовати да ученици уз помоћ наставника напољу то знање и практично покажу.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравка и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравка и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинарску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу“.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка и психичка припрема. Ученици ће лакше разумети значај физичке припреме (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, теже ће им бити да разумеју у чему се огледа психичка припрема и зато им треба додатно појашњење наставника. Она је важна за све али посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и међу њима могу се препознати они који о тешкоћама уопште не мисле и прецењују своје способности што на терену може бити проблем. Али међу њима могу бити и особе које много брину око боравка у природи па се питају колико ће то бити за њих напорно, како ће се снаћи у групи коју не познају довољно, како ће решавати своје физиолошке потребе, да ли ће се од нечега уплашити, да ли ће бити неких непредвиђених проблема: уједа инсеката, алергијских реакција, сусрета са змијама и другим животињама. Наравно, и једно и друго су екстреми и психолошка припрема служи да се изгради што реалистичнији однос према боравку и кретању у природи. Најбоље је да се она одвија кроз разговор са искуснијим планинарима који умеју да одоговоре на сва питања почетника, да узнемирене смире а претерано опуштене подстакну да реалистичније промишљају, и да након тога помогну им да одмере које активности у природи су у том тренутку за њих одговарајуће (тежина, трајање). Циљеви психолошке припреме су следећи. Прво је потребно да особа реално процењује своје способности и здравствено стање за боравак и кретање у природи јер у психолошком смислу колико је непожељна претерана самоувереност и неосновано прецењивање својих способности (посебно у односу на природу), толико је штетно кад је особа несигурна, потцењује своје способности, неодлучна је и склона одустајању. Затим, психолошка припрема треба да обезбеди контролу пажње. Све активности у природи захтевају известан степен пажње јер је довољан само један тренутак непажње и да се особа оклизне, падне, повреди. Чак и искусни планинари морају да одржавају континуирану пажњу а то значи фокусираност на задатак, циљ упркос ометајућих фактора (умор, јак ветар, ниска/висока температура, мрак, киша, снег, магла). За безбедан боравак у природи важне су и емоције, посебно у ванредним, стресним ситуацијама где једна особа која је ушла у стање панике може да генерише негативне емоције у целој групи. Особе које су плашљиве и склоне да претерано брину треба да се оснаже у смислу да препознају како се осећају, да о томе могу да говоре, да не потискују непријатне емоције како се оне не би нагомилавале и довеле до панике. Што се тиче когнитивног функционисања, психолошка припрема треба да обезбеди да особа нема

збуњујућих, негативних мисли што се постиже тако што се упућује да благовремено прикупи релевантне податке (где се иде, кад се иде, с ким се иде, каква је временска прогноза, колико је потребно понети воде и хране и сл.) и да добије одговоре на сва питања која је интересују и која јој омогућавају да постави себи реалне циљеве боравка и кретања у природи. За теже планинске подухвате важно је постићи менталну отпорност која обезбеђује "бистре" мисли и у тешким околностима. Обично се каже да је начин размишљања за планинара једнако важан као и његова физичка снага и издржљивост. И на, крају, мада не мање важно, психолошка припрема подразумева да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У контексту приче како се припремати за боравак и кретање у природи ученицима се може представити Приручник за планинарење чувеног бразилског писца Паула Коеља који је доступан на интернету. Може се реализовати активност у којој се ученици деле у 11 парова (у Приручнику има 11 препорука), који добијају по једну препоруку из Приручника са задатком да је прочитају и анализирају са становишта какву поруку је писац желео да да. Затим сваки пар целој групи чита препоруку коју су добили и даје појашњење како су је они схватили. На крају наставник модерира дискусију о свим препорукама и целини Коељовог Приручника за планинарење и даје завршни коментар.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи.Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. На почетку би било добро да се са ученицима провери знање које су стекли на часовима географије а тиче се одређивања страна света и коришћења географских карата. Већ у 5. разреду у оквиру овог предмета ученици се оснажују да користе карте и из разреда у разред се ради на унапређивању вештине читања географских карата. За боравак и кретање у природи потребна су знања о врстама електронских и штампаних географских карата, размере и размерника, географској координатној мрежи (географска ширина и дужина), картографским знацима, посебно онима који се односе на рељеф. Наставник треба да припреми карте различите размере и за различите географске области али је најбоље започети рад са картама које се односе на област где ученици живе и која им је позната. Ученици се могу поделити у парове или мале групе са задатком да гледајући карту одреде нпр. колико километара је од тачеке А до таче Б, колика је надморска висина неке планине итд. У наставку са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, годова на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и

употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), кречући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко пречe – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године. Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовицка шума, Авала, Јајинци, Бабе-Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед.Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат наученог може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду “осетили” оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2.Сигурни корак, Планинарство - боравак у природи 1. и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23:36 минута (Oprema za planinarenje - štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надолазећем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролшким појавама (муње, поларна светлост,

хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама Сигуран корак 2 и Планинарство -боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, "црни" облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

На ове садржаје природно се надовезује кључни појам који се односи на прикупљање и анализу података о временским условима који су од значаја за боравак и кретање у природи. Ученике треба упутити на различите изворе информација на интернету али треба инсистирати на коришћењу проверених, поузданих сајтова као што је нпр. сајт hidmet.gov.rs Републичког хидрометеоролшког завода Србије (РХМЗ). Са ученицима може се спровести активност где ће у првом кораку изабрати место где желе да направе једнодневни излет и одредиће датум (неколико дана унапред), а затим ће подељени у мање групе прикупити и истражити податке који се односе на температуру, влажност, падавине, УВ зрачење за то место и изабрани датум. Затим, у великој групи ученици треба да размене прикупљене податке и да продискутују како би дошли до закључка да ли треба изабраног датума кренути на излет или не. Ученицима се могу понудити и неке друге активности нпр. да подељени у групе погледају дугорочне прогнозе за изабрано место али на различитим сајтовима и да упореде степен слагања и да продискутују колико се може веровати дугорочним прогнозама. Наравно, као и у раду на претходним садржајима може се довести као гост особа која се бави прављењем дугорочних прогноза (то може бити и аматерски), која ће појаснити ученицима на основу чега се припремају прогнозе.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алата. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског оброка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве

урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружује ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране.

Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest - Andrew Lovering) о још једној "храни" за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припрмеи слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: Она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног застајкивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до

места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се успут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Ходајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско - рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима. Сваку од њих наставник треба да илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2.Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи.Такође, и приручник Планинарство - боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планнари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији најближег планинарског клуба, уз сагласност родитиља који се такође могу придружити излету.

9.2.7. МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Циљ програма је да допринесе развоју компетенција потребних за одговорну улогу у друштву у погледу очувања животне средине, биодиверзитета и одрживог развоја.

Разред Седми или осми

Годишњи фонд часова 36 или 34

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **По завршетку програма ученик ће бити у стању да:**	**ТЕМЕ и кључни појмови садржаја**
	• образложи избор теме/истраживања из области одрживог развоја, циљ и план	**ЕКОЛОШКИ ОТИСАК И ОПСТАНАК**

Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	рада користећи вештину јавног говора; • формулише истраживачки задатак; • планира ресурсе и управља њима, усмерен на достизање реалног циља; • прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање, користећи поуздане изворе информација, наводећи извор и аутора; • прикаже и образложи резултате истраживања са аспеката очувања животне средине, биодиверзитета и здравља, усмено, писано, графички или одабраном уметничком техником; • користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања; • вреднује утицај својих навика у потрошњи ресурса и одлагању отпада; • учествује у акцијама које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и одрживом развоју; • повеже значај очувања животне средине са бригом о сопственом и колективном здрављу;	Еколошки отисак. Биокапацитет. Еколошки дуг. Одрживи развој Еколошко право. **УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ** Врсте отпада. Управљање отпадом. Комунални отпад. Депонија. **РЕЦИКЛАЖА, РЕМЕДИЈАЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИНА** Секундарне сировине: папир, уља у исхрани, текстил, пластика. Предности и недостаци поновне употребе добара и сировина. 3Р правила. **ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ** Извори енергије. Енергетска ефикасност. Обновљиви извори енергије. Предности и недостаци обновљивих извора енергије.

	• одговорно се односи према себи, сарадницима, животној средини и културном наслеђу; • користи језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне и техничке дисциплине и чува језички идентитет; • сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; • критички процени сопствени рад и рад сарадника у групи.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сврха програма слободне наставне активности Моја животна средина је да се ученици оспособе за мултидисциплинарно изучавање проблема из домена очувања животне средине и одрживог развоја, остваривање својих идеја кроз различите пројекте и даљи професионални развој.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Моја животна средина.

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме: Еколошки отисак и опстанак, Управљање отпадом, Рециклажа, ремедијација и поновна употреба добара и сировина и Обновљиви извори енергије.

Програм је тако конципиран да фаворизује активности ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Препоручује се употреба модификованих предавања (добро структуирано, систематично и кратко представљање најважнијих елемената теме/садржаја), затим различитих врста презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржава и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Поред материјала (филмови, слике, приче, новински текстови...), то могу бити гостовања особа или посета установама. Избор подстицаја треба да одговара теми, узрасту ученика и њиховим интересовањима.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају осећај компетентности у раду са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије и разговор са људима.

Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогуће посете установама и институцијама у средини где живе, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна и/или професионална искуства у вези са темом која се обрађује.

Број часова по темама и редослед тема нису унапред дефинисани. За сваку тему и наставне јединице у којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексија исхода за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/проблем.

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ЕКОЛОШКИ ОТИСАК И ОПСТАНАК

У активностима за достизање исхода акценат треба да буде на истраживању појмова биокапацитет и еколошки дефицит на интернету и у литератури. Ученици ће стећи сазнања о томе шта се подразумева под еколошким дугом и зашто се обележава међународни еколошки значајан датум Дан еколошког дефицита. На тај начин упутиће се у потешкоће које прате човечанство (како производити храну и како се снабдевати енергијом). Даље учење може да се настави кроз друштвену игру, у групама, тако да таблу за игру и правила осмишљавају сами. Таблу могу да праве користећи једно од „Р-правила“ (нпр. поновна употреба одбачених материјала), као што се може видети у кратком филму: https://www.dailymotion.com/video/x2z91xz. Игра треба да буде у вези са темом (победник је онај који не прекорачи еколошки дуг; игра може да има и картице са питањима у вези са еколошким отиском; више фигурица на табли може да доведе до потешкоћа за играча, како би се приказао проблем пренасељености итд), а циљ је да ученици савладају основне појмове о еколошком дефициту и да схвате проблеме који настају услед еколошког дуга.

Додатне информације се могу добити на:

https://www.wwfadria.org/sr/?uNewsID=307170

https://www.wwfadria.org/sr/?uNewsID=346896

https://balkangreenenergynews.com/rs/dan-ekoloskog-duga-2020-je-u-avgustu-skoro-ceo-balkan-vec-probio-limit/

https://www.nationalgeographic.rs/vesti/12219-sta-je-dan-ekoloskog-duga-i-zasto-dolazi-sve-ranije.html

https://www.overshootday.org/

Потребно је најпре обрадити појам еколошког отиска и његову сврху (које информације и увиде пружа појединцу, породици и друштву). Потом ученици рачунају еколошки отисак на онлајн наменском калкулатору: https://www.footprintcalculator.org/. У паровима праве табеле у које ће уносити податке за сопствени еколошки отисак, али и еколошки отисак замишљених личности, које ће разврставати по унапред осмишљеним критеријумима. Веома је значајно да критеријум осмисле, односно одаберу самостално, тј. у договору са својим паром. На пример, ако је критеријум превоз до посла, могу упоређивати еколошке отиске особа које користе сопствени аутомобил, градски превоз или бицикл, или, уколико је критеријум исхрана, да упоређују особе са здравим навикама у исхрани, са особама које

се хране у ресторанима брзе хране, вегетаријанцима итд. Податке до којих су дошли представљају одељењу табеларно и уз помоћ графика и сви заједно изводе закључке, али и предлоге како да се смањи еколошки отисак.

Додатне информације се могу добити на:

https://www.footprintnetwork.org/?__hstc=207509324.f808b906e9fb58f7b3586309ec391ca5.1616951460185.1616951460185.1616951460185.1

https://data.footprintnetwork.org/#/

https://csienvisci.files.wordpress.com/2012/09/lab-1-ecological-footprint-activity.pdf
https://www.homeworkmarket.com/questions/lab-10-11-12-13

Достизање исхода може да се оствари у радионичарском раду за смањење еколошког отиска. Ученици у групама проналазе ликовне приказе еколошког отиска (пример: https://i.pinimg.com/564x/45/9d/d5/459dd5aa24b7c7136670b97564771b1f.jpg), а онда и сами треба да осмисле и реализују своју идеју како да тај еколошки отисак смање (кроз корекцију сопствене исхране или избегавањем супстанци које изазивају болести зависности). Свој рад могу да насликају и направе у виду паноа или да направе онлајн инфографик, попут: https://www.canva.com/design/DAEXi7I_bXk/oIvzsCio7wy_uJTxKIq9jw/view?utm_content=DAEXi7I_bXk

Право на животну средину припада основним људским правима, па тако је и основно право детета. Ђаци могу да погледају снимак где добијају основна сазнања о еколошком праву: https://rtsplaneta.rs/video/show/1426836/. Ту ће сазнати који су циљеви одрживог развоја које су прописале Уједињене нације. Наставници могу да користе и приручник Зелени пакет (GreenPack_SB_Dec2012). Ученици треба да формирају парове и сваки пар треба да се определи за један од циљева и да истраже приче из живота или медија које су у вези са њим. Потом ће представити ту причу целом одељењу и тада се организује дебата: једна половина одељења заступа став да су ту прекршена људска права, а друга заступа став да нису и аргументују своје ставове. Групе могу да упореде развијеност циљева одрживог развоја једне високо развијене државе и ниско развијене државе, висок и низак животни стандард и дођу до сазнања који од циљева се најспорије развија у тим земљама.

Додатне информације се могу добити на:

https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mapiranje-globalnih-ciljeva-odr%C5%BEivog-razvoja-i-konvencije-o-pravima-deteta

https://www.unicef.org/serbia/media/12731/file/mapiranje.pdf

УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ

Ученици се баве темом решавања проблема отпада (депоније, мелиоризација земљишта, спаљивање отпада и рециклажа). Све групе добијају потребан материјал, истражују литературу и претражују интернет. За остваривање исхода у реализацији ове теме потребно је обрадити класификацију отпада према: врсти материјала од којег је направљен (лим, пластика, стакло, органски...), према изворима настајања (кућни, индустријски, медицински...) или према критеријуму који ученици сами одреде, претходно информишући се о томе какве врсте отпада могу бити. Своје резултате представљају табеларно. Такође, потребно је да истраживањем сазнају шта се подразумева под појмом „управљање отпадом“ и да представе нека решења како се отпадом управља у другим државама.

Ученици ће стечена знања о управљању отпадом (посебну пажњу обратити на комунални отпад), најпре применити у свом домаћинству уз подршку чланова своје породице, а касније реализовати у школском простору. Своја искуства ученици ће поделити са млађим ученицима школе, породицом и локалном заједницом, тако што ће направити пано са илустрованим ситуацијама (или фотографијама које су сами направили) како се правилно поступа са отпадом.

У оквиру ове теме ученици могу да истраже које институције у локалној заједници су надлежне за решавања проблема отпада, да остваре сарадњу са тим институцијама, тако што ће направити интервјуе са представницима тих институција и на тај начин направити подкасте на Јутјубу или чланке за школски часопис.

У оквиру ове теме задатак ученика је да у својој школи промовишу значај класификовања отпада (органски, папир, пластика) и осмисле кампању промовисања правилног поступања са отпадом у својој школи. То могу урадити тако што ће у групама осмислити назив кампање, лого и паролу и то пропратити ликовним презентацијама, видео клиповима, презентацијама, стрипом. Надаље ће описивати циљ и реализацију своје кампање. Заједно са другим групама анализирају колико је њихова кампања реална и колико може бити успешна. Дискутују о могућим потешкоћама да се кампања спроведе, као и о могућим позитивним ефектима које она може да произведе. У разговору са својим другарима кориговаће слабе стране своје кампање, те проналазити нове начине како да она буде што успешнија, односно масовнија.

РЕЦИКЛАЖА, РЕМЕДИЈАЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИНА

За остваривање исхода и у реализацији ове теме потребно је представити све могућности смањења отпада (тзв. Р-правила на енглеском говорном подручју). Ученици се деле у групе и свака има другачији задатак: једна да рециклира, друга да врши ремедијацију, а трећа да осмисли идеју како да поново употреби отпад за неку другу сврху (практичан рад је пожељан). Све групе добијају исти материјал (папир, пластику, органски отпад итд), односно исти отпад, али ће претраживањем интернета и литературе налазити начине како да га третирају у складу са активностима своје групе. Кроз рад, одговориће на бројна питања: На који начин можемо добити папир? Како на животну средину утиче бацање штампаног папира на депонију? Како настају уља која се користе у исхрани? Како употреба истог јестивог уља више пута у припремању хране утиче на здравље људи? Да ли се употребљено уље у домаћинству и ресторану може још једном користити и у које сврхе? Како добијамо текстил? Како на животну средину утиче производња памука? Шта су банке одеће? Како рециклажа текстила утиче на животну средину? Како настаје пластика? Како производња пластике утиче на животну средину? Зашто пластичне кесе мењамо биоразградивим? Где можемо употребити рециклирану пластику? Шта је ремедијација? Који су добри примери праксе ремедијације? Које су предности а који су недостаци поновне употребе добара и сировина?

Ученици у групама могу да направе пано, стрип или филм (https://www.youtube.com/watch?v=BXHPNgww5Q8) о „животу једне конзерве“. Шта се дешава ако конзерва заврши на депонији или водотоку или у рециклажном центру. Да би урадили овај рад потребно је да истражују шта се дешава са одбаченим конзервама, али и да разумеју зашто је неопходно рециклирање конзерви и других материјала. Такође, могу да праве паное на теме: колико дуго одређени пластични производи остају у природи (https://www.wwf.org.au/Images/UserUploadedImages/408/img-lifecycle-of-plastics-infographic-1000px.jpg) или да упоређују колико се воде и енергије утроши на израду новог папира и на његову рециклажу.

ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ

За достизање исхода треба искористити већ стечена знања ученика о обновљивим и необновљивим изворима енергије, али и знања из географије и вештине стечене на техици и технологији за радионичарски рад о изворима енергије. Ученици у групама раде на немим картама означавају места у Србији и другим државама у којима се користе обновљиви извори енергије (за означавање се могу користити и 3Де модели; ручно израђене ветрењаче и соларни панели, на пример). Свака група добија задатак да ради на другој држави и потом презентују своје радове и упоређују колико која држава користи обновљиве, а колико необновљиве изворе енергије.

Ученици могу да учествују у дебати на тему колико су обновљиви извори енергије добри и лоши по животну средину. Како би што успешније учествовали у дискусији, треба претходно да се припреме и да на интернету и литератури пронађу о каквом се извору енергије ради, које су његове добре и лоше стране и у којој мери је развијена технологија која такве изворе користи. Правила којих треба да се придржавају у дебати је да користите аргументе, а не мишљење, да буду парламентарни и саслушају аргумент противника на који онда могу да дају контрааргумент.

Треба обрадити појам енергетске ефикасности и зашто је она значајна, а може се радионичарски урадити заједно са начинима штедње енергије тако да ђаци цртежима или фотографијама своје околине упоређивати одрживу и неодрживу потрошњу енергије. На једном онлајн зиду ће бити примери одрживог коришћења (штедљива сијалица, искључен ТВ док ради компјутер итд), а на другом контрапримери (обичне сијалице, укључени разни апарати истовремено).

Такође, ђаци могу правити промотивне постере за активност коју организује WWF „Сат за нашу планету“ (https://www.wwfadria.org/sr/ukljuci_se/sat_za_nasu_planetu/), као и да осмишљавају активности (старе дечје игре које су се играле пре појаве интернета, свирање гитаре и сл) које се тад могу уприличити.

Ђаци у групама истражују енергетски ефикасне грађевине у свету, дају своје идеје и у корелацији са предметом „техника и технологија“ праве макете таквих грађевина. Макете могу бити и динамичне, попут фонтане која никад не пресушује:

https://www.youtube.com/watch?v=K49QOM_B8dA

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

9.2.8. ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Циљ учења слободне наставне активности Предузетништво је да допринесе развоју иновативности и предузимљивости код ученика, способности да се идеје претворе у акцију, способности за тимски рад и коришћење разноврсних извора знања ради бољег разумевања друштвених процеса и појава и преузимања одговорне улоге у савременом друштву.

Разред Седми или осми

Годишњи фонд часова 36 или 34 часа

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	**ИСХОДИ** **По завршетку програма ученик ће бити у стању да**	**ТЕМЕ и кључни појмови садржаја**
Комуникација Рад са подацима и информацијама	• наведе основна права потрошача и начине њихове заштите; • на декларацији пронађе најважније информације о производу и одреди однос цене и квалитета;	**ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА** Однос цене и квалитета производа/услуге. Декларација производа. Уговорна обавеза за услугу.

Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	• посматра занимања из перспективе некад и сад и предвиди могућности њиховог развоја у будућности; • повезује одређена занимања и врсту и нивое образовања; • препозна проблеме у свом непосредном окружењу и дискутује о могућностима њиховог решавања; • се укључи у иницијативе које се покрећу у школи; • разликује особине лидера и менаџера; • одговорно преузима задужења у тиму, сарађује са другим члановима тима и учествује у доношењу одлука; • планира, распоређује и управља ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије); • учествује у осмишљавању пословне идеје; • информише се о постојању сличних производа на тржишту; • комуницира са окружењем о креативним идејама свога тима; • примењује правила пословне комуникације; • поштује етичке принципе у пословању;	Остваривање права потрошача. **СВЕТ РАДА** Свет занимања некад, сад и у будућности. Професионална оријентација. Професионални развој. Форма и функција CV и мотивационог писма. Концепт целоживотног учења. **ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ** Покретање иницијативе. Менаџмент и лидерство. **УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА** Појам предузећа (привредног субјекта). Производ и/или услуга. Појам тржишта. Људски и материјални ресурси. Пословна комуникација. Основни етички принципи у пословању.

	• израчуна трошкове израде производа према датим инструкцијама; • прикупи информације о ценама сличних производа на тржишту и на основу њих одреди цену свог производа; • учествује у промоцији и продаји производа; • презентује рад свог тима.	Процес производње и процес пружања услуга. Цена производа или услуге. Облици промовисања производа. Продаја производа или услуге.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сврха слободне наставне активности Предузетништво је развој предузетничких компетенција, подршка професионалном развоју ученика као и припрема за сналажење у савременом свету рада који се мења услед технолошког развоја.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Предузетништво.

- ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме које иако су програмски дате одвојено у реалном животу се прожимају и са ученицима треба тако радити да се укаже на њихову повезаност. По садржају тема програм има највећу корелацију са програмом Техника и технологија уз уважавање ученичких ваншколских знања и вештина из света рада.

Наставник је модератор активности. За увођење ученика у тему он припрема што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, односно мотивисања ученика за рад на њима. Избору мотивационог материјала треба посветити велику пажњу имајући у виду узраст ученика, њихова интересовања, специфичност теме и предзнања. Материјал треба да мотивише ученике да истражују, улазе у дискусију, образлажу своје ставове.

Наставник је пратилац ученичких активности и, уколико је потребно, давалац додатних подстицаја, али не и готових решења. Потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос.

Број часова по темама није унапред дефинисан. За сваку тему и часове на којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексија исхода за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/садржај.

- ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА

Кроз студију случаја ученици се оспособљавају да у оквиру задатог буџета одаберу производ или услугу и аргументују свој избор у односу на критеријуме као што су квалитет, цена, еколошка подобност, корисност производа/услуге, естетска вредност, робна марка, трајање гаранције, могућности сервисирања итд. Ученици се оспособљавају да се информишу о производу (прехрамбеном, хемијском, техничком, одећа и обућа) на основу његове декларације. Упознају се шта су то права потрошача и на који начин могу да их остваре. Упутити ученике на услове које потрошач мора да испуни да би остварио своја права. Посебну пажњу посветити правима потрошача у односу на безбедност и квалитет производа/услуге, могућност замене или повраћаја новчаних средстава уколико није испуњена потпуна функционалност производа у гарантном року, као и у случајевима када производ није у складу са декларацијом или за услугу није испуњена уговорна обавеза. Постоје велике могућности за истраживачке задатке као што су нпр. да ученици пронађу информације о уобичајеном трајању гаранције за различите врсте производа.

СВЕТ РАДА

Уводне активности у ову тематску целину имају за циљ да ученици сагледају развојност занимања што подразумева и њихово нестајање, као и факторе који до тога доводе (технолошки развој, промене људских потреба...). За промишљање о развоју занимања у будућности погодне су креативне радионице.

Ради пуног разумевања света рада ученици треба да се упознају са образовним профилима у оквиру различитих подручја рада, школама које их образују и захтевима које треба да испуне они који желе да се за њих школују. У ту сврху може се користити информатор за упис у средњу школу, а ученици подељени у групе могу добити различите задатке да га проуче (подручја рада, образовни профили у подручју рада, услови за упис, трогодишњи и четворогодишњи образовни профили, дуално образовање...). Неко од ученика требао би да се бави и информацијама о питањима како се наставља школовање после средње школе и разликама које постоје између похађања гимназије и стручне школе, односно разликама између опште и стручне матуре. Имајући у виду узраст ученика ниво академског образовања треба да буде само на информативном нивоу. На основу тог истраживачког рада може се организовати активност у којој сваки ученик или пар треба да припреми презентацију у стандардизованој форми за изабрани образовних профил. Презентација би требало да садржи информације о школама које образују тај образовни профил, минималном броју бодова из претходних школских година, условима уписа, могућностима запошљавања и наставка школовања, као и за које послове су ученици оспособљени након завршетка школовања. Припремљене појединачне презентације објединити и објавити на сајту школе. Уколико постоји могућност, ученицима омогућити комуникацију са представницима средњих школа, као и појединцима који се баве тим занимањима а то може бити неко од родитеља.

У оквиру ове теме ученици треба да се упознају и са појмовима професионални развој, професионална оријентација и селекција, форма и функција CV и мотивационог писма. Током рада ученицима сугерисати да ће због динамичних промена на тржишту рада, током своје професионалне каријере бити принуђени да буду флексибилни, да се континуирано усавршавају и оријентишу ка целоживотном учењу.

ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ

За увођење у тему наставник може да припреми примере неких иницијатива, пожељно је да буду на глобалном и локалном нивоу, који илуструју снагу иницијативе и предузетништва. Након тога, може се организовати активност у којој ученици треба да

идентификују различите проблеме у свом непосредном окружењу (нпр. проблеми у вези са животном средином, безбедношћу у саобраћају...), и сагледају могућности њиховог решавања из перспективе сопственог ангажовања и укључивања појединаца, група и организација из локалне заједнице. Овај садржај добро кореспондира са програмом Грађанског васпитања за све разреде јер он потенцира грађански активизам који се заснива на истим овим корацима: препознавање проблема – тражење решења. Након спроведене анализе ученици треба да изаберу два проблема и промишљају које су могућности њиховог решавања. Подељени у групе сачињавају план акције са основним елементима. Наставник кроз примере успешних менаџера и лидера, упознаје ученике са особинама које их одликују. На основу својих интересовања и способности ученици преузимају улоге у тиму, а затим анализирају које особине менаџера и лидера су им потребне за успешно обављање задатка. У раду се могу консултовати са особама за које процене да им могу помоћи. Спровођење ове активности не треба да траје дуже од 3 часа јер је то увод у следећу тему где се очекује да ученици искажу, у складу са својим узрастом и знањем неки ниво иницијативности и предузимљивости.

УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА

Током остваривања ове теме, ученици треба кроз практичан рад и симулацију рада привредног друштва да стекну јаснију слику о економском, финансијском функционисању предузећа, да развијају сопствене предузетничке капацитете, социјалне, организационе и лидерске вештине. Привредно друштво се оснива као виртуелни привредни субјекат који нема правни значај, али су сви процеси који се одвијају у њему реални. Уколико школа има регистровану ученичку задругу, пословање ученичких предузећа је потребно укључити у рад ученичке задруге.

Ученици се дели на две групе (од 10-15 ученика). Свака група оснива и води сопствено предузеће – привредни субјекат, са реалним процесима, производима/услугама и остварује зараду. Ученичко предузеће, под менторством предметног наставника, пролази кроз све фазе развоја стварног привредног друштва (оснивање, развијање, затварање). Свако ученичко предузеће осмишљава свој производ или услугу, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, важно је да ученици прикупе информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успоставе комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха. У складу са производом/услугом, ученици бирају назив предузећа, израђују лого предузећа и праве план активности. Са циљем прикупљања новчаних средстава за почетак рада предузећа, ученици могу да организују културни или спортски догађај, продајну изложбу, аукцију, сајам. Како би обезбедили успешно пословање, ученици се уз помоћ наставника

упознају са правилима пословне комуникације, основним етичким принципима у пословању и рационалном управљању расположивим ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије). Ученицима указати на важност поштовања кодекса пословног понашања, од начина опхођења до кодекса облачења. Неопходно је да ученици уоче разлику између свакодневне и пословне комуникације (вербалне и невербалне). Инсистирати на поштовању основних етичких начела, као што је професионално обављање пословне делатности, савесно извршавање обавеза и преузимање одговорности, поштовање преузетих обавеза, коришћење допуштених средстава за постизање пословних циљева.

Ученици израчунавају све трошкове које су имали током реализације своје идеје. У те трошкове спадају трошкови материјала, трошкови израде и други трошкови. На основу прикупљених података, формирају продајну цену и усклађују је са ценама сличних производа на тржишту.

Уз помоћ наставника, осмишљавају различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. Промовисање се може остварити и коришћењем ИКТ алата. Продајне активности могу бити реализоване на продајним изложбама, сајмовима и базарима.

Након реализоване теме, неопходно је да сваки тим изврши евалуацију спроведених активности и изради презентацију о раду свог предузећа. Чланови тима доносе заједничку одлуку у које сврхе ће бити искоришћена новчана средства зарађена током пословања ученичког предузећа.

- ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како комуницирају и сарађују, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, дају креативна решења, како представљају резултате свога рада итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, колико су креативни, како решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

10. ПРОЈЕКТНА НАСТАВА (БИОЛОГИЈА И ХЕМИЈА) ЗА УЧЕНИКЕ 7. И 8. РАЗРЕДА

СТЕМ приступ кроз биологију и хемију у 7. и 8. разреду омогућава спајање ове две природне науке. У 7. разреду ученици почињу да уче неорганску хемију и ћелијску биологију, док у 8. разреду почињу да уче органску хемију, екологију и генетику.

Пројекат 1: Моћ квасца и ферментација

Пројекат 2: Индикатори из природе и пх вредности тла

Пројекат 3: Креирање и тестирање биопластике

Угледни часови који повезују биологију и хемију у 8. разреду:

1. Тема „Како доћи до енергије? - Разлагање хране

2. Киселе кише и еколошка равнотежа

3. Ензими - Биолошки катализатори

11. ПРЕДЛОГ ИНОВАТИВНОГ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА: "МАТА +"

Програм вршњачког менторства кроз математику, уметност (СТЕАМ) и АІ алате

Програм је настао из мог дубоког уверења да школа треба да буде место где се знање не прима пасивно, већ оживљава кроз игру, сарадњу и свесно проживљавање.

МАТА + — секција и покрет унутар школе спаја старије основце (од 5. до 8. разреда) и млађе ђаке у разредној настави (од 1. до 4. разреда), бришући страх не само од математике, већ њима "тешког градива".

Сви знамо колико се деца данас тешко фокусирају на сувопарну теорију, али и колико жуде за повезивањем. МАТА + користи математику као језик људских односа и унутрашњи ритам света, а затим је, уз помоћ глуме, музике, слике и безбедних АИ алата, претвара у алат за вршњачко менторство. Кроз овај програм, наши старији ђаци постају "креатори знања" и светионици подршке како млађим другарима код учитељица, учећи успут оно што нам у модерном друштву највише недостаје: емпатију, емотивну писменост, уважавање туђег мишљења, али и храброст да се заштите сопствене идеје, тако и својим вршњацима.

Приказ програма кроз секцију и радионице

Програм се у пракси реализује кроз месечне радионице секције (за ученике од 5. до 8. разреда), чији се плодови и креативни радови потом директно примењују на часовима редовне наставе код учитељица, али и предметних наставника. Број сусрета зависи од обима "посла", брзине обраде материјала и времена које ученици могу да издвоје, сходно својим обавезама у школи и ван ње.

Ученици унутар секције не раде само класичне задатке, већ су подељени у креативне тимове (Мата-Писци, Мата-Глумци/Музичари и Мата-Ментори) који тешке лекције пропуштају кроз три креативна филтера: причу, слику и музику. Лекције бирају сами (оно што је њима било тешко) или раде "по наруџбини" нас, колега разредне и предметне наставе, када нека генерација/одељење "запиње" на одређеном градиву. Али и онда када материјал подстакне саме ученике на реализацију идеје.

Методологија "Мостови знања" кроз три кључна модула:

Модул 1: Прича и театар (кроз пример)

Математички концепт: Скупови, унија, пресек, празан скуп.

Повезивање и животни ниво: Како проналазимо заједнички језик и делимо ствари?

Пракса: Старији ђаци уз помоћ АИ-ја (ЦхатГПТ/ Гемини) пишу кратке, духовите скечеве. На сцени глуме другаре који имају различите скупове играчака. Кроз глуму, млађој деци визуелно приказују пресек (тренутак када нађу заједничку игру). Ако се дуре и окрену леђа једно другом, сценска тишина приказује празан скуп – знак да без заједништва нема игре.

Модул 2: Музика и покрет (кроз пример) Математички концепт: Уређени парови (x, y), координатни систем, разломци (тактови), функције.

Повезивање и животни ниво: Ритам срца у различитим емоцијама, рад у пару и зависност (једно без другог не можемо).

Пракса: Музички такт је разломак, а хармонија је пропорција. Уз помоћ АИ алата за музику (Суно АИ или Удио), старији ђаци креирају брзе математичке реп песмице. На часовима код млађих, кредом цртају велику мрежу на поду где се ђаци крећу у паровима (као координате х и у) пратећи ритам музике како би стигли до циља.

Модул 3: Слика и мера (кроз пример)

Математички концепт: Једначине, знак једнакости (=), размера и пропорција.

Повезивање и животни ниво: Мера у животу, праведност и емоционална равнотежа (колико дајем, а колико примам у пријатељству).

Пракса: Старији ђаци глуме "клацкалицу" која се нагиње тамо где има више терета. Млађи ђаци морају да реше проблем (додају или одузму јабуке/играчке) да би клацкалица стајала равно у знаку једнакости. За визуелни део, ђаци користе Цанва АИ и дизајнирају прелепе мапе блага на којима примењују размеру (нпр. 1 цм на мапи = 1 корак у учионици).

Предности, зашто и како, очекивани исходи

Зашто је овај програм потребан (нашој) школи?

Зато што решава три велика изазова модерног образовања одједном: вршњачко насиље (кроз развој емпатије), апстрактност градива (кроз уметност) и страх од технологије (кроз правилну употребу AI-ја).

1. Емотивна писменост (Како) Првих 10 минута сваког часа

Свака радионица почиње "Кругом поверења" где ученици оцењују свој енергетски и емотивни ниво. Ментори уче да не говоре млађима "То је лако", већ развијају емпатију реченицом: "И ја сам се мучио са овим, хајде да пробамо заједно." Грешка се не кажњава, она је кроз глуму прихваћена као "другар који нас учи како не треба".

2. Уважавање туђег мишљења и емпатична критика, на пример током презентације идеја Уводимо правило вршњачке рецензије по формули "3х2": пре него што дају сугестију, ученици морају да кажу две ствари које су их дотакле у туђем раду, па тек онда два питања која отварају простор за дораду. Тиме учимо децу да саслушају и уваже туђи координатни систем.

3. Заштита идеја и ауторских права Током рада са AI-јем и у тиму

Учимо децу интелектуалном поштењу и храбрости. АИ је слуга, а човек је господар који му даје душу. Сваки ученик води евиденцију о томе шта је његова изворна идеја, а шта је

модификација, чиме свесно градимо штит око дечијег ауторског печата и спречавамо преписивање у одељењу.

Очекивани исходи (Шта школа и ученици добијају?):

За ученике менторе (5–8. разред): Развој међупредметних компетенција (естетска, дигитална, предузимљивост и вештина "како се учи"). Они постају емотивно писменији, сигурнији у себе и науче да штите свој рад и поштују туђи.

За млађе ученике (1–4. разред): Разбијање баријера према предмету и лакше прихватање тешких лекција кроз игру са старијим другарима које доживљавају као узоре.

За нас, колеге (учитеље и наставнике): Природан мост сарадње. Учитељ добија готов, креативан алат за свој час, а предметни наставници (ликовног, музичког, српског, историје...) се повезују око конкретног дечијег пројекта. Уместо улоге "спаситеља" који све ради сам, ми постајемо светионици који стабилно стоје и усмеравају децу, док они сами управљају својим креативним бродовима.

МАТА + није само додатни час у распореду. То је простор у коме школа поново постаје целовита. Спајањем природних наука, уметности и технологије, ми не стварамо само боље математичаре, већ свеснije, емпатичније и сарадљивије људе.

Отворимо врата својих учионица, повежимо разредну и предметну наставу и дозволимо нашим ученицима да кроз ритам, глуму и причу покажу колико школа може бити жива, моћна и инспиративна. Радујем се подршци и учешћу свих колега у стварању заједничког пресек језика и удруживања за добробит наше деце и школе.

ПОСЕБНИ ДЕО ПРОГРАМА:

Пројектна фаза "Ширење светлости"

– Билтен, регионална сарадња и умрежавање школа –

Када ученици секцијеМАТА + успешно реализују неколико примера на часовима код учитељица и уоче позитивне резултате, програм прелази из фазе креације у фазу дељења и умрежавања. Циљ ове фазе је да наша школа постане регионални центар иновативне наставе, а наши ђаци амбасадори емпатије и свесног учења.

1. Креирање школског билтена "МАТА + ИМПУЛС"

Ученици, уз менторску подршку руководиоца секције и наставника српског језика/информатике, покрећу дигитални и штампани билтен.

Шта билтен садржи:

"Од идеје до сцене" – кратке приче о томе како је текла сарадња између старијих и млађих ђака (нпр. "Како смо првацима одглумили скупове").

AI Кутак – прецизни промптеви (наредбе) које су ученици користили да добију песме, скечеве или слике, као упутство за друге школе.

Драмски и музички прилози – QR кодови који воде до видео-снимака изведених скечева, плесних координатних игара или аудио-записа AI генерисане математичке музике.

Забележена емпатија – изјаве млађих ђака (како су се осећали) и рефлексије старијих ментора (шта су научили о стрпљењу и уважавању).

2. Позив на сарадњу и ширење мреже (Дисеминација)

Када се билтен уобличи, он се не оставља у нашој школи, већ се користи као "креативна визиткарта" за околне школе:

Дистрибуција у окружењу: Билтен се шаље Педагошким колегијумима и Активима наставника математике и разредне наставе у суседним школама.

"МАТА + Гостовање": Наш тим ученика-ментора и глумаца одлази у госте партнерској школи. Тамо, на јавном часу или радионици, пред њиховим наставницима и децом изводе један од својих успешних модула.

Иницијатива за Регионални СТЕАМ фестивал: Наша школа упућује отворен позив осталимшколама да се прикључе покрету. Циљ је да се на крају школске године организује заједнички мини-фестивал где ће све школе приказати своје "живе лекције", драмске приче и математичке ритмове.

Очекивани исходи ове фазе:

За ученике: Развој највишег нивоа предузимљивости и комуникационих вештина. Ђаци уче како да свој рад презентују јавности, постају свесни свог доприноса заједници и граде огроман ниво самопоштовања јер су њихове ауторске идеје препознате и заштићене на регионалном нивоу.

За школу: Подизање угледа школе у локалној самоуправи и међу колегама. Наша школа се позиционира као светионик који покреће иновације у настави и практично примењује смернице Министарства о међупредметном повезивању и безбедној употреби AI-ја.

За образовни систем: Покретање таласа промене. Уместо такмичарског притиска, међу школама се ствара култура дељења ресурса, међусобног уважавања и емпатије.

Ово није само предлог програма, већ позив свима који су заинтересовани да подржие програм и својим учешћем.

МАТА + не мења само атмосферу у нашим учионицама – она има снагу да постане импулс који покреће цело наше окружење, повезујући школе у један велики, свестан и хармоничан скуп.

12. ПРОГРАМ РАДА ПРОДУЖЕНОГ БОРАВКА

Продужени дневни рад након редовне преподневне наставе,*продужени боравак*, један је од модела којим се могу квалитетно и организовано решити проблеми збрињавања детета млађег школског узраста које након редовне наставе одлази кући и без надзора проводи време до доласка родитеља. Тај је проблем изразитији у урбаним срединама где страх и брига родитеља за дете, током раднога дана, намећу потребу за организованом бригом о детету. Нова улога школе на тај је начин максимално и рационално искоришћена, јер пружа небројене могућности деловања у сврху правилног развоја и раста сваког детета у квалитетну особу, корисну својој породици и заједници.

Циљеви продуженог боравка:

Циљеви реализације садржаја у продуженом боравку у складу су с општим циљевима основног образовања:

- Подизање нивоа заштите и бриге о ученицима млађих разреда (први и други разред) у време запослености њихових родитеља;
- Развијање радних навика код ученика и оспособљавање за самосталан рад;
- Подизање нивоа мотивације и заинтересованости ученика за процес учења;
- Унапређивање и развијање улоге школе кроз активности у продуженом боравку;
- Организација слободних активности према интересовањима ученика.

Задаци продуженог боравка:

- Подршка у остваривању васпитно-образовних задатака наставног процеса;
- Организовано учење, израда и контрола домаћих задатака;
- Продубљивање и обнављање наученог наставног градива;
- Развијање колективног духа и социјализације;
- Развијање потребе за додатним радом и вежбањем;
- Развијање креативности, логичког мишљења, ликовних, музичких, драмских и физичких способности;
- Развијање моторичких способности коришћењем свог расположивог прибора у школи;
- Развијање хуманијег односа ученика према непосредном окружењу;
- Важност истицања индивидуалних различитости (свако дете је јединствено, осигурава му се развој свих потенцијала);

- Измена многобројних приступа учењу;

- Истиче се радост учења и подстиче мотивисаност за учење;
- Освестити важност учења заснованог на окружењу;
- Писменост (језичка и математичка);
- Развој осећаја за лични идентитет;
- Развијање духовне димензије живота и модерног живљења;
- Богаћење речника.

Специфични циљеви

- Функционисање образовања у односу на једнакост и коректност приступа у образовању;
- Партнерство у образовању;
- Улога технологије у образовању;
- Брига о деци с посебним потребама;
- Темељна улога образовања у раном детињству;
- Олакшавање прелаза из нижих у више разреде основног образовања;
- Улога рада у продуженом боравку у постављању узорка за доживотно учење.

Кључна подручја развоја

- Језичко – комуникационо подручје;
- Математичко – логичко подручје;
- Социјализација, однос према себи, здрављу, околини и радним обавезама;
- Културно-уметничко подручје;
- Игре, спорт и рекреација;
- Активности према одабиру школе;

Начини организације и облици рада

- Индивидуални приступ;
- Интегрисано учење и подучавање;
- Мултидисциплинарни приступ (информацијско-комуникацијске технологије);
- Тимско и сарадничко учење;
- Истраживачка настава;
- Искуствено учење;
- Проблемска настава;
- Пројектна настава;
- Учење кроз игру, праксу, учење за живот;
- Факултативни програми (језици, спортске активности);
- Курсеви;
- Ваннаставне активности.

Садржај продуженог боравка кроз активности

Слободне активности

- Припреме приредби,
- Такмичења (квизови),
- Тематска израда радова и уређење паноа,
- Слушање музике за децу (вокално инструментална композиција, кратка инструментална композиција и музичка прича).

Рекреативне активности

- Излети, шетње у оквиру насеља и града,
- Посета школским приредбама.

Обележавање значајних датума и догађаја

- Обележавање значајних датума и догађаја,
- Прославе рођендана.

Слободно време

- Организоване игре у школском дворишту (игре са природним облицима кретања, елементарне игре, игре с реквизитима, игре на снегу),
- Слободне игре,
- Игре у учионици (друштвене, едукативне, музичке, језичке),
- Самостално читање дечје литературе и штампе.

Самосталан рад ученика-часови учења

- Обрада домаћих задатака,
- Увежбавање и утврђивање садржаја програма (српски језик, математика),
- Довршавање ликовних радова,
- Утврђивање учених песама из садржаја наставног предмета, музичка култура.

Распоред дневних активности:

Смена пре подне

Време	**Врсте активности**

07:00 - 08:00	Пријем ученика, слободно време (игра)
08:00 - 09:30	Слободне активности
09:30 - 10:00	Слободно време
10:00 - 11:30	Самостални рад (израда домаћих задатака, учење, тихо занимање)
11:30 - 12:30	Слободно време
12:30 - 13:00	Ручак
13:00 - 13:30	Слободне активности
13:30 - 14:00	Одлазак на наставу

Смена после подне

Време	**Врсте активности**
11:00 - 12:30	Пријем ученика, слободно време (игра)
12:30 - 13:00	Ручак
13:00 - 13:30	Слободне активности
13:30 - 15:00	Самостални рад (израда домаћих задатака, учење, тихо занимање)
15:00 - 16:00	Слободне активности
16:00 - 16:30	Слободно време
16:30 - 17:00	Одлазак кући

Календар битних датума

Септембар	Поздрав јесени Дан чистих планета 08.09. Дан писмености 16.09.Међународни дан озонског омотача 21.09. Дан мира 25. 09. Светски дан срца

Октобар	Дан учитеља Светски дан пешачења Светски дан хране Међународни дан штедње Дечија недеља 01. 10. Међународни дан музике 15. 10. Светски дан чистих руку 20.10. Дан јабука
Новембар	Дан дечјих права 03. 11. Светски дан мушкараца 16. 11. Међународни дан толеранције
Децембар	Деда Мраз, Нова година, Божић Дан права човека 11. 12. Светски дан планина
Јануар	Свети Сава школска слава 10. 01. Светски дан смеха
Фебруар	Маскенбал 07. 02. Међународни дан живота 14. 02. Дан заљубљених 21. 02. Међународни дан матерњег језика
Март	Поздрав пролећу Светски дан заштите вода Светски дан шума 03. Дан борбе против пушења 03. Светски дан књиге 07. 03. Дан позоришта 08. 03. Међународни дан жена 19. 03. Дан ласта вица 20. 03. Светски дан поезије 27. 03. Светски дан позоришта
Април	Ускрс 04. Светски дан шале 04. Међународни дан дечије књижевности

	07. 04. Светски дан здравља 22. 04. Светски дан дан планете Земље 23. 04. Светски дан књиге 29. 04. Међународни дан игре
Мај	01. 05. Међународни празник рада 08. 05. Међународни дан Црвеног крста 10. 05. Дан птица и дрвећа 11. 05. Светски дан писања писама 11. 05 - 17. 05. Недеља здравља уста и зуби 15. 05. Међународни дан породице 25. 05. Међународни дан спорта 31. 05. Светски дан борбе против пушења
Јун	Поздрав лету 01. 06. Међународни дан деце 05. 06. Светски дан заштите животне средине 18. 06. Светски дан Сунца